

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

На правах рукопису

УДК 331.556.4

МОЙСЕЙ ВАЛЕНТИНА ІВАНІВНА

**ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЕФЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ
СИЛИ**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні
економічні відносини

Науковий керівник
д.е.н., професор
Михайловська О.В.

Львів-2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ.....	12
1.1. Сутність і класифікація міжнародної міграції робочої сили в глобальній економічній системі.....	12
1.2. Основні чинники міжнародної міграції робочої сили.....	34
1.3. Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили.....	53
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РОБОЧОЇ СИЛИ.....	75
2.1. Основні сегменти і напрями розвитку міжнародної міграції робочої сили....	75
2.2. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку країн-донорів.....	90
2.3. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку країн-реципієнтів.....	111
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. МІСЦЕ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ПРАЦІ.....	136
3.1. Модель міграційних потенціалів: диспозиція України в сучасних міграційних процесах робочої сили.....	136
3.2. Комплексна оцінка зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудої міграції на прикладі України.....	159
3.3. Удосконалення інституціональної інфраструктури міжнародної міграції робочої сили в Україні.....	173
Висновки до розділу 3.....	188
ВИСНОВКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
Додатки.....	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БЗП – Бюро закордонного працевлаштування

ДБЗП – державне бюро закордонного працевлаштування

ЕАН – економічно-активне населення

ІКЦ – інформаційно-консультаційний центр

ІЛР – індекс людського розвитку

МОМ – Міжнародна організація з міграції

МОП – Міжнародна організація праці

ПП – прямі іноземні інвестиції

РІКЦ – регіональний інформаційно-консультаційний центр

СБ – Світовий банк

ФСЗМ – фонд соціального захисту мігрантів

DESA – Департамент ООН з економічних та соціальних питань

ВСТУП

Актуальність теми. За останніх декілька десятиліть одним із проявів глобалізації стало посилення міжнародної міграції робочої сили. Розпад СРСР зумовив залучення до міжнародних міграційних потоків робочої сили низки незалежних країн, які тривалий час через історичні обставини не брали участі в процесі міжнародної міграції робочої сили. Для таких країн, зокрема й для України, входження в глобальну систему міжнародних потоків робочої сили є відносно новим і недостатньо регульованим на державному рівні явищем.

Процеси міжнародної трудової міграції багаторівневі й багатовекторні. Їх зовнішні економічні ефекти складні й багатогранні та чинять неоднозначний вплив на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів. Як показує досвід деяких країн, на жаль, в тому числі й України, нехтування міграційними процесами зумовлює «вимивання» кращої частини працездатного населення, введення країни в систему нелегальної трудової міграції, зниження науково-інтелектуального потенціалу нації. Водночас досвід цих країн свідчить, що за правильно побудованої міграційної політики знижуються негативні ефекти міжнародної міграції робочої сили та максимізується її позитивний вплив на національні економіки. Тому однією з найбільш значимих теоретичних і практичних проблем розвитку економіки України в XXI ст. є забезпечення інтеграції кадрового потенціалу в процесі міжнародної міграції робочої сили з оптимальним використанням її позитивних ефектів.

Процеси міжнародної міграції робочої сили є об'єктом пильної уваги науковців. Актуальні питання геополітичного й економічного позиціонування країн у контексті впливу міжнародної міграції досліджували С. Гринкевич [24-25], Ю. Пахомов [94], С. Пирожков [95, 96], Т. Ромащенко [108, 109] В. Орешкін [89] та ін. Деякі аспекти впливу міжнародної трудової міграції на національні ринки праці країн-донорів і країн-реципієнтів висвітлені в працях Дж. Боріяса (Bořjas) [143–146], С. Брю [140], К. МакКоннела [169], Д. Макферсона [168], Л. Корчевської [51], Е. Лібанової [55], І. Ольшевської [88] та інших учених.

Роль мігрантів у забезпеченні економічного зростання країн – реципієнтів робочої сили досліджували Г. Глущенко [16–20], О. Ровенчак [105, 106], О. Старк [191], Дж. Тейлор [193] та інші фахівці.

Керування зовнішньою міграцією обґрунтовано в працях А. Гайдуцького [13], О. Малиновської [56], С. Метелева [58] та ін.

Попри велику кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених комплекс теоретичних і науково-практичних проблем, пов'язаних із економічними ефектами міжнародної трудової міграції в країнах-донорах і країнах-реципієнтах, досліджено недостатньо. Зокрема, не з'ясовано кількісні характеристики впливу міжнародної трудової міграції на національні ринки праці. Здебільшого поза увагою науковців залишаються позитивні економічні ефекти, зумовлені грошовими переказами від емігрантів у країни-експортери. Зазначене вище зумовлює потребу проведення комплексного наукового аналізу зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили в країнах-донорах і країнах-реципієнтах.

Актуальність і об'єктивна потреба розв'язання теоретико-методологічних аспектів означеної проблеми зумовили вибір теми, об'єкта, предмета, мету, основні завдання та логіку дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи Чернівецького торговельно-економічного інституту за темою: «Світові трансформації в умовах цивілізаційних змін» (номер державної реєстрації 0113U007498, I кв. 2014 – IV кв. 2016), де автор розробила модель міграційних потенціалів: диспозиція України на міжнародному ринку праці, здійснила комплексну оцінку зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції на прикладі України.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у комплексному науковому обґрунтуванні теоретичних і практичних засад зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили, а також розробленні на цій основі практичних рекомендацій щодо використання позитивних ефектів міжнародної міграції робочої сили для економічного розвитку України.

Для досягнення поставленої мети визначено завдання методичного та практичного характеру:

- дослідити сутність і структуру міжнародної міграції робочої сили з урахуванням можливого впливу на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів;
- систематизувати основні зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили у країнах вибуття та прибуття;
- узагальнити основні чинники, що впливають на масштаби, напрям та особливості міжнародної міграції робочої сили;
- оцінити вплив міжнародної трудової міграції на країни-донори робочої сили;
- проаналізувати позитивні та негативні зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили для країн-реципієнтів;
- розробити модель для оцінки диспозиції країни в міжнародній трудовій міграції;
- обґрунтувати напрями розбудови відповідної інфраструктури для максимального використання позитивних зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили в економіці України.

Об'єкт дослідження: процеси впливу міжнародних потоків робочої сили на економічні процеси за умов глобалізації світової економіки.

Предмет дослідження: механізми та чинники впливу міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань у дисертаційній роботі застосовано такі методи: діалектичного пізнання економічних процесів (для обґрунтування сутності міжнародної міграції); узагальнення (для розкриття структури міжнародної міграції робочої сили); апроксимації, регресійного аналізу та екстраполяції (для оцінки втрат держав через міграцію висококваліфікованих фахівців); рейтингування (для визначення диспозиції країн у міжнародній міграції робочої сили); статистичного аналізу (для оцінки тенденцій міжнародних міграційних потоків).

Інформаційною базою дослідження є закони України, постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, інформаційні матеріали Світового банку, департаменту ООН з економічних і соціальних питань, Міжнародної організації праці, Міжнародної організації з міграції, Європейської комісії, праці вітчизняних і зарубіжних учених, ресурси інтернету.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у комплексному розробленні засад впливу міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів, що, зокрема, відображається такими результатами:

вперше:

розроблено модель міграційних потенціалів, яка дає змогу з'ясувати диспозицію країни в міжнародній трудовій міграції в аспекті донор – реципієнт щодо інших країн, враховуючи дві основні групи чинників: притягання – відштовхування та наявність соціальних мереж мігрантів (доступність каналів міграції). Це дозволяє уточнити й обґрунтувати диспозицію України в міжнародній міграції робочої сили в поточному та майбутніх періодах, а отже, окреслити основні ймовірні напрями міграційних потоків, що надто важливо за високої частки нелегальної трудової міграції;

удосконалено:

систему чинників міжнародної трудової міграції, зокрема, здійснено їх поділ на чотири групи: чинники, що впливають на кількість іммігрантів у країні; чинники, що впливають на кількість емігрантів, які працюють за межами країни; чинники, що впливають на інтенсивність первинних міжнародних потоків робочої сили; чинники, що впливають на інтенсивність рееміграції робочої сили. Це, на відміну від існуючих підходів, які акцентують увагу на чинниках, що визначають потоки мігрантів, дає змогу врахувати й стабільну компоненту міжнародної міграції робочої сили;

науково-методичні підходи до визначення сутності міжнародної міграції робочої сили, зокрема, запропоновано розглядати міжнародну міграцію робочої сили як складне системне соціально-економічне явище, що має стабільну (кількість

емігрантів і мігрантів у економіці) та динамічну (потоки мігрантів з країни / до країни) компоненти. Це, на відміну від існуючих підходів, за яких міжнародна міграція розглядається як процес переміщення робочої сили, допомагає повніше враховувати зовнішні економічні ефекти не лише від міждержавного руху робочої сили, а й від її перерозподілу та продажу в інших країнах;

набули подальшого розвитку:

науково-методичні підходи до впливу міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів. Зокрема, для економік країн-реципієнтів уведено ефект «локальної пастки безробіття», суть якої полягає в тому, що наявність іммігрантів, які займають низькооплачувані та непрестижні робочі місця, знижує трудову активність місцевого населення, яке надає перевагу отриманню соціальної допомоги та статусу безробітного, а не статусу зайнятого на непрестижних роботах, що дозволяє всебічно враховувати зовнішні економічні ефекти міжнародної трудової міграції;

оцінювання економічного впливу міжнародної міграції робочої сили на країни-донори. Зокрема, констатовано відсутність негативного впливу відпливу робочої сили на забезпечення економік цих країн робочою силою і наявність значного позитивного впливу грошових переказів від мігрантів. Це, на відміну від існуючих підходів, за яких міграція робочої сили з країни розглядається як негативне явище, якому потрібно протидіяти, обґрунтовує доцільність державного регулювання та стимулювання міжнародної міграції робочої сили в країнах-донорах;

науково-методичні підходи щодо визначення впливу міжнародної міграції робочої сили на економіку країн-реципієнтів. Зокрема емпірично підтверджено наявність позитивних (забезпечення робочою силою, зростання інтелектуального капіталу та зменшення витрат на його підготовку) і негативних зовнішніх економічних ефектів (сприяння трудовій пасивності певних соціальних груп серед місцевого населення, надто великі додаткові соціальні витрати за високого рівня нелегальної міграції робочої сили, вплив фінансових ресурсів через грошові перекази мігрантів). Це, на відміну від існуючих підходів, де вплив міграції на

економіку країн-реципієнтів розглядається або як негативний, або як позитивний, дало змогу обґрунтувати висновок про залежність впливу міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-реципієнтів від частки нелегальної міграції, політики уряду щодо забезпечення заповнення мігрантами робочих місць лише в галузях і регіонах, де існує їх дефіцит;

науково-практичні засади розроблення міграційної політики. Зокрема, сформульовано пропозиції щодо розбудови інфраструктури державного регулювання міжнародної трудової міграції, яка б охоплювала інформаційно-консультаційні центри в регіонах, де спостерігається найвища інтенсивність нелегальної міжнародної міграції; фонд соціальної допомоги мігрантам; бюро закордонної зайнятості громадян України; аташе з питань праці в посольствах країн, де кількість українців-іммігрантів найбільша. Це дасть змогу великою мірою зменшити тінізацію міграції робочої сили України, зробити її керованою, що створить позитивні зовнішні економічні ефекти, зокрема, за рахунок зростання доходів мігрантів, а відтак і збільшення їх грошових переказів до України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть стати науковою основою формування та обґрунтування державної міграційної політики й максимально ефективного використання інтеграції кадрового потенціалу країни в міжнародну міграцію робочої сили.

Одержані результати впроваджено у роботі Чернівецької міської ради для оцінки стану і тенденцій виміру впливу міжнародної міграції на економіку міста (довідка № 2215-03 від 01.04.2013). Зокрема, використано підхід для дослідження мультиплікаційного ефекту від грошових переказів мігрантів, що потрапляючи в Україну, стають автономними витратами. Отримані результати використано у діяльності Головного фінансового управління Чернівецької обласної державної адміністрації (довідка № 09-12/235 від 03.04.2013), де автор запропонувала та впровадила пропозиції щодо розбудови інфраструктури державного регулювання міжнародної міграції робочої сили.

Теоретичні та методичні положення дисертаційної роботи впроваджені в навчально-методичну роботу Чернівецького торговельно-економічного інституту

КНТЕУ управління Міністерства освіти і науки України у викладанні дисципліни «Міжнародна економіка» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (довідка про впровадження № 187/01-18 від 04.11.2014)

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Викладені наукові результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, що є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднені й одержали позитивну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Міжнародна міграція робочої сили як складне системне явище в міжнародному економічному просторі» (м. Сімферополь, 28-29 вересня 2012), «Україна як суб'єкт міжнародних відносин» (м. Одеса, 31 січня – 7 лютого 2011), «Проблеми регулювання миграционных потоков в Украине», (м. Луганськ, 5-6 квітня 2011), «Міграційні процеси у транскордонному співробітництві» (м. Луцьк, 24-25 лютого 2011), «Транскордонне економічне співробітництво України в умовах глобалізації та європейської інтеграції» (м. Чернівці, 12-13 травня 2011), «Глобальна система міжнародних потоків робочої сили» (м. Київ, 22 листопада 2012), «Глобальна система міграційних потоків в соціально-економічному розвитку сучасної світової економічної системи» (м. Київ, 28 вересня 2012), «Переміщення робочої сили в контексті нерівномірності економічного розвитку країн світу» (м. Прага, 27 серпня – 5 вересня 2012), «Стадії процесу міжнародної трудової міграції в умовах інтенсифікації світових міграційних процесів» (м. Софія, 17-25 серпня 2012), «Трансформація структури міжнародних міграційних потоків в умовах глобалізації» (м. Київ, 15 травня 2012), «Самоорганізація міжнародних міграційних мереж як чинник підвищення рівня міграційної рухливості» (м. Перемишль, 7-15 вересня 2012), «Ефекти міжнародної міграції в економіках країн-реципієнтів» (м. Київ, 9 квітня 2014), «Вдосконалення регулювання міжнародної міграції в Україні» (м. Чернівці, 23-24 квітня 2015).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 23 наукові праці: серед них 10 статей у наукових фахових виданнях, 13 – у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 5,25 друк. арк., з яких особисто автору належить 4,8 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, (202 найменування на 22 сторінках), 5 додатків (на 21 сторінці). Повний обсяг дисертації становить 235 сторінок, основного тексту – 174 сторінки, у тому числі 32 таблиці (на 19 сторінках) та 44 рисунки (на 25 сторінках). Усі розділи об'єднано метою, завданнями та логікою дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

1.1. Сутність і структура міжнародної міграції робочої сили в глобальній економічній системі

Міграція населення відіграє важливу роль у сучасному світі й охоплює майже всі країни світу. Переміщення робочої сили через кордони країн є частиною соціального процесу міграції населення – дуже складного за природою, різноманітного за формами прояву та наслідками. На цей процес впливають різні демографічні, політичні, соціально-економічні й інші чинники, водночас слід зауважити, що міжнародна міграція, своєю чергою, впливає на розвиток соціально-економічних систем національного, регіонально-наднаціонального та глобального рівнів. Як слушно зауважив Л. Гальків, «не існує держави, яка б на різних етапах свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах» [14, с. 125]. Понад те, в сучасних умовах міжнародна міграція робочої сили стає важливим чинником конфігурації світової економічної системи, тому низка проблем, породжуваних цим явищем, потребує розв'язання на наднаціональному рівні, на що справедливо вказують дослідники [54].

Саме тому виглядає цілком обґрунтованим посилений інтерес учених багатьох спеціальностей, зокрема й економістів, до масових переміщень населення, найбільше в період інтенсифікації соціально-економічних трансформацій, який почався з 1990-х років і триває донині. Переміщення населення вивчається в межах різних наукових підходів, але економічний переважає. В. А. Іонцев виокремлює 17 підходів до вивчення міграції населення, які об'єднують 43 наукових напрямів, теорій і концепцій. З них 15 – у межах економічного підходу, 5 – соціологічного, 4 – міграційного, 3 – демографічного, по 2 – в межах історичного, типологічного, політичного і по одному – в межах системного, географічного, екологічного,

етнографічного, психологічного, біологічного, генетичного, філософського, юридичного, методологічного [41, с. 18].

У XXI ст. сформувалася глобальна система міграційних потоків, яка охоплює майже всі країни. Глобалізаційні процеси у поєднанні з бурхливими змінами в глобальних політичних і економічних системах сприяли інтенсифікації світових міграційних потоків, зумовили формування принципово нової міграційної ситуації в світі з такими найважливішими ознаками [4]:

- безпрецедентне розширення масштабів і географії міжнародної міграції;
- трансформація структури міжнародних міграційних потоків;
- вирішальне значення трудової міграції;
- неухильне зростання і структурна «непереборність» нелегальної трудової міграції;
- зростання масштабів і розширення географії вимушених міграцій;
- збільшення значущості міжнародної міграції населення в соціально-економічному розвитку сучасної світової економічної системи;
- подвійний характер сучасної міграційної політики низки розвинутих країн.

Визначимо найістотніші ознаки об'єкта наукового розгляду дисертаційного дослідження – міжнародного міграційного процесу, окресливши його головні відмінності від інших видів руху населення.

Зауважмо, що однакості в розумінні кількості й суті різних видів руху населення серед учених немає. Існують численні визначення сутності як міграції робочої сили, так і відповідної міжнародної міграції. У низці праць науковці здійснили їх критичний аналіз [27].

Зазвичай, міжнародна трудова міграція розглядається як складова руху робочої сили або її мобільності (обидва поняття близькі за змістом). Слід зазначити, що поняття «мобільність населення» досить багатогранне. Як підкреслюють Ю. П. Гуменюк і Г. П. Гоголь, існує певна підпорядкованість понять «мобільності населення», «територіальної мобільності», «міграції робочої сили» та «міжнародної трудової міграції». Ці автори доречно вказують, що міграція робочої сили базується

на територіальній мобільності населення, але є трохи меншою за чисельністю, тому що потенційна здатність до дії ще не стовідсотково стає дією (територіальним переміщенням). Міжнародна мобільність менша, адже потенційну здатність покинути країну проживання обмежуються незнання відповідної іноземної мови, відмінність законодавчої системи, страх опинитися без підтримки в чужому середовищі тощо. Міжнародна міграція має ще менший обсяг, оскільки міжнародну трудову міграцію обмежує міграційне і трудове законодавство приймаючої країни [27, с. 485].

До цього потрібно додати, що поняття «робоча сила» є меншим за обсягом ніж поняття «населення» і підпорядковане йому. Поняття «робоча сила» в економіці застосовується в якості як найбільш важлива характеристика людини в процесі суспільної трудової діяльності і за своєю суттю розглядається як здатність до праці, яка реалізується в процесі суспільного виробництва [10, 25, 56]. В демографічних та економіко-статистичних дослідженнях до робочої сили відносять не все населення, а лише економічно активне. Тому в подальшому під робочою силою будемо вважати економічно-активне населення країни (ЕАН). До економічно активного населення згідно методичних рекомендацій МОП відносять населення обох статей віком 15-70 років, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів та послуг. До складу економічно активного населення входять особи, які займалися економічною діяльністю або шукали роботу і готові приступити до неї, тобто класифікувалися як «зайняті» або «безробітні», визначені за методологією Міжнародної організації праці (МОП) [59]. Тобто до робочої сили включаються дві групи населення — тих, які працюють (зайняті) , і тих, які бажають працювати (безробітні) [10, с.35].

До зайнятих відносять осіб (за матеріалами вибіркового обстеження ЕАН) відносять осіб, які працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді, індивідуально (самостійно), в окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; працювали безкоштовно на підприємстві, у власній справі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності; були тимчасово відсутні

на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (справу), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин [59].

До безробітних згідно методології МОП належать особи у віці 15–70 років незалежно від реєстрації в державній службі зайнятості, які одночасно задовольняють трьома умовами: не мали роботи (прибуткового заняття); впродовж останніх чотирьох тижнів активно шукали роботу або намагались організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу. До категорії безробітних також відносять осіб, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу і чекають відповіді тощо [59].

Трудові ресурси — поняття ширше, ніж робоча сила, так як відображає максимально можливу чисельність населення яке може працювати [10, 25]. Отже, це та частина населення країни, яка, володіючи певними фізичними, психологічними та інтелектуальними якостями, здатна виробляти блага та послуги, іншими словами, здійснювати суспільно-корисну діяльність.

Кадровий потенціал – ще більш широке поняття. Кадровий потенціал найчастіше розуміється як інтегральна оцінка одночасно і кількісних і якісних характеристик робочої сили (ЕАН) [10, 25]. До кадрового потенціалу зараховують не лише чисельність індивідів, які можуть працювати, але й сукупний інтелектуальний розвиток, накопичені знання, досвід, вміння, а також традиції, звичаї, переконання, насамперед, що стосуються участі в суспільному виробництві [56]. З таким підходом можна погодитися, необхідно лише додати, що до кадрового потенціалу потрібно також включити і нові можливості, які виникають за рахунок взаємодії окремих індивідів у виробництві, а також і можливості підвищення знань, досвіду, умінь, всього того, що може бути застосовано в суспільному виробництві тощо. Таким чином, кадровий потенціал – ширша економічна категорія ніж трудові ресурси, яка включає, але не тотожна їм.

Отже поняття міжнародної міграції робочої сили стосується міжнародної мобільності чи рухливості не всього населення країни, а лише тієї частини яка працює або бажає працювати, але не має на даний час роботи.

Якщо розуміти поняття «рухливість» чи «мобільність» у широкому сенсі – як будь-які зміни в статусі (становищі) особи (див., наприклад, [41]), то, на перший погляд, слід відзначити, що ключовими ознаками міжнародної трудової міграції є перетин кордону та зміна місця праці.

Однак, ситуація не така проста. Зокрема поїздки туристів і працівників, які проживають на прикордонній території ООН, до іншої країни не вважаються міграцією [27, с. 488]. До міжнародної трудової міграції не належать також дві категорії населення, які в процесі свого руху мають дві з наведених вище ознак:

- так звані мігранти у справах – журналісти, артисти, співаки, музиканти, вчені, представники духовенства тощо;
- іммігранти-інвестори – іноземці, які створюють бізнес у країні прибуття або придбавають певну нерухомість [114, с. 43].

Розглянемо ключові ознаки міжнародної міграції робочої сили, що дають змогу виокремити її серед інших форм руху населення. Для розрізнення міжнародної трудової міграції від інших форм руху чи мобільності населення, як звичайно, звертаються до тристадійної моделі трудової міграції [112], що, на нашу думку, не цілком обґрунтовано.

Відповідно до цієї теорії міграція населення – складний процес, який охоплює два різноспрямованих потоки – прибуття і вибуття населення – і має три зв'язані між собою стадії: початкову – процес формування територіальної рухливості населення; основну – власне процес переселення; завершальну – адаптація мігрантів на новому місці проживання.

Для з'ясування особливостей першої стадії акцентують увагу на важливості розділення понять «міграційна рухливість» і «переміщення». При цьому перше розуміється як «потенційна готовність населення до зміни свого територіального статусу», що виражається в міграційних установках населення [63, с. 83]. Друге поняття означає власне процес переселення. На рівень територіальної рухливості

населення впливають умови, серед яких слід назвати особливості території проживання, статус населеного пункту, час проживання в ньому, а також стать, вік, національність тощо.

На другій стадії відбувається власне територіальне переміщення (переселення) індивідів. Вся сукупність переміщень у певний час і в межах певних територій називається міграційним потоком. Кожний потік має певні структурні характеристики. Вивчення змін цих характеристик, потужності, напрямів потоків вельми важливі для регулювання міграційних процесів і формування прогнозів.

На третій, завершальній, стадії відбувається перетворення мігранта на новосела, це здійснюється в процесі адаптації, кінцевим підсумком якого є перехід новоселів до складу старожиливі. Дослідники міграцій вважають, що цей статус досягається приблизно після десяти років. Адаптація мігрантів буває трьох видів: по-перше, пристосування новосела до нового соціально-демографічного середовища місця переселення; по-друге, пристосування до нового соціально-економічного статусу населеного пункту (якщо він змінюється); по-третє, біологічне пристосування або медико-біологічна адаптація – якщо переселення здійснюється в населені пункти з іншими кліматичними, географічними та природними умовами. Облаштуванням називають процес досягнення новоселами рівня добробуту та міграційної рухливості старожиливі [62,108].

Аналізуючи структуру міграційного процесу, П. Г. Шапошников зазначає, що в деяких випадках він складається з чотирьох стадій. Четверта стадія – це планування повернення додому через певний час. Однак «плановий» процес більш характерний для відвідувачів, ніж для трудових мігрантів, які працюють за кордоном протягом усього терміну, на який їм вдається знайти роботу, а додому повертаються тоді, коли складаються несприятливі обставини. Тому, на нашу думку, доповнювавши тристадійну модель трудової міграції додатковими стадіями недоцільно.

Якщо в процесі, пов'язаному з динамікою робочої сили, наявні три основні стадії: формування міграційної рухливості, власне переселення та адаптація, тоді є всі підстави ідентифікувати його з міграцією. Якщо хоча б одна з трьох стадій

відсутня, процес не є міграційним. Деякі російські та українські автори дотримуються наведеного вище підходу до виокремлення міграційних процесів серед інших форм руху населення [27, с. 109–110]. Однак слід зауважити, що, поділ міграційного процесу на три стадії допускає деяке спрощення тих реалій, у межах яких відбуваються сучасні міжнародні міграційні процеси, в тому числі робочої сили. Спрощення допускається в тому, що під міграційною рухливістю зазвичай розуміють внутрішню потенційну здатність людини до місця проживання (постійного чи тимчасового). При цьому вважається, що саме ця потенційна здатність є основою того, що людина добровільно стає мігрантом. Так, Г. С. Вечканов вважає міграцією лише добровільну зміну місця проживання і місця застосування праці у поєднанні особистих, колективних і суспільних інтересів [10, с. 33]. Заперечують проти віднесення до міграційних тих процесів, які пов'язані з вимушеним переселенням, і деякі українські дослідники [27, с. 486], обґрунтовуючи таку позицію відсутністю добровільності у разі вимушеної зміни місця проживання та праці. Так, Ю. П. Гуменюк і Г. П. Гоголь вказують, що міжнародна трудова міграція як самостійне економічне явище має ознаки ідентичності: економічну мотивацію, добровільність і тривалість у часі [27].

Утім В. Петерсен [177] у своїй класичній типології відносить до міграції і добровільний, і вимушений рух. Л. О. Корчевська вказує, що мобільність робочої сили може мати як організований (програми, замовлення), так і спонтанний (робітники самостійно пропонують себе на сучасному світовому ринку праці) характер [51, С. 9]. Не можна погодитися з цією авторкою в тому, що мобільність може мати організований характер, адже це внутрішня характеристика індивіда, проте, безумовно, заходи організованого характеру, які вона наводить, надзвичайно впливають на рівень мобільності. У цьому разі вони можуть розглядатися як елемент зовнішньої дії, а не внутрішньої добровільності.

На нашу думку, взагалі важко провести межу між тим, наскільки добровільно людина приймає рішення про міграцію. Так, сучасні дослідження демонструють, що на ухвалення рішення про міграцію можуть впливати і добровільні, і вимушені елементи [149]. Наприклад, рішення про переїзд з країни з високим рівнем

безробіття чи низьким рівнем заробітної плати, на нашу думку, не може вважатися добровільним. Крім цього, хоча більшість зарубіжних досліджень міграції стосується добровільних міграцій людей і сімей, які намагаються поліпшити свій добробут, сучасні вчені визнають, що різноманіття соціальних, економічних і природних умов може вносити елементи примусу, що впливають на рішення про міграцію [150]. Тому наголошувати на тому, що міграція – це саме добровільний процес переміщення населення, некоректно.

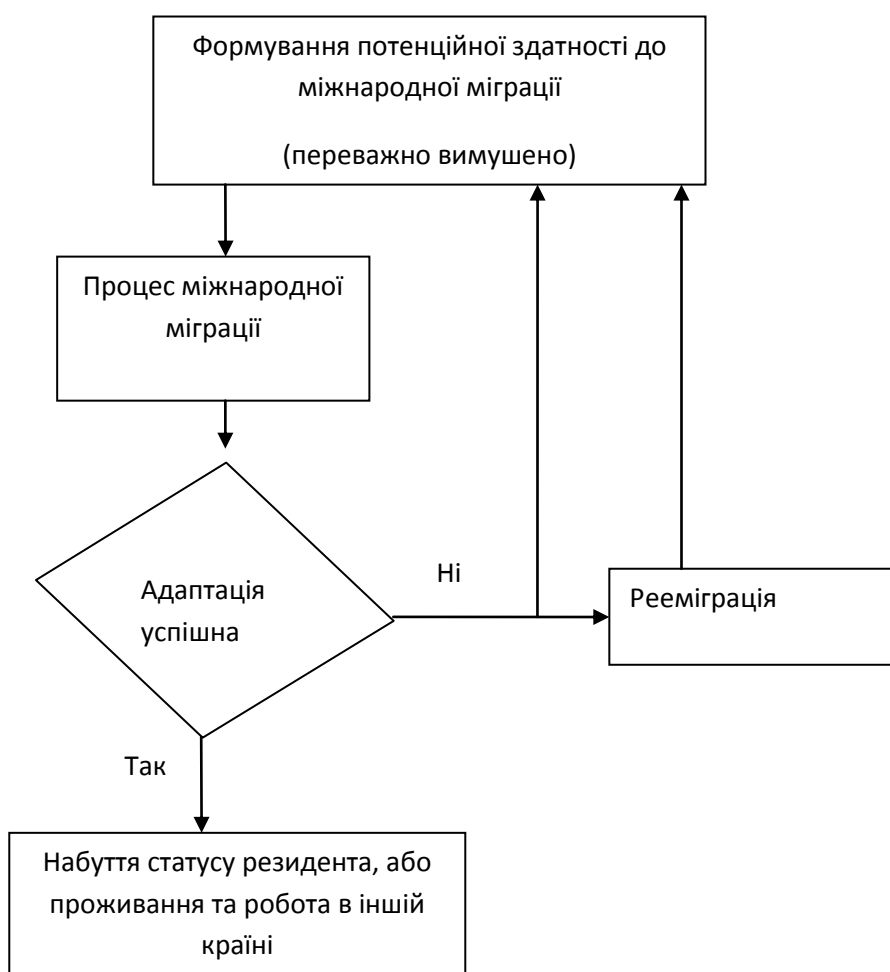

Рис. 1.1. Зв'язок між стадіями міжнародної трудової міграції

Джерело: розроблено автором

Понад те, хоча цей аспект здебільшого має соціологічний характер, утім потенційна міграційна здатність формується переважно вимушено – конкретний індивід допускає можливість зміни місця своєї праці чи проживання через те, що існуюче його не задовольняє з якихось причин (низький рівень оплати праці або

неможливість працювати за фахом, відсутність житла чи перспектив його отримати). Навряд чи є значимою кількістю мігрантів, що мігрують абсолютно добровільно, через те що не можуть довго проживати чи працювати на одному місці. Здебільшого це стосується міжнародної міграції. Тому добровільність не є ключовою ознакою міжнародної трудової міграції. Не така проста є і завершальна стадія – адаптація (рис. 1.1).

За результатами соціологічних досліджень О. Іванкова-Стецюк виокремлює дві групи мігрантів, залежно від ступеня їх інтеграції в чуже соціально-культурне середовище [с.303-304]. До першої групи відносяться мігранти з «позитивними» моделями інтеграції:

«асиміляція» - мігрант прагне повністю «розчинитися» в соціально-культурному середовищі іншої країни;

«діаспора» - мігрант прагне стати повноцінним членом іншого соціально-культурного середовища, однак одночасно намагається зберегти національну ідентичність;

«транзит» - мігрант мінімально інтегрується і соціум країни перебування і має бажання покращити своє життя за допомогою зміни перебування, але бажання повертатися в країну вибуття в нього відсутнє. [с.303] .

Якщо вона проходить успішно (перші дві з вищезазначених моделей інтеграції в соціально-культурне середовище країни прибуття), то мігрант може набути статусу резидента (резидентом, вважають, фізичну особу, якщо вона постійно зареєстрована або постійно проживає в країні незалежно від громадянства або задовольняє інші критерії, визначеним внутрішнім законодавством) [34]. Але статус резидента передбачає, що людина працює в іншій країні легально. У іншому випадку успішність процесу адаптації виявляється в тому, що мігрант проживає та працює в країні, до якої він мігрував без статусу резидента. При цьому може мати місце й низький рівень інтегрованості в соціум країни прибуття - див. нижче. Тому під успішністю адаптації в даному разі ми розуміємо не високий рівень інтегрованості мігранта в соціально-культурне середовище, а наявність внутрішньої «згоди» перебувати в іншій країні. Відзначимо, що у випадку інтеграції в соціально-

культурне середовища країни прибуття за моделлю «транзит», мігрант приймає рішення про черговий етап міграції уже до іншої країни, що відображено на рис.1.3.

До другої групи мігрантів залежно від ступеня їх інтеграції в інше соціально-культурне середовища О. Іванкова-Стецюк відносить мігрантів з «негативними» моделями інтеграції [с.303]. До цієї групи належать мігранти з такі моделями інтеграції в соціально-культурне середовище країни прибуття:

«маятник» - модель інтеграції, коли попри високий рівень інтегрованості в соціум іншої країни мігрант періодично на короткий час повертається на батьківщину;

«гетто» - мігрант має низький рівень інтегрованості в чуже для нього соціально-культурне середовища, є, як правило, нелегалом, працює в неформальному секторі, однак не збирається повертатися в країну вибуття в близькій перспективі;

«повернення» - мігрант не має бажання залишатися в країні прибуття довше, ніж це потрібно для вирішення певних проблем матеріального характеру (накопичення певної суми коштів), після чого він має намір негайно повернутися додому [с.304].

Потрібно відзначити, що всі вищенаведені моделі є стабільними, тобто передбачають, що вони виробилися і існують тривалий час. На нашу думку, більш справедливим є врахування динамічного характеру адаптації до соціально-культурного середовища країни прибуття. Адже цілком можливою є зміна в силу різних обставин поведінки мігранта, який на початку діяв у відповідності до моделей «позитивної» інтеграції до моделі «повернення», яка означає наявність внутрішньої незгоди мігранта залишатися тривалий час в іншому соціально-культурному середовищі. Такий внутрішній стан мігранта на рис .1.3 позначено як варіант неуспішності адаптації.

Якщо адаптація не є успішною, мігрант може повернутися в попередню країну або перебувати якийсь час у країні прибуття, однак при цьому в нього знову формується потенційна здатність до міграції. У разі рееміграції коло замикається, як і в попередньому випадку людина продовжує шукати можливі варіанти міграції.

Серед мотивів, які спонукають до прийняття рішень до реєміграції виокремлюють групу мотивів, які зумовлюють внутрішнє розчарування мігранта перебуванням у новій для нього країні. До таких мотивів відносяться: ностальгія за сім'єю, дітьми, небажання жити з принизливим статусом «чужинця», «слуги», неможливість заробити бажану (при прийнятті рішення про міграцію) суму грошей [с.303-304].

До другої групи мотивів відносяться ті, які зумовлюють деактуалізацію для мігранта, що спонукав його до переїзду в іншу країну. До цієї групи мотивів відносять: накопичення достатньої суми коштів, закінчення контракту (легального чи напівлегального), поява прийнятної пропозиції про роботу на батьківщині [с. 304]. Остання група мотивів відображає той факт, що рішення про реєміграцію може бути прийнято за успішної інтеграції мігранта в соціально-культурне середовище іншої країни. Однак в даному разі мігрант певний час працює і перебуває в країні прибуття.

Існує певна розбіжність у підходах фахівців до такої ознаки міжнародної міграції як тривалість у часі. У наведеному вище переліку ознак трудової міжнародної міграції (Ю. Гуменюк і Г. Гоголь) зазначається, що однією з ознак міжнародної трудової міграції є тривалість у часі. Водночас деякі фахівці не вважають тривалість перебування в іншій країні ознакою міжнародної міграції. Зокрема, І. В. Івахнюк визначає міжнародну міграцію як міждержавне переміщення з метою зміни місця проживання та роботи назавжди або на визначений термін (від одного дня до декількох років) [39, с. 14]. Такий підхід, на нашу думку, правильний, якщо врахувати, що при цьому робочу силу продає сам мігрант або посередники в країні в'їзду. Тому, наприклад, працівники, які здійснюють трудову діяльність в іншій країні, перебуваючи у відрядженні (незалежно від тривалості), не є міжнародними трудовими мігрантами, оскільки свою робочу силу вони продають не у країні в'їзду, а в країні виїзду. Саме продаж робочої сили в країні в'їзду є ключовою ознакою міжнародної трудової міграції. Іншою ознакою є перетин кордону, хоча при цьому слід брати до уваги, що перетин кордону населенням у

межах транскордонних територій не є міжнародною міграцією. Інші ознаки не є характерними для міжнародної трудової міграції.

П. Г. Шушпанов розглядає міжнародну трудову міграцію (автор вживає термін «зовнішня міграція») як соціально-економічний процес переміщення осіб за межі країни, на тимчасовій або постійній основі, з метою розв'язання поставлених завдань щодо працевлаштування, задоволення потреб, зумовлених низкою чинників різноманітного змісту [134, с. 8]. Однак у цьому визначенні, по-перше, дискусійною є наявність «поставлених завдань». Досить часто людина виїжджає за кордон, не знаючи наперед, де і як вона працюватиме, яку отримуватиме заробітну плату, в яких умовах проживатиме. По-друге, не можна вважати метою міжнародної трудової міграції задоволення будь-яких потреб. Люди, які приїжджають до іншої країни на оздоровлення, навчання, для відвідування спортивних змагань, відпочинку, також здійснюють це для задоволення власних потреб. Але вони не є трудовими мігрантами.

На нашу думку, обмеження міжнародної трудової міграції лише потоками (процесом переміщення) в контексті предмета цього дисертаційного дослідження є досить спрощеним. Адже з огляду на зовнішні ефекти, зумовлені міжнародною міграцією робочої сили, важливішим є не сам процес переміщення певної кількості робочої сили через кордон, а її перерозподіл унаслідок міжнародної міграції. Адже міжнародна міграція – феномен, який існує тривалий час. У деяких країнах сформувалася певна сукупність трудових іммігрантів, що створює зовнішні ефекти для економік країн – реципієнтів робочої сили. Водночас сформувалася певна сукупність працівників, які емігрували за кордон що, своєю чергою зумовлює низку зовнішніх ефектів на економіки країн – донорів робочої сили. Слушною в цьому контексті є позиція С. Попова, який розглядає міжнародну міграцію, в тому числі трудову, як одну з форм міжнародної торговельно-економічної діяльності [100, с. 52].

Тому логічно виокремлювати в межах явища міжнародної трудової міграції принаймні чотири складові (рис. 1.2).

Таким чином, міжнародна міграція робочої сили є складним системним соціально-економічним явищем, суть якого полягає в тому, що певні частини робочої сили одних країн працюють у економіках інших, причому відбувається постійне переміщення робочої сили між країнами з метою продажу робочої сили.

Рис. 1.2. Основні складові явища міжнародної міграції робочої сили

Джерело: розроблено автором

На рис. 1.2 відображено чотири основні складові міжнародної міграції робочої сили як соціально-економічного явища. Дві з них (кількості трудових іммігрантів і трудових емігрантів у економіках країн – донорів і реципієнтів робочої сили відповідно) стабільні в короткотерміновій перспективі, оскільки зазвичай первинні та вторинні міграційні потоки є малими порівняно з загальною кількістю мігрантів по обидва боки.

У науковій літературі подано різні відомості щодо постійної складової міжнародної трудової міграції. За одними оцінками у світі понад 3 % населення проживає не на території країни народження (понад 150 млн осіб) [14, с. 125]. Міжнародна статистика наводить більшу цифру – в 2010 р. у світі налічувалося близько 214 млн міжнародних мігрантів [164, с. XIX], більшість із яких – трудові мігранти. Це досить велика цифра, яка перевищує населення більшості країн.

Динамічна компонента міжнародної трудової міграції значно менша. Зокрема, в першому десятилітті XXI ст. середньорічні міжнародні міграційні потоки робочої сили становили близько 3 млн осіб [164, с. XXI]. Тому певні короткотермінові флуктуації в інтенсивності потоків міжнародної трудової міграції не можуть суттєво її змінити як на глобальному рівні, так і на рівні країн. Так, У. Сомервіль і М. Сампшн зазначають, що у 2007 р. чистий приплив іммігрантів до Великої Британії був меншим за 4 % населення країни іноземного походження і становив лише 6 % кількості іноземців [190]. Тому навіть якщо внаслідок дії будь-яких чинників міграційний потік змінюється великою мірою (наприклад, на 50 %), то це не вплине на загальну кількість іммігрантів (коливання можливі в межах декількох відсотків). Інтенсивність потоків первинної міграції та рееміграції – величина, більш чутлива до дії різних чинників. Із огляду на це, логічно вважати сукупності іммігрантів та емігрантів щодо країн-донорів і країн-реципієнтів робочої сили відносно стабільними складовими явища міжнародної трудової міграції, а міграційні потоки – його динамічними складовими, здатними великою мірою змінюватися в короткотерміновому періоді.

Слід акцентувати увагу на системному взаємозв'язку всіх чотирьох компонент міжнародної міграції. Адже людина, яка виїжджає з рідної країни (емігрант), не може мігрувати «нікуди», вона обов'язково стає іммігрантом в іншій країні. Тому загальна кількість іммігрантів у країнах – реципієнтах робочої сили завжди дорівнює сумарній кількості трудових емігрантів у країнах – донорах робочої сили. На світовому рівні також справедливою є рівність суми всіх еміграційних потоків і суми імміграційних потоків, якщо сумувати їх по всіх країнах.

Щодо структури міжнародної трудової міграції, то поділ її на види здійснюють за багатьма ознаками. Опрацювання літературних джерел з проблематики видів міжнародної міграції робочої сили дозволяє сформулювати таку типологію виокремлення структури (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Ознаки поділу та види динамічної компоненти міжнародної міграції робочої сили

Ознака поділу	Вид міграції
Правовий статус мігранта	Незаконна (нелегальна), законна (легальна)
Тривалість	Тимчасова (довготермінова, короткотермінова, крокова, маятникова, циклічна, сезонна, ротаційна), постійна
Географія переміщення	За дистанцією (регіональна, міжрегіональна, внутрішньоконтинентальна, міжконтинентальна); за напрямом (Схід – Захід, Північ – Південь, Захід – Схід); за типами населених пунктів (село – село, село – місто, місто – село, місто – місто)
Чисельність мігрантів	Індивідуальна, сімейна, групова
Рівень інтелектуального капіталу мігрантів	Міграція малокваліфікованої робочої сили, міграція висококваліфікованої робочої сили
Спосіб організації	Організована (державна, приватна, самостійна), неорганізована

Джерело: розроблено автором згідно з даними [144, 106, 90]

Найчастіше міжнародну трудову міграцію поділяють на легальну та нелегальну. Ця ознака є однією з найважливіших із точки зору продуктування зовнішніх ефектів міжнародної трудової міграції в країні-донорі та країні-реципієнті робочої сили. Адже легальна і нелегальна міжнародна трудова міграція часто зумовлює протилежні за напрямом впливу ефекти на економіки країни вибуття та країни прибуття. В офіційних документах ООН для трудових мігрантів, які працюють у країні прибуття, порушуючи її закони, вживається термін «неврегульована міграція» [160, с. 34]. О. П'ятковська пропонує поділяти міжнародну трудову міграцію за правовим статусом на три типи: неврегульовану, напіврегульовану та врегульовану [90, С. 30–34]. Дж. Тапінос розширює типологію міжнародної трудової міграції за правовим статусом до шести категорій, враховуючи три чинники: перетин кордону, перебування на території іноземної держави, працевлаштування [192, с. 16–20]. Проте можна виокремити більшу кількість видів нелегальної міжнародної трудової міграції, виходячи з наявності порушення мігрантом правил (умов) перетину кордону, порядку перебування, законності працевлаштування. Можливим є порушення однієї, двох і усіх трьох

зазначених вище вимог різними способами, що дає змогу здійснити поглиблений поділ нелегальної міжнародної трудової міграції (рис. 1.3).

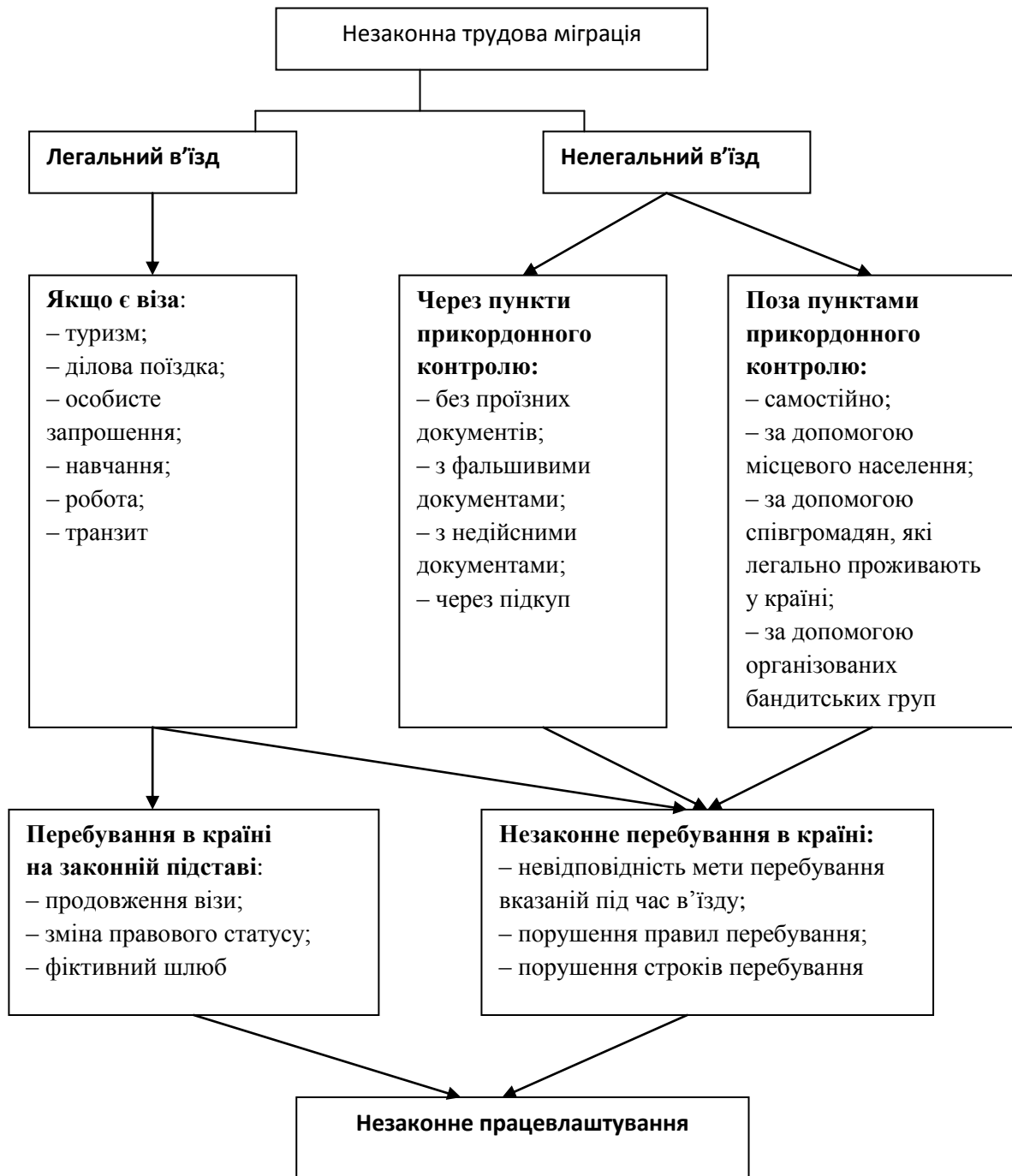

Рис. 1.3. Схема незаконної міжнародної міграції робочої сили

Джерело: розроблено автором

Як проілюстровано на рис. 1.3 необхідно розрізняти (легальний-нелегальний в'їзд в країну) і легальне/нелегальне працевлаштування. Так, наприклад, якщо громадянин якоїсь країни отримав шенгенську візу «С», яка дає право на

перебування в шенгенській зоні до трьох місяців, не має право на працевлаштування, якщо віза була видана з приватних чи сімейних причин або з метою туризму. Проведення такої діяльності може призвести до накладення санкцій [86]. Шенгенська віза "С" є короткостроковою візою, яка дійсна протягом періоду, зазначеного під час подання заяви на оформлення візи. Для отримання дозволу на роботу необхідно виконати низку спеціальних формальностей ще в процесі оформлення візи [86]. Тому якщо мігрант легально в'їхав в країну по туристичній візі і влаштувався на роботу, то перебування в країні є легальним, але працевлаштування нелегальним. Однак законодавство ЄС дозволяє студентам з третіх країн працювати щонайменше 10 годин на тиждень, що дає їм змогу частково забезпечити кошти для отримання освіти [152]. Також запроваджено спрощений порядок імміграції вчених за запрошеннями визнаних наукових інституцій на строк понад три місяці. У такому разі науковець, який отримує право на перебування, автоматично набуває і право на роботу, тобто не потребує окремого дозволу для працевлаштування. Однак у всіх інших випадках віза, отримана без дозволу на роботу не дає право легально працевлаштуватися мігранту, який прибув з третіх країн. Якщо він здійснюватиме трудову діяльність, то вона буде нелегальною. Потрібно відзначити, що протидія нелегальній міграції є на сьогодні пріоритетом міграційної політики практично всіх країн світу, для яких дана проблема є актуальною [150].

З позиції зовнішніх ефектів важливою ознакою поділу міжнародної трудової міграції на види є тривалість перебування мігранта в іншій країні. За цією ознакою виокремлюють тимчасову та постійну трудову міграцію. Ці два види міграції зумовлюють до деякої міри різний набір зовнішніх ефектів у економіках країн–донорів і країн–реципієнтів. Щодо більш деталізованого поділу міжнародної трудової міграції за тривалістю перебування думки науковців різняться. Зокрема, Е. Авдєєв виокремлює короткотермінову (не більше місяця), середньотермінову (понад місяць, але менше року) і довготермінову (понад рік) міжнародну трудову міграцію [1]. Існують і інші підходи. Але з практичної точки зору потрібно погодитися з О. П'ятковською щодо того, що найбільш доцільно дотримуватися

класифікації Міжнародної організації міграції, яку вважають офіційно ухваленою на міжнародному рівні [90, с. 31]. Класифікацію тимчасової міжнародної трудової міграції згідно з МОМ подано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Класифікація тимчасової трудової міграції згідно з МОМ

Вид тимчасової міжнародної міграції	Визначення
Довготривала	Міграція до іншої країни на термін понад рік
Короткотривала	Міграція на термін від трьох місяців до одного року
Сезонна	Міграція на період виконання сезонних робіт (переважно в сільському господарстві)
Покрокова (step migration)	Переміщення мігранта спочатку до однієї країни, потім до іншої і т. д., але не повертаючись до країни вибуття, доки не знайде роботу
Циклічна	Потік мігрантів між країнами, що охоплює довготривалу та короткотривалу міграцію, який пов'язаний із задоволенням потреб цих країн у робочій силі

Джерело: складено автором згідно з даними [197, с. 495–499]

Окрім поданих у табл. 1.2 видів тимчасової міжнародної трудової міграції деякі фахівці виокремлюють так звану маятникову міграцію (pendulum/pendular migration). Дехто з науковців розглядає її як вид циклічної міграції [165, 197]. На нашу думку, це виправдано принаймні з точки зору зовнішніх ефектів, зумовлених цим видом міграції. Адже і для маятничкової, і для циклічної міграції характерне є повернення мігранта до країни вибуття, а це один із ключових чинників процесу міжнародної трудової міграції, який визначає набір зовнішніх ефектів від неї в економіці країни-донора та країни-реципієнта.

Ротаційна міграція передбачає, що спочатку на роботу за кордон виїжджає один член сім'ї, потім він повертається додому, натомість мігрує інший [90, с. 32]. Як в разі маятничкової міграції, з позиції впливу на економіку країни-донора та країни-реципієнта, вона тотожна циклічній міграції.

Щодо географічної ознаки міжнародної трудової міграції зауважимо, що під регіоном у табл. 1.2 розуміється група суміжних країн, які мають спільні ознаки та відрізняються від інших [34], а тому внутрішньорегіональна трудова міграція є міжнародною.

Географічну структуру міжнародних міграційних потоків робочої сили, на нашу думку, слід розглядати окремо для стабільної та динамічної складової міжнародної трудової міграції. Географічна структура постійної компоненти трудової міграції характеризується наявністю трьох центрів, у економіках яких зосереджена найбільша кількість трудових мігрантів (дані за 2010 р.): Європа (70 млн осіб), Азія (61 млн осіб) та Північна Америка (50 млн осіб) [164, с. XIX]. Докладніше географічну структуру постійної компоненти міжнародної міграції робочої сили та її довготермінові тенденції досліджено в розділі 2.

Розглядаючи динамічну складову міжнародної трудової міграції (рис. 1.2), виокремлено погляд Л. Корчевської яка визначає сім центрів, куди надходять потоки робочої сили: США і Канада; Австралія та Нова Зеландія; Західна Європа (Німеччина, Франція, Велика Британія, Швейцарія та ін.); Японія та нові індустріальні країни Південно-Східної Азії (Сінгапур, Малайзія, Південна Корея); Близький Схід (Катар, ОАЕ, Кувейт, Саудівська Аравія, Бахрейн, Оман); Латинська Америка (Бразилія, Венесуела, Аргентина, Болівія, Чилі) та Африка (Кот-д'Івуар, ПАР) [51, с. 12]. Найбільшим регіоном зосередження міжнародної трудової міграції є Європа (близько 60 % усієї кількості міжнародних трудових мігрантів) [51, с. 12].

Слід визнати, що з приводу диспозиції України в міжнародній міграції робочої сили існує певна неузгодженість між вітчизняними фахівцями та експертами міжнародних організацій. Перші переважно визначають Україну як донора робочої сили [56, 103, 121, 131]. За оцінками міжнародних організацій, число іммігрантів в Україні порівняне з кількістю емігрантів [173]. Таку оцінку підтримують деякі вітчизняні науковці [101].

Із позиції впливу на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів робочої сили важливим є поділ міжнародної трудової міграції за кількістю учасників. Ця ознака може стосуватися до країн – учасниць міграційних процесів і самих мігрантів. Якщо

в міграції бере участь велика кількість мігрантів (масова міграція), тоді вона характеризуватиметься значною величиною стабільної та динамічної компонент і відповідно суттєвим впливом на економіки країн-учасниць. Якщо в міжнародній міграції робочої сили бере участь невелика кількість осіб, то її вплив на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів незначний. Отже, з позиції дослідження зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції найбільше важить масова міграція. Можна очікувати різні зовнішні економічні ефекти у разі індивідуальної та сімейної міжнародної трудової міграції, тому важливо є ідентифікувати стабільну та динамічну компоненти міжнародної трудової міграції і за цією ознакою.

Суттєвим для зовнішніх економічних ефектів є поділ міжнародної трудової міграції за способом організації. Зазначимо, що неорганізована трудова міграція постачає робочу силу переважно в тіньову частину економіки країни-реципієнта. Цей вид міграції визначають як переміщення трудових мігрантів до іншої країни на нез'ясоване місце працевлаштування [90, С. 33]. На нашу думку, в такому разі ймовірність влаштування на роботу з усім належним оформленням документів є низькою; такі мігранти найвірогідніше працевлаштовуватимуться в тіньовому секторі. Ситуація зі зв'язком організованої міграції з тіньовим сектором економіки країни-реципієнта є неоднозначною. За державної організованої міжнародної міграції мігранти працевлаштовуються офіційно, а в разі приватної чи самостійної вони можуть працевлаштовуватися як у легальний сектор, так і в тіньовий. У кожному випадку потрібні додаткові дослідження зв'язку того чи іншого виду організованої міграції з тіньовим сектором економіки країни-реципієнта.

Слід зауважити, що наприкінці ХХ ст. й у ХХІ ст. відбувається формування структури міжнародної трудової міграції за новою ознакою – рівнем інтелектуального капіталу. Ю. Гуменюк вводить поняття унікальної робочої сили і розглядає особливості її міжнародної міграції. Однак автор відносить до неї спортсменів, артистів, тобто тих, чия діяльність у сфері послуг ґрунтується на унікальних здібностях [26, с. 323]. Такі здібності не є тотожними інтелектуального капіталу, це визнає і Ю. Гуменюк, однак ставлення до носіїв унікальних здібностей у розвинутих країнах дуже подібне, як до носіїв високого рівня інтелектуального

капіталу: відомих учених, фахівців високої кваліфікації тощо. Отже, беручи за основу градацію міжнародної трудової міграції за рівнем інтелектуального капіталу мігрантів, її можна зобразити у вигляді чотирирівневої структури (рис. 1.4).

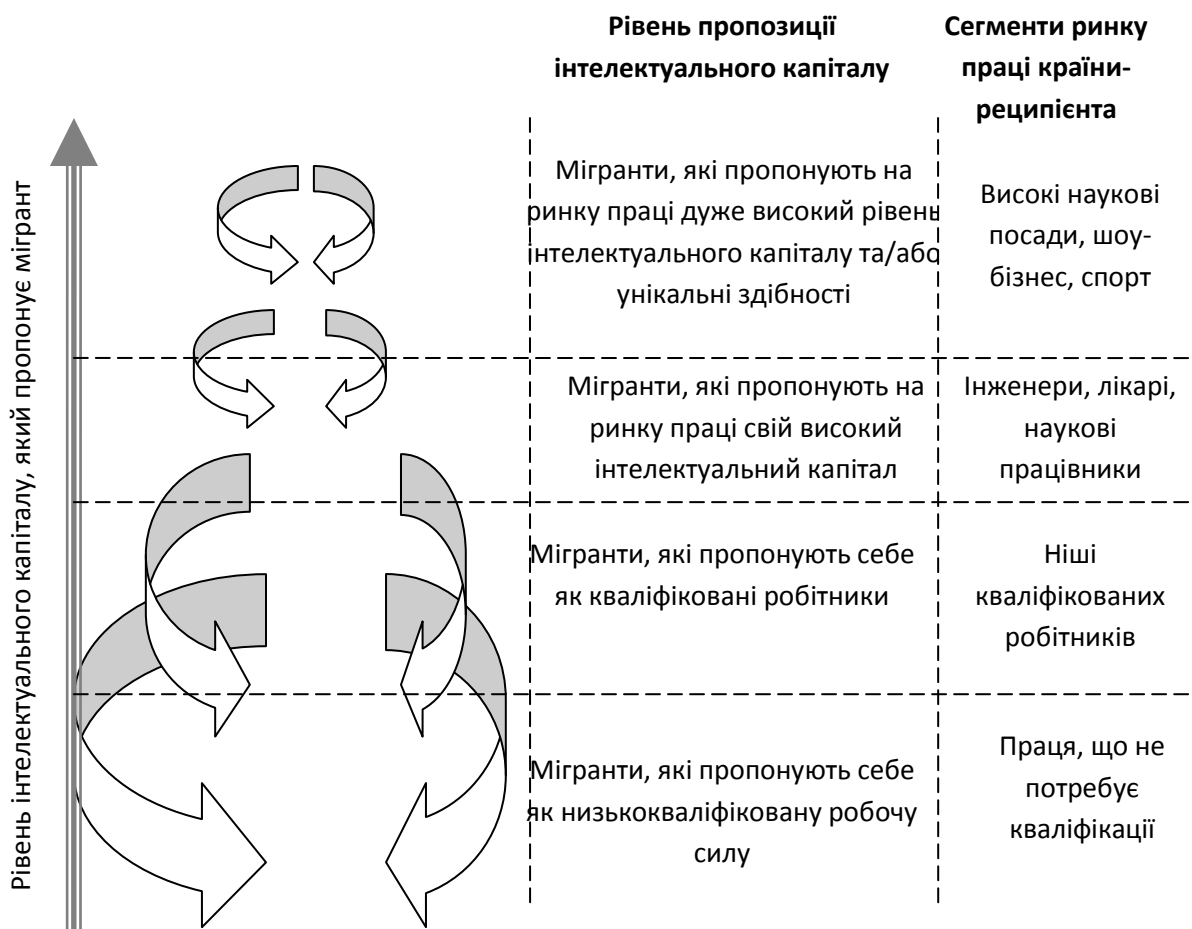

Рис. 1.4. Структура міжнародної міграції робочої сили за рівнем пропозиції мігрантами інтелектуального капіталу

Джерело: розроблено автором

Наведена на рис. 1.4 структура міжнародної міграції робочої сили відповідає й різним підходам до мігрантів за рівнем пропозиції ними інтелектуального капіталу в міграційній політиці ЄС. Так, одним з базових принципів міграційної політики ЄС проголошено відповідність мігрантів потребам ринку праці ЄС, причому не лише за кількістю, а й за якістю, тобто за професійно-кваліфікаційним складом [149]. Відповідно до рекомендацій Парламенту ЄС кваліфікація це офіційний результат оцінювання та підтвердження знань, який здобуває особа в результаті рішення компетентного органу про те, що результати навчання відповідають існуючим

стандартам [104]. Рамка кваліфікацій в ЄС налічує 8 рівнів залежно від результатів навчання під якими розуміється рівень знань, навичок і компетентності. Перші два рівні кваліфікаційної рамки ЄС відповідають праці, що не потребує кваліфікації так як передбачають отримання базових загальних знань та володіння базовими простими навичками, виконання роботи під контролем, або ж з наданням лише певної самостійності [104].

Третій і четвертий рівень кваліфікаційної рамки ЄС передбачає володіння певними знаннями, відповідальність за виконання завдань, вироблення власної схеми дій у проблемних ситуаціях [104]. Тому ці рівні логічно співвіднести з рівнем кваліфікованих працівників, робота яких потребує самостійності у виконанні завдань та володіння спеціальними знаннями і навиками (які не є унікальними).

П'ятий та шостий рівні відповідають знанням на рівні вищої освіти, тому це відповідає рівню високого інтелектуального капіталу на рис. 1.4.

Нарешті сьомий та восьмий рівні кваліфікаційної рамки передбачають наявність вузькоспеціалізованих або унікальних знань та навичок, здатності до постійного генерування інноваційних ідей [104]. Тому ці рівні логічно співвіднести з рівнем дуже високого інтелектуального капіталу, який є найвищим на рис.1.4 і також в кваліфікаційній рамці ЄС.

На нашу думку, найбільша частка в структурі міжнародної міграції робочої сили належить потокам робочої сили, які використовуються на ринку праці економіки країни-реципієнта як некваліфіковані. На цьому рівні пропозиція інтелектуального капіталу відсутня. Вважаємо за потрібне наголосити, що йдеться саме про пропозицію мігранта на робочому ринку, а не його реальний рівень інтелектуального капіталу. Вище йшлося про відомі випадки, коли люди з науковими ступенями з країн СНД працювали на роботах, що не потребують кваліфікації, в розвинутих країнах. Міжнародні потоки робочої сили, яка заповнює на ринках праці країн-реципієнтів робочі місця, що потребують певної кваліфікації, мають значно нижчу інтенсивність. Ще меншу інтенсивність мають потоки міжнародних трудових мігрантів, які пропонують на ринку праці країн-реципієнтів використати їхній високий рівень інтелектуального капіталу. За оцінками фахівців,

лише кожен шостий міжнародний трудовий мігрант наприкінці ХХ ст. був дослідником, інженером або лікарем, кожен третій – службовцем. Разом за останнє півстоліття міжнародна міграція фахівців становила близько 2 млн осіб [54, с. 5], що менше 1 % загального обсягу міжнародної трудової міграції (як зазначено вище, що остання становила 210 млн осіб станом на 2010 р.).

Стосовно впливу міжнародної трудової міграції на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів слід зауважити, що, оскільки міграція малокваліфікованих мігрантів (перших два рівні на рис. 1.4) є найбільш масовою, логічно було б очікувати від неї й великих зовнішніх економічних ефектів. Однак наголосимо, це не означає, що в дослідженні ефектів міжнародної трудової міграції можна знехтувати міграцією робочої сили з високим рівнем інтелектуального капіталу. Як показано в п. 1.3, така міграція впливає на економіку країни-донора та країни-реципієнта інакше (створює принципово інші зовнішні ефекти), ніж міграція низькокваліфікованої робочої сили.

У підсумку зазначимо, що міжнародна трудова міграція має дві компоненти: стабільну та динамічну. Додатково, за різними ознаками, обидві компоненти поділяються на велику кількість типів міжнародної трудової міграції, які по-різному впливають на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів. Це свідчить про те, що міжнародна міграція робочої сили зумовлює виникнення широкого спектра зовнішніх ефектів в економіках країн, що беруть у ній участь. Оскільки одночасно може виникати декілька ефектів, то їх взаємодія може посилювати одні ефекти та послаблювати інші, що додатково ускладнює їх дослідження.

1.2. Основні чинники міжнародної міграції робочої сили

Виявлення чинників, які впливають на явище міжнародної трудової міграції, суттєво допоможе в управлінні національними економіками в контексті глобалізації. Адже одним із найбільш явних її наслідків є зростання впливу міжнародної міграції робочої сили на національні економіки, регіональні угруповання та глобальну економічну систему. Міжнародна міграція зумовлює низку зовнішніх економічних

ефектів на глобальному, національному та внутрішньорегіональному рівнях. Причому велика кількість зазначених ефектів має пороговий характер, коли напрям впливу може змінюватися з позитивного на негативний і навпаки внаслідок зміни кількості емігрантів (іммігрантів) у країні-донорі чи країні-реципієнті та інтенсивності міжнародних потоків робочої сили. Тому важливим є підвищення рівня керування міжнародною трудовою міграцією для максимізації позитивних і мінімізації негативних зовнішніх ефектів. Для цього потрібно виявити основні причини, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили, аби через вплив на них підвищити керованість її основних складових і за рахунок цього – можливість впливу на основні зовнішні економічні ефекти, зумовлені нею. Як слушно зауважує О. А. Ровенчак, міжнародна міграція спричиняється різними об'єктивними та суб'єктивними соціальними, культурними та особистими процесами і явищами, а також має різні наслідки для кожного з цих вимірів [107]. Тому на міжнародну міграцію робочої сили діє складна система чинників.

Л. О. Корчевська виокремлює декілька глобальних тенденцій і проблем сучасного світу, які можна умовно вважати чинниками, що впливають на міжнародну міграцію [51, с. 10]: посилення глобальної нерівності в оплаті праці; структурні зрушення у зайнятості населення; зростання мобільності населення; дефіцит кваліфікованої робочої сили; скорочення витрат на робочу силу; зростання кількості населення і старіння кадрового потенціалу; розвиток сучасної світової освіти; уніфікація, стандартизація та гомогенність соціальних процесів.

Стосовно впливу чинників на міжнародну трудову міграцію зробимо одне зауваження методологічного характеру. Як зазначалося в п. 1.1, міжнародну міграцію можна досліджувати як процес переміщення робочої сили через кордон. Однак у економіці коректніше розглядати його ширше – і як явище перерозподілу робочої сили між країнами. В контексті цього потрібно виокремлювати чинники, що впливають на потоки міжнародних трудових мігрантів, і чинники, що впливають на кількість трудових емігрантів чи іммігрантів, які вибули з країни чи відповідно перебувають у країні. Погоджуємося з У. Сомервіль і М. Сампшн відносно того, що вплив будь-яких чинників на загальну кількість мігрантів у країні (за приклад взято

Велику Британію) є невеликим [190], унаслідок того що кількість щорічного міграційного потоку порівняно із загальною кількістю іммігрантів, які перебувають у країні, є невеликою.

Важливу роль у розумінні чинників трудової міграції відіграють гравітаційні моделі, розроблені зарубіжними фахівцями [167, 169, 189]. Суть моделей полягає в тому, що подібно до закону всесвітнього тяжіння величина потоків міграції залежить від чинників притягання, відштовхування та стримування. У «класичному вигляді» гравітаційну модель міжнародної міграції можна подати так [169, с. 5]:

$$F_{ij} = \frac{a_0 S_i^{a_1} D_j^{a_2}}{R_{ij}^{a_3}}, \quad (1.1)$$

де F_{ij} - міграційний потік із країни i в країну j ;

S_i - узагальнена дія чинників відштовхування в країні i ;

D_j - узагальнена дія чинників притягання в країну j ;

R_{ij} - дія чинників стримування міграційних потоків (відстань та витрати на міграцію);

a_0, a_1, a_2 - певні числові коефіцієнти.

Перевага гравітаційних моделей у тому, що вони ґрунтуються на реальних статистичних даних і відображають чинники притягання та відштовхування міжнародних міграційних потоків.

Перейшовши до логарифмів і трансформували відповідно коефіцієнти, запишемо формулу (1.1) таким чином [169, с. 5]

$$m_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 n_i + \alpha_2 n_j + \alpha_3 y_i + \alpha_4 y_j + \alpha_5 c_{ij} + z(\cdot), \quad (1.2)$$

де $z(\cdot)$ - функція помилок.

Коефіцієнти в гравітаційних моделях розраховують емпірично, регресійним аналізом.

Із огляду на складне явище міжнародної трудової міграції, всі чинники впливу на неї, доцільно поділити на чотири групи за об'єктами впливу (рис. 1.5).

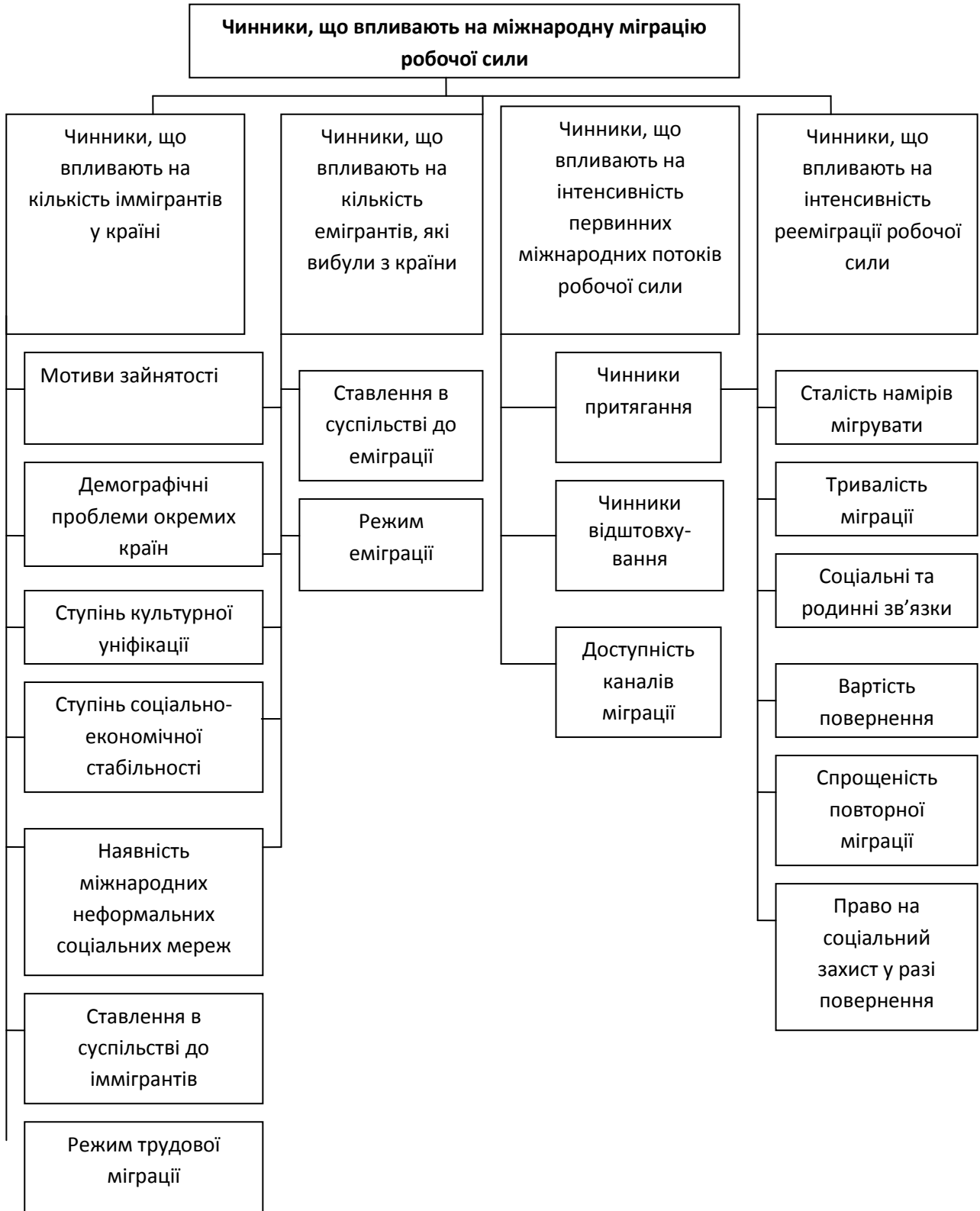

Рис. 1.5. Групи чинників, що впливають на міжнародну міграцію робочої сили
Джерело: розроблено автором

Мотиви зайнятості включають можливість працевлаштування і рівень оплати праці. Сама можливість працевлаштування не виступає вагомим чинником міграції. Деякі економісти вважають одним із головних чинників міжнародної трудової міграції є відмінності в попиті на робочу силу в різних країнах[50]. Цей чинник впливає на обидві відносно стабільні складові міжнародної трудової міграції: кількість працівників-іммігрантів у країні та кількість працівників-емігрантів, які вибули і працюють за межами країни. На нашу думку, слід визнати, що різниця в попиті на робочу силу не має прямого зв'язку з оплатою праці для глобальної економічної системи. Як слушно зазначає В. Коновалов, до основних центрів припливу робочої сили в міжнародному масштабі (ЄС і США) іммігрує велика кількість трудових мігрантів із країн, де офіційно рівень безробіття нижчий [50]. Відповідно до даних Міжнародної організації праці, які подає цей дослідник, у 2009 р. рівень безробіття в розвинутих країнах становив 8,4 %, у державах Євро зони – 9,7 %. Проте у 2009 р. до цих регіонів продовжували прибувати трудові мігранти з країн із нижчим рівнем безробіття – Південно-Східної Азії (рівень безробіття – 5,6 %), Південної Азії (рівень безробіття – 5,1 %) [50, с. 29].

Згідно з неокласичною теорією нерівномірність економічного розвитку країн, зокрема, відмінності в попиті на робочу силу, зумовлює різницю в заробітній платі. Останні зумовлюють переміщення робочої сили з країн з низьким рівнем заробітної плати до країн із високим рівнем оплати праці [126]. В цьому полягає головна причина міжнародної міграції робочої сили відповідно до неокласичної концепції.

Зокрема в праці «Теорія заробітної плати», яка вважається одним з перших наукових досліджень, які теоретично обґрунтовують чинники трудової міграції [103], Дж. Хікс розглядаючи міжнародну міграцію на мікрорівні (рівні рішень індивіда), як головну причину міграції обґрунтовує відмінності в оплаті праці між країнами, що в свою чергу зумовлено нерівномірним розподілом праці та капіталу в розрізі країн світу [161].

На основі теорії Хікса розроблено значну кількість більш сучасних теорій. Серед основних, на нашу думку слід виокремити теорію Харріса-Тодаро в якій за основу прийняття рішення мігрантом покладено не рівень заробітної плати, а рівень

доходів, отримувати які мігрант сподівається в іншій країні або ж регіоні [103] та теорію Борхаса в якій рішення щодо міграції в іншу країну приймаються потенційним мігрантом виходячи з оцінки альтернативного чистого доходу, який включає не лише різницю отримуваної і очікуваної заробітної плати, але й усі види витрат на міграцію [144].

Алтернативний чистий дохід, на основі якого індивід приймає рішення мігрувати/не мігрувати в іншу країн Боргас пропонує розраховувати наступним чином:

$$Z = \sum_{k=t}^T \frac{W_{jk} - W_{ik}}{(1+r)^{k-t}} - M, \quad (1.3)$$

де Y – чистий дохід, i – країна (регіон) проживання (роботи) індивіда;

j – регіон (країна), що розглядається як потенційне місце міграції;

t – вік потенційного мігранта;

T – пенсійний вік;

W_{it} – заробітна плата, яку отримуватиме особа, якщо не буде мігрувати;

W_{jt} – заробітна плата, яку очікує отримувати індивід у випадку міграції;

r – ставка дисконтування;

M – всі види витрат на міграцію, включаючи грошовий еквівалент психологічних витрат [144, с. 4].

Таким чином відмінності в оплаті праці є вагомим чинником міжнародної міграції.

Потрібно відзначити, що рівень безробіття в країні та зарплата працівників певної кваліфікації не зв'язані прямо з аналогічними показниками в інших країнах. Певне пояснення цього можна знайти в існуванні високих соціальних гарантій у деяких країнах. Цей аспект зауважив В. Коновалов, однак він розглядає існування високих соціальних гарантій як один із ключових чинників, що спонукає мігрувати в країну не лише потенційного трудового мігранта, а й членів його сім'ї [50]. Це суперечить факту, що велика частина трудових мігрантів – нелегальні, а отже, ні вони, ні члени їхніх сімей не можуть розраховувати на гарантії. Проте соціальні гарантії є певною межею заробітної плати для таких мігрантів. Адже безробітні

розвинутих країн, отримуючи високий рівень соціальної допомоги, не продаватимуть свою робочу силу за ціною, нижчою за рівень соціальних гарантій. Водночас такий рівень цілком задовольняє представників інших країн, адже на батьківщині заробітна плата ще менша. Тому слід визнати, що існування в країні високого рівня соціальних гарантій приваблює велику кількість трудових іммігрантів, але не через те що вони отримують ці гарантії, а тому що продаючи свою робочу силу нижче ніж рівень соціальних гарантій у країні-реципієнті, вони отримують доходи, які їх задовольняють. Тому рівень соціальних гарантій доцільно ввести в агрегований чинник «мотиви зайнятості», до якого входить і різниця в заробітній платі, на відміну від чинника «різниця в попиті на робочу силу», який за сучасних умов втрачає зв'язок із неоднаковістю зарплати.

Б. Юськів розглядає мотиви зайнятості як чинник, що має великий вплив на міжнародну трудову міграцію, втім аналізує його відокремлено від різниці в попиті на робочу силу [135]. Проте автор зводить мотив зайнятості лише до відмінностей у заробітній платі. Низький її рівень вважають головним спонукальним чинником до міжнародної трудової міграції і деякі інші вітчизняні фахівці [95, с. 151]. Однак, на нашу думку, спектр дії мотивів зайнятості ширший і охоплює як різницю в оплаті праці, що може бути зумовлено відмінністю в попиті на робочу силу, так і розбіжності, спричинені наявністю в одній країні вищих соціальних гарантій, ніж у інших (умови праці, страхування тощо).

За даними У. Сомервіль і М. Сампшн, певна кількість трудових мігрантів мають додаткові мотиви, які прямо не пов'язані з розміром заробітної плати. Як приклад вони зазначають, що багато хто прибуває до Великої Британії з метою не лише працювати, а й вивчити чи покращити свої знання з англійської мови [190]. Для таких мігрантів певний рівень заробітної плати та можливість вивчити англійську переважають над вищим рівнем зарплати без додаткової можливості у виборі країни трудової міграції на користь Великої Британії. Мотиви, не пов'язані безпосередньо із заробітною платою, надзвичайно важливі для міжнародних міграційних потоків носіїв інтелектуального капіталу. Зокрема, багато молодих учених із розвинених країн Європи мігрують на роботу до США, оскільки в цій

країні їм надають більше можливостей для реалізації своїх задумів, проектів. Таким чином, у багатьох випадках напрям міжнародних міграційних потоків робочої сили визначається не лише рівнем заробітної плати, а й іншим наслідком відмінності в попиті на робочу силу – можливістю реалізації. На нашу думку, логічно вважати це значимішим для висококваліфікованих працівників, передусім науковців і дослідників.

Мотиви зайнятості впливають як на кількість іммігрантів у країні, так і на кількість населення, яке емігрувало з країни в пошуках роботи. Якщо знайти роботу в країні важко, рівень заробітної плати низький або відсутні можливості для самореалізації для великих груп населення, то очевидно, що кількість емігрантів із такої країни буде велика. І навпаки, якщо переважна більшість населення може знайти роботу в країні з прийнятним для себе рівнем заробітної плати, якщо існують умови для самореалізації та професійного і кар'єрного зростання, то навряд чи в такій країні буде багато трудових емігрантів.

Оскільки трудова еміграція та імміграція – взаємозв'язані складові явища «міжнародна трудова міграція», то всі чинники, які впливають на компоненти міжнародної трудової міграції (див. рис. 1.4), є відносними, тобто вони виявляються, якщо існує відмінність у їх дії в країні перебування та інших країнах. Наприклад, якщо оплата праці, її умови та перспективи кар'єрного зростання однакові, то дія чинника «мотиви зайнятості» нівелюється.

Дія чинника «демографічні проблеми розвинутих країн» зумовлена низьким приростом населення окремих країн або навіть депопуляцією. Зазвичай фахівці вважають, що демографічні проблеми в деяких країнах створюють ситуацію «брак робочої сили», що змушує уряди здійснювати відповідну імміграційну політику. Так, Ю. Кривенко, посилаючись на прогноз Відділу ООН з питань населення, наводить дані, що в 2010–2050 рр., наприклад, економіці Німеччини знадобиться 487 тис. мігрантів щорічно, Франції – 109 тис., а загалом ЄС – 1,6 млн трудових мігрантів [54, с. 3]. На нашу думку ці цифри потрібно пов'язувати не лише з дією демографічного чинника (хоча він справді існує), а й з посиленням системи соціального захисту громадян країн ЄС. Це створює своєрідну «локальну пастку

безробіття», коли корінне населення країни надає перевагу отриманню соціальної допомоги та статусу безробітного, а не праці на непрестижних і низькооплачуваних роботах. Безумовно, це один із найбільш негативних зовнішніх ефектів міжнародної трудової міграції в економіці країни-реципієнта. Хоча цей аспект потребує аналітичного дослідження (частково це здійснено в розділі 2), але можна припустити, що кількість безробітних у цих країнах перевищує наведені вище цифри. Тобто тут коректніше зазначати спільну дію демографічного чинника та високого рівня соціального захисту.

Дія інших чинників, які впливають на кількість трудових іммігрантів у певній країні, на нашу думку, можна бути пояснити, розширивши теорію «людського капіталу». У цій теорії процес міжнародної міграції розглядається як інвестиційний. На якомусь етапі майбутній мігрант здійснює інвестиції в свою освіту (наприклад, вивчення мови, здобуття певного ступеня кваліфікації), несе прямі витрати, пов'язані з підготовкою та переїздом до іншої країни. Рішення про міграцію приймається у тому випадку, якщо очікувані доходи перевищують витрати:

$$PVNB_i = \sum_{t=T_0}^{T_R} \frac{B_{it} - B_{0t}}{(1+r)^t} - C_i > 0 \quad \text{– рішення про міграцію приймається;} \quad (1.4)$$

$$PVNB_i = \sum_{t=T_0}^{T_R} \frac{B_{it} - B_{0t}}{(1+r)^t} - C_i < 0 \quad \text{– рішення про міграцію не приймається,} \quad (1.5)$$

де $PVNB_i$ – чиста приведена вартість грошової вигоди від переїзду до країни i ;

T_0 – рік переїзду з країни проживання до іншої країни i ;

T_R – рік припинення роботи;

B_{it} – доходи в країні i в рік t ;

B_{0t} – доходи в рідній країні в рік t ;

r – індивідуальна ставка дисконтування;

C_i – витрати на підготовку та переїзд до країни i .

Відмінність формул (1.4) та (1.5) від формули (1.3) в тому, що вона включає й інвестиції, які особа повинна здійснити для підготовки до переїзду (курси іноземної мови, набуття іншої спеціальності, підвищення рівня кваліфікації тощо).

Проаналізувавши формули (1.4) і (1.5), можна виокремити групи чинників, які впливають на міжнародну трудову міграцію:

а) відмінності в заробітній платі (входить до агрегованого чинника «мотив зайнятості»);

б) вік мігранта.

Із формул (1.4) і (1.5) зрозуміло: що більший проміжок часу між T_0 і T_R , тобто що у більш молодому віці приймається рішення про міграцію, то більший розмір чистого доходу згідно з виразом (1.3) отримає мігрант, переїхавши на роботу до іншої країни. Деякі дослідники пояснюють цим більшу схильність до міжнародної трудової міграції молоді [49, с. 550], підтверджуючи свою позицію емпіричними даними, мовляв, міжнародні трудові мігранти – це переважно молодь і люди середнього віку. На нашу думку, вік, безперечно, важливий чинник трудової міграції, однак він не детермінується лише економічними мотивами. Його дія зумовлена сукупністю чинників. Зокрема, внаслідок демографічних проблем більшість країн у імміграційній політиці надають перевагу молодим мігрантам, у деяких випадках їм легше отримати трудову візу (чинник «режим імміграції» – див. рис. 1.5) й адаптуватися до нових культурних умов (чинник «ступінь культурних відмінностей» – див. рис. 1.5).

Окрім цього, щодо формули (1.4) потрібно визнати, що обмеження економічними вигодами та витратами значно збіднює теорію людського капіталу і звужує коло явищ і фактів у сфері міжнародної трудової міграції, які вона може пояснити. Логічно вважати, що під додатковими доходами та витратами слід розуміти не лише економічні, а й «психологічні» прибутки та витрати. Це також дає змогу пояснити, чому до міжнародної трудової міграції більше схильні молоді люди – вони зазвичай не мають сім'ї, їм легше розірвати дружні зв'язки та створити нові в іншій країні.

Щодо формул (1.4) і (1.5) можна заперечити, що навряд чи велика кількість потенційних мігрантів займаються арифметичними підрахунками вигод і витрат, приймаючи рішення про міжнародну трудову міграцію. Однак, на нашу думку, ці

формули є математичним вираженням відомого в соціології «мотиву Токвіля», суть якого полягає в тому, що людину змушує не невдоволення своїм становищем чи його погіршенням – до цього більшість людей швидко звикає. До активних дій людину спонукає бачення перспективи поліпшення свого становища [107, с. 129]. Якщо навіть на якісному рівні індивід оцінює свої перспективи в іншій країні вище, ніж у країні перебування (неформально застосовує формулу (1.3)), то це може спонукати його до активних дій. У тристадійній теорії міграції таке бачення кращих перспектив у іншій країні відповідає першій стадії міграційного процесу – формуванню рухливості (потенційної готовності до виїзду в іншу країну).

Досить важливим чинником, який визначає кількість як трудових іммігрантів у країні-реципієнті, так і емігрантів у країні-донорі, є соціально-економічна стабільність. Як стверджує О. Ровенчак, стабільність у економіці та політичній системі країни немовби «притягує» мігрантів, передусім з країн, де ці чинники є нестабільними [107, с. 131]. Цю тезу можна поширити й на країн-донора: високий рівень нестабільності (економічної та політичної) є одним з важливих чинників відпливу робочої сили в інші країни. Вплив стабільності соціально-політичної системи на міжнародну трудову міграцію можна виразити формулою (1.8), якщо ввести поняття ймовірності отримання доходів. Тоді зазначена формула модифікується таким чином:

$$PVNB_i = \sum_{t=T_0}^{T_R} \frac{\rho_{it}B_{it} - \rho_{0t}B_{0t}}{(1+r)^t} - C_i > 0, \quad (1.6)$$

де ρ_{it} , ρ_{0t} – ймовірність отримання доходів у i -й країні та країні перебування в періоді t .

Логічно припустити, що ймовірність отримання доходів менша в разі нестабільності соціально-економічного середовища країни. Хоча чисельно оцінити зазначену ймовірність досить важко, проте можна порівняти дві чи декілька країн. Ймовірність отримання доходів менша в країні, де рівень стабільності соціально-економічного середовища нижчий.

Важливим, чинником, який впливає на кількість трудових іммігрантів у країні, є наявність в ній так званих міграційних мереж, що підтверджується й даними вибіркового обстеження міжнародної міграції [37, с.40]. Мігранти, зазвичай, не повністю асимілюються з місцевим населенням, а утворюють свою спільноту, яку можна вважати соціальною мережею. Що більше розвинута міграційна мережа, то легший міграційний потік. Цю тезу покладено в основу теорії «міграційних мереж» [167]. Наявність «міграційних мереж» є важливим чинником, який формує міграційні потоки, однак поняття «міграційна мережа» потрібно, на наш погляд, розширити. Адже це соціальне утворення охоплює не лише мігрантів, а й діаспору, а з іншого боку кордону – їхніх родичів, знайомих, просто колишніх співвітчизників, які проживають у країні виїзду. Тобто така мережа охоплює не менше ніж дві країни. Отже, важливою є не лише наявність організованих у соціальну мережу мігрантів у певній країні, а й інтенсивність їхніх зв'язків із частиною мережі, яка залишилася на батьківщині. Якщо інтенсивність висока, це сприяє підвищенню рівня міграційної рухливості, через те що потенційні мігранти знають, що можуть розраховувати на підтримку інших учасників міграційної мережі в разі трудової міграції.

Процес поширення міграційних мереж має ознаки самовідтворюваності (на це вказують напрацювання в межах теорії кумулятивної причинності). Як наслідок міграційні потоки набувають ознак інерційності. Що більше розвинуті міграційні мережі, то більший своєрідний «опір» можуть чинити міграційні потоки несприятливій міграційній політиці. Це пояснює наявність окремих стійких міграційних потоків, незважаючи на активну протидію країн-реципієнтів (як приклад найчастіше наводять міграційний потік з Китаю до США [30]). Слід зауважити, що міграційні мережі як організовані соціальні структури не виникають автоматично. Чинники, які зумовлюють зародження міграційних мереж і підвищують рівень їх організованості, досліджені мало. Проте є факти, що великий вплив на ці процеси має менталітет. Так, наприклад, дослідники підкреслюють, що українські трудові мігранти менше схильні до самоорганізації в інших країнах, ніж мігранти з країн Африки та Арабського Сходу [30, с. 27].

Ще одним важливим чинником, який впливає на рішення про міграцію, є витрати. Адже будь-який переїзд не обходиться без витрат. До витрат, пов'язаних із міграцією, відносять витрати на пошук інформації, транспортні витрати, на житло, на пошук нової роботи, на вивчення чи вдосконалення іноземної мови, на інтеграцію в нову культуру [49, с. 550]. Однак цей перелік містить так звані грошові витрати. Але до витрат, пов'язаних із міжнародною трудовою міграцією, належать не лише грошові, а й немонетарні витрати [183]. До останніх відносять психологічні проблеми від розлуки з родиною та близькими людьми, психологічне напруження під час пошуку нової роботи, звикання до нових умов [49, с. 551]. На нашу думку, до цієї групи витрат треба віднести і розрив зі звичним культурним середовищем, а також зниження соціального статусу. Адже серед українських мігрантів чимало інженерів виїжджають за кордон працювати некваліфікованими робітниками, лікарів – санітарами тощо. В таких випадках можливі доходи потенційного мігранта зростають, проте його соціальний статус знижується. Це породжує психологічний дискомфорт, який також треба віднести до витрат міграції. Якщо розглядати витрати міграції як агрегований чинник, то його дія виявляється в режимі еміграції та імміграції (витрати на оформлення документів на виїзд, вартість візи, витрати на її отримання), ставлення в суспільстві до іммігрантів та емігрантів (див. рис. 1.6).

Ставлення в суспільстві до іммігрантів також суттєво впливає на кількість мігрантів у країні. Б. М.Юськів справедливо зауважує, що цей чинник формується під впливом політиків [135, с. 291], хоча він розглядає зміну ставлення до мігрантів у період криз. На нашу думку, кожне суспільство формує власне ставлення до трудових мігрантів. Логічно припустити – що толерантніша суспільна думка до трудових іммігрантів, то більша їх кількість перебуватиме в країні. Аналогічний вплив, але протилежний за напрямом дії має ставлення до емігрантів у країні. Якщо суспільна думка сформована негативно щодо людей, які залишають країну, то логічно припустити, що кількість емігрантів зменшуватиметься, оскільки потенційні мігранти нестимуть додаткові психологічні витрати.

Рішення про міграцію, згідно з формулою (1.3), залежить і від прямих витрат переїзду – транспортних витрат. Якщо всі решта умови міграції до кількох країн

однакові, то логічно, що буде прийнято рішення мігрувати до країни, яка розташована найближче, тобто грошові витрати на переїзд до якої найменші. Саме цим деякі дослідники пояснюють факт, що найінтенсивніші потоки міжнародних трудових мігрантів спостерігаються між сусідніми країнами: з Мексики та Куби – до США, з Пакистану та Індії – до ОАЕ, з Китаю – в Тайвань, Гонконг і Росію [49].

Трохи інші чинники впливають на рееміграцію. Б. М. Юськів визначає сім основних чинників, від яких істотно залежить інтенсивність рееміграції за умов кризи в економіці країни-донора [135, с. 292]:

- 1) умови в країні походження;
- 2) сталість намірів мігрувати;
- 3) соціальні та родинні зв'язки;
- 4) тривалість міграції;
- 5) вартість повернення до країни походження;
- 6) простота повторного повернення до країни приймання;
- 7) право на одержання допомоги.

Перший чинник автор вважає визначальним щодо поворотної міграції [135, с. 292]. Справді, якщо умови в країні походження стануть кращими, ніж у країні-реципієнті, то мігрант може повернутися. Проте, на нашу думку, між країнами-донорами та країнами-реципієнтами переважно існують такі великі відмінності в умовах, що навіть позитивні зміни в економіці країни-донорі з одночасними кризовими явищами в економіці-реципієнті не зможуть суттєво змінити співвідношення умов.

Проте ситуація з впливом на міжнародну трудову міграцію не така однозначна. Економічні чинники зумовлюють великий вплив на міграційні процеси. Але вони не є єдиною групою чинників, що визначає їх перебіг. Так Б. М. Юськів опрацювавши літературу щодо впливу кризи 2007–2009 рр. на міжнародну міграцію в країнах Європи, робить такий висновок: імміграція до країн Європи не припинилася під час економічного спаду в них. Продовження міграції до країн Європи, пояснюється, з одного боку, тим, що економічна криза охопила й країни походження іммігрантів, а з іншого – тим, що рішення мігрувати не завжди має

винятково економічні мотиви [135, с. 290]. У. Сомервіль і М. Сампшн, зазначають, що рееміграція взагалі виявляє низьку чутливість до зростання безробіття в країні прибуття. Основними чинниками, які утримують трудових мігрантів у чужій країні, навіть за умови втрати роботи, є соціальні та родинні зв'язки. Це підтверджують статистичні дані щодо міграції в періоди минулих криз і обґрунтована теза, що на міжнародну міграцію робочої сили економічні умови впливають лише певною мірою [186].

Окремо слід зупинитися на зміні економічних умов, адже, як відомо, розвиток економічних систем національного рівня та світової економіки загалом має циклічний характер – періоди піднесення чергуються з періодами спаду. Зміна економічних умов має короткотерміновий характер, тоді як на міжнародну міграцію в довгостроковому аспекті (кількість іммігрантів у країні) впливають чинники довготермінового характеру. До таких чинників міжнародної трудової міграції У. Сомервіль і М. Сампшн відносять: попит на робочу силу як високо- так і низькокваліфіковану, існуючі мережі мігрантів і демографічні потреби розвинутих країн. Причому ці чинники мають довготермінову дію і є головними, які впливають на кількість іммігрантів у країні. Наприклад, економічна криза не призведе до великої зміни кількості іммігрантів, вона справді може зменшити імміграційний потік робочої сили на один-два роки, але всі довготермінові чинники залишатимуться в дії і, коли криза закінчиться, знову сприятимуть відновленню міграційного потоку.

Сталість намірів мігрувати є важливим чинником, який впливає на інтенсивність потоків рееміграції. Мігрант який одразу планував виїзд за кордон на роботу на певний термін, повертається до рідної країни. Якщо ж людина вирішила емігрувати назавжди, то ймовірність рееміграції надто низька.

Рівень родинних зв'язків у країні приймання і тривалість міграції також суттєво впливають на інтенсивність потоків повторної міграції. Адже що триваліший термін іммігрант перебував у країні-реципієнт, що менша ймовірність він прийме рішення повернутися додому. У деяких випадках тимчасова міграція

стає постійною, оскільки мігранти можуть створити сім'ї та налагодити соціальні зв'язки в країні перебування.

Якщо розглядати динамічну компоненту міжнародної трудової міграції, то досить плідним, на нашу думку, для дослідження чинників, які впливають на її інтенсивність і спрямування, є концепція pull/push (притягання – відштовхування).

Витоки зазначеної концепції, як вказує Є. О. Нагайцева [82, с. 30], слід шукати в марксизмі. Суть цієї концепції полягає в такому: для того щоб люди захотіли змінити звичне для них місце проживання та роботи, потрібні умови, що змушують їх переселитися в інші міста, регіони, країни. Ці умови зазвичай поділяють на три основні групи: відштовхування, притягання та шляхи міграції. Ця концепція розглядається в межах міграції населення взагалі, однак її можна конкретизувати для процесу міжнародної трудової міграції.

У межах цієї концепції на міжнародні міграційні потоки (змінна компонента міжнародної трудової міграції) діють три групи чинників (рис. 1.6): чинники «притягання»; чинники «відштовхування»; доступність каналів міграції.

Вважається, що відштовхування пов'язане з незадовільними або важкими умовами існування індивіда в його рідних місцях. Відштовхування великих мас робочої сили пов'язане передусім із глибокими соціальними потрясіннями (міжнаціональними конфліктами, диктатурами, війнами), економічними кризами, стихійними лихами (землетрусами, повеннями тощо). У разі індивідуальної міграції відштовхувальною силою можуть служити неможливість зробити кар'єру, знайти застосування своїм навичкам і вмінням, низький рівень оплати праці, незадовільні умови роботи.

Неможливість зробити кар'єру є особливо вагомим чинником для студентів, випускників вузів, молодих кваліфікованих працівників, науковців які мають потенціал для підвищення кваліфікації і, відповідно, розраховують на певне кар'єрне зростання. Для прикладу можна навести той факт, що багато молодих науковців з Європи мігрують у США не тому, що там вищий рівень оплати праці, а, насамперед, тому, що там вони мають більше шансів реалізувати свої задуми (стати, наприклад, керівником дослідницького проекту) [141].

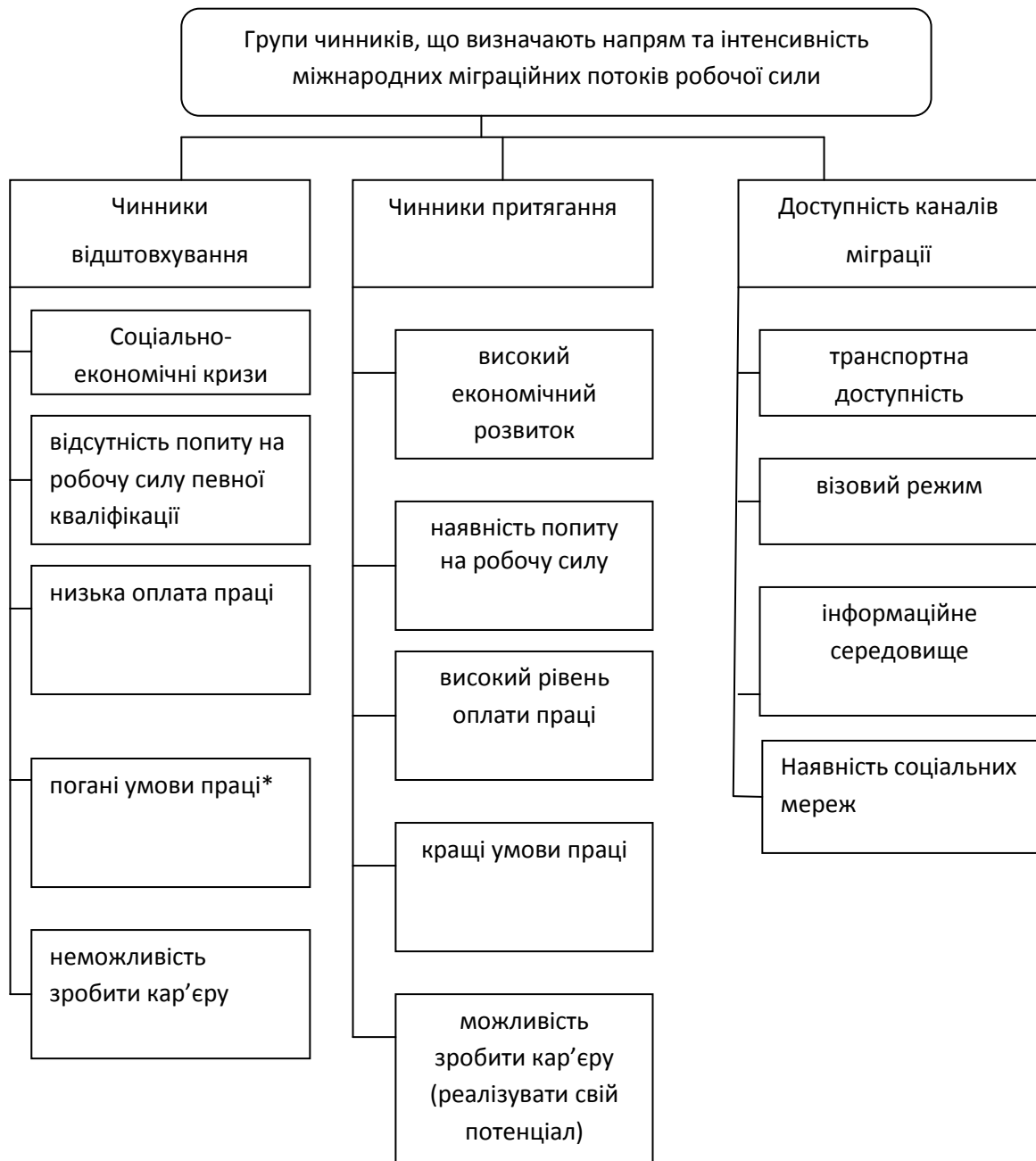

Рис. 1.6. Основні групи чинників міжнародної трудової міграції

**вказаний чинник є важливим, насамперед, для кваліфікованих мігрантів*

Джерело: розроблено автором

Для цих же категорій працівників важливим чинником групи «відштовхування» є і низький попит в країні на певні спеціальності. Для кваліфікованих працівників суттєвим чинником відштовхування є і погані умови праці. Чинник низький рівень оплати праці враховується в прийнятті рішення про міграцію всіма групами робочої сили, незалежно від рівня освіти та кваліфікації. Так,

згідно даних соціологічних досліджень на першому місці серед ключових мотивів міграції, на думку абсолютної більшості українців є низький рівень доходів (80%), а на другому - відчуття безперспективності (включає і неможливість зробити кар'єру) в рідній країні (36%). Як чинники виштовхування людей з країни наводяться також нестабільна соціально-політична ситуація (29%), а також відсутність соціальної підтримки держави (28%) [44, с.17]. Як бачимо, ключовим чинником відштовхування, наприклад для України є низький рівень оплати праці (він важливий для всіх груп робочої сили). Неможливість кар'єрного росту важлива вже для більш обмеженої кількості потенційних мігрантів.

Притягання – це сукупність привабливих умов (порівняно з існуючим місцем праці та проживання) для мешкання та праці в інших країнах. Що більша різниця в соціальних, економічних чи політичних умовах праці в двох регіонах, то вірогідніша трудова міграція під впливом чинників притягання в регіон з кращими умовами праці.

Чинники притягання певною мірою протилежні чинникам відштовхування. Так кращі умови праці (менша інтенсивність роботи, менша тривалість робочого дня, робота з більш сучасними інструментами та обладнанням) можуть зумовлювати рішення про міграцію навіть при відсутності суттєвої різниці в оплаті праці [141]. А згідно даних всеукраїнського соціологічного дослідження міграційного потенціалу України суттєве значення для прийняття рішення про міграцію для українців має прагнення потрапити в країну із стабільнішою політико-правовою обстановкою і високими соціальними стандартами (в той час, як соціально-політична нестабільність та низькі соціальні стандарти, яку вже зазначено вище вказувалися як основні чинники відштовхування) [44, с.17].

Шляхи міграції охоплюють доступність потрапляння мігранта в інший регіон, наявність або відсутність перешкод на шляху переміщення, інформаційні, фінансові та мовні можливості. Так, згідно даних, які наводять В.П.Кипень та М.В.Авксентьєв основною стримуючою обставиною для виїзду за кордон більшості українців, які мають такі наміри, є відсутність достатніх матеріальних засобів для виїзду: 46% опитаних вказали даний чинник як основну перешкоду для виїзду [44, с. 17]. На

другому місці по значимості в якості бар'єром на шляху виїзду українців в європейські країни на тимчасове або постійне проживання є складність процедури оформлення візи для цього (28%) [44, с.17]. Відзначимо також, що зміни в міграційному режимі можуть суттєво впливати на інтенсивність міграційних потоків. Наприклад, зміни імміграційного режиму в США 1965 р. зумовили підвищення міграційних потоків до цієї країни [107, с. 130]. А у разі відміни візового режиму ЄС з Україною негайно поїхати в Європу готові 15% потенційних мігрантів, які мають наміри мігрувати [44, с.17].

Ця стандартна модель аналізу міграційного процесу [84], на нашу думку, може бути плідно застосована і для дослідження чинників, що впливають на трудову міжнародну міграцію.

Потрібно відзначити, що вплив усіх груп чинників, наведених на рис.1.6 є індивідуальним. Згадувані вище В.П.Кипень та М.В.Авксентьєв виокремлюють п'ять типів людей за силою проявів міграційних планів [44, с.18]. Виокремлені ними типи, на нашу думку ілюструють диференціацію дії одних і тих же чинників на різних людей. Перші два типи: «консервативні ізоляціоністи» (відсутність міграційних планів, реактивні моделі адаптації) та проактивні ізоляціоністи (відсутність міграційних планів, активні моделі адаптації) [44, с.18] можна охарактеризувати як відносно нечутливі до дії чинників відштовхування міжнародної міграції. Такі індивіди не мають наміру мігрувати попри дію чинників відштовхування та чинників притягання.

Наступний тип - «нейтральні», такі, що не визначилися (неактуалізовані міграційні плани) [44, с.18] можуть перетворитися у мігрантів при подальшому посиленні дії чинників відштовхування.

Два наступні типи «шукачі Ельдорадо» - (наявність міграційних планів, реактивні моделі адаптації) та « Ініціативні мігранти» (міграційні плани, що артикулюються, чітко виражена установка на власні сили) [44, с.18] є найбільш чутливими до дії чинників відштовхування.

Якщо розглядати теорію «притягання – відштовхування» в контексті тристадійності міграційного процесу (див. п. 1.1), то легко помітити «точки дотику»

між ними: чинники відштовхування – це чинники мобільності робочої сили (перша стадія міграційного процесу), а притягання – чинники третьої (останньої) стадії міграційного процесу.

У підсумку зазначимо, що хоча економічні чинники міжнародної трудової міграції не є єдиною групою, але здебільшого вони є головними. Проблему з позиції керування міжнародною трудовою міграцією створює комбінованість дії різних груп чинників. Поєднуючись у складну архітектуру, діючи часто в різних напрямках, чинники міжнародної міграції ускладнюють керування нею, зумовлюють некерованість і непрогнозованість міжнародних міграційних потоків робочої сили. Тому дію будь-якого чинника міжнародної трудової міграції слід обов'язково досліджувати в сукупності, беручи до уваги вплив інших чинників.

1.3. Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили

Трудова міграція надзвичайно впливає на економіку країн-донорів і країн-реципієнтів. Даний вплив є багатограним і за своєю суттю є сукупністю позитивних та негативних зовнішніх економічних ефектів. Вважається, що поняття зовнішні ефекти в економіці пов'язані з дослідженнями А.Маршала [57] та Р.Коуза [152]. Останній їх визначав як «побічні результати будь-якої діяльності, що стосуються не безпосередніх її учасників, а третіх осіб» [152].

Про виникнення зовнішніх ефектів (або екстерналій), говорять у тих випадках, коли певні змінні чи фактори, від яких залежить функція корисності або прибуток особи чи суспільства, залежать від дій іншої особи (осіб), які приймають певні рішення щодо своїх дій [25, 49]. Під економічним ефектом у економіці розуміється різниця між результатами і витратами усіх ресурсів [49]. Тому зовнішні економічні ефекти за знаком вищезгаданої різниці (напрямом впливу) поділяються на позитивні та негативні. З методологічної точки зору важливо врахувати зауваження О. П'ятковської щодо того, оцінку економічного ефекту міжнародної трудової міграції можна здійснювати на трьох рівнях: рівні індивіда і домогосподарства; рівні країни-донора або країни-реципієнта робочої сили; на рівні світового господарства в цілому

[103]. Виходячи з предмета дослідження в подальшому зовнішні економічні ефекти будемо розглядати на рівні країн-донорів та країн-реципієнтів робочої сили.

Позиції дослідників, які займаються цією проблематикою, майже однакові в плані наявності позитивних і негативних зовнішніх економічних ефектів для країн що приймають, та країн вибуття. Однак щодо каналів та інтенсивності такого впливу існують великі розбіжності. Це зумовлено множинністю трактувань поняття міжнародної трудової міграції та великою кількістю конкуруючих теорій, за допомогою яких намагаються пояснити сутність та основні чинники міжнародної трудової міграції. Як слушно зазначають Ю. Гуменюк і Г. Гоголь, можливості конкуруючих підходів щодо пояснення суті міжнародної робочої міграції досить обмежені, а їх кількість ще не набула «критичної маси», і немає підстав вважати на цьому етапі можливим розроблення теорії, яка могла б об'єктивно пояснити вплив міграційних чинників на розвиток національних економік і допомогти з'ясувати реальні причини їх успіху чи невдач [27, с. 492]. Однак це не означає, що не потрібні дослідження для визначення основних каналів та ефектів впливу міжнародної трудової міграції на окремі національні економіки та світову економічну систему загалом.

У 1940-х роках Дж. Хікс виокремив дві основні форми впливу міжнародної міграції на світову економіку [161]:

1) прямиий вплив, який виявляється у вирівнюванні попиту/пропозиції у світовій економіці за рахунок переміщення робочої сили з регіонів, де утворився їх надлишок, у регіони, де існує незадоволений попит на робочу силу;

2) опосередкований вплив через грошові перекази трудових мігрантів на батьківщину.

Однак у сучасних умовах зазначений Дж. Хіксом вплив міжнародної трудової міграції на вирівнювання попиту/пропозиції на робочу силу в різних країнах у деяких випадках не спостерігається. Понад те можна констатувати, що ціла низка міжнародних міграційних потоків, навпаки, чинить протилежний вплив – підвищує існуючий надлишок пропозиції робочої сили в деяких розвинутих країнах.

Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів у спрощеному вигляді прийнято описувати в межах простої графічної моделі переміщення робочої сили між країнами (рис. 1.7). Подана модель припускає, що попит на робочу силу в іншій країні вищий, тому за однакової пропозиції на місцевому ринку праці заробітна плата набагато більша $W_{R0} > W_{D0}$.

Зовнішні ефекти переміщення робочої сили в економіці країни-донора виявляються у такому (рис.1.7): 1) неотримання доходів мігрантів $-c$; 2) підвищення доходів місцевого населення $+a$; 3) зменшення доходів роботодавців $-(b+a)$; 4) зменшення сукупного випуску (сума ефектів (1)+(2)+(3)) $-(b+c)$.

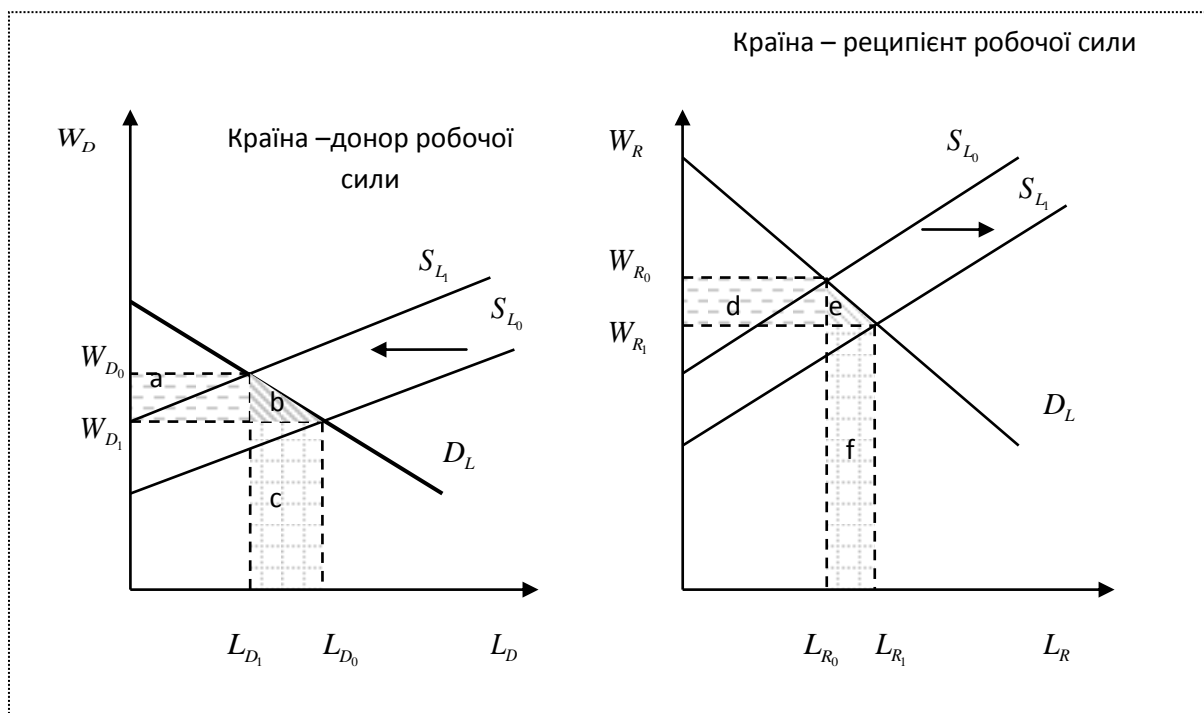

Рис. 1.7. Проста графічна модель переміщення робочої сили між країнами та вплив на їх економіки*

* a, b, c, d, e, f – площі заштрихованих фігур; індекс «0» – значення величин до переміщення робочої сили, індекс «1» – значення величин після переміщення робочої сили

Джерело: побудовано на основі [49, с. 556]

У країні-донорі внаслідок трудової міграції відбувається скорочення випуску продукції, зменшуються доходи роботодавців, однак заробітні плати працівників, що залишилися, зростає.

Ефективним є вплив міжнародної трудової міграції на економіку країни-реципієнта (див. рис. 1.6):

- 1) отримання доходів мігрантів $+f$;
- 2) зменшення доходів місцевих працівників $-d$;
- 3) збільшення доходів роботодавців $+(d+e)$;
- 4) збільшення сукупного випуску $+(e+f)$.

У країні – реципієнті робочої сили збільшується випуск продукції, зростають доходи роботодавців, але зменшується заробітна плата на ринку праці.

Прямий зв'язок міжнародної трудової міграції з продуктивністю національної економіки за логікою має виявлятися у впливі її на обсяг одного з базових чинників виробництва – людського капіталу, що й ураховано в моделі (див. рис. 1.7). Проте реальні конкретні оцінки ефекту впливу динаміки міжнародних міграційних процесів робочої сили на національну економіку є досить утрудненими. Якщо переважає нелегальна міграція, то такі ефекти, звичайно, залишаються за межами офіційної статистики, а отже, недоступні для дослідження. Так, у фаховій літературі на підставі кореляційно-регресійного аналізу доводиться, що приплив трудових мігрантів позитивно впливає на динаміку ВВП у Чехії та Польщі. Натомість в Угорщині та Румунії приплив трудових мігрантів погіршує динаміку ВВП [76]. Таку різновекторність дії припливу іноземних мігрантів на динаміку ВВП пояснюють активною політикою урядів перших двох із зазначених країн щодо залучення в економіку легальних міжнародних трудових мігрантів зі Східної Європи, що й стає чинником економічного зростання, тоді як в Угорщині та Румунії велика кількість трудових мігрантів – нелегали [76], діяльність яких перебуває поза межами офіційної статистики.

Загальний ефект трудової міграції на суспільне виробництво є додатним, оскільки сума випуску в обох країнах після міграції вища, ніж до $-(f+e)-(b+c) > 0$. Висновок, який можна зробити з простої графічної моделі впливу переміщення робочої сили між країнами на їх економіки, полягає в тому, що перерозподіл робочої

сили між країнами зумовлює її ефективніше використання в наднаціональному масштабі.

Однак графічна модель впливу міжнародної трудової міграції на економіку країн-донорів і країн-реципієнтів, подана на рис. 1.7, не враховує соціальний захист у країні-реципієнті, який зазвичай вищий, ніж у країні-донорі. Існування системи соціального захисту зумовлює ситуацію, коли в економіці країни-реципієнта існують своєрідні незайняті ніші на ринку праці. Місцеве населення не виявляє зацікавленості у працевлаштуванні в такі ніші і надає перевагу отриманню допомоги з безробіття. Тому підвищення рівня безробіття і зменшення заробітної плати в економіці країни-реципієнта навіть у разі масової міграції не спостерігається. Зарубіжні науковці, які досліджували вплив імміграції на економіку США, вказують на те, що великий приплив трудових мігрантів у економіку США не спричинив ні суттєвого зростання безробіття, ні зниження заробітної плати місцевих працівників [146, 149]. Це зумовлено тим, що мігранти виконують некваліфіковану роботу, і кваліфіковані працівники не відчують на собі конкуренції з боку трудових іммігрантів з інших країн [146, с. 1361]. Попри те окремі галузі деяких країн побудовані на використанні іноземної робочої сили. Так, М. Колосніцина та І. Суворова, посилаючись на Дж. Гелбрейта, наводять дані, що на автомобільних заводах Німеччини частка мігрантів з Туреччини становить 80 %, у будівництві та готельному господарстві Швейцарії майже 100 % персоналу – іноземці (з Італії, Югославії та інших країн), молодший медичний персонал у клініках Швейцарії та США – переважно вихідці з Південно-Східної Азії [49, с. 557].

Наступний ефект позитивного впливу міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора виявляється в тому, що, проживаючи в новій країні й отримуючи доходи (незважаючи на їх розмір), мігранти споживають певну частину продукції та послуг, вироблених місцевими працівниками, сприяючи зростанню внутрішнього ринку країни-донора та її національного виробництва.

Ще один ефект впливу трудової міграції на економіку країни-реципієнта виявляється в тому, що трудові мігранти допомагають утримувати стабільний рівень безробіття. Суть цього ефекту в тому, що офіційна статистика визнає безробітними

громадян країни, а під час криз без роботи залишаються переважно іммігранти, які інколи повертаються в рідну країну, а якщо залишаються, то їх не враховують як безробітних. Тому в разі негативних тенденцій у економіці загальна кількість працівників може скорочуватися (за рахунок звільнення іммігрантів), але рівень безробіття в країні не змінюватиметься [146, с. 1365]. Таким чином, іммігранти є своєрідним амортизатором щодо місцевих працівників, згладжуючи вплив негативних тенденцій у економіці на рівень їх зайнятості та приховуючи зростання безробіття в такі періоди.

Висококваліфіковані фахівців-іммігранти приносять в економіку унікальні знання та навички, збільшуючи загальний пул знань і вмінь, який перебуває в розпорядженні економіки, в тому числі сектор науково-дослідних робіт, пов'язаний з економікою країни-реципієнта. Окрім цього, країна-реципієнт економить на підготовці висококваліфікованих кадрів у разі їх імміграції з інших країн.

Слід зауважити, що, залучаючи іноземних працівників до виробництва, країна-реципієнт робочої сили заощаджує і на пенсіях, оскільки у разі тимчасової міграції мігранти здебільшого повертаються до своєї країни, де й отримують пенсійне забезпечення чи іншу соціальну допомогу, передбачену законодавством. Таким чином, економіка країни-реципієнта формує пенсійний фонд для меншої кількості працівників, ніж та, яка справді в ній зайнята.

Урешті-решт варто зауважити, що хоча через міжнародних трудових мігрантів не знижується рівень оплати праці місцевих працівників, їхня власна заробітна плата є відчутно нижчою, (переважно це стосується нелегальних мігрантів). Так, Р. Емерсон, досліджуючи різні аспекти праці іммігрантів, зайнятих у сільському господарстві США, показує наявність великої відмінності в оплаті праці між працівниками – громадянами США, легальними мігрантами (переважно з Мексики) та нелегальними мігрантами [153]. На нашу думку, такі відмінності існують в усіх країнах-реципієнтах. Диспропорції в оплаті праці вигідні економіці приймаючої країни, оскільки за рахунок зменшення витрат на оплату праці зменшують собівартість виробленої продукції, що дозволяє з тією ж нормою прибутку

зменшити її ціну. Це прямо впливає на спроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Отже, міжнародна міграція робочої сили зумовлює чимало позитивних ефектів у економіці приймаючої країни. Проте існують і негативні ефекти впливу міжнародної міграції робочої сили на економіку країни-реципієнта.

Зазначимо, що міжнародна міграція великою мірою впливає на інституційну структуру економіки. Як відомо, за сучасних умов нелегальна міжнародна трудова міграція набуває дедалі більших масштабів. Зазвичай нелегальні трудові мігранти потрапляють у тіньовий сектор економіки, збільшуючи його частку [147, С. 261]. Цей ефект є негативним і деструктивно впливає у довготерміновій перспективі на національну економіку будь-якої країни-реципієнта робочої сили. У цьому аспекті досить перспективним виглядає дослідження зв'язку між припливом трудових мігрантів і часткою тіньового сектору в економіці країни-донора, проте такі дослідження нам не відомі.

Негативний вплив міжнародної трудової міграції на економіку здійснюється і через соціально-культурні чинники. Якщо в середині ХХ ст. люди іммігрували переважно родинами, купували чи винаймали житло, маючи намір залишитися в новій країні, народжували там дітей, то в ХХІ ст. вони прибувають поодинці, розглядаючи нову країну лише як тимчасове місце проживання [49]. Тому з імміграцією, насамперед нелегальною, цілком справедливо пов'язують підвищення криміналізації суспільства [166]. В такому разі економіка країни-реципієнта несе додаткові витрати на боротьбу з посиленням криміналізації суспільства.

Негативний вплив міжнародної трудової міграції на економіку країни-реципієнта виявляється й у тому, що іммігранти претендують на певну частку суспільних благ, які надає держава для своїх громадян. Але іммігранти не робили раніше свого внеску в створення суспільних фондів, а тому в разі доступності для них таких суспільних благ створюється додаткове навантаження на бюджет країни. Насамперед цей ефект посилюється, коли мігрують сім'ї з батьками, яким у країні-реципієнті виплачуватиметься пенсія [49, С. 558].

Якщо міграція здійснюється з менш розвинутої країни у більш розвинуту, то у разі легальної міграції особа може сподіватися на підтримку системи соціальної допомоги, зокрема з безробіття. Враховуючи, що отримання роботи мігрантом, як і допомоги з безробіття, має ймовірнісний характер, дохід B_{it} у країні i в період t можна записати у такому вигляді [49, с. 554]:

$$B_{it} = \rho_{i1}W_{it} + \rho_{i2}I_{it}, \quad (1.6)$$

де ρ_{i1} – ймовірність отримати роботу з заробітною платою W_{it} в країні i в періоді t ;
 ρ_{i2} – ймовірність отримати допомогу з безробіття I_{it} в країні i в періоді t .

Урахування існування ненульової ймовірності отримати допомогу за умов прийняття рішення про міжнародну міграцію (1.6) пояснює виникнення ефекту «сильної пастки безробіття», суть якого полягає в тому, що в деяких випадках мігрант може прийняти рішення мігрувати в іншу країну, щоб отримувати допомогу з безробіття, оскільки її рівень вищий, ніж заробітна плата в рідній країні [49]. Зрозуміло, що така ситуація є негативною для країни-реципієнта, оскільки створює навантаження на бюджет.

Наявність системи соціального захисту в розвинутих країнах зумовлює ефект «локальної пастки безробіття». Його виникнення було б неможливим без міжнародної міграції робочої сили. Високий рівень соціального захисту зумовлює наявність попиту на робочу силу, яка буде зайнята на неprestижних і низькооплачуваних роботах, і водночас – великої кількості безробітних. Місцеве населення віддає перевагу отриманню соціальної допомоги, а не зайнятості на таких роботах. Міжнародні мігранти заповнюють такі ніші на місцевому ринку праці, оскільки для них така оплата праці вигідна відповідно до формули (1.6). Таким чином, у економіці країни-реципієнта утворюється надлишок безробітних, яких утримують із бюджету. Паралельно формуються споживацькі настрої місцевого населення, знижується його соціально-економічна активність. У такому разі, окрім прямих економічних витрат, на утримання надлишку безробітних (зумовлених комбінацією високого рівня соціального захисту та міжнародною міграцією робочої сили) економіка країни-реципієнта втрачає й людський капітал, оскільки в

зазначених групах місцевого населення формується установка «не працювати все життя».

Ефекти впливу міжнародної міграції робочої сили на економіку країни-реципієнта робочої сили подано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Основні зовнішні ефекти міжнародної міграції робочої сили
в економіці країни-реципієнта

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення робочої сили в економіці, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку (за рахунок збільшення доходів); – додаткове надходження інтелектуального капіталу та знань в економіку; – згладжування структурних диспропорцій на ринку праці; – амортизація циклічного процесу безробіття; – покращення вікової структури робочої сили у короткотерміновій і довготерміновій (щодо міграції сімей) перспективах; – зростання конкурентоспроможності продукції за рахунок нижчої вартості праці мігрантів порівняно з місцевими працівниками; – економія на пенсіях та інших соціальних виплатах (у разі тимчасової міграції); – економія на навчанні (у разі залучення кваліфікованих працівників) 	<ul style="list-style-type: none"> – Збільшення бюджетного навантаження за рахунок додаткових соціальних витрат (переважно у разі постійної міграції, міграції сімей і наявності «сильної пастки безробіття»); – збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття; – зростання тіньового сектору економіки; – додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціального напруження та криміналізації (переважно у разі нелегальної міграції)

Джерело: складено автором

Щодо впливу трудової міграції на економіку країни-донора спектр зовнішніх ефектів, які виникають у даному разі, досліджений значно менше.

Одним з найбільш розглядуваних ефектів впливу міжнародної міграції робочої сили на економіку країни-донора є грошові перекази працівників-мігрантів на батьківщину. Згідно з оцінками Світового банку, які представляють М. Колосніцина та І. Суворова, лише офіційні грошові перекази трудових мігрантів у 2002 р. становили близько 80 млрд дол. [49, с. 559]. Як зазначає А.Гайдуцький, для багатьох домогосподарств (особливо у країнах з низьким рівнем розвитку) отримані ними

грошові трансферти становлять третину доходів, а для окремих домогосподарств є головним джерелом життєдіяльності [13, с.15].

Крім офіційних, великий обсяг мають і неофіційні перекази. Хоча точних оцінок не існує, проте зазначається, що за розміром вони зіставні з офіційними [49, с. 559]. За оцінкою А. Гайдуцького близько 250-300 млрд. дол. США грошових трансфертів міжнародних мігрантів перебуває за межами офіційної статистики, так як здійснюється ними різними неофіційними каналами [13, с.11]. У літературі є дані про те, що на початку третього тисячоліття обсяги грошових переказів трудових мігрантів до країн, що розвиваються, перевищив розмір міжнародної технічної допомоги цим країнам з боку міжнародних фінансових організацій, обсяги портфельних інвестицій, і майже дорівнює масштабам прямих інвестицій [55, с. 68]. Це свідчить, що фінансовий потік, створюваний грошовими переказами трудових мігрантів, один із найбільших, він зв'язує країни, що розвиваються, зі світовою економічною системою. Виходячи з високої динаміки цього потоку (у 1970–2005 рр. обсяги грошових переказів трудових мігрантів з більш розвинених країн у менш розвинені зросли у 13 разів [55, с. 68]), логічно очікувати, що його вплив на економіку країн-донорів у майбутньому зростатиме ще більше.

Існує досить велика кількість наукових напрацювань вітчизняних [116] і зарубіжних [58, 156] фахівців, присвячених впливу грошових переказів на економіку країни-донора робочої сили. Ми погоджуємося з Р. Стакановим щодо того, що теоретичні й емпіричні аспекти економічного впливу грошових переказів трудових мігрантів є не до кінця зрозумілими [116, с. 93].

Загально визнано, що грошові перекази мігрантів створюють позитивний зовнішній економічний ефект, оскільки збільшують валовий національний дохід. У економіках багатьох країн, не лише бідних, а й середньорозвинутих (Греція, Туреччина, Португалія), грошові перекази мігрантів є вагомим доповненням до національного доходу [49, с. 559], додатковим засобом боротьби з бідністю в країнах – донорах робочої сили. Грошові перекази мігрантів здійснюються зазвичай в іноземній валюті, що покращує стан платіжного балансу. А отже, ці перекази

працівників-мігрантів на батьківщину створюють два позитивних економічних ефекти.

Додатковий позитивний ефект від грошових переказів мігрантів для економіки країни-донора пов'язаний з наявністю в деяких випадках мультиплікативного ефекту від таких додаткових валютних надходжень. Однак існування такого мультиплікативного ефекту та його розмір залежить від спрямування отриманих на батьківщині мігрантів коштів. Так, у дослідженні мультиплікації грошових переказів мексиканських працівників-мігрантів зі США Дж. Тейлор отримав його значення, що дорівнює 2. Це означає, що кожний долар, надісланий мексиканськими робітниками зі США на батьківщину, збільшує національний дохід Мексики на два долари [193]. Слід зауважити, що грошові перекази не лише знижують рівень бідності сімей мігрантів, збільшуючи їх доходи, а й у разі мультиплікації позитивно впливають на всю економіку країни, а отже, й на населення країни-донора.

А. Гайдуцький розглядає перекази мігрантів як окрему складову міжнародного капіталу – міграційний капітал [13]. Під міграційним капіталом дослідник розуміє заощаджену частину доходу трудових мігрантів, «...який спрямовується на їх батьківщину і стимулює людський, соціальний та економічний розвиток домогосподарств, місцевих територій і країни загалом» [13, с.11]. Змістове наповнення поняття міграційного капіталу залежить від джерел його формування, особливостей характеру та руху, а також від призначення грошових переказів міжнародних трудових мігрантів. Таким чином підкреслюється, що грошові перекази трудових мігрантів є не просто отриманою заробітну плату в іншій країні, а являють собою певну частину доходу, яку заощаджено мігрантом, і спрямовано на розвиток домогосподарств, які залишилися на батьківщині. Проте, на нашу думку більш коректно зазначати, що перекази мігрантів спрямовуються і на підтримку функціонування і на розвиток домогосподарств. Лише в останньому випадку можна говорити про інвестиційні вкладення і міграційний капітал. Але в цілому потрібно погодитися з вищезазначеним вченим, що грошові трансферти міжнародних мігрантів виконують пряму та мультиплікаційну капіталоутворюючу функцію, забезпечуючи таким чином сталий соціально-економічний розвиток у країнах-

реципієнтах [13, с.11]. Проте потрібно додати, що мультиплікаційна капіталоутворююча функція виконується не всім обсягом міжнародних трансфертів, а лише тією частиною, яка спрямована на розвиток домогосподарств сімей мігрантів, або їх родичів. Важливо також, що домогосподарства самостійно визначають обсяги, напрями, за якими будуть здійснюватися витрати отриманих коштів від працюючих членів сімей чи родичів за кордоном. Це, як справедливо наголошує А.Гайдучький, потрібно зарахувати до переваг міграційного капіталу над іншими складовими міжнародного ринку капіталу[13, с.11].

На макрорівні роль переказів мігрантів проявляється у сприянні зростання ВВП, насамперед, за рахунок розширення торгівлі та виробництва споживчих товарів за рахунок зростання попиту в тій частині, в якій це зумовлено отриманням переказів з-за кордону. Грошові перекази мігрантів також сприяють створенню нових робочих місць, інвестиційних процесів, а отже й розвитку бізнесу, стимулюють житлове іпотечне кредитування. Існують дані, щодо позитивного впливу переказів мігрантів на економіки країн-донорів робочої сили в частині зростання купівельної здатності на макрорівні та сприяння розвитку сектора економіки, що виробляє споживчі товари, що в свою чергу сприяє збільшенню доходів бюджету, національного доходу, покращенню платіжного балансу країни [13, с. 15].

Негативним ефектом впливу міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора є те, що через переважання нелегальної компоненти мігранти не беруть участі в формуванні соціальних фондів, що посилює фінансове напруження в соціальному забезпеченні населення країни-донора, а в разі повернення в пенсійному віці до рідної країни постає проблема їх пенсійного забезпечення, що може спричинити соціальне незадоволення в суспільстві.

Пропонуємо таку формулу для визначення впливу міжнародної міграції робочої сили на продуктивність економіки країни-донора:

$$\Delta Y_e = M \cdot R + (T - L) \cdot N_m, \quad (1.7)$$

де ΔY_e – зміна ВВП у країні-донорі унаслідок міжнародної міграції робочої сили, у національних грошових одиницях;

M – мультиплікатор грошових переказів трудових мігрантів у безрозмірних одиницях;

R – грошові перекази трудових мігрантів своїм сім'ям, у національних грошових одиницях;

T – середні соціальні витрати на одного працівника, у національних грошових одиницях на одну особу;

L – ВВП, вироблений у середньому одним працівником, у національних грошових одиницях на одну особу;

N_m – кількість трудових мігрантів, осіб.

Формула (1.7) справедлива лише в разі повної зайнятості, коли вибулі робітники-мігранти не можуть бути замінені з числа безробітних.

Якщо національний ринок праці країни-донора робочої сили характеризується певною кількістю безробітних, які можуть замінити мігрантів, то формула, яка описує вплив міжнародної трудової міграції на макропоказники країни-донора, ускладнюється таким чином.

Якщо число мігрантів N_m менше ніж кількість безробітних N_u , то відбуватиметься заміщення трудових мігрантів безробітними працівниками, але при цьому національна економіка нестиме додаткові витрати на перекваліфікацію одного безробітного V . Уведення таких витрат є логічним, адже серед безробітних у всіх країнах зазвичай переважають менш кваліфіковані працівники, ніж ті, що мігрують за кордон у пошуках роботи.

Отже, за умови $N_m \leq N_u$ вплив міжнародної міграції на ВВП країни-донора робочої сили може бути описаний такою формулою:

$$\Delta Y_e = (M \cdot r + \Delta T - V) \cdot N_m, \quad (1.8)$$

де r – розмір міжнародних переказів мігрантів у перерахунку на одну особу в національних одиницях;

ΔT – різниця між соціальним забезпеченням безробітних і працюючих громадян, у національних грошових одиницях на одну особу.

Соціальні витрати на безробітного, як звичайно, вищі, ніж на працюючого, тому перехід громадян з категорії безробітних до працюючих чинять позитивний вплив на ВВП за рахунок зменшення соціальних витрат.

Якщо ж міграційний потік досить інтенсивний, так що кількість працівників, які виїжджають за кордон, перевищує кількість безробітних – $N_m > N_u$, то замість виразу (1.7) потрібно записати

$$\Delta Y_e = M \cdot r \cdot N_m + (\Delta T - V) \cdot N_u + (T - L) \cdot (N_m - N_u) \quad (1.9)$$

Зазначимо, що в формулах (1.8) і (1.9) мультиплікатор може бути поданий у більш розгорнутому вигляді, беручи до уваги його різне значення для спрямування грошових переказів трудових мігрантів на батьківщині. Логічно також окремо враховувати міграцію низькокваліфікованих і висококваліфікованих працівників, для чого слід окремо враховувати соціальне забезпечення та продукування ВВП працівниками різної кваліфікації. Однак у більшості випадків це не може бути здійснене коректно, оскільки відсутні відповідні дані.

Хоча в формулах (1.7)-(1.9) вважалось, що грошові перекази міжнародних трудових мігрантів позитивно впливають на ВВП, однак існують і негативні ефекти впливу таких грошових переказів на економіку країни-донора. Найпоширенішим є ефект стимулювання зростання цін на товари та послуги, якщо пропозиція останніх на національному (регіональному, локальному) ринках є фіксованою, або обмеженою [113]. Це стосується, наприклад, таких товарів, як земля, нерухомість. Зокрема, у деяких країнах ціни на землю зазвичай вищі в регіонах, де велика кількість жителів яких працює за кордоном [113].

Менш поширеним негативним ефектом впливу грошових переказів мігрантів на економіку країни-донора є формування більшій залежності економіки країни-донора від еміграції робочої сили, зменшення імовірних урядових інвестицій або ж іноземних інвестицій [113].

Зовнішні ефекти міжнародної трудової міграції в економіці країни-донора подано в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Основні ефекти впливу міжнародної трудової міграції на економіку країни-донора

Позитивні ефекти	Негативні ефекти
<ul style="list-style-type: none"> – Зменшення напруги на місцевому ринку праці; – інвестиції потенційних мігрантів у освіту; – зниження рівня безробіття (і/або збільшення заробітної плати) – зниження бюджетного навантаження за рахунок виплат з безробіття та інших бюджетних витрат (освіта, охорона здоров'я); – зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів; – попит на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів; – інвестиції родин мігрантів за рахунок трансфертів; – можливість повернення кваліфікованих робітників, які здобули досвід та освіту за кордоном («безплатно»); – зниження рівня бідності 	<ul style="list-style-type: none"> – «Відтік мізків», кваліфікованих кадрів, як наслідок – технологічне відставання; – зменшення ВВП; – можливе зростання інфляції за великої переваги зовнішніх трансфертів; – скорочення робочої сили у довготерміновій перспективі

Джерело: розроблено автором

Крім проаналізованих ефектів, які є проявом прямого впливу міжнародної трудової міграції на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів, існує і непрямий вплив. Ефекти прямого впливу можна проаналізувати більш-менш коректно прямим порівнянням відповідних економічних показників, зміна яких пов'язується з міжнародною міграцією робочої сили, – рівня доходів, витрат, заробітної плати, зайнятості серед мігрантів і місцевого населення.

Щодо непрямого впливу ситуація складніша, його ефекти дослідити досить важко. Так, Р. Стаканов відносить до загального непрямого економічного впливу імміграції на ринок країни, яка приймає, зміну ринкової поведінки окремих його суб'єктів унаслідок появи на ринку додаткової робочої сили з-за кордону. Автор наводить приклад, що імміграція висококваліфікованих працівників часто є

додатковим чинником зростання виробництва для некваліфікованих місцевих працівників, підвищуючи загальний професійний рівень місцевого ринку та покращуючи перспективи його розвитку [116]. З цим можна погодитися, проте з існуючим у економіці інструментарієм дослідження економічних процесів кількісно виразити цей ефект неможливо.

Слід брати до уваги динамічні аспекти міжнародної міграції робочої сили, передусім високої кваліфікації. Деякі зарубіжні дослідники зазначають, що у разі навіть потенційної можливості емігрувати в майбутньому у молодих людей з країни-донора з'являється стимул до інвестицій у освіту. [141]. У такому випадку міжнародна міграція висококваліфікованої робочої сили чинить позитивний вплив на економіку країни-донора через вплив таких інвестицій на сферу освіти та внутрішній ринок праці. На нашу думку, доцільно ввести ефект передміграційного інвестування в освіту. Вважаємо що, існує навіть певне порогове значення таких інвестицій, за якого збільшення висококваліфікованих працівників на внутрішньому ринку за рахунок вдосконалення системи освіти та підготовки кадрів перевищить втрати від міграції частини висококваліфікованої робочої сили за кордон. Адже розвиток системи освіти сприяє підвищенню кваліфікації майбутніх працівників, які не планують емігрувати за кордон. Це є позитивним ефектом міжнародної трудової міграції для економіки країни-донора навіть у разі «відтоку мізків», як називають міжнародну міграцію високоосвіченої і висококваліфікованої робочої сили.

Утім не всі потенційні мігранти, які здобули додаткову освіту з метою працевлаштування за кордоном, справді емігрують з країни. Частина з них залишаються з тих чи інших причин у рідній в країні та створюють за рахунок вищої кваліфікації додаткову додану вартість, вищу за ту, яку б вони створили, якщо б не мали більш високого рівня кваліфікації [116].

За наявності надлишкової пропозиції висококваліфікованих працівників на внутрішньому ринку міжнародна міграція частини з них взагалі не чинить негативного впливу на економіку країни-донора. У такому разі «втеча інтелекту», звичайно, зумовлює втрату певної частки працівників високої кваліфікації, однак за високої пропозиції на національному ринку праці цей негативний ефект

компенсується додатковою підготовкою національною системою освіти нових поколінь висококваліфікованої робочої сили за рахунок грошових переказів мігрантів [187]. На нашу думку, це можна вважати це одним з проявів ефектів мультиплікації в непрямій дії грошових переказів мігрантів на економіку країни-донора.

Триває наукова полеміка і щодо безповоротності втрати висококваліфікованої робочої сили економікою країни-донора внаслідок міжнародної міграції. Є емпіричні дані щодо наявності так званої рееміграції. При цьому, реемігранти повертаються на батьківщину з додатковими навиками та знаннями, зокрема, вони знайомі зі сучаснішими технологіями, в деяких випадках із ноу-хау в різних галузях, які використовуються за кордоном, із новими сучасними формами організації бізнесу. Повернувшись у країну походження, такі реемігранти мають намір розпочати власну справу, повною мірою використовуючи додатково отримані за кордоном знання та зароблені кошти [153]. Однак цей позитивний ефект виявляється не в усіх країнах, а лише в тих, де є сприятливі умови для венчурних інвестицій і високий потенціал для розвитку внутрішнього ринку.

Деякі дослідники, так само на основі емпіричних даних, вказують, що здебільшого емігранти, які повертаються на батьківщину, не мають нових знань [140, 151, 188]. Слід погодитися з Р. Стакановим, що надати емпіричні докази правильності обох позицій щодо здобуття додаткових знань мігрантами і привнесення їх у економіку країни-донора досить важко, складно через те що обидва процеси (міграція та отримання знань) відбуваються паралельно з іншими видами ділової активності як у конкретній країні-донорі, так і на міжнародному ринку праці загалом. Тому коректно синтезувати окремі ефекти міжнародної міграції, пов'язані з отриманням додаткових знань під час роботи за кордоном, досить складно [114, с. 94]. На нашу думку, для того щоб працівники, які виїхали за кордон, набували нових знань, потрібно, щоб вони виконували роботу, яка вимагає принаймні не нижчої кваліфікації, ніж на батьківщині. Якщо кваліфікований працівник виїжджає за кордон і виконує некваліфіковану роботу, навряд чи він здобуде нові знання. Він справді отримає нові вміння, досвід, утім, це навички

некваліфікованої праці, які не матимуть цінності для розвитку економіки країни-донора у разі рееміграції такого працівника.

Існує позитивний ефект і для країн-донорів, пов'язаний з міжнародною міграцією кадрів найвищої кваліфікації – науковців. Емігранти, які здійснюють наукову діяльність у країні-реципієнті, підтримують активні зв'язки з колегами в країні-донорі. Тому певною мірою відбувається повернення і збагачення інтелектуального капіталу країни-донора. Цим і компенсується зниження продуктивності економіки зазначеної країни внаслідок відпливу інтелектуального капіталу через міграцію висококваліфікованих працівників. За даними М. Ріджета (Regets), існує майже лінійна залежність між кількістю науковців, які виїхали з країни, і кількістю наукових праць, написаних ними у співавторстві з колегами країни-донора [181].

Міжнародна трудова міграція впливає на економіку країн-донорів і країн-реципієнтів також через майбутній стан робочої сили. Адже у міжнародній трудовій міграції беруть участь і жінки, причому переважно фертильного віку. Як слушно зауважив П. Г. Шушпанов, перебуваючи на заробітках, жінки здебільшого дітей не народжують. Якщо ж це відбувається, то, як звичайно, означає, що новонароджена дитина не є громадянином країни, звідки мігрувала її мати [134, с. 13]. І хоча такий ефект часто розглядається в демографічному аспекті, проте не можна заперечувати його економічний вплив. Адже це зменшує кадровий потенціал країни-донора в майбутньому. Зокрема, автор пропонує формулу для визначення абсолютних демографічних втрат від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку [134, с. 9]:

$$Y_L = \frac{B_i \times \overline{W}_i}{\overline{W}_{Li}} - B_i, \quad (1.10)$$

де B_i – кількість народжень у жінок i -ї вікової групи;

\overline{W}_i – середньорічна чисельність жінок i -ї вікової групи;

\overline{W}_{Li} – середньорічна наявна чисельність жінок i -ї вікової групи, враховуючи тимчасово відсутніх через зовнішню трудову міграцію.

До формули (1.9) зробимо зауваження: насправді вона визначає втрати від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку i -ої вікової групи. Для з'ясування повних демографічних втрат потрібно підсумувати всі вікові групи жінок фертильного віку. На нашу думку, формулу (1.10) можна модифікувати і для визначення абсолютних економічних втрат. Введемо середню кількість років, протягом яких громадяни працюють у певній країні до досягнення пенсійного віку t^* , а також середнє значення ВВП, виробленого одним працівником V^* . Тоді абсолютні економічні втрати від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку V_L визначатимуться як

$$V_L = Y^* \cdot V^* \cdot t^*, \quad (1.11)$$

де Y^* – загальні демографічні втрати від ненародження дітей через зовнішню трудову міграцію жінок фертильного віку всіх вікових груп, які визначаються за формулою

$$Y^* = \sum_{i=1}^n \left(\frac{B_i \times \bar{W}_i}{\bar{W}_{Li}} - B_i \right). \quad (1.12)$$

Формула (1.12) вказує, що міжнародна трудова міграція негативно впливає на економіку країни-донора, а вплив на економіку країн-реципієнтів через стан робочої сили, навпаки, позитивний. Оскільки мігранти – люди молодого або середнього віку, то, як слушно зазначають М. Колосніцина та І. Суворова [49], міжнародна міграція робочої сили частково чи повністю компенсує природне зменшення населення «старіючих» країн Центральної Європи [49, с. 558]. Це відбувається за рахунок того, що мігранти в середньому мають більш молодий вік, ніж корінне населення країни-донора, і за рахунок більш високої народжуваності в їхніх сім'ях. Отже, поліпшується стан робочої сили у довготерміновій перспективі.

Таким чином, із вищевикладеного вище можна зробити такі висновки.

Міжнародна трудова міграція зумовлює позитивний зовнішній ефект для світового виробництва, оскільки в переважній більшості випадків її наслідком є перерозподіл робочої сили від країн із низьким значенням граничної продуктивності

праці до країн із високим рівнем цього показника. Тому міжнародна трудова міграція позитивно впливає на світовий ВВП.

Щодо країн-донорів і країн-реципієнтів робочої сили міжнародна трудова міграція створює низку зовнішніх позитивних і негативних ефектів, співвідношення яких залежить від характеристик міжнародної трудової міграції, макроекономічних умов у конкретних країнах.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз підходів фахівців до виокремлення ознак міжнародної міграції дає змогу виділити дві ключові ознаки, властиві саме міжнародній міграції робочої сили, що відрізняють її від інших форм руху населення: продаж робочої сили в країні в'їзду та перетин державного кордону. Інші ознаки не є характерними саме для міжнародної міграції робочої сили. Відповідно міжнародна міграція є економічним явищем, пов'язаним із перетином міждержавних кордонів трудовими мігрантами і продажем ними своєї робочої сили в країні в'їзду.

2. Міжнародна міграція робочої сили є складним системним явищем, у структурі якого з позиції зовнішніх ефектів у економіці країн-донорів і країн-реципієнтів доцільно виокремити стабільну (в короткотерміновій перспективі) та динамічну компоненти. Стабільна компонента має дві складові: кількість трудових іммігрантів та емігрантів у економіці певної країни. Динамічна компонента – це первинні та вторинні (рееміграція) потоки трудових мігрантів за певний проміжок часу (рік). Стабільність першої компоненти пояснюється великою кількістю трудових мігрантів в економіках різних країн порівняно з міжнародними потоками робочої сили. Обидві компоненти є системно взаємозв'язаними, оскільки емігрант щодо однієї країни є іммігрантом щодо іншої.

3. Міжнародну трудову міграцію можна поділяти на складові за різними ознаками: тривалістю – тимчасова (довготермінова, короткотермінова, крокова, маятникова, циклічна, сезонна, ротаційна) і постійна; географією переміщення – за дистанцією (регіональна, міжрегіональна, внутрішньоконтинентальна,

міжконтинентальна), за напрямом (Схід – Захід, Північ – Південь, Захід – Схід), за типами населених пунктів (село – село, село – місто, місто – село, місто – місто); за чисельністю мігрантів (індивідуальна, сімейна, групова); за рівнем інтелектуального капіталу (міграція низькокваліфікованої чи висококваліфікованої робочої сили); за способом організації – організована (державна, приватна, самостійна), неорганізована; за правовим статусом – законна та незаконна. З точки зору впливу на економіки країн – реципієнтів і донорів робочої сили важливими ознаками є правовий статус міграції, чисельність мігрантів і рівень інтелектуального капіталу, який вноситься чи привноситься в економіку трудовими мігрантами.

4. Аналіз підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до впливу міжнародної трудової міграції на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів дає змогу дійти висновку, що такий вплив на рівні світового господарства позитивний (сприяє підвищенню ВВП). У роботі обґрунтовано, що на рівні окремих національних економік цей вплив є різновекторним і неоднозначним. Для економіки країни-реципієнта робочої сили виокремлено такі найважливіші позитивні ефекти: збільшення робочої сили в економіці, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку (за рахунок зростання доходів); додаткове надходження інтелектуального капіталу та знань в економіку; згладжування структурних диспропорцій на ринку праці; амортизація циклічного процесу безробіття; зростання конкурентоспроможності продукції за рахунок нижчої вартості праці мігрантів порівняно з місцевими працівниками; економія на пенсіях та інших соціальних виплатах (у разі тимчасової міграції); економія на навчанні (у разі залучення кваліфікованих працівників). Проте паралельно міжнародна трудова міграція зумовлює низку негативних ефектів у економіці країни-реципієнта: збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття; зростання тіньового сектору економіки; додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціальної напруги та криміналізації (передусім у разі нелегальної міграції).

5. У економіці країни-донора можна виокремити такі найважливіші позитивні ефекти міжнародної міграції робочої сили: зменшення напруги на місцевому ринку

праці; інвестиції потенційних мігрантів у освіту; зниження рівня безробіття (і/або збільшення заробітної плати); зниження бюджетного навантаження за рахунок виплат з безробіття та інших бюджетних витрат (освіта, охорона здоров'я); зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів; попит на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів; інвестиції сімей мігрантів за рахунок трансфертів; можливість повернення кваліфікованих працівників, які набули досвіду й отримали освіту за кордоном («безплатно»); зниження рівня бідності. Найбільшими негативними ефектами в цьому разі є: «відтік мізків» (найбільш кваліфікованих кадрів), технологічне відставання, зменшення ВВП, можливе зростання інфляції за великої переваги зовнішніх трансфертів.

6. Дослідження підходів до того, якими чинниками визначається міжнародна трудова міграція, дозволяє виокремити чотири групи. 1) чинники, що впливають на кількість трудових іммігрантів у країні (на стабільну компоненту міжнародної трудової міграції). До цієї групи логічно віднести: мотиви зайнятості, демографічні проблеми, ступінь культурної уніфікації, рівень соціально-економічної стабільності, наявність міжнародних неформальних соціальних мереж, ставлення в суспільстві до іммігрантів, режим трудової імміграції; 2) чинники, що впливають на кількість емігрантів, які працюють за межами країни. До цієї групи слід віднести всі чинники групи (1), окрім двох останніх, але враховуючи зворотну дію, ставлення в суспільстві до еміграції та режим еміграції; 3) група чинників, що впливають на інтенсивність первинних міжнародних потоків робочої сили (впливає на динамічну компоненту міжнародної трудової міграції). До цієї групи чинників слід віднести притягання та відштовхування (в межах теорії притягання/відштовхування робочої сили), а також доступність каналів міграції; 4) група чинників, що діють на інтенсивність рееміграції трудових мігрантів (впливає на динамічну компоненту міжнародної трудової міграції). До цієї групи відносять: сталість намірів, тривалість міграції, соціальні та родинні зв'язки, вартість повернення, простота повторної міграції, право на соціальний захист у разі повернення).

Основні результати розділу викладено в працях [61-82, 174].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РОБОЧОЇ СИЛИ

2.1. Основні сегменти і напрями розвитку міжнародної міграції робочої сили

З позиції дослідження зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції насамперед, потрібно дослідити сучасний стан і тенденції міжнародної міграції робочої сили. Як базову модель використаємо основні складові явища міжнародної міграції робочої сили (див. рис. 1.2): кількість трудових іммігрантів, у економіках країн-реципієнтів, кількість трудових емігрантів у економіках країн-донорів, первинні міграційні потоки та вторинні (рееміграційні) міжнародні потоки робочої сили. За допомогою перших двох складових виокремимо країни, де слід очікувати на найзначніші зовнішні економічні ефекти міжнародної трудової міграції, останніх двох – країни, де логічно очікувати на найбільшу динаміку зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили.

Аналіз міжнародної міграції показав, що на початок другого десятиріччя ХХІ ст. вона стала явищем глобального масштабу. Обсяг постійної складової міжнародної міграції в 2013 році становив 231,5 млн осіб (табл. 2.1).

Аналізуючи дані табл. 2.1, доходимо висновку, що загалом у стабільній складовій міжнародної міграції наявний середньотерміновий позитивний тренд. За останніх 20 років кількість мігрантів у світі зросла приблизно на 40 %. Такі зміни можна вважати «плавними», оскільки вони не перевищують у середньому 2 % за рік. Найвища динаміка кількості мігрантів спостерігалася в розвинутих країнах (темпи зростання 164 %), тоді як у країнах, що розвиваються, цей показник набагато менший (131 %), а в найменш розвинутих країнах кількість іммігрантів навіть знизилася. Зазначена вище динаміка зумовлена, по-перше, тим, що міжнародна міграція є переважно трудовою. За останні десятиріччя розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, дедалі посилюється [184]. Це логічно зумовлює більшу концентрацію трудових мігрантів у розвинутих країнах, оскільки

доходи, які вони можуть там отримати, перевищують рівень доходів, які б вони отримували в країнах, що розвиваються, не кажучи про найменш розвинені.

Таблиця 2.1

Регіональний розподіл та динаміка кількості міжнародних трудових мігрантів у розрізі регіонів світу на початок 2014 р. (останні доступні дані на березень 2014 р.)

Регіони та групи країн за рівнем розвитку	Кількість міжнародних мігрантів, млн		Темпи зростання, %	Географічний розподіл міжнародних мігрантів		Зміна, %
	1990	2013		1990	2013	
Світ загалом	155,5	231,5	148,9	100	100	-
Найбільш розвинуті регіони	82,4	135,5	164,4	53	59,7	6,7
Країни, що розвиваються	73,2	95,9	131,0	47	40,3	-6,7
Найменш розвинуті країни	11,1	10,9	98,2	7,1	5,4	-1,7
Африка	16	18,6	116,3	10,3	9	-1,3
Азія	50,9	70,8	139,1	32,7	28,7	-4
Європа	49,4	72,4	146,6	31,8	32,6	0,8
Латинська Америка та Карибський басейн	7,1	8,5	119,7	4,6	3,5	-1,1
Північна Америка	27,8	53,1	191,0	17,9	23,4	5,5
Океанія	4,4	7,9	179,5	2,8	2,8	0

Джерело: складено та розраховано автором згідно з даними [164, с. XXI]

Отже, майже всі іммігранти в Європі, Північній та Латинській Америці, Океанії – це трудові мігранти. Трохи менша частка трудових мігрантів у загальній міграції до Азії та Африки, але й у цих регіонах вона перевищує 80 %. Таким чином, загальні тенденції в стабільній і динамічній компонентах міжнародної міграції визначаються саме трудовою міграцією, тому останню цілком коректно досліджувати, використовуючи статистичні дані про загальну міграцію населення подані міжнародними організаціями.

Слід зауважити, що міжнародна статистика охоплює міжнародних мігрантів і біженців, тобто осіб, які змушені емігрувати переважно через політичні та воєнні конфлікти. Тобто такі особи не є трудовими міжнародними мігрантами, в 2013 р. налічувалося 45 млн біженців [170], що становить порівняно невелику кількість від

усіх мігрантів – близько 19 %. Частка трудових іммігрантів у регіонах світу подана на рис. 2.1.

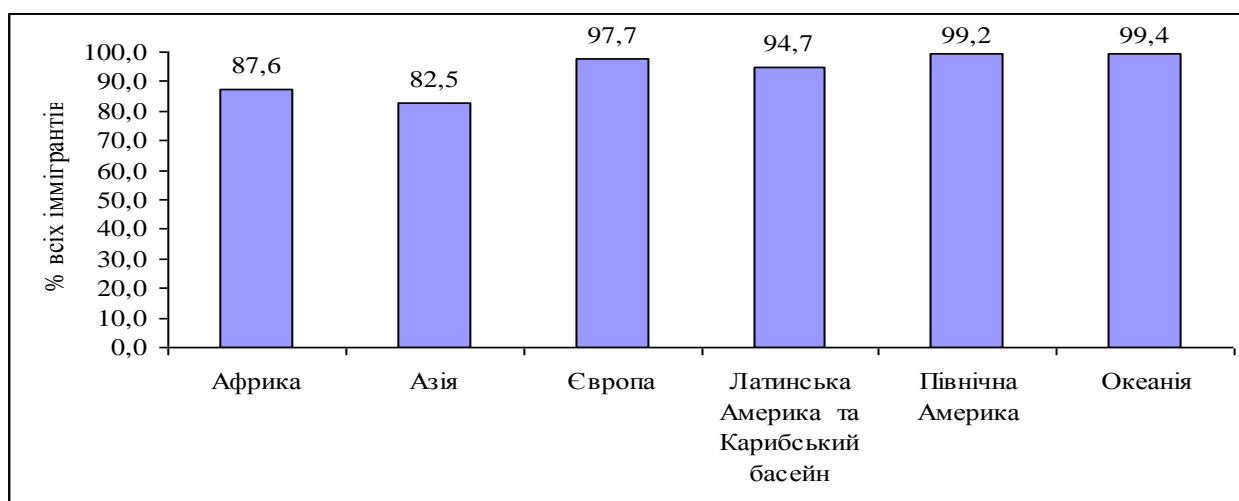

Рис. 2.1. Частка трудових іммігрантів у загальній кількості іммігрантів у регіонах світу на початок 2014 р. (останні доступні дані на березень 2014 р.)

Джерело: розраховано автором на основі [170] і табл. 2.1

Розглянемо регіони та країни – реципієнти міжнародних міграційних потоків. Найбільшими регіонами за кількістю трудових іммігрантів є Європа (майже 72 млн осіб, 33 % усієї кількості трудових мігрантів) та Азія (71 млн осіб, 32 %). Така концентрація мігрантів зумовлена тим, що стабільна складова міжнародної трудової міграції досить висококонцентрована в країнах обох регіонів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Топ-10 країн за кількістю мігрантів у 2013 р.

Країна чи регіон	Кількість мігрантів, тис.	Частка мігрантів, % населення	Частка загальносвітової кількості мігрантів, %
США	45785	13,5	19,8
Російська Федерація	11048	7,7	4,8
Німеччина	9845	11,9	4,3
Саудівська Аравія	9060	31,4	3,9
Канада	7284	20,7	3,1
Франція	7439	11,60	3,2
Велика Британія	7824	12,40	3,4
Іспанія	6466	13,8	2,8
Індія	5338	0,4	2,3
Україна	5151	11,4	2,2

Джерело: складено автором згідно з даними [164]

Як бачимо з табл. 2.2, шість із десяти країн-реципієнтів міжнародних трудових мігрантів розташовані в Європі.

І хоча абсолютним лідером серед країн-реципієнтів є США, проте частка Європи в глобальному розподілі постійної складової міжнародної трудової міграції значно переважає частку Північної Америки. Частка цих двох регіонів становить 56 % у географічному розподілі стабільної компоненти міжнародної трудової міграції.

Таблиця 2.3

Країни-реципієнти з найбільшим вкладом у зростання стабільної компоненти міжнародної трудової міграції у 2000– на початку 2014 рр. (останні доступні дані на березень 2014 р.)

Країна	Приріст, тис. Осіб	Вклад у загальносвітове зростання кількості мігрантів	
		%	кумулятивний вклад, %
США	8640	24	24
Іспанія	4201	12	36
Італія	2481	6	42
Саудівська Аравія	2209	6	48
Велика Британія	1724	5	53
Канада	1722	5	58
Сирія	1567	4	62
Йорданія	1120	3	65
ОАЕ	1108	3	68
ПАР	967	2	70
Катар	890	2	72
Малайзія	896	2	74
Німеччина	902	2	76

Джерело: складено автором згідно з даними [164, с. 3]

Аналізуючи зміни в географічному розподілі стабільної компоненти міжнародної трудової міграції, зазначимо, що до найбільш суттєвих потрібно віднести зростання частки Європи як регіону приймання міжнародних трудових мігрантів. Якщов 1990 р. регіоном, який мав найбільшу частку в географічному розподілі базування міжнародних трудових мігрантів, була Північна Америка, а Європа посідала друге місце, то в 2013 р. ситуація змінилася, і на євразійському континенті перебувала найбільша кількість міжнародних трудових мігрантів.

Тринадцять країн забезпечили 77 % приросту стабільної компоненти міжнародної трудової міграції (табл. 2.3).

США є не лише абсолютним лідером за кількістю трудових мігрантів як країна-реципієнт (табл. 2.2), а й лідером, де їх приріст у XXI ст. був найбільшим (8 млн осіб). За цим показником США майже вдвічі перевершують Іспанію (табл. 2.3).

Загалом серед країн-реципієнтів, які є лідерами зі зростання кількості трудових мігрантів на своїй території, чотири європейські країни – Іспанія, Італія, Велика Британія та Німеччина. Із північноамериканських країн-лідерів приймання міжнародних трудових мігрантів виокремлюються США та Канада, решта – країни азійського регіону.

Про вплив зовнішніх ефектів на економіку країни-реципієнта свідчить частка міжнародних трудових мігрантів у кількості населення. За цим показником лідерами є Океанія (16,8 %), Північна Америка (14,2 %) та Європа (9,5 %). Саме в цих регіонах логічно очікувати найбільшого прояву зовнішніх ефектів міжнародної трудової міграції в економіках країн-реципієнтів. У решті регіонів світу (Африка, Азія та Латинська Америка) частка міжнародних мігрантів у загальній кількості населення становить менше 2 %, тому логічно припустити, що прояв зовнішніх економічних ефектів буде значно меншим.

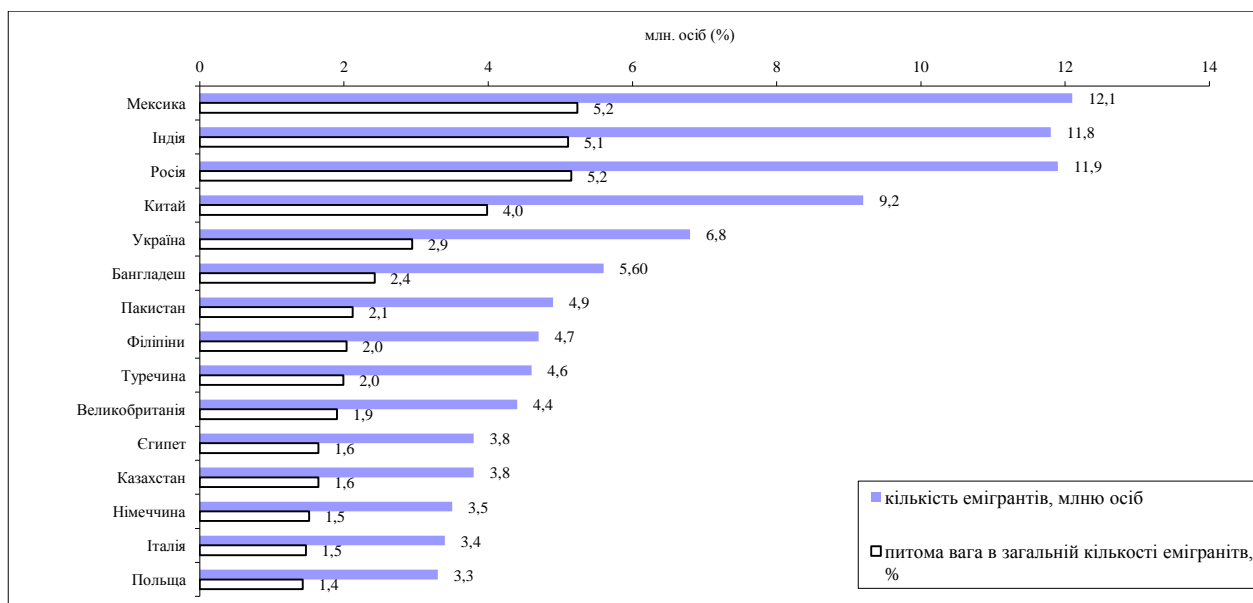

Рис. 2.2. Основні країни – донори міжнародних трудових мігрантів на початок 2014 р. (останні доступні дані на березень 2014 р.)

Джерело: побудовано і розраховано (частка) автором згідно з даними [172, с. 3]

Проаналізуємо інший полюс міжнародної міграції – регіони та країни, звідки виїжають трудові мігранти. На рис. 2.2 подано топ-15 країн – донорів міжнародних трудових мігрантів. Як бачимо з рис. 2.2, найбільшим донором трудових мігрантів є Мексика, що логічно впливає з безпосередньої географічної близькості країни – найбільшого реципієнта трудових мігрантів – США. Лідерами серед країн-донорів міжнародних трудових мігрантів є Російська Федерація та Індія, трохи відстає Китай. Україна, як донор міжнародних трудових мігрантів, посідає п'яту сходинку в світовому рейтингу. Порівняючи концентрацію приймання міжнародних трудових мігрантів (табл. 2.2) і концентрацію еміграції (рис. 2.2), доходимо висновку, що в першому випадку існує великий «полюс» притягання іноземної робочої сили – США, і зосереджено 20 % усіх трудових міжнародних мігрантів), у випадку еміграції такий полюс відсутній. Так, Мексика «поставила» на міжнародний ринок трудової міграції лише 5,6 % загальносвітової кількості мігрантів. Навіть сумарно троє лідерів країн-донорів мають частку трохи більше 15 %.

Отже, приймання робочої сили сконцентровано у порівняно небагатьох країнах, тоді як еміграція значно більше розосереджена географічно.

З позиції впливу на кадровий потенціал країни-донора суттєвим є не кількість трудових емігрантів, які продають свою робочу силу в інших країнах, а їх частка в населенні. Країни, де частка мігрантів, що працюють за кордоном, перевищує 20 %, подані на рис. 2.3.

Аналізуючи перелік країн, де частка трудових емігрантів у загальній кількості населення є найвищою, доходимо висновку, що міжнародна трудова міграція найбільше впливає на скорочення кадрового потенціалу в маленьких, порівняно бідних країнах (за винятком Монако).

Значний вплив на скорочення кадрового потенціалу міжнародна міграція має і в деяких країнах Європи, які відстають у економічному розвитку порівняно з розвинутими країнами цього регіону, – Албанії, Португалії, Боснії та Герцеговині, Македонії, велика кількість населення яких працює в більш розвинутих країнах регіону. Багато мігрантів порівняно із загальною кількістю населення Вірменії, Грузії, Казахстані та Молдові. Отже, вплив міграції на кадровий потенціал країн

може бути великим. Для маленьких країн втрата робочої сили надто велика (адже частка мігрантів перевищує 60 %, а отже, серед економічно активного населення вона набагато вища).

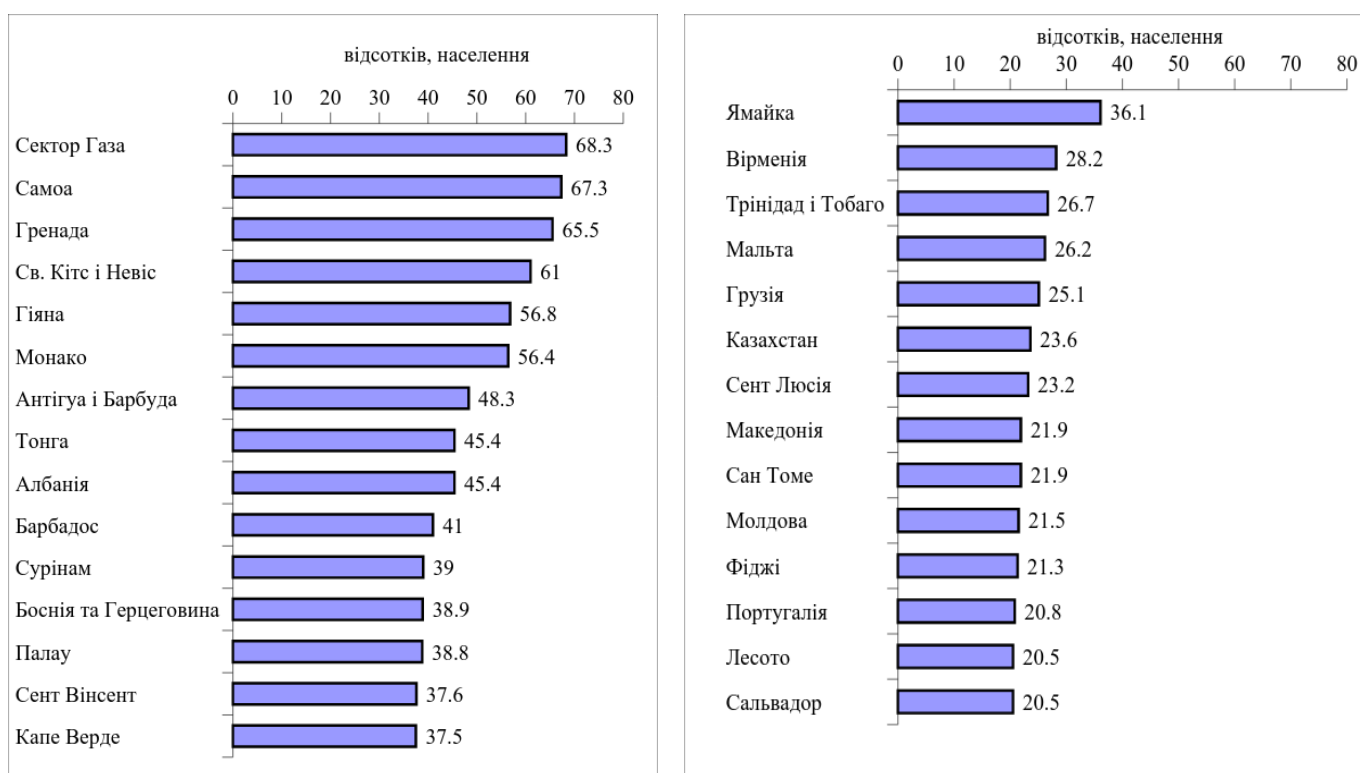

Рис. 2.3. Країни з найбільшою часткою мігрантів, що працюють за кордоном, у загальній кількості населення на початок 2014 р. (останні дані на березень 2014 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [169, с. 4]

Розглядаючи стабільну компоненту міжнародної трудової міграції, зазначимо, що, з врахуванням географічного чинника, її можна умовно поділити на близьку (внутрішньорегіональну), коли міграція здійснюється між країнами одного регіону, та далеку (міжрегіональну), коли міграція здійснюється між країнами різних географічних регіонів. Такий поділ має важливе значення, оскільки мігранти, які емігрують – в інші регіони, зазвичай не мають наміру повертатися до країни проживання. Водночас міграція в сусідні країни часто здійснюється з намірами попрацювати там якийсь час. У будь-якому разі такі мігранти реемігрують частіше ніж міжрегіональні мігранти [49]. Розподіл стабільної компоненти трудової еміграції між регіонами світу подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл трудових емігрантів між регіонами світу на початок 2014 р. (останні доступні дані на березень 2014 р.), % загальної кількості

Регіони-донори	Регіони-реципієнти						
	Африка	Азія	Європа	Латинська Америка	Північна Америка	Океанія	Усього
Африка	88,4	6,4	4,6	0,0	0,6	0,0	100
Азія	6,8	79,8	11,3	1,0	0,9	0,1	100
Європа	12,5	26,2	53,2	6,3	1,3	0,4	100
Латинська Америка	0,0	3,7	14,6	65,9	15,9	0,0	100
Північна Америка	3,8	29,6	14,9	48,9	2,3	0,6	100
Океанія	6,3	36,7	39,2	1,3	2,5	13,9	100

Джерело: розраховано автором згідно з даними [170]

Якщо розглядати еміграцію, то роль «близької» міграції найважливіша для Африки (88,4 % всіх емігрантів мігрують до інших країн свого ж регіону). Висока частка внутрішньорегіональної міграції спостерігається в Азії та Латинській Америці. Натомість це частка менша для Північної Америки та Океанії. Для останнього регіону найбільша кількість мігрантів перебиралася в Північну Америку (зазначимо, що в статистичних даних [170] до країн Латинської Америки належить і Мексика). Для Північної Америки внутрішньорегіональна еміграція має найвищу частку, однак менше ніж 50 %. Велика кількість емігрантів з Північної Америки працює в Європі та Латинській Америці. Загалом внутрішньорегіональна міграція переважає в еміграції всіх основних географічних регіонів, крім Північної та Латинської Америки. Це свідчить про важливість чиннику географічної відстані між країною еміграції та країною імміграції для формування стабільної компоненти міжнародної трудової міграції.

Розглядаючи регіональний чинник щодо трудової імміграції, то слід зазначити декілька аспектів. У цій складовій стабільної компоненти трудової міграції роль внутрішньорегіонального чинника є найбільшою в Африці. Основними іммігрантами в африканських країнах є жителі інших країн цього ж регіону. Аналогічно дуже висока частка внутрішньорегіональної міграції в Азії та Латинській Америці. Ці регіони є непривабливими для далекої міграції, й

іммігранти в них формуються за рахунок жителів сусідніх країн. Натомість еміграційні потоки в цих регіонах більше спрямовані в інші регіони (частка внутрішньорегіональної еміграції менша, ніж частка внутрішньорегіональної імміграції).

Проаналізуємо роль внутрішньорегіонального чинника в імміграційній складовій стабільної компоненти міжнародної трудової міграції (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл трудових іммігрантів між регіонами світу на початок 2014 р. (останні доступні дані на березень 2014 р.), % загальної кількості

Регіони-реципієнти	Регіони-донори					
	Африка	Азія	Європа	Латинська Америка та Кариби	Північна Америка	Океанія
Африка	48,9	1,2	1,4	0,0	2,3	0,0
Азія	14,7	58,2	13,0	1,9	14,0	5,6
Європа	28,4	20,1	64,7	12,3	20,9	16,7
Латинська Америка	0,0	0,3	2,1	14,7	30,2	0,0
Північна Америка	6,4	17,0	13,5	70,6	27,9	16,7
Океанія	1,6	3,2	5,3	0,3	4,7	61,1
Інші	100,0	100,0	100,0	99,7	100,0	100,0
Всього	48,9	1,2	1,4	0,0	2,3	0,0

Джерело: розраховано автором згідно з даними [170]

У Європі роль внутрішньорегіонального чинника в імміграції робочої сили менша, ніж у еміграції, однак перевищує 50 %. Це свідчить про те, що в цей регіон прибуває велика кількість іммігрантів з інших країн, яка порівняна з імміграцією всередині регіону.

У Північній Америці та Океанії основна частина іммігрантів прибуває з інших регіонів, роль внутрішньорегіонального чинника в імміграції невелика. Таким чином, основними регіонами, де переважна частина іммігрантів прибула з інших

регіонів, є Північна Америка та Океанія. В Європі загальна кількість іммігрантів приблизно порівну розподіляється між внутрішньорегіональними та міжрегіональними мігрантами.

Проаналізуємо основні «коридори», якими відбувалося формування стабільної компоненти трудової міграції. Розглядаючи основні макрогеографічні напрями Північ – Південь і Схід – Захід, подаємо основні вектори переміщення мігрантів (рис. 2.4.)

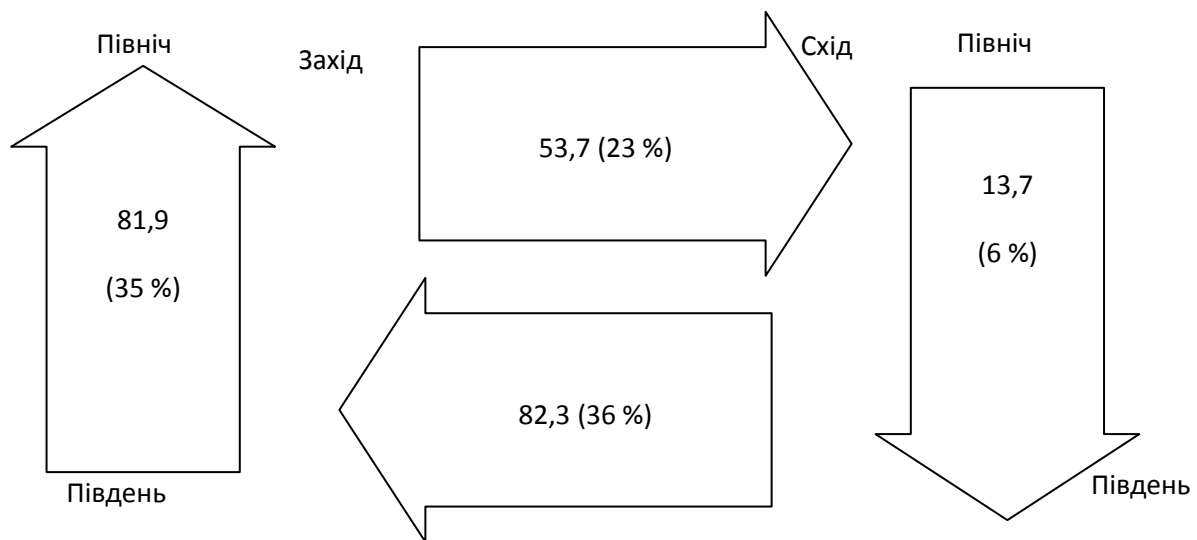

Рис. 2.4. Основні вектори переміщення міжнародних трудових мігрантів на початок 2014 р.

Джерело: побудовано автором на основі [170]

Основними міграційними потоками, які за тривалий час сформували стабільну компоненту міжнародної трудової міграції, є потоки Схід – Захід, Південь – Північ та Захід – Схід. Найменшу роль у формуванні географічної картини розподілу стабільної компоненти міжнародної трудової міграції відіграє напрям Північ – Південь (6 %). Проаналізуємо динаміку основних міграційних переміщень (рис. 2.5).

Кількість тих, хто народився на Півдні й проживає там, найбільша. Протягом двох десятиліть кількість мігрантів, які народилися на Півдні й мігрували на Північ,

зросла на 85 %, цей напрям міграції став одним із головних у стабільній компоненті.

Міграційний макропотік Північ – Північ за 20 років зріс на 26 %, однак загальна кількість мігрантів, що перемістилися в цьому напрямку, суттєво менша, ніж у двох попередніх. Кількість мігрантів, які перебралися у межах макропотоків Північ – Південь, за 20 років помітно не змінилася. Цей макропотік відіграє найменшу роль у формуванні стабільної компоненти міжнародної трудової міграції. Отже, ця компонента сформувалася переважно в межах макропотоків Південь – Південь і Південь – Північ і меншою мірою Північ – Північ.

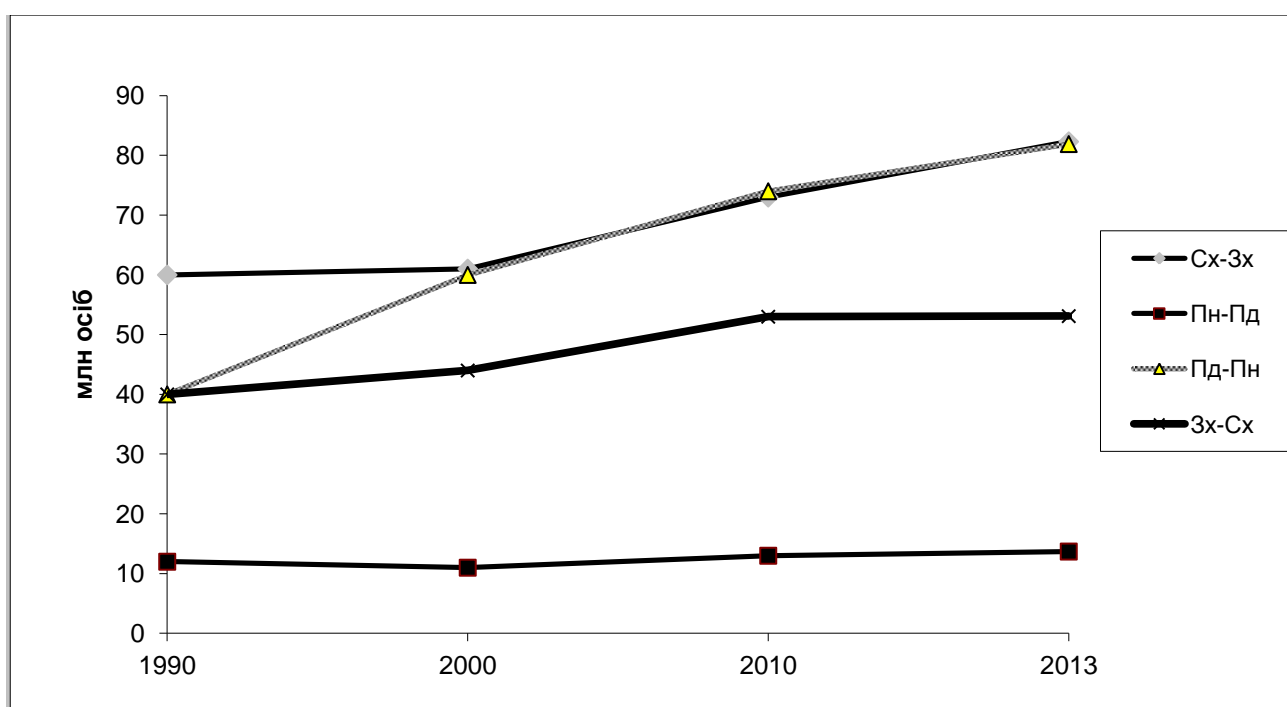

Рис. 2.5. Основні напрями міжнародної міграції в 1990 – на початку 2014 рр. (останні доступні дані на березень 2014 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [170]

Розглянемо докладніше основні коридори, де відбувалося формування стабільної компоненти міжнародної трудової міграції (рис. 2.6).

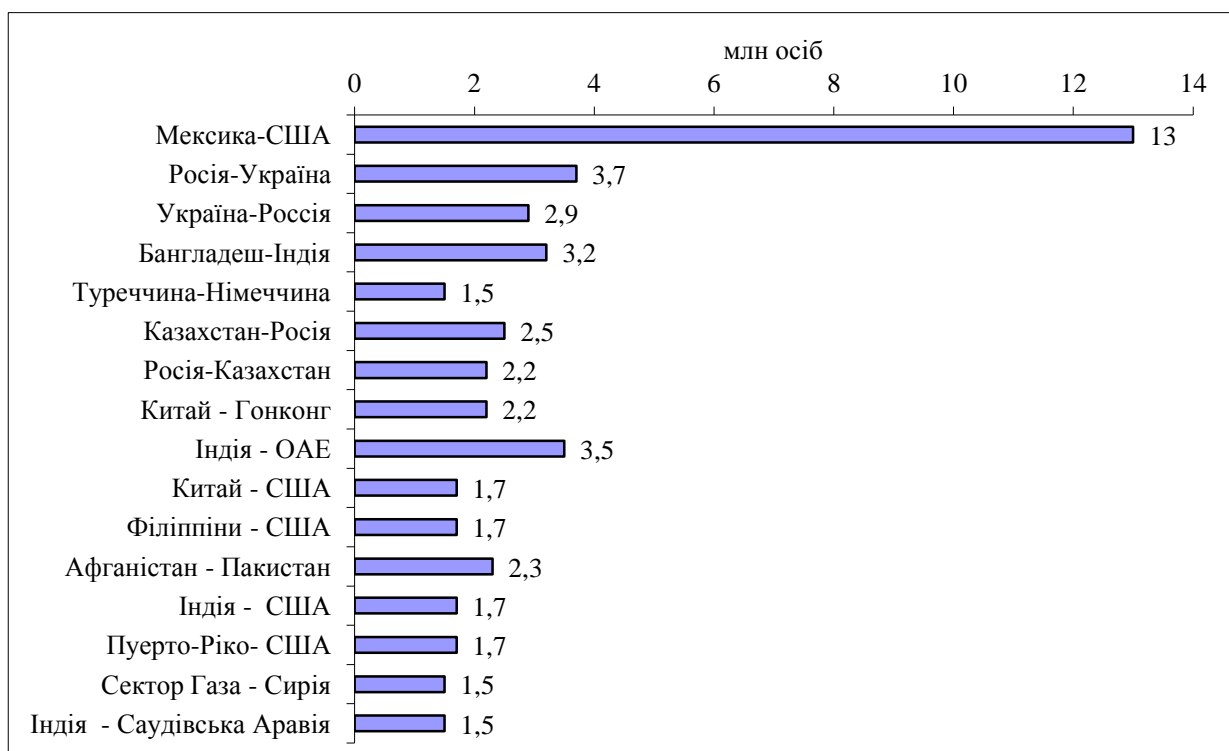

Рис. 2.6. Основні коридори міжнародної міграції(станом на початок 2014 р.)
Джерело: побудовано автором на основі [172]

Як бачимо з рис. 2.6, основним центром, який тривалий час «притягує» надто великі міжнародні потоки трудових мігрантів, є США, до яких приплив іноземної робочої сили відбувається одразу декількома великими коридорами – з Мексики (найбільший коридор – 13,0 млн осіб), Китаю, Філіппін, Індії, Пуерто-Ріко (по 1,7 млн осіб з кожної країни), В'єтнаму, Сальвадору, Кореї, Куби (понад 1 млн осіб з кожної країни) [169]. Усі ці коридори є складовими макропотоків Південь – Північ і основою його формування. В межах цього макропотоків в Європі найбільшим є коридор Туреччина – Німеччина, в межах якого здійснили переміщення 2,7 млн осіб – громадян Туреччини.

У межах макропотоків Південь – Південь найбільшими є коридори між азійськими країнами: Бангладеш – Індія, Китай – Гонконг, Індонезія – Малайзія, Пакистан – Індія та іншими, меншими – коридори між країнами Азії, Африки, Близького Сходу та країнами – експортерами нафти – Саудівською Аравією та ОАЕ.

У макропотоків Північ – Південь найбільш значимим є коридор Велика Британія – Австралія. У макропотоків Захід – Схід виділяються коридори між

країнами СНД: Україна – Російська Федерація (й у зворотному напрямі), Казахстан – Російська Федерація (й у зворотному напрямі), Білорусь – Російська Федерація та Узбекистан – Російська Федерація.

За рахунок цих коридорів відбулося формування сучасного географічного розподілу стабільної компоненти міжнародної трудової міграції (див. табл. 2.1 – 2.3). Проаналізуємо динамічну компоненту міжнародної міграції робочої сили. В табл. 2.6 подано топ-20 країн з найбільшими потоками міжнародних іммігрантів.

Таблиця 2.6

Топ-10 країн за потоками трудових іммігрантів у XXI ст.

Країна	2000	2005	2008	2009	2010	2013
США	2090,4	2445,9	2724,7	2550,1	2560,6	2756,4
Австралія	331	451	624	697	711	762
Німеччина	648,8	579,3	573,8	606,3	683,5	694,3
Канада	481,7	491,8	561,0	634,3	664,6	684,7
Велика Британія	379,0	469,0	505,0	471,0	498,0	506,8
Іспанія	330,9	682,7	692,2	469,3	431,3	452,4
Італія	192,6	282,8	496,5	406,7	424,5	430,7
Корея	185,4	266,3	311,7	242,8	293,1	302,1
Японія	345,8	372,3	344,5	297,1	287,1	287,4
Російська Федерація	359,3	177,2	281,6	279,9	191,7	214,8

Джерело: складено автором згідно з даними [197–199]

Аналізуючи дані табл. 2.6, можна зробити декілька висновків. Країною, до якої спрямовуються найінтенсивніші міжнародні потоки робочої сили, є США. Кількість мігрантів, які туди прибувають, у декілька разів перевищує аналогічні потоки до інших країн. Ця тенденція посилюватиме роль США як основного полюса зосередження трудових мігрантів.

Другим великим полюсом, до якого спрямовуються міжнародні потоки трудових мігрантів, є Австралія. Причому якщо на початку XXI ст. ця країна була четвертою за величиною міграційних потоків, то з 2008 р. стала другою. Проте міграційні потоки до Австралії лише незначною мірою більш ніж імміграційні потоки до Німеччини та Канади (третя і четверта позиція світового рейтингу за

величиною імміграційних потоків у 2010 р.). І хоча в середньотерміновій перспективі Австралія підніметься за величиною стабільної компоненти міграції у світовому рейтингу (табл. 2.7), однак входження її до країн-лідерів за кількістю іммігрантів у середньотерміновій перспективі є малоімовірним. У табл. 2.7 показано темпи приросту динамічної компоненти трудової міграції – імміграційних потоків.

Таблиця 2.7

Темпи приросту основних імміграційних потоків у країнах – реципієнтах міжнародної трудової міграції у XXI ст., % до попереднього року

Країни	2001	2005	2008	2009	2010	2014
США	16,4	8,4	2,5	-6,4	0,4	7,6
Австралія	12,7	10,6	11,8	11,8	2,0	7,2
Німеччина	5,6	-3,8	-0,2	5,7	12,7	1,6
Канада	7,8	6,0	8,6	13,1	4,8	3,0
Велика Британія	-2,4	-6,2	1,0	-6,7	5,7	1,8
Іспанія	19,1	5,7	-24,8	-32,2	-8,1	4,9
Італія	-10,2	-28,4	-3,6	-18,1	4,4	1,5
Корея	-6,9	41,0	-1,9	-22,1	20,7	3,1
Японія	1,6	0,1	2,3	-13,8	-3,4	0,1
Російська Федерація	-46,2	48,7	-1,9	-0,6	-31,5	12,1

Джерело: розраховано автором згідно з [200–202]

Результати розрахунків у табл. 2.7 вказують на те, що найбільше змінилися в останні роки першого десятиріччя XXI ст. відзначаються міграційні потоки до Іспанії, Італії, Російської Федерації. У ці країни спостерігався суттєвий приплив трудових мігрантів у 2006–2007 рр., а суттєве скорочення – під час загострення світової кризи (2008–2009 рр.).

Стабільним зростанням відзначаються міграційні потоки до Австралії (протягом двох років), Канади (послідовне зростання протягом семи років). Для решти країн тривалі тенденції в динаміці найбільших міграційних потоків відсутні: в одні періоди спостерігається їх зростання, в інші – спадання. Через таку динаміку загальна кількість трудових іммігрантів у країні (складова стабільної компоненти міжнародної трудової міграції) змінюється повільно, що й обґрунтовує коректність

того, що її можна вважати відносно стабільною в короткотерміновій перспективі. До деякої міри це підтверджують дані рис. 2.7.

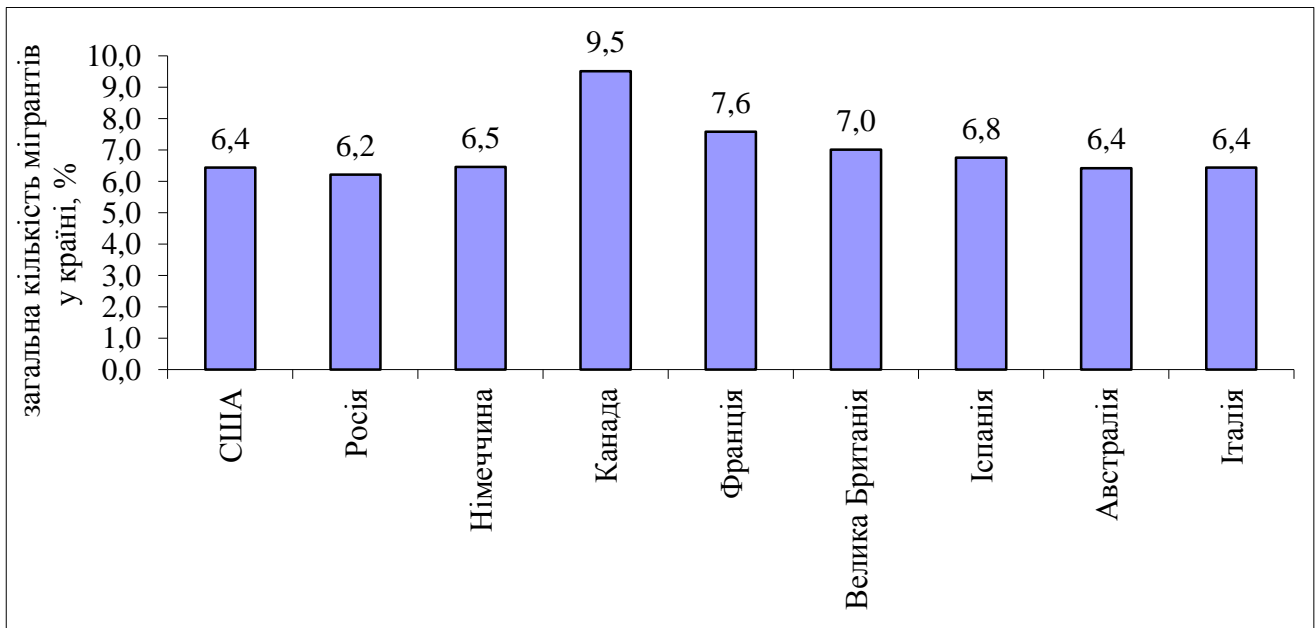

Рис. 2.7. Частка потоку трудових мігрантів на початок 2014 р. в загальній кількості у країнах, де спостерігалися найбільші міграційні потоки

Джерело: розраховано та побудовано автором згідно з даними табл. 2.2 і 2.7

Як бачимо з рис. 2.7, лише для деяких країн річна зміна загальної кількості мігрантів становить 10 % і більше (Австралія, Канада, Італія). Для решти країн цей показник значно нижчий. Це також обґрунтовує правомірність розгляду загальної кількості мігрантів у країні як квазістабільної величини, яка суттєво не змінюється у короткотерміновому періоді.

Отже, підсумовуючи, зробимо такі висновки. Насамперед слід зауважити, що трудова міграція є основною складовою міжнародної міграції, її частка становить понад 95 % для Європи, Північної та Південної Америки, Океанії, майже 88 % – для Африки та 83 % – для Азії. За гендерною ознакою в міжнародній трудовій міграції існує незначне переважання жінок, однак для деяких країн (Латиноамериканські країни, Тайланд, Україна, Російська Федерація, Молдова, Філіппіни) характерне суттєве їх переважання, що свідчить про великий вплив міжнародної міграції на майбутній кадровий потенціал.

Основними регіонами – реципієнтами трудових мігрантів є Північна Америка (США і Канада), Європа, Азія. Абсолютним лідером серед країн-реципієнтів є США, проте сумарно частка Європи в глобальному розподілі стабільної складової міжнародної трудової міграції значно переважає частку Північної Америки (разом у Північній Америці та Європі зосереджено 56 % усіх трудових іммігрантів). Проте з позиції впливу на забезпеченість трудовими ресурсами міжнародна трудова міграція є найбільшою для країн Океанії (16,8 %), Північної Америки (14,2 %) та Європи (9,5 %), а також країн Азії – експортерів природних ресурсів (Катар, ОАЕ, Кувейт), де частка трудових мігрантів перевищує 50 % кількості населення. Це вказує на залежність економік цих країн від міжнародної трудової міграції щодо забезпеченості робочою силою.

Основними міграційними напрямками, які тривалий час формували стабільну компоненту міжнародної трудової міграції, є потоки Захід – Схід (на Півдні) (36 %), Південь – Північ (35 %) та Схід – Захід (на Півночі) (23 %). Найменшу роль у формуванні географічної картини розподілу стабільної компоненти міжнародної трудової міграції відіграє напрям Північ – Південь (6 %). Основою формування міграційного напрямку Південь – Північ є США. В напрямі Північ – Південь основними міграційними коридорами є потоки трудових мігрантів між європейськими країнами та країнами СНД. Центром, який формує напрям міграції Північ – Південь, є і Австралія (найбільший міграційний коридор – Велика Британія – Австралія, загальне переміщення 1,2 млн осіб).

Загалом слід зауважити, що майже кожна країна в ХХІ ст. долучилася до міжнародної міграції робочої сили, а тому остання тією чи іншою мірою здійснює її економічний вплив на національні економіки як країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

2.2. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку країн-донорів

Міжнародна трудова міграція є об'єктивним явищем глобалізації світової економіки і охоплює тією чи іншою мірою майже всі країни світу. В глобальному

масштабі загальний ефект впливу трудової міграції виявляється в тому, що робоча сила переміщується із країн з низькою до країн із високою продуктивністю праці. Таким чином, зростає загальносвітове виробництво. Однак вплив міжнародної трудової міграції на економіки – донори та реципієнти робочої сили хоча й зумовлений одним явищем, але є різним.

Дослідимо зовнішні ефекти міжнародної трудової міграції в економіках країн-донорів. У літературі такі прояви розглядають у двох контекстах: вплив на кадровий потенціал країни, який визнається переважно негативним, і вплив на доходи населення та споживання грошових переказів мігрантів, які надходять з-за кордону (цей вплив визнається переважно позитивним) [1, 17, 21].

Таблиця 2.8

Рівень безробіття в країнах з високою часткою експортованої робочої сили станом на початок 2014 р.

Країна	Частка трудових емігрантів у загальній кількості населення%	Рівень безробіття, (методологія МОП) %
Самоа	61,9	11,8
Гренада	58,5	9,8
Гіяна	50,7	11,3
Антигуа і Барбуда	43,1	8,1
Тонга	40,5	10,6
Албанія	40,5	13,3
Барбадос	36,6	7,8
Сурінам	34,8	9,1
Боснія та Герцеговина	34,7	23,2
Палау	34,6	13,7
Ямайка	32,2	11,0
Вірменія	25,2	27,5
Грузія	22,4	15,9
Казахстан	21,1	6,3
Македонія	19,6	31,0
Сан Томе	19,6	16,1
Фіджі	19,0	12,1
Лесото	18,3	24,3

Джерело: складено і розраховано автором згідно з даними [196] та додатком Б

Отже, проаналізуємо вплив міжнародної трудової міграції на забезпеченість економіки країн-донорів робочою силою. Досить поширеною є негативна оцінка цього впливу [23, 26, 52]. Така думка ґрунтується на тому, що міграція робочої сили зменшує кадровий потенціал країн-донорів. Однак такий підхід досить спрощений і не відповідає економічним реаліям країн – донорів робочої сили та їх національних ринків праці. Слід зазначити, що безробіття є одним із найважливіших відштовхувальних чинників для міграції в межах теорії «притягання – відштовхування». Тому за його наявності експорт частки робочої сили до інших країн суттєво не впливатиме на забезпеченість економіки робочою силою та не викликатиме її дефіцит. У табл. 2.8 представлено частку трудових емігрантів від загальної кількості населення та рівень безробіття за методологією МОП для країн, де частка експортованої робочої сили є найбільшою.

Проаналізувавши дані табл. 2.8, доходимо висновку, що всі країни, де висока частка трудових емігрантів може вказувати на загрозу дефіциту робочої сили, мають високий рівень безробіття. Навряд чи в такій ситуації коректно вважати, що трудова міграція створює загрозу забезпеченості економіки країни робочою силою.

Навпаки, логічно вважати, що в цьому випадку відплив робочої сили, які є надлишковими на національному ринку праці, позитивно впливає на економіку країн-донорів, оскільки звільняє державу від потреби соціального забезпечення мігрантів.

Звичайно, більш позитивно виглядає ситуація, коли в економіці створюються нові робочі місця, ніж міграція робочої сили за межі країни. Однак якщо такий процес створення нових робочих місць відсутній і бракує передумов його активізації в майбутньому, то відплив надлишкової робочої сили з країн-донорів треба розглядати здебільшого як позитивний ефект (зменшення навантаження на бюджет країни-донора, на розмір соціальної допомоги мігрантам, які на батьківщині отримували б статус безробітних).

У перспективі відтворення кадрового потенціалу важливою характеристикою міжнародної трудової міграції є частка жінок, оскільки їх міграція зменшує потенційну народжуваність у країні-донорі відповідно до формули (1.5), що

негативно впливає на економіку. Слід зауважити, що частка жінок серед міжнародних мігрантів становить приблизно 50 % (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Частка жінок у загальній кількості міжнародних трудових мігрантів (на поч. 2014 р.)

Групи країн	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Світ загалом	49,1	49,3	49,4	49,2	49	48,0
Розвинені країни	52	51,7	51,8	51,6	51,5	51,6
Країни, що розвиваються	45,9	46,1	46,1	45,6	45,3	43,0
Найменш розвинені країни	46,7	47,6	47,4	47,4	47,4	45,3

Джерело: побудовано автором на основі [164, с. 5]

За оцінками міжнародних організацій, існують відмінності щодо гендерного складу міграційних потоків у різних регіонах. Так, до Європи в минулому певний час емігрували переважно жінки з Азії та Африки. В Латинській Америці й Океанії кількість жінок-мігрантів стала зростати порівняно не давно, їх частка в загальній кількості мігрантів мала перевищувати 50 %, починаючи з 2000 р. Протилежна тенденція спостерігалася в Північній Америці, де число мігрантів-жінок зменшилося з 51,2 % у 1990 р. до 41,5 % у 2013 р. Проте загалом міжрегіональні відмінності у розподілі трудових мігрантів за статтю невеликі. Значно вищими вони є щодо окремих країн. У табл. 2.10 представлено країни з найбільшою асиметрією за гендерною ознакою емігрантів.

Як бачимо з таб. 2.10, частка жінок у еміграційному потоці дуже висока в латиноамериканських країнах, а також у Таїланді й Україні, висока – в Росії, Молдові та Філіппінах.

Для країн Центральної Азії, Єгипту та деяких країн Східної та Південної Європи характерне переважання чоловіків серед міжнародних трудових мігрантів. Також жінки менше схильні до повернення на батьківщину, оскільки часто утворюють нові сім'ї в країні імміграції [175].

Таблиця 2.10

Країни з найбільшими гендерними диспропорціями в еміграційних потоках на початок 2014 року

Топ-10 країн із найвищим відсотком емігрантів-чоловіків		Топ-10 країн з найвищим відсотком емігрантів-жінок	
Країна	% чоловіків у еміграційних потоках	Країна	% жінок у еміграційних потоках
Узбекистан	29,0	Парагвай	78,3
Бангладеш	29,8	Гондурас	74,4
Афганістан	31,0	Таїланд	73,6
Сенегал	31,1	Україна	70,4
Боснія та Герцеговина	31,7	Російська Федерація	67,3
Хорватія	31,9	Молдова	65,6
Непал	32,0	Японія	63,8
Пакистан	33,0	Бразилія	63,8
Угорщина	33,2	Перу	62,0
Єгипет	34,0	Філіппіни	60,6

Джерело: побудовано автором згідно з даними [200]

Така ситуація вказує на те, що для деяких країн втрати майбутнього кадрового потенціалу внаслідок міграції жінок можуть бути досить суттєвими. Проте ця гіпотеза не підтверджується емпіричними даними. В табл. 2.11 відображено втрати жіночого населення в країнах із переважанням жінок за гендерною ознакою міжнародної міграції.

Щодо України, яка також належить до країн з високою часткою жінок серед мігрантів, цей аспект впливу міграції на економіку розглянуто в розділі 3. Як бачимо з табл. 2.11, країни з високою часткою жінок у загальній міграції не належать до групи, в якій за трудовими чинниками емігрує високий відсоток населення (див. рис. 2.3). Тому втрати жіночого населення в країнах, зазначених у таблиці, крім Російської Федерації та Бразилії є невеликими. Щодо двох зазначених країн дані про трудову міграцію, надані міжнародними організаціями, є некоректними (в п. 3.2 йдеться про те, що вони можуть бути завищеними майже вдвічі, як у випадку з Україною). Однак навіть якщо припустити певне завищення кількості мігрантів у

Російської Федерації та Бразилії Департаментом з економічних та соціальних питань при ООН, статистичні дані якого використано у розрахунках показників табл. 2.11, то все одно відносні втрати жінок у цих двох країнах значно вищі, ніж у решті. Проте загалом можна констатувати, що подальше зменшення трудового потенціалу за рахунок міграції жінок для країн, де переважає жіноча міграція, є несуттєвим.

Таблиця 2.11

Втрати жіночого населення в країнах із високою часткою жінок у міжнародній міграції (станом на початок 2014 р.)

Країна	Частка жінок у еміграційних потоках	Кількість жінок, що мігрували за кордон, тис. осіб	Частка жінок-мігрантів у загальній кількості жінок, %
Парагвай	78,3	82	2,46
Гондурас	74,4	14	0,38
Таїланд	73,6	584	1,68
Російська Федерація	70,4	7156	9,3
Японія	65,6	1190	1,95
Бразилія	63,8	387,3	0,45
Перу	63,8	28	0,33
Філіппіни	62,0	238	0,68

Джерело: розраховано автором відповідно до додатка А і даних [200]

Дослідимо втрати жіночого населення країнами з високою часткою міграції щодо його загальної кількості.

Як бачимо з табл. 2.12, відносні втрати жіночого населення в групі країн з високою часткою загальної міграції вищі, ніж у групі країн із переважанням жіночої міграції. В останній із зазначених груп низький рівень загальної міграції зумовлює й низькі відносні втрати населення в обох гендерних групах. Як і в першій групі (див. табл. 2.10), найбільші втрати жіночого населення спостерігаються в країнах колишнього СРСР. Навіть з урахуванням того, що статистичні дані щодо них

можуть бути завищені, відносні втрати жінок цими країнами внаслідок міграції досить високі. Проте коректні оцінки для таких країн слід робити окремо.

Таблиця 2.12

Втрати жіночого населення в країнах з високою часткою міграції
(на початок 2014 р.)

Країна	Частка трудових емігрантів у загальній кількості населення, %	Кількість жінок, що мігрували за кордон, тис. осіб	Частка жінок-емігрантів у загальній кількості жінок, %
Самоа	72,0	4,1	4,4
Гренада	70,1	6,1	12,0
Гіяна	60,8	5,1	1,4
Тонга	48,6	0,4	0,7
Албанія	48,6	47,9	2,9
Барбадос	43,9	17,3	12,0
Сурінам	41,7	18,4	6,7
Боснія та Герцеговина	41,6	14,3	0,7
Ямайка	38,6	15,3	1,0
Вірменія	30,2	194,8	11,2
Грузія	26,9	97,9	4,0
Казахстан	25,3	1694,2	19,4
Македонія	23,4	77,5	7,2
Сан Томе	23,4	3,1	3,5
Фіджі	22,8	9,2	2,1
Лесото	21,9	3,1	0,3

Джерело: розраховано автором відповідно до додатка А і даних [197]

Отже, певний негативний вплив міжнародна міграція жінок справді може чинити через зменшення народжуваності, насамперед для невеликих країн з високою часткою трудової міграції щодо загальної кількості населення.

Проте слід наголосити на двох моментах щодо непрямого впливу міграції жінок на кадровий потенціал країн – донорів робочої сили. По-перше, для низки країн, зокрема СНД, такий вплив виявлятиметься в майбутньому (доки потенційні додаткові ресурси досягнуть працездатного віку). Адже такі країни долучилися до міжнародної міграції порівняно недавно. По-друге, негативний вплив міграції жінок виявлятиметься лише в тому випадку, якщо додаткова робоча сила буде забезпечена

робочими місцями. Тому міграція жінок потенційно може негативно впливати у довготерміновій перспективі на зменшення кадрового потенціалу країни, однак для більшості країн він несуттєвий.

Отже, загалом слід зауважити, що гіпотеза щодо негативного впливу міжнародної міграції на кадровий потенціал країн-донорів не справджується. Навпаки, слід визнати, що для країн-донорів експорт робочої сили дає змогу зменшити соціальні витрати держави зі збереженням достатнього рівня забезпечення економіки робочою силою (основні експортери робочої сили характеризуються підвищеним рівнем безробіття).

Проаналізуємо інший аспект впливу міжнародної міграції на економіку країни-донора – надходження до неї грошових переказів трудових мігрантів з інших країн, які вони надсилають своїм сім'ям і родичам у країні вибуття. На рис. 2.8 подано динаміку загальносвітового обсягу грошових переказів мігрантів.

Як бачимо з рис. 2.8, у 1995–2013 рр. потоки грошових переказів міжнародних трудових мігрантів зросли більш ніж у 10 разів, що свідчить про посилення їх впливу на економіку країн-донорів. Привертає увагу стабільно позитивна динаміка загальносвітового обсягу грошових переказів міжнародних мігрантів.

Рис. 2.8. Динаміка загальносвітового обсягу переказів міжнародних трудових мігрантів за 1995 – 2013 рр.

Джерело: розраховано і побудовано автором відповідно до [172]

Невелике зниження (на 6 %) відбулося як реакція на загальносвітову кризу, однак у наступні роки обсяги коштів, які переказують трудові мігранти в країни вибуття, не лише досягли докризового рівня, а й перевищили його. Це вказує на високу стійкість потоків, генерованих грошовими переказами міжнародних мігрантів, щодо впливу зовнішніх чинників.

З'ясуємо декілька причин стійкості потоків грошових переказів за умов економічного спаду в країнах – реципієнтах міжнародних потоків робочої сили.

1. Грошові перекази здійснюють усі мігранти (не лише ті, хто прибув нещодавно, а й ті, хто мігрував порівняно давно). Якщо кількість нових мігрантів зменшується, грошові перекази можуть не збільшуватися. Але загальна сума переказів залежить від стабільної компоненти міжнародної трудової міграції, що зумовлює її відносну стабільність у часі. Водночас грошові перекази зростатимуть, якщо кількість трудових емігрантів з країни збільшуватиметься.

2. Грошові перекази становлять невелику частину доходів мігрантів. Тому вони продовжують надсилати грошові перекази й у випадку, якщо їхні доходи зменшилися через кризові явища в економіці країни, куди вони мігрували.

3. Існують дані, що у зв'язку зі зростанням антиімміграційних настроїв і посиленням прикордонного контролю в США та країнах Європи тривалість міграції збільшилася [180, с. 162]. Тому мігранти, які перебувають у цих країнах, незважаючи на кризу, продовжують перебувати в них і надсилати грошові перекази.

4. Навіть у випадку, якщо мігранти справді повертаються, вони з високою ймовірністю забирають накопичені заощадження. Таке спостерігалось в Індії під час війни у Перській затоці в 1990–1991 рр., що змусило багатьох індійських працівників, які перебували в регіоні, повернутися додому [180, с. 163]. Крім цього, країна народження психологічно часто розглядається як місце, де можна розпочати власну справу, тому частина грошових переказів здійснюється з інвестиційною метою, перш ніж повернутися в рідну країну під час кризи в країні міграції.

На рис. 2.9 представлено країни з найбільшими за обсягом надходженнями грошових переказів мігрантів.

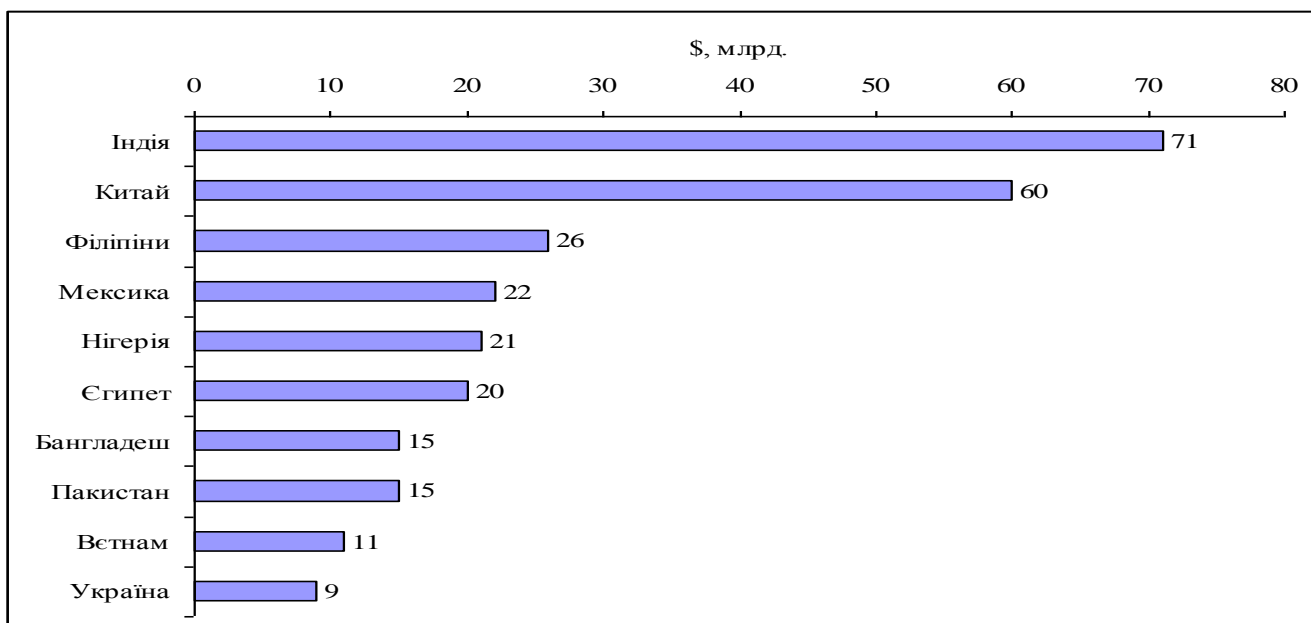

Рис. 2.9. Країни, які отримали найбільше валютних надходжень за рахунок грошових переказів міжнародних трудових мігрантів у 2013 р.
Джерело: побудовано автором на основі [172, с. 15]

Проаналізувавши склад країн, що отримують найбільше грошових переказів мігрантів, доходимо висновку, що до переліку таких країн очікувано входять країни з найбільшою кількістю трудових мігрантів (див. рис. 2.2). З позиції впливу на економіку важливішим є склад країн, де частка грошових переказів мігрантів більша порівняно з ВВП. Країни з найвищим значенням цього показника подано на рис. 2.10.

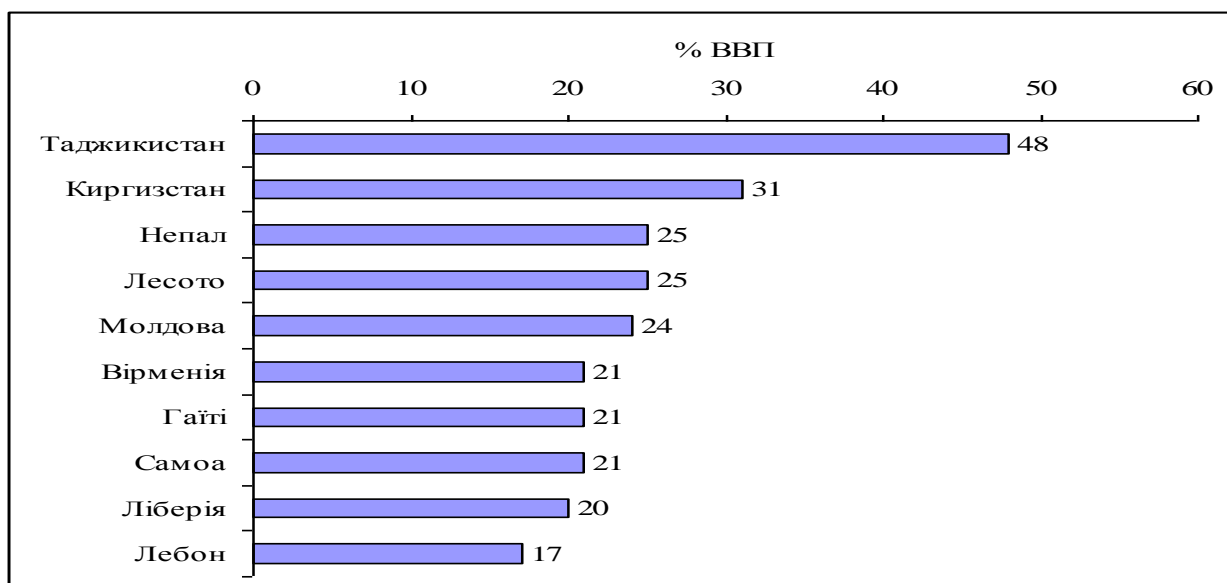

Рис. 2.10. Країни з найбільшою часткою переказів мігрантів у ВВП за 2013 р.

Джерело: побудовано автором на основі [172, с. 16]

Як бачимо з переліку країн, в яких перекази мігрантів становлять високу частку у ВВП, це переважно країни, що розвиваються. Тому логічним є висновок щодо надзвичайно важливого позитивного впливу грошових переказів мігрантів на економіки країн, що розвиваються. Для цієї групи країн грошові потоки мігрантів є джерелом валютних надходжень і зовнішніх фінансових ресурсів, порівняним із ПІІ.

У табл. 2.13 подано склад і структуру основних зовнішніх фінансових надходжень до країн, що розвиваються.

Таблиця 2.13

Зовнішні фінансові надходження до країн, що розвиваються

Джерело надходжень	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Надходження, млрд дол.										
ПІІ	95	149	276	514	593	359	583,9	663,7	680	664
Перекази мігрантів	55	81	192	278	325	307	325	381,2	406	441
Допомога міжнародних організацій	57	49	108	107	128	120	115	111,6	108,2	112,6
Позики комерційних структур	83	27	185	434	157	85	96	68,16	72,4	73,5
Усього приплив ресурсів	290	306	761	1333	1203	871	1119,9	1224,6	1267	1291,1
Частка переказів у притоку ресурсів, %										
ПІІ	32,8	48,7	36,3	38,6	49,3	41,2	52,1	54,2	53,7	51,4
Перекази мігрантів	19,0	26,5	25,2	20,9	27,0	35,2	29,0	31,1	32,1	34,2
Допомога міжнародних організацій	19,7	16,0	14,2	8,0	10,6	13,8	10,3	9,1	8,5	8,7
Позики комерційних структур	28,6	8,8	24,3	32,6	13,1	9,8	8,6	5,6	5,7	5,7
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено та розраховано автором відповідно до [148, 158–159]

Як бачимо з табл. 2.13, якщо у 1995 р. грошові перекази трудових мігрантів становили лише 19 % зовнішніх фінансових потоків до країн, що розвиваються, то у 2000 р. – 26 % і за обсягами поступалися лише ПІІ. Надалі перекази мігрантів стали відігравати меншу роль у зв'язку зі суттєвим збільшенням комерційних позик резидентам країн, що розвиваються. Однак у кризовий і післякризовий період обсяги міжнародних кредитів суттєво скоротилися. Зменшилася й допомога міжнародних організацій та окремих країн, яку надавали країнам, що розвиваються.

Натомість грошові перекази мігрантів зростали (за винятком невеликого зменшення у 2009 р.). Наведені вище дані свідчать про досить високу стійкість потоків грошових переказів трудових мігрантів щодо інших типів потоків зовнішніх фінансових ресурсів у країни, що розвиваються, під час світової фінансової кризи.

Отже, незважаючи на певне зниження обсягу грошових переказів мігрантів у країни, що розвиваються, в період найбільшого загострення кризи, вони залишаються стійкішими порівняно із залученням позикових коштів приватним сектором на міжнародних фінансових ринках і потоків прямих іноземних інвестицій.

Перекази мігрантів відіграють важливу роль у валютних надходженнях для багатьох країн, формують додаткові можливості щодо споживчого та інвестиційного попиту. Адже значна кількість сімей мігрантів мають невисокі доходи або, навіть, живуть за межею бідності. Відповідно такі домогосподарства не мають доступу до кредитування, дуже обмежені в придбанні споживчих товарів і не мають можливості здійснювати інвестиції (фінансові, в розвиток власної справи, в нерухомість). Незважаючи грошові перекази, трудові мігранти надають своїм сім'ям необхідні кошти, які можуть бути використані не лише для задоволення нагальних потреб, але й для інвестицій у цінні папери, започаткування власної справи тощо. Тому перекази мігрантів, компенсуючи обмеженість доступу до фінансових ресурсів значної кількості домогосподарств країни-донора робочої сили, позитивно впливають на динаміку приватних інвестицій, а отже, й на ділову активність у ній.

У багатьох країнах, що розвиваються, грошові перекази мігрантів є найбільшим джерелом зовнішнього приватного фінансування економіки країни, перевищуючи, наприклад, надходження ПІІ в багато разів. Лідерами в цьому є Непал і Таджикистан, де у 2013 р. грошові перекази мігрантів відповідно у 75 та 33 рази перевищили надходження ПІІ [176].

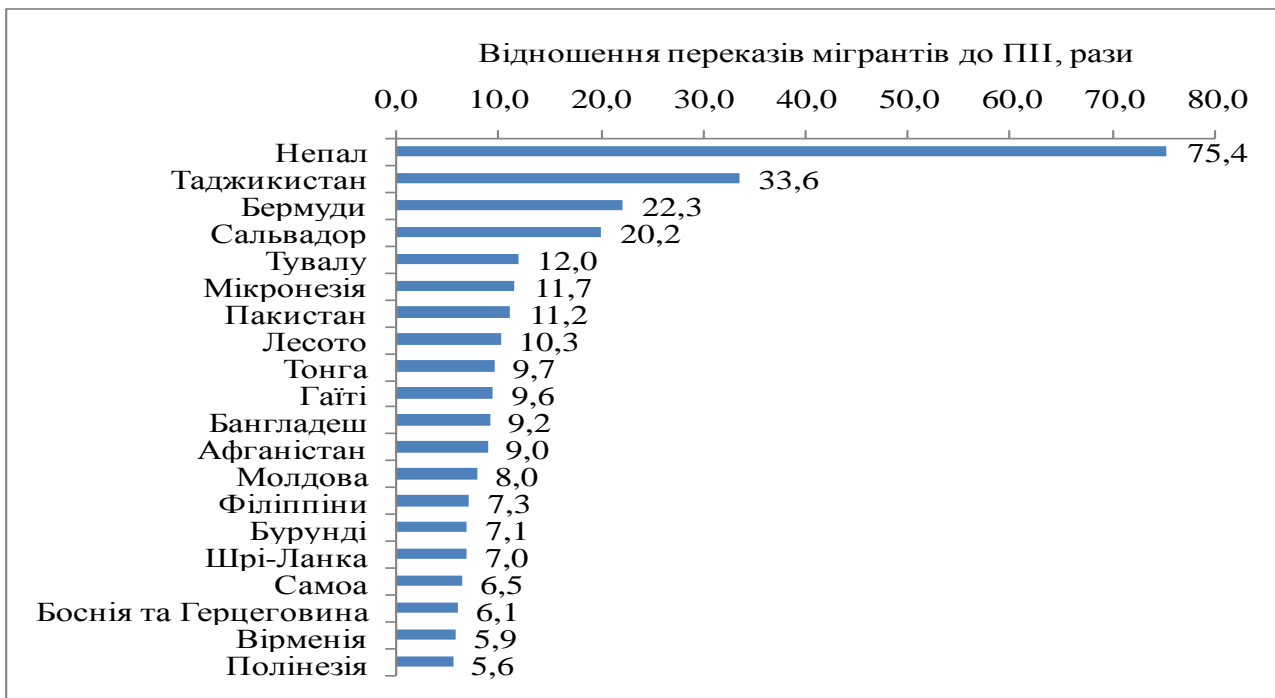

Рис. 2.11. ТОП-20 країн за співвідношенням надходжень переказів трудових мігрантів та ПІІ у 2013 р. (останні доступні дані)

Джерело: розраховано і побудовано автором згідно з [176]

На рис. 2.11 представлено ТОП-20 країн, де доходи трудових мігрантів набагато перевищують надходження ПІІ.

Як бачимо, це переважно азійські країни. До країн зі значним переважанням грошових переказів мігрантів над ПІІ входять і три країни СНД: Таджикистан, Вірменія та Молдова. Проведене зіставлення грошових переказів мігрантів із використанням даних Світового банку [176] показало, що в 2013 р. в 56 країнах світу сумарні грошові перекази мігрантів перевищували іноземні інвестиції в економіку. Серед цих країн і Україна, для якої суми грошових переказів мігрантів перевищили надходження ПІІ в 2013 р. більш ніж удвічі (власні розрахунки згідно [154, 176]).

Таким чином, у багатьох країнах грошові перекази мігрантів є вагомим зовнішнім джерелом фінансування економіки.

Потрібно також відзначити особливу роль грошових переказів мігрантів у випадку чистого відпливу ПІІ. У 2013 р. чистий відплив ПІІ спостерігався у 12

країнах: Ангола, Мальта, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Катар, Нова Зеландія, Угорщина, Польща, Словенія, Бельгія та Ємен [176]. У п'яти останніх із наведеного вище переліку країнах перекази трудових мігрантів перевищували відплив ПІІ, а отже, в повною мірою компенсували й відплив валюти з країни і, деякою мірою – відплив інвестиційних ресурсів.

Таблиця 2.14

ТОП-20 країн за співвідношення переказів трудових мігрантів (на одного мігранта) з надходженням ПІІ на одного жителя у 2013 р. (останні доступні дані на березень 2015 р.)

Країна	Перекази на одного мігранта	ПІІ на одного жителя	Співвідношення переказів трудових мігрантів (на одного мігранта) до ПІІ на одного жителя, безр. од
Люксембург	67251	55367	1,2
Корея	60845	243	250,0
Катар	55438	-388	-143,1
Бельгія	51540	-292	-176,5
Нігерія	38817	32	1201,5
Франція	25205	98	256,8
Ліван	21706	678	32,0
Угорщина	18579	-435	-42,7
Іспанія	18549	963	19,3
Таїланд	17360	189	92,0
Словаччина	14642	397	36,9
Австрія	12581	1634	7,7
Чеська Республіка	12366	476	26,0
Данія	12273	285	43,1
Швейцарія	11731	-1012	-11,6
Ісландія	11145	1451	7,7
Австралія	10930	2247	4,9
Шрі-Ланка	10531	45	235,6
Непал	10475	3	3954,5
Гондурас	10350	132	78,4
Україна (довідково)	3899	99	39,3

Джерело: розраховано автором згідно з [176]

Порівняємо співвідношення переказів мігрантів у перерахунку на одного мігранта з показником ПШ на одного жителя (табл.2.14). Як бачимо, грошові перекази в перерахунку на одного мігранта найбільші в розвинутих країнах ЄС та Азії, а також у деяких менш розвинутих країнах, мігранти з яких значну частку зароблених за кордоном коштів надсилають своїм сім'ям (Нігерія, Ліван, Таїланд, Непал та ін.). Цей показник суттєво переважає ПШ на одного жителя (в десятки і сотні разів) для всіх без винятку країн світу. Отже, урядам країн, які відчувають найбільшу нестачу інвестиційних ресурсів та зовнішнього фінансування, доцільно всіляко заохочувати мігрантів до збільшення грошових переказів сім'ям. Це повною мірою стосується й України. Враховуючи світовий досвід у цій сфері та рекомендації вітчизняних науковців, доцільно всіляко стимулювати програми комерційних банків щодо відкриття накопичувальних та депозитних рахунків, у тому числі й у іноземних валютах за вищими ставками, заохочувати з боку Національного банку вітчизняні банки створювати представництва у країнах, де працює найбільше мігрантів.

Доцільно також гарантувати на законодавчому рівні звільнення від оподаткування грошових переказів мігрантів і депозитів, сформованих за їх рахунок, а також звільнення від оподаткування всіх доходів мігранта в разі повернення його на батьківщину.

Загалом слід зауважити, що фінансові потоки, зумовлені переказами трудових мігрантів, відіграють суттєву роль у загальних зовнішніх фінансових надходженнях до країн, що розвиваються.

Таким чином, для країн – донорів робочої сили міжнародна трудова міграція здійснює суттєвий позитивний вплив на економіку через надходження в країну великого обсягу іноземних валют, у вигляді переказів трудових мігрантів. Позитивний вплив виявляється у зростанні доходів населення та стимулюванні внутрішнього ринку, а також у покращенні платіжного балансу країни.

Окремо проаналізуємо зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції висококваліфікованої робочої сили для країн-реципієнтів. Якщо відтік некваліфікованої робочої сили здатний суттєво зменшити кадровий потенціал

національної економіки, то еміграція висококваліфікованої робочої сили зумовлює значно більший негативний ефект. Адже крім зменшення власне кадрового потенціалу в цьому випадку зменшується й інтелектуальний потенціал. Крім цього на підготовку такої робочої сили витрачено певні економічні ресурси.

Таблиця 2.15

Країни з найбільшими втратами висококваліфікованої робочої сили внаслідок міжнародної міграції в XXI ст.

№	Країни з населенням 0,25–4 млн жителів	Коефіцієнт еміграції висококваліфікованої робочої сили, %	Країни з населенням понад 4 млн жителів	Коефіцієнт еміграції висококваліфікованої робочої сили, %
1	Гіяна	81,9	Гаїті	73,7
2	Ямайка	74,6	Сьєрра-Леоне	48,4
3	Тринідад і Тобаго	67,5	Мозамбік	43,7
4	Гамбія	60,4	Гана	42,3
5	Каре Верде	55,5	Кенія	33,4
6	Барбадос	47,5	Уганда	30,7
7	Маврикій	45,1	Сомалі	29,9
8	Фіджі	44,5	Ангола	26,4
9	Мальта	44,1	Шрі-Ланка	24,1
10	Багами	42,3	Руанда	23,9
11	Гана	42,3	Лаос	21,9
12	Ліберія	37,7	Афганістан	20,4
13	Сурінам	36,7	Нікарагуа	19,4
14	Еритрея	27,9	Хорватія	18,9
15	Ліван	27,4	Сальвадор	18,3

Джерело: складено автором відповідно до [142]

У табл. 2.15 представлено країни, в яких за статистикою найбільший коефіцієнт еміграції висококваліфікованих працівників (частка населення з вищою освітою, що емігрує за кордон, у загальній кількості зазначеної категорії населення).

З цієї таблиці можна побачити, що найбільш суттєвих втрат унаслідок міграції висококваліфікованих працівників зазнають невеликі острівні країни Карибського басейну та країни Африки. Для острівних країн коефіцієнт еміграції висококваліфікованих працівників у деяких випадках перевищує 50 %. Африканські

країни внаслідок міжнародної міграції втрачають понад 20 % висококваліфікованого сегмента національного кадрового потенціалу.

Якщо в разі загальної міжнародної трудової міграції основними експортерами робочої сили є країни, що розвиваються, то щодо висококваліфікованої робочої сили ситуація трохи інша. В цьому сегменті розвинуті країни опиняються в ролі не лише реципієнта висококваліфікованих трудових мігрантів, а й донора.

Частка висококваліфікованої робочої сили, яка емігрувала за кордон, у більшості розвинутих країн не перевищує 10 %, низькою вона є в Японії, США, Іспанії та Австралії. Понад 10 % висококваліфікованих працівників, які народились у Швейцарії, Португалії, Австрії або Великій Британії, живуть і працюють у інших країнах ОЕСР. Частка висококваліфікованих емігрантів у загальному обсязі відповідного сегмента становить понад 20 %: для Люксембургу– 22,2 %, Ірландії– 24,2 %, Нової Зеландії– 24,2 %.

Таблиця 2.16

Прямі втрати державних інвестицій в освіту для країн із високою часкою міграції висококваліфікованої робочої сили

Країна	Відсоток випускників ВНЗ, які мігрують за кордон	Втрата державних інвестицій в освіту, % ВВП	Втрата державних інвестицій в освіту, % до загального фінансування освіти
Гайна	81,9	0,5	13,7
Ямайка	74,6	0,74	12,1
Гамбія	60,4	0,78	24,5
Капе Верде	55,5	0,91	16,3
Барбадос	47,5	0,92	12,2
Маврикій	45,1	0,64	17,5
Мальта	44,1	1,5	27,6
Гана	42,3	0,54	9,7

Джерело: розраховано автором відповідно до [157, 178, 179]

Зниження продуктивності економіки через втрату висококваліфікованих працівників і випускників вищих закладів освіти є найбільш обговорюваним негативним впливом міграції висококваліфікованих працівників для країн-донорів. Однак оцінити ці втрати неможливо через відсутність відповідної статистики.

Існує й інший ефект втрати робочої сили високої кваліфікації – витрати держави на підготовку фахівців. Хоча фінансування державою освіти вважається є надаваною громадянам країни, але воно також вважається інструментом економічного розвитку навіть у високорозвинених країнах, наприклад, у США. Тому міграція громадян з вищою освітою в інші країни часто розглядається як зменшення віддачі державних інвестицій в освіту [170]. У табл. 2.16 показано прямі втрати державних інвестицій в освіту через міжнародну міграцію висококваліфікованої робочої сили.

Як бачимо з таблиці, втрати державних інвестицій в освіту внаслідок впливу висококваліфікованої сили невеликі порівняно з ВВП, але становлять помітну частку всіх державних витрат на освіту. У цьому сенсі міграція висококваліфікованої робочої сили зумовлює певні негативні ефекти для економіки країн – донорів робочої сили. Однак при цьому потрібно, щоб громадяни з вищою освітою мали змогу працевлаштуватися на батьківщині. Якщо ж вони поповнюють число безробітних, тоді їхня міграція в інші країни не може розглядатися як негативний ефект з економічної точки зору, принаймні в поточному періоді. Адже якщо вільні місця в економіці для таких працівників відсутні, то існує невідповідність між політикою держави щодо економічного розвитку та розвитку освіти, і якщо такі громадяни залишаються в країні, то вони не лише не робитимуть внесок у економічний розвиток, а навпаки, держава буде вимушена витратити додаткові кошти на їхнє утримання (надання соціальних виплат).

Проте, як уже зазначалося в п.1.3 існує зворотний позитивний ефект для країни донора робочої сили, пов'язаний з тим, що у випадку міграції наукових кадрів вони продовжують підтримувати тісні зв'язки і співпрацювати з колегами на батьківщині. Як бачимо з рис. 2.12, еміграція науковців до інших країн (на прикладі США) створює ефект зворотного потоку знань до країни-реципієнта.

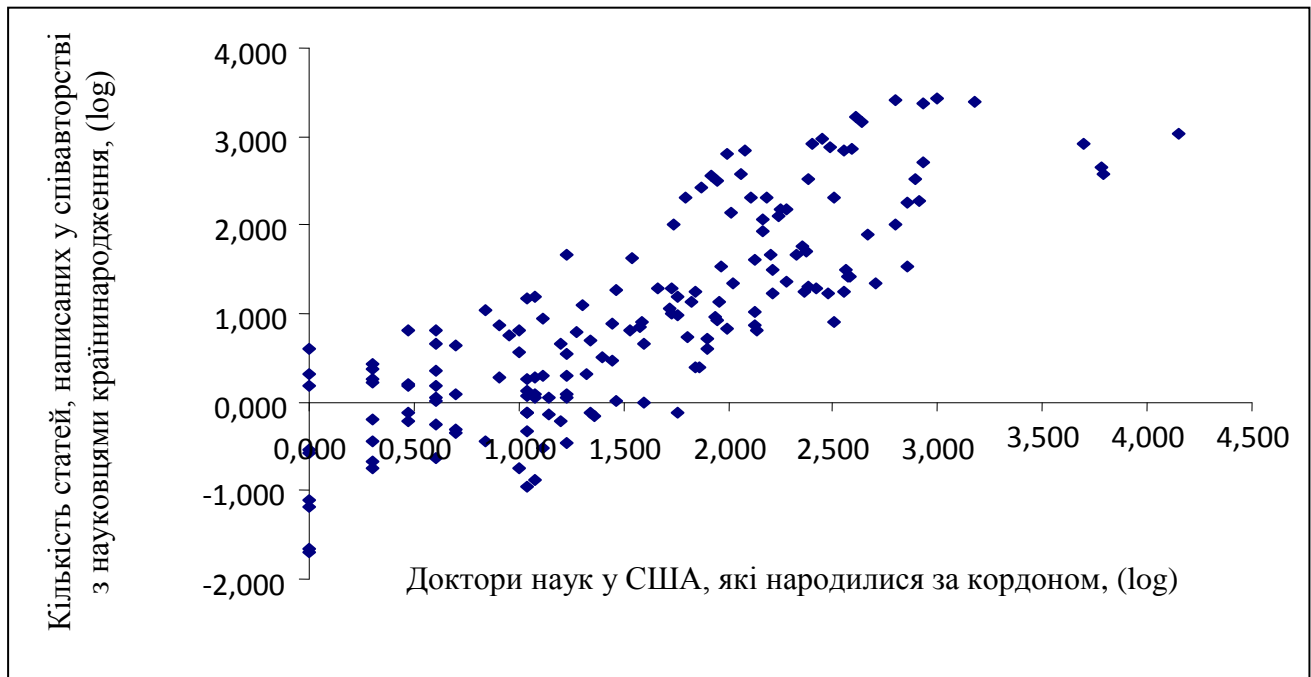

Рис. 2.12. Залежність зворотного потоку знань із країни-реципієнта до країни-донора від міжнародної міграції наукових кадрів

Джерело: розраховано автором відповідно до [181]

І хоча цей ефект не є власне економічним, однак його вплив на інтелектуальний потенціал національної соціально-економічної системи є позитивним. Тому позитивним він є і для економіки. На нашу думку, важливо те, що якщо б не було міграції науковців з країни-донора до країни реципієнта, то в деяких випадках не було б створено нових знань. Відтак не було б і потоків частини з них в економіку країни-донора. Хоча кількісно неможливо зіставити втрату інтелектуального капіталу та його зворотне надходження у вигляді співпраці дослідників країни-донора та мігрантів, однак у будь-якому разі зазначений ефект існує.

Отже, міжнародна міграція робочої сили зумовлює здебільшого позитивний вплив на економіки країн-донорів робочої сили. Це знаходить певне розуміння в урядах деяких країн-донорів робочої сили. Проблеми, які мусять вирішувати на державному рівні країни-донори робочої сили, є спільними для них усіх [111, с. 41]:

- зменшення частки нелегальної трудової міграції та збільшення потоків грошових переказів офіційними каналами;

- захист мігрантів від нелегального вербування та зайнятості, надання допомоги перед від'їздом, після приїзду та за місцем перебування;
- формування інституційного середовища для розв'язання проблем у сфері міжнародної трудової міграції.

За наявності відмінностей у рівні заробітної плати між країнами-донорами та країнами-реципієнтами пропозиція робочої сили в секторах, де потрібні низькокваліфіковані працівники, набагато перевищує попит, і кількість бажаючих працювати за кордоном (щоб отримати кошти для існування і домогтися кращого рівня життя) набагато більша ніж кількість робочих місць у країнах-реципієнтах. Перша проблема, з якою стикаються мігранти майже в усіх країнах-донорах робочої сили, – висока вартість міграції, що є результатом завищеного (і здебільшого нелегального) посередницького збору рекрутингових агенцій і нелегальних вербувальників. Крім цього, виникають проблеми в країні зайнятості, які негативно впливають на потоки грошових переказів мігрантів: заміна або порушення умов контракту, не виплата, неповна або несвоєчасна виплата заробітної плати, невиконання зобов'язань із відшкодування витрат на зворотний авіапереліт тощо. Серед інших проблем – погані умови праці, майже повна відсутність соціальних гарантій[111]. Це підвищує витрати мігрантів на підтримання працездатності, а отже, знижує їхні можливості фінансової допомоги сім'ям на батьківщині.

На сучасному етапі дедалі більше країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою прагнуть до розроблення політики, законодавства і структур для стимулювання зайнятості частини своєї робочої сили та генерування потоків грошових переказів з одночасним захистом своїх мігрантів. Країни, які намагаються підвищити рівень працевлаштування своїх громадян за кордоном (Філіппіни, Пакистан, Шрі-Ланка, Таїланд та ін. [111]), у політиці в галузі трудової міграції особливу увагу приділяють заохоченню та керуванню зовнішніми потоками робочої сили, що не мають обмежуватися державними механізмами регулювання і захисту.

Дії державив різних країнах щодо захисту громадян під час роботи за кордоном і максимізації позитивного впливу переваг трудової міграції на

національну економіку зводяться до двох важливих напрямів[13, 56, 171, 200]. По-перше, країни намагаються забезпечити мінімально необхідне інституційне середовище (державні бюро з закордонної зайнятості, консультаційні та інформаційні агенції, центри, фонди соціального захисту мігрантів, аташе з працевлаштування при посольствах у країнах з найбільшою кількістю мігрантів). По-друге, активізується міждержавна співпраця в межах двосторонніх угод[56, 111, 171, 200]. Попри зусилля країн-донорів, спрямовані на захист своїх мігрантів, останні продовжують стикатися з численними проблемами в країнах призначення, насамперед такі уразливі групи, як хатні робітниці, жінки, що працюють в індустрії розваг, низькокваліфіковані робітники [199, 200]. Держава не може захистити своїх громадян, які працюють закордоном, без активної співпраці з країнами-реципієнтами робочої сили.

Підсумовуючи вплив міжнародної трудової міграції на економіки країн-донорів робочої сили, слід зауважити, що позитивні ефекти переважають. Унаслідок високого рівня безробіття в таких країнах виїзд навіть великої кількості працівників за кордон суттєво не впливає на зменшення забезпеченості національної економіки робочою силою. Як показало дослідження жіночої міграції, втрати жіночого населення країнами-донорами, не перевищують 1–2 %, але є більш високими у країнах СНД. Однак дані міжнародних організацій щодо міграції в цих країнах не зовсім коректні, вплив жіночої міграції на майбутній кадровий потенціал країн СНД потрібно досліджувати в кожному випадку окремо.

У фінансовій сфері вплив грошових переказів мігрантів є позитивним і для багатьох країн досить великий, оскільки ці перекази досягають 20 % ВВП і вище. Фінансові потоки міжнародних мігрантів є потужним джерелом зовнішніх надходжень до країн, що розвиваються (понад 30 % усіх зовнішніх надходжень), і поступаються лише ПШ. Крім цього, такі потоки є стійкими до дії кризових явищ і зростають навіть за умов кризи.

Міжнародна міграція висококваліфікованих працівників зумовлює прямий негативний зовнішній ефект у економіках країн-донорів робочої сили, пов'язаний із втратою частини державних інвестицій в освіту. Проте сумарні втрати країн з

найбільшими відносними міграційними втратами висококваліфікованої робочої сили за останніх 10 років не перевищують 10–20 % річного ВВП, однак становлять помітну частку всіх витрат на освіту. Втім такі втрати менші, ніж грошові перекази мігрантів у ці країни. За умов високого безробіття негативний вплив міграції висококваліфікованої робочої сили на кадровий потенціал не виявляється, оскільки високоосвічені мігранти здебільшого незатребувані в національній економіці країни походження.

2.3. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку країн-реципієнтів

Приймаючи певну кількість трудових мігрантів, економіка кожної країни – реципієнта робочої сили відчуває на собі вплив цього складного і багатогранного явища. Найчастіше розглядається економічний вплив міжнародної трудової міграції в контексті національного ринку зайнятості. Існують дві протилежні позиції щодо такого впливу. Перша полягає в тому, що міжнародна міграція вважається чинником, який створює напруження на національному ринку праці, призводить до зростання частки безробітних серед місцевого населення. Друга передбачає, що притік робочої сили дає змогу ліквідувати дефіцит працівників у непрестижних серед місцевого населення секторах.

Слід зауважити, що в суспільстві переважає перша з наведених вище позицій. Є емпіричні дані, що суспільне ставлення до міжнародної трудової міграції залежить від наявності вільних робочих місць і рівня безробіття [182]. В Австралії існує кореляція між динамікою суспільної думки щодо впливу міжнародної трудової міграції та рівня безробіття [200, с. 42]. Аналогічні дані подано і для європейських країн [200, с. 44]. Підхід, відповідно до якого міжнародна трудова міграція негативно впливає на економіку країн-реципієнтів ґрунтується не лише на тому, що через мігрантів не поборюється безробіття серед місцевого населення, а й на тому, що вони створюють додаткове навантаження на ресурси країни.

Таблиця 2.17

Суспільна думка щодо впливу міграції на економіку країн-реципієнтів

Ранг	Країна	Частка респондентів, які позитивно оцінюють вплив міграції на розвиток країни, %	Ранг	Країна	Частка респондентів, які позитивно оцінюють вплив міграції на розвиток країни, %
1	Швеція	79	15	Іспанія	40
2	Португалія	66	16	Австрія	37
3	Ірландія	56	17	Польща	33
4	Люксембург	56	18	Німеччина	30
5	Фінляндія	54	19	Кіпр	30
6	Нідерланди	53	20	Словенія	28
7	Велика Британія	47	21	Мальта	21
8	Данія	45	22	Литва	20
9	Франція	44	23	Угорщина	19
10	Греція	43	24	Чеська Республіка	17
11	Румунія	43	25	Естонія	16
12	Італія	41	26	Латвія	16
13	ЄС (25)	40	27	Словаччина	12
14	Бельгія	40	28	Болгарія	23

Джерело: розраховано автором відповідно до [200, с. 11]

У табл. 2.17 як приклад представлено результати дослідження Єврокомісії суспільної думки щодо впливу мігрантів на розвиток економік країн-реципієнтів.

Як бачимо з поданої таблиці, у країнах існують різні позиції щодо впливу міжнародної міграції на економіки країн-реципієнтів. Загалом по ЄС лише 40 % населення вважає, що трудові мігранти сприяють розвитку країн-реципієнтів.

Водночас суспільна думка в низці країн – Швеції, Португалії, Фінляндії – вельми позитивно оцінює внесок мігрантів у їх розвиток. Проаналізуємо, як впливає міжнародна міграція на економіки країн-реципієнтів робочої сили, використовуючи статистичні дані.

Таблиця 2.18

Вплив міжнародної трудової міграції на динаміку робочої сили деяких країн світу за 2000 – початок 2014 р.

Країни	Зростання робочої сили, %	Сальдо		Вклад у зростання робочої сили, % (частка)	
		місцевої робочої сили	міжнародної трудової міграції	місцевої робочої сили	міжнародної трудової міграції
1	2	3	4	5	6
Австрія	11,4	5,1	6,3	44,6	55,4
Бельгія	15,6	7,14	8,5	45,8	54,2
Канада	23,9	11,22	12,7	46,9	53,1
Швейцарія	14,6	2,04	12,5	14,0	86,0
Чеська Республіка	1,0	0	1,0	0,0	100,0
Німеччина	7,3	4,08	3,2	56,0	44,0
Данія	0,0	-2	2,0	100,0	-100,0
Іспанія	29,1	11,22	17,9	38,5	61,5
Фінляндія	2,1	0	2,1	0,0	100,0
Франція	9,4	6,12	3,2	65,4	34,6
Греція	8,3	3,06	5,3	36,8	63,2
Угорщина	3,1	2,04	1,1	65,4	34,6
Ірландія	27,0	13,26	13,8	49,0	51,0
Італія	5,2	-1,02	6,2	-19,6	119,6
Люксембург	29,1	2,04	27,1	7,0	93,0
Нідерланди	9,4	7,14	2,2	76,3	23,7
Норвегія	10,4	5,1	5,3	49,0	51,0
Португалія	7,3	3,06	4,2	42,0	58,0
Швеція	10,4	4,08	6,3	39,2	60,8
Велика Британія	15,6	4,08	11,5	26,2	73,8
США	13,5	7,14	6,4	52,8	47,2
У середньому ОЕСР	11,4	4,08	7,4	35,7	64,3

Джерело: розраховано автором відповідно до [139, с. 128]

Одним із позитивних зовнішніх економічних ефектів для країн-реципієнтів є зростання робочої сили, що є в розпорядженні національної економіки. Роль міжнародної трудової міграції в забезпеченні національних економік робочою

силою надто велика в розвинутих країнах, де існують проблеми старіння та низької народжуваності населення.

У табл. 2.18 показано роль міжнародної трудової міграції в динаміці робочої сили деяких країн, де існує велика проблема з природним відтворенням населення.

Фактично для всіх розвинутих країн міжнародна міграція є важливим чинником позитивної динаміки робочої сили в XXI ст. Насамперед слід зазначити, що в деяких європейських країнах природний рух населення не забезпечує навіть простого відтворення робочої сили. Зокрема, нульове сальдо приросту місцевої робочої сили у Чехії, Фінляндії, від'ємне в Італії та Данії. У цих країнах міжнародна міграція є єдиним джерелом зростання кадрового потенціалу.

За вкладом міжнародної трудової міграції у забезпечення національних економік робочою силою всі розвинуті країни можна поділити на дві групи. До першої відносять країни, де роль міжнародної міграції у зростанні робочої сили вагома, але не визначальна. До цієї групи належать США, Нідерланди, Франція, Угорщина та Німеччина. У цих країнах внесок міжнародної міграції у зростання робочої сили менше за 50 %. Друга група країн чисельніша. В країнах цієї групи міжнародна міграція є основним чинником зростання кадрового потенціалу національної економіки. Так, у Люксембурзі внесок міжнародної міграції робочої сили у зростання робочої сили перевищує 90 %, у Швейцарії – 80 %, у Великій Британії – 70 %. А в Чехії, Фінляндії, Італії та Данії приріст робочої сили забезпечується іноземними трудовими іммігрантами.

Якщо не брати до уваги країни з чисельністю жителів менше 1 млн, то вибудовується тенденція до зростання кількості країн, де частка мігрантів перевищує 10 % загальної кількості населення. У 1990 р. таких країн було 20, у 2013 р. – понад 40 (рис. 2.13).

Як бачимо з рис. 2.13, у трьох країнах, які є великими експортерами нафти та газу, частка міжнародних трудових мігрантів перевищує 50 % кількості населення. Це свідчить про велику залежність економік цих країн від міжнародної міграції щодо забезпеченості робочої сили.

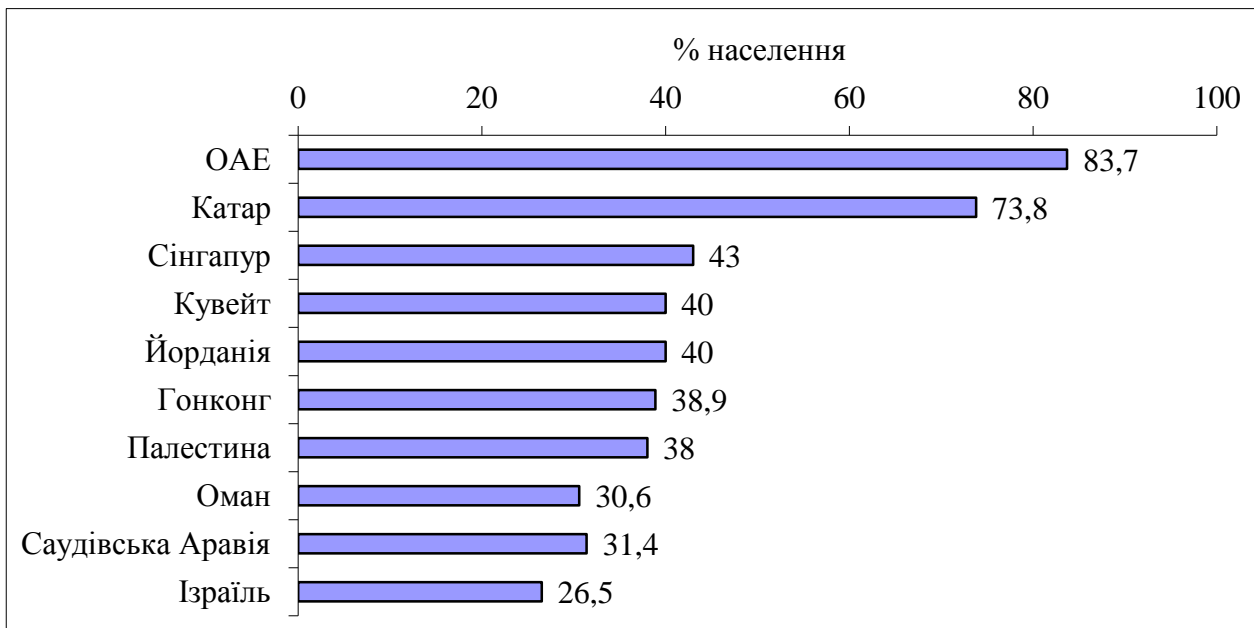

Рис. 2.13. Топ-10 країн з найбільшою часткою міжнародних трудових мігрантів у загальній кількості населення в 2013 р.

Джерело: розраховано автором відповідно до [164, С. 3]

Отже, у значній кількості економік трудова міграція забезпечує більше половини приросту робочої сили. Таким чином, міжнародна трудова міграція в сучасних умовах є вагомим чинником, який дозволяє розвинути країнам уникнути дефіциту робочої сили.

Однак із міграцією пов'язують негативні впливи на національні ринки праці. До негативних ефектів міжнародної міграції насамперед відносять витіснення місцевих працівників із ринку праці [56, 62]. Утім твердих доведень цього й емпіричних підтверджень не надано. Тому витіснення місцевих працівників з ринку праці мігрантами логічно вважати гіпотезою, недоведеним фактом. Проаналізуємо, наскільки справжня ця гіпотеза. У табл. 2.19 подано динаміку рівня безробіття за 2000–2010 рр. для країн із найбільшим приростом трудових іммігрантів за цей же період. Як бачимо, із 13 країн рівень безробіття зріс у 8, а в 5, навпаки, зменшився. Тому однозначно робити висновок про те, що приплив іноземних мігрантів підвищує рівень безробіття в країні, не можна.

Ситуація з впливом міжнародної міграції на зростання безробіття в країнах-реципієнтах складніша, і її слід розглядати крізь призму так званої сильної пастки

безробіття, суть якої розглянуто в розділі 1. Це явище полягає в тому, що деякі види робіт у розвинутих країнах є непрестижними, і частина населення надає перевагу отриманню статусу безробітного, ніж праці на непрестижних роботах. Ця група населення, тим більше, не намагається шукати роботу за кордоном. Зокрема, існує дефіцит робочої сили в сільському господарстві США (заповнюється переважно мігрантами з Мексики [200]), є попит (за досить високого рівня безробіття) на хатніх робітниць у Італії, Іспанії та інших країнах (заповнюється мігрантами з Філіппін, України [199]). Також, наприклад, за наявності безробіття в регіонах Росії, у Москві, в низці галузей (будівництві, торгівлі тощо) існує великий дефіцит кадрів, який може бути ліквідований лише завдяки іноземними мігрантам [92, 93].

Таблиця 2.19

Рівень безробіття в країнах з найбільшим приростом трудових іммігрантів за 2000–2013 рр.

Країна	Приріст мігрантів, тис. осіб	Рівень безробіття, %			
		2000	2005	2010	2013
США	8640	4	5,5	9	8,1
Іспанія	4201	13,9	11	20	25,2
Італія	2481	10,8	7,7	8,4	10,7
Саудівська Аравія	2209	4,6	6,3	5,4	5,6
Велика Британія	1724	5,5	4,6	7,8	7,9
Канада	1722	6,8	6,8	8	7,2
Сирія	1567	2,3	8,2	8,4	8,3
Йорданія	1120	15,8	13,1	12,9	4,3
ОАЕ	1108	2,29	3,1	3,99	3,8
ПАР	967	26,7	26,7	23,8	25
Катар	890	3,9	1,5	0,5	0,6
Малайзія	896	3	3,5	3,7	3,1
Німеччина	902	7,7	11,1	7,1	5,4

Джерело: розраховано автором згідно з табл. 2.3 та [196]

Тобто коректніше констатувати наявність не прямого впливу міжнародної трудової міграції на зростання безробіття в країнах-реципієнтах, а стимулювання певних груп місцевого населення до отримання статусу безробітного та соціальної допомоги, ніж працювати на непрестижній роботі. Цей ефект належить до негативних, але він лише частково пов'язаний із міжнародною міграцією. За її відсутності певні групи місцевої робочої сили однаково не заповнюватимуть вакантні місця на непрестижних роботах і віддаватимуть перевагу отриманню соціальної допомоги від держави.

Другий негативний ефект впливу міжнародної міграції, пов'язаний із ринком праці, полягає в так званій слабкій пастці безробіття, суть якої розглянуто в розділі 1. Коротко зазначений ефект полягає в тому, що мігранти, втративши роботу, намагаються радше отримати соціальну допомогу в країні-реципієнті, ніж повернутися на батьківщину. Навіть якщо це їм не вдається, велика частина продовжує залишатися в країні прибуття.

Слабка пастка безробіття особливо виявилася під час кризи. Зокрема дані, які наводить МОМ, свідчать про зростання отримувачів соціальної допомоги за претендування на неї серед мігрантів, зокрема, Іспанії, Італії та Ірландії. У Ірландії кількість мігрантів, які зареєструвалися в системі онлайн на отримання допомоги з безробіття в 2013 р. зросла більше ніж на 200 % порівняно з початком 2008 р. За цей же період кількість ірландських громадян, що зареєструвалися в зазначеній системі, зросла лише на 136 %. У Іспанії кількість усіх іноземних працівників, які мають право на отримання допомоги з безробіття, в 2009 – 2013 рр. зросла більш ніж удвічі. Кількість мігрантів, які отримували допомогу з безробіття в Іспанії, була досить суттєвою і в докризовий період: роботу мігранти могли знайти порівняно легко. Це підтверджує наявність «пастки безробіття», коли певна кількість трудових мігрантів є такими формально. Насправді вони мігрують до країни для того, щоб стати претендентами, а потім і отримувачами допомоги з безробіття, яка забезпечить їм у країні-реципієнті вищий рівень життя, ніж оплата за роботу в країні походження.

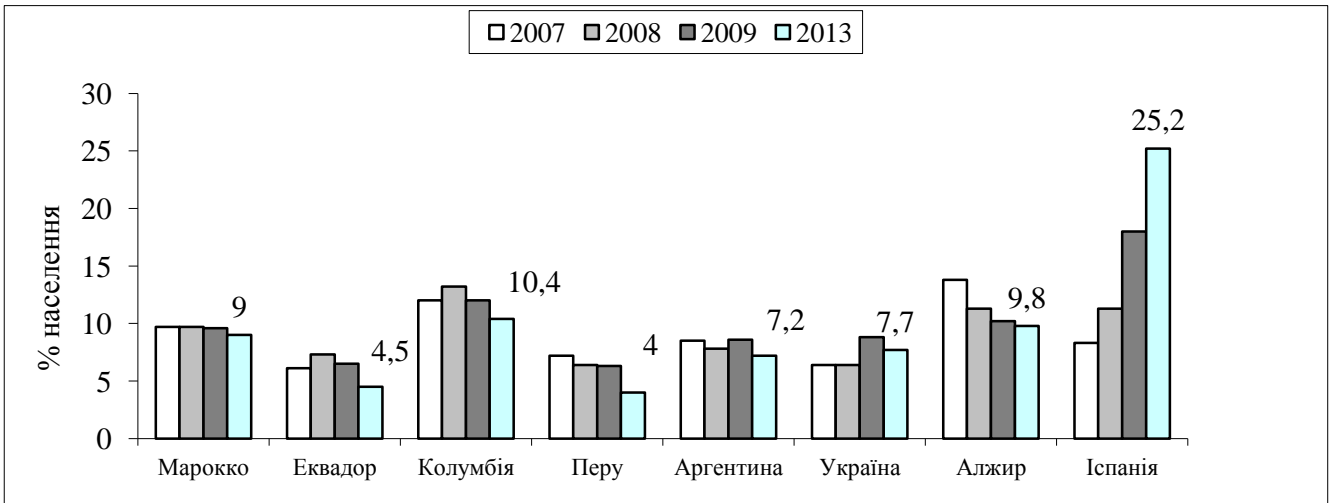

Рис. 2.14. Рівень безробіття в Іспанії та країнах-донорах робочої сили в 2007–2013 рр.

Джерело: побудовано автором відповідно до [196]

У разі посилення кризових явищ у економіці країни-реципієнта певна кількість громадян, які, мігруючи з країни-донора, не ставили за мету отримувати соціальну допомогу, обирають її у разі втрати роботи і продовжують залишатися в країні імміграції. Мігранти залишаються в країні-реципієнта задля отримання допомоги з безробіття, незважаючи на те, що шанси знайти роботу в країні походження є вищими (рис. 2.14).

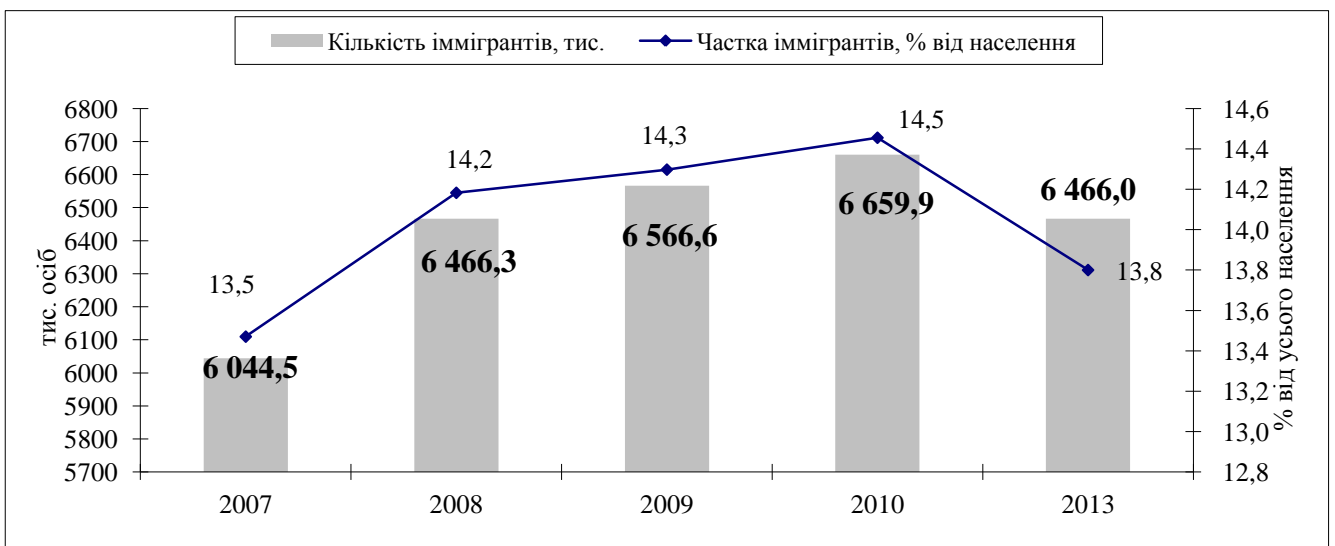

Рис. 2.15. Динаміка іммігрантів у Іспанії в 2007–2013 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [191]

Якщо у докризовий період рівень безробіття в Іспанії (країна-реципієнт) був порівняний або й нижчий, ніж у більшості країн – донорів робочої сили, то в 2009 р. ситуація змінилася. Рівень безробіття в країні-реципієнті значно зріс і став перевищувати аналогічний показник країн-донорів на 6–12 %. Однак це суттєво не вплинуло на кількість міжнародних мігрантів у країні (переважну більшість із яких становлять трудові мігранти). Їх кількість під час кризи зросла (рис. 2.15).

Як бачимо з рис. 2.15, кількість іноземних мігрантів у Іспанії збільшувалася, незважаючи на зростання рівня безробіття (у 2013 р. він становив понад 25 % [196]). Таким чином, навіть за умов, коли роботу отримати важче, іноземні мігранти не повертаються масово в країни-донори, а залишаються в країні-реципієнті. При цьому виникає одразу три негативних аспекти для економіки країни-реципієнта.

1. Порівнюючи число іноземних громадян, які мають право на отримання допомоги з безробіття, та загальну кількість трудових мігрантів, можна дійти висновку, що перші становлять лише 3,4 %. Звідси випливає, що скорочення робочих місць щодо іноземних мігрантів відбулося меншою мірою, ніж загалом у економіці, що малоймовірно, або частина іноземних мігрантів, втративши роботу і не маючи права отримувати допомогу з безробіття, не повертається до країни-донора, а залишається в країні-реципієнті. Такі мігранти можуть або переходити в неформальний сектор і перебувати за межами офіційної статистики, або перебиватися випадковими заробітками й іншими доходами (наприклад, жебрацтвом), що створює додаткове соціальне напруження в суспільстві.

2. Високий рівень безробіття і водночас висока частка іноземних мігрантів підтверджують, що громадяни країни-реципієнта не намагаються зайняти менш престижні й оплачувані робочі місця, як іноземні мігранти, а надають перевагу отриманню допомоги з безробіття. Таким чином, справді існує «сильна пастка безробіття», яка суттєво знижує економічну активність населення країни-донора. Наприклад, в Іспанії у 2009 р. число мігрантів, зайнятих у сільському господарстві, внаслідок зменшення оплати праці зросло на 15 % [194, с. 23]. Багато мігрантів погоджуються на зменшення оплати праці та неповну зайнятість, тоді як жителі країни-реципієнта надають перевагу отриманню статусу безробітного. Аналогічна

ситуація в Чехії, де велика кількість іноземних мігрантів на початку кризи перейшла з промисловості в низькооплачувані сектори, замінивши таким чином місцеву робочу силу, яка з погіршенням оплати праці перейшла у статус безробітних [194, с. 23].

3. Третій ефект розглянуто вище, його суть полягає у тому, що бюджет країни-реципієнта потерпає від додаткового навантаження, фактично утримуючи велику кількість іноземних мігрантів, які не беруть участі в економічних процесах. Для зниження останнього ефекту в низці країн законодавчо затверджено певні заходи протидії. Так, у Чехії, Ірландії та інших країнах іноземні мігранти, які втратили роботу (і не є громадянами ЄС), протягом певного періоду мають знайти нову, інакше вони втрачають право перебувати в країні [194, с. 24]. Як тимчасові для послаблення дії «пастки безробіття» уряди країн-реципієнтів уживають і інших заходів, пов'язаних зі стимулюванням рееміграції трудових мігрантів, що втратили роботу. Деякі країни, такі як Іспанія та Чехія, фінансують повернення цих категорій мігрантів додому. В Іспанії з кінця 2008 р. діє програма підтримки повернення мігрантів з країн, що не входять до ЄС. У її межах здійснюється дворазова виплата допомоги з безробіття: спочатку – перед, потім – після рееміграції, але за умови, що вони не повернуться до Іспанії принаймні протягом наступних трьох років. Однак лише 4 тис. з приблизно 80 тис. потенційних учасників зазначеної програми виявили бажання взяти у ній участь.

У Чехії у 2009 р. прийнято програму з виплати 500 євро й оплати авіаперельоту додому непрацюючим мігрантам. Уряд цієї країни запланував 2000 учасників, але лише 300 мігрантів погодилися на участь у програмі [191]. Це свідчить про те, що уряди країн-реципієнтів поки що не виробили ефективної протидії «слабій пастці безробіття».

Слід зауважити, що якщо вплив загальної міграції до країн-реципієнтів у контексті національних ринків праці має і позитивний, і негативний бік, то у випадку міграції висококваліфікованої робочої сили існує згода серед науковців і посадових осіб щодо позитивного її впливу на економіку країни-реципієнта. У

багатьох країнах міжнародна міграція робить великий внесок у зростання висококваліфікованих кадрів, які використовує економіка (рис. 2.16.).

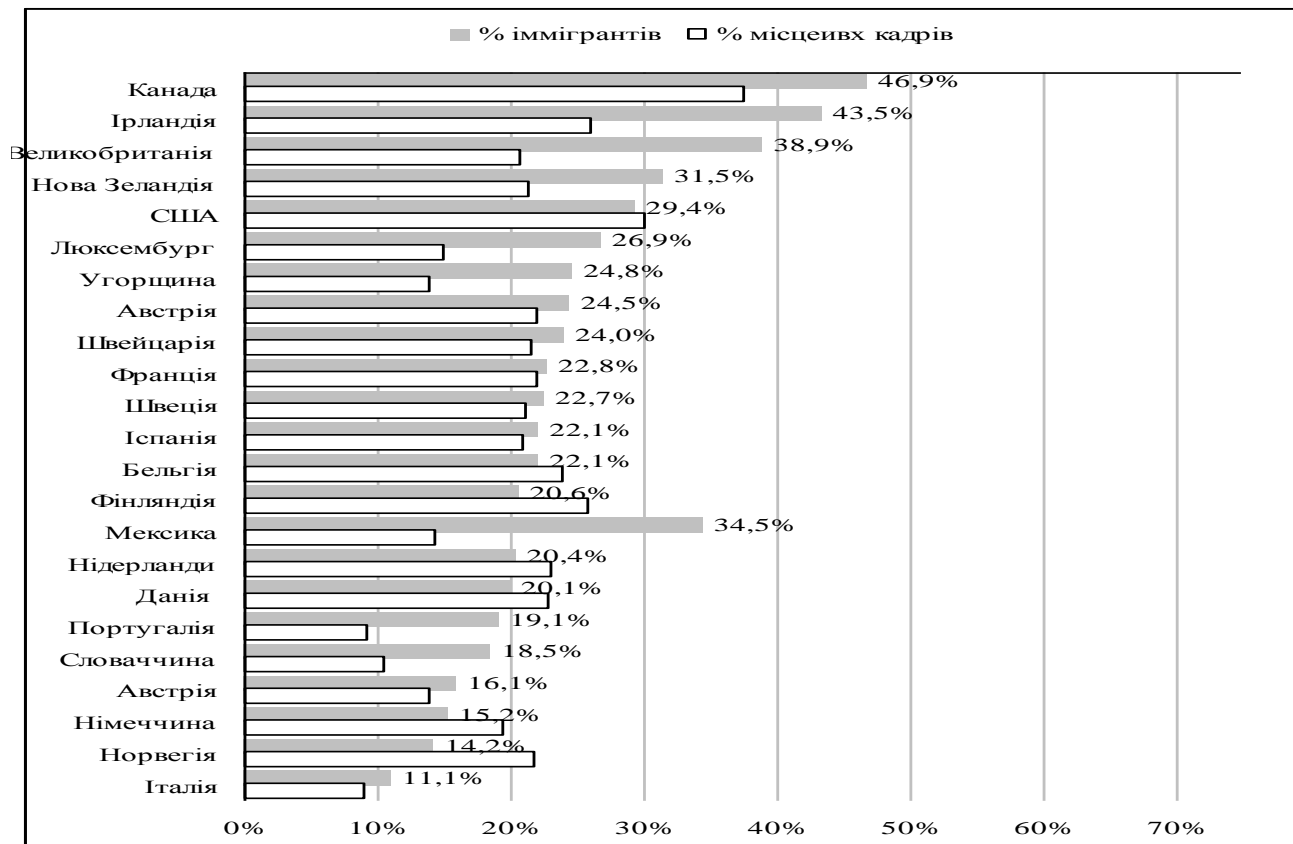

Рис. 2.16. Частка працівників з вищою освітою серед місцевої робочої сили та міжнародних мігрантів у 2013 р.

Джерело: розраховано автором відповідно до [187]

Як бачимо з рис. 2.16, у багатьох розвинутих країнах частка працівників із вищою освітою серед трудових мігрантів вища, ніж серед місцевого населення. Позитивне сальдо міграції висококваліфікованих фахівців дуже велике у США (8,2 млн), а також у Канаді, Австралії, Франції та Німеччині, хоча дві останні країни мають велику кількість висококваліфікованих фахівців, що працюють у інших країнах (переважно розвинутих). Частка іноземних працівників у загальному сегменті висококваліфікованої робочої сили дуже велика (перевищує 20 %) у Австралії, Люксембурзі, Швейцарії, Канаді та Новій Зеландії. Особливо помітною є ця відмінність у Мексиці, Ірландії, Новій Зеландії, Угорщині.

Відповідно, якщо замінити іммігрантів місцевими кваліфікованими працівниками, то витрати на освіту в таких країнах мають суттєво зрости.

Отримуючи підготовлених мігрантів, країни-реципієнти заощаджують на підготовці місцевих працівників високої кваліфікації. Однак суто економічні масштаби такої економії невеликі (рис. 2.17).

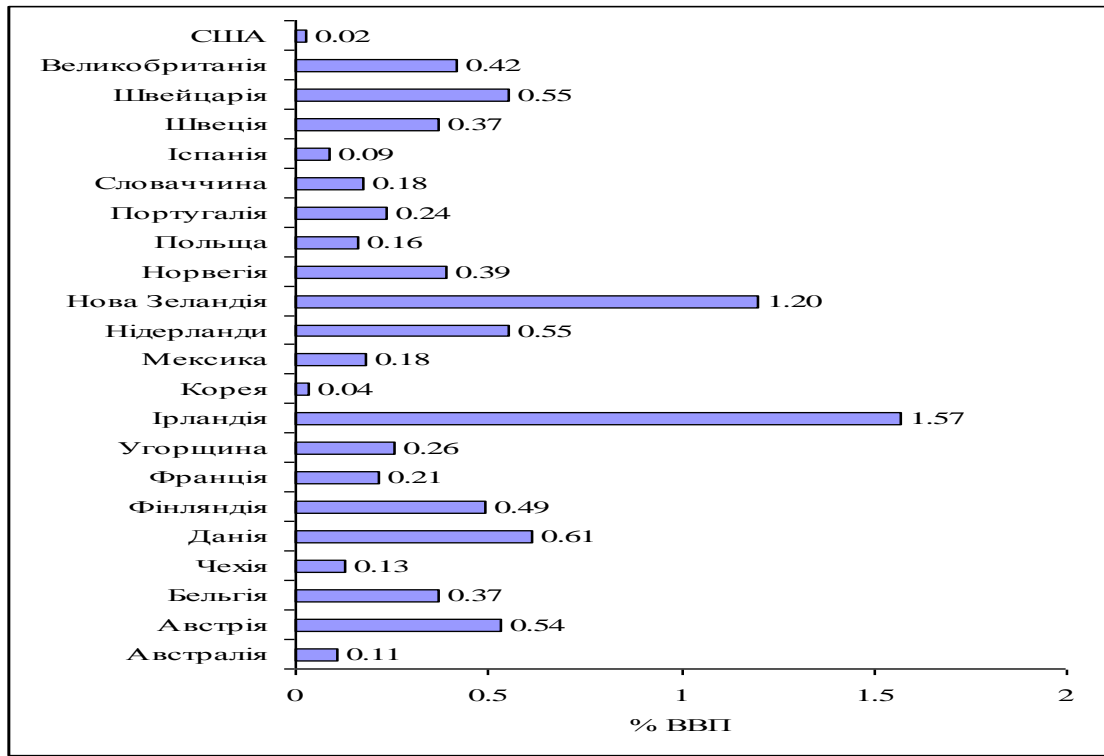

Рис. 2.17. Економія державних витрат на підготовку висококваліфікованої робочої сили в країнах-реципієнтах

Джерело: розраховано автором відповідно до [157, 178, 179]

Якщо проаналізувати економію держави на імміграції висококваліфікованих працівників, можна дійти висновку, що позитивний ефект є незначним. Лише щодо Ірландії та Нової Зеландії він перевищує 1 % ВВП. Тому логічно, що основним мотивом стимулювання імміграції висококваліфікованої робочої сили для країн-реципієнтів є не прямий позитивний ефект на заощадженні витрат на її підготовку, а непрямий, який виявляється у збільшенні інтелектуального потенціалу і, як наслідок, загальної ефективності економіки.

Проаналізуємо вплив на економіки країн-реципієнтів відпливу фінансових ресурсів, зумовленого переказами мігрантів на батьківщину. На рис. 2.18 подано країни, з яких трудові мігранти переказали найбільші суми за кордон.

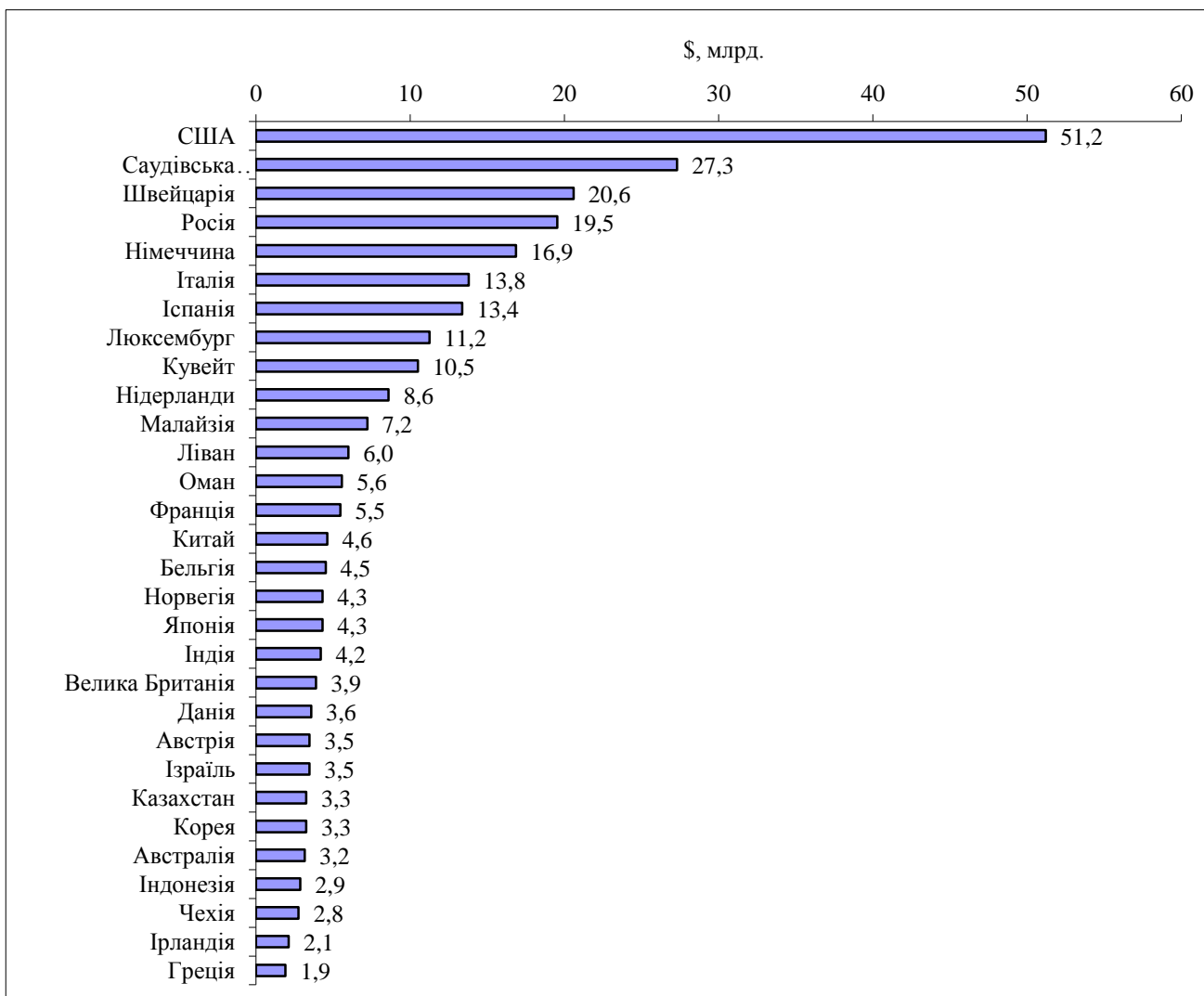

Рис. 2.18. Країни, з яких трудові мігранти надіслали найбільше грошових переказів за кордон

Джерело: розраховано автором відповідно до [172]

Найбільше грошових переказів мігрантів до інших країн надходить зі США. Майже вдвічі менше надходить із Саудівської Аравії, Швейцарії, Російської Федерації, Німеччини, Італії, Іспанії, Люксембургу, Кувейту, Нідерландів. Однак не всі з представлених на рис. 2.18 країн, мають суттєві втрати від грошових переказів. Їх вплив на економіку доцільно визначати щодо аналізованих фінансових потоків до ВВП. Країни, на економіку яких відтік фінансових ресурсів через грошові перекази трудових мігрантів найбільший, подано на рис. 2.19.

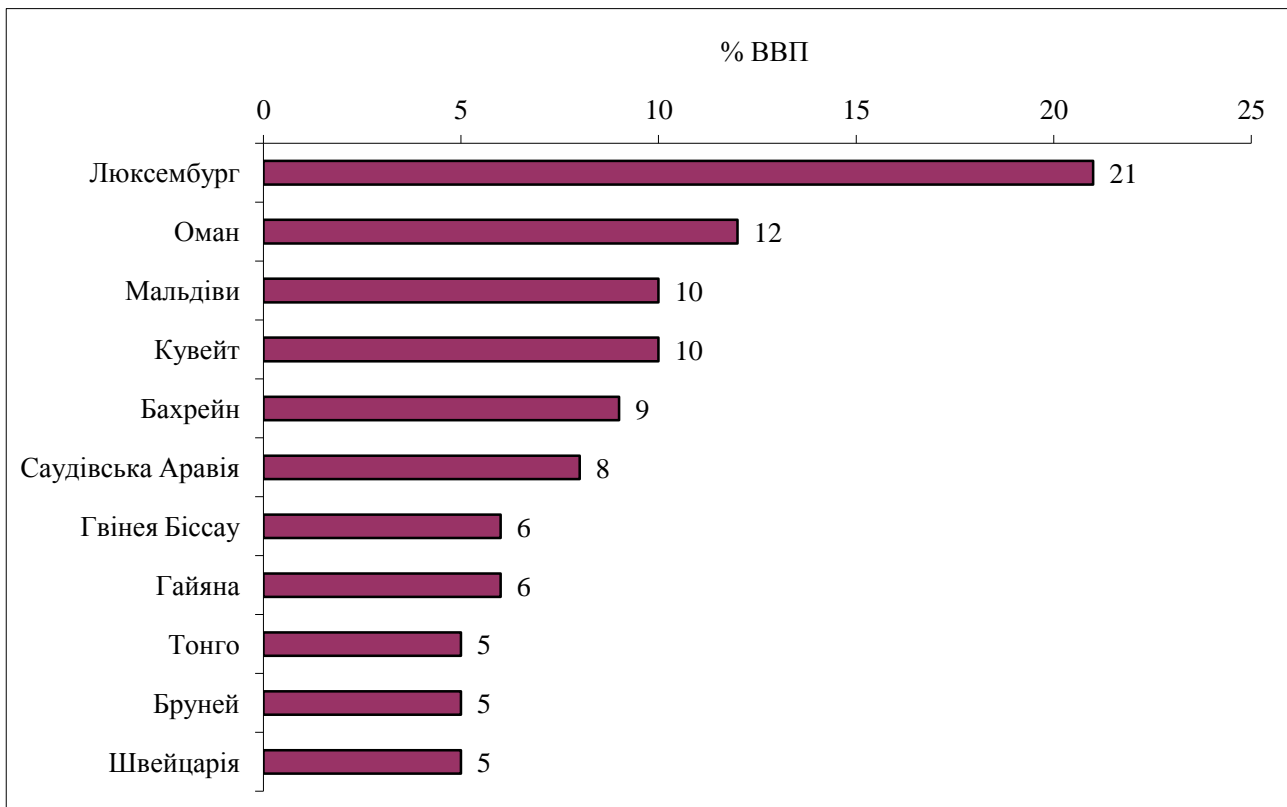

Рис. 2.19. Країни з найбільшим співвідношенням втрат фінансових ресурсів через грошові перекази мігрантів до ВВП у 2013 р.

Джерело: побудовано автором відповідно до додатка Б

Як бачимо з рис. 2.19, міжнародна трудова міграція може зумовлювати суттєві фінансові втрати для країн-реципієнтів. Ці втрати сягають 20 % ВВП (Люксембург), для багатьох країн вони становлять 3–10 %, що, наприклад, прирівнюється до державних витрат на освіту. Хоча грошові перекази не є державними витратами, оскільки їх фінансує комерційний сектор, де працюють міжнародні мігранти, однак логічно розглядати їх як втрачені можливості щодо стимулювання внутрішнього ринку, що є негативним ефектом.

Ще одним негативним наслідком міжнародної трудової міграції є додаткові витрати бюджету країни на надання соціальних послуг мігрантам на рівні мінімального соціального пакета і витрати, пов'язані з криміналізацією мігрантів. Мігрант, який прибуває до країни з метою працевлаштування (як трудовий мігрант), часто, передусім якщо він працює нелегально, потрапляє під вплив злочинних угруповань. За даними Р. Мак Дональда щодо США, у Лос-Анджелесі 95 % усіх

вбивств вчиняють нелегальні мігранти, а приблизно дві третини всіх нелегальних мігрантів скоюють той чи інший кримінальний злочин [168]. Понад 60 % членів латиноамериканських банд у Південній Каліфорнії є незаконними мігрантами, які не змогли або не захотіли влаштуватися на роботу з прибуттям до США [168]. За приблизними оцінками, з січня 1999 р. по квітень 2006 р. 240 тис. нелегальних іммігрантів скоїли в Сполучених Штатах Америки близько 960 тис. сексуальних злочинів [185].

Дослідники вказують, що нелегальна міграція спричиняє суттєве додаткове навантаження на бюджет країни-реципієнта. Згідно з даними щодо США витрати федерального уряду, пов'язані з незаконними мігрантами, перевищили в 2002 р. 26 млрд дол., тоді як доходи, отримані від них бюджетом, становили 16 млрд дол. [42]. Таким чином, від'ємне бюджетне сальдо утримання нелегальних мігрантів становить 10 млрд дол., або 2700 дол. на сім'ю.

Основні статті витрат: невідкладна медична допомога (2,5 млрд дол.); лікування незастрахованих осіб (2,2 млрд дол.); продовольча допомога за такими програмами, як продовольчі талони, безкоштовні шкільні обіди (1,9 млрд дол.), додаткові витрати на федеральні в'язниці та судову систему (1,6 млрд дол.), а федеральна допомога школам (1,4 млрд дол.).

Отже, загальний вплив міжнародної міграції на країни-реципієнти великою мірою визначається часткою нелегальної міграції та політикою щодо прийняття іноземної робочої сили. Важливим моментом є наявність методів і механізмів виявлення дефіциту робочої сили в окремих секторах, а також визначення, наскільки існуючий дефіцит може бути задоволений за рахунок іноземної робочої сили і яким чином вона має бути доставлена в потрібний сектор зайнятості або регіон. У іншому випадку спостерігатиметься зростання безробіття серед місцевих працівників зі збереженням дефіциту робочої сили в окремих секторах.

Міжнародна міграція робить великий внесок у зростання робочої сили країн-реципієнтів, серед яких багато країн мають демографічні проблеми. Враховуючи демографічний дефіцит, імміграція на основі працевлаштування стає дедалі більш значущою в політиці європейських країн. Прийняття рішення про те чи слід

надавати мігрантам дозвіл на проживання, частково залежить від того, чи проводить країна проживання політику прийняття, яка обмежує тимчасових трудящих-мігрантів, чи вона підтримує постійну трудову міграцію.

Традиційні країни імміграції, такі як Австралія, Канада і Сполучені Штати, визначили, що частка постійної імміграції потрібна для забезпечення економічного зростання та надання основних гарантій соціального забезпечення, і здійснюють відповідну політику в сфері міграції. Деякі європейські країни також заохочують прийняття мігрантів з перспективою їх облаштування в країні на постійне проживання, насамперед Німеччина та Велика Британія. Рішення про прийняття постійних мігрантів ґрунтується на їх перспективі зайнятості та здатності інтегруватися в ці країни.

Суттєвий інтерес представляє міграційна політика європейських країн, адже ЄС є важливим партнером України з обміну міграційними потоками. На території країн Євросоюзу, передовсім у сусідніх країнах, що межують з Україною, а також у країнах Південної Європи, працює, навчається, проживає значна кількість українців. Фінансово-економічна криза та наступна рецесія загальмували міграційні переміщення. Проте в 2010-2013 приплив населення ззовні до країн ЄС продовжувався і чисельно зростав, приблизно на 2 % щорічно, хоча загалом і не досяг докризового рівня[138].

У доповіді Єврокомісії щодо міграції 2014 р. [138] відзначено суттєве зростання кількості прибулих до ЄС мігрантів у 2013 році [138, с.2]. У 2012 році за кількістю вперше отриманих дозволів на перебування в країнах Євросоюзу українці посіли перше місце: їм було оформлено впродовж 2012-го року 204 тис. дозволів [138]. У 2013-му році країни, громадяни яких отримали найбільшу кількість дозволів на проживання в ЄС розташувалися таким чином: США (200 000) - 9,5% від загальної кількості виданих в ЄС дозволів на проживання громадянам третіх країн ЄС, далі йдуть Україна (163 000 дозволів), Китаю (161 000 дозволів) та Індії (157 000 дозволів) з показником близько 7,5% [138, с.2]. Значна кількість дозволів на проживання (від 5% до 2,5%) від загальної кількості по ЄС) були видані громадянам з Марокко (102 000), Росії (66 000), Філіппіни (62 000), Туреччина (59 000) і Бразилії

(51000) [138, с.2-3]. Україна обійшла за цим показником країни, звідки традиційно прибували до Європи численні мігранти, а саме Індію, Китай та Марокко і в 2013 році поступалася лише США [138]. Додатковий аргумент на користь практичного і теоретичного вивчення міграційної політики Євросоюзу пов'язаний з євроінтеграційними прагненнями України.

Адже інтеграція з ЄС, крім цього іншого, передбачає досягнення відповідності європейським стандартам також і у сфері міграційного законодавства та менеджменту.

Потрібно зазначити, що розширення ЄС зумовило значний міграційний потік із країн Східної Європи до Західної, передовсім до тих держав, які не встановлювали перехідних обмежень для працевлаштування громадян нових країн-членів (Велика Британія, Ірландія, Швеція). У 2004 – 2007 рр. в інших країнах ЄС перебувало найбільше поляків, їхня чисельність подвоїлась за даний період і сягнула майже 2 млн. Сформувалися досить широкі міграційні коридори: з Польщі та країн Балтії до Великої Британії та Ірландії; з Румунії та Болгарії до Італії та Іспанії [166].

Водночас не можна не визнати слушною думку, що приєднання до ЄС країн що розвиваються, тобто Болгарії та Румунії, рівень добробуту населення яких значно нижчий від середньоєвропейського, призвело до активізації переміщення Європою некваліфікованих осіб, які не мають перспектив працевлаштування, а отже, потребуватимуть соціальної допомоги, що лягає додатковим тягарем на систему соціального захисту країн перебування, створює й інші проблеми, пов'язані з інтеграцією мігрантів, їх сприйняттям місцевим населенням [56, с. 8]. Найбільші проблеми в сфері регулювання міграційними процесами для європейських країн становить нелегальна міграція. За оцінками Єврокомісії, на території ЄС перебуває від 6 до 8 млн іноземців без урегульованого правового статусу [138]. В 2013 році кількість затриманих за незаконне перебування на території ЄС залишалася значною (386 230 особи), хоча і зменшилася порівняно з 2012 роком (в даний рік було затримано 433 665 осіб) [138]. У 2013 році з території ЄС було повернуто на батьківщину близько 166 470 громадян третіх країн [138]. За цей же рік на зовнішніх кордонах ЄС було затримано 77 140 осіб при незаконному перетині кордону,

особливо на італійському узбережжі, що пов'язується з загостренням соціально-політичної ситуації в низці африканських країн та країн близького сходу [138]. Тому проблема вироблення та реалізація ефективної спільної міграційної політики країн ЄС все ще лишається актуальною.

Перший розгорнутий документ щодо спільної імміграційної політики ЄС видано Єврокомісією 2000 р. [144]. Враховуючи спричинений скороченням чисельності працездатного населення дефіцит робочої сили, передовсім кваліфікованої. Послання закликала до запровадження політики контрольованого залучення економічних мігрантів як складової спільної політики ЄС у сфері міграції та притулку, розробки щодо цього питання спільного законодавства. В ньому зазначалося, що імміграція не може бути панацеєю, проте здатна зменшити проблеми ринку праці та сприяти стійкості системи соціального захисту населення. В посланні запропоновано шляхи та методи реалізації такої політики, центральним із яких є співпраця країн-членів і тісна співпраця усіх зацікавлених сторін, тобто урядів, працедавців, профспілок та інших акторів громадянського суспільства. Підкреслювалося також, що імміграційна політика має супроводжуватися ефективними інтеграційними програмами, що є запорукою використання позитивних результатів прибуття іноземних працівників, а також заходами проти расизму та дискримінації, просуванням ідей культурного різноманіття через систему освіти та засоби масової інформації. Спільна політика ЄС щодо залучення економічних іммігрантів, як зазначалося у Посланні, має передбачати також співпрацю з країнами походження та активні дії із запобігання нелегальній міграції.

У грудні 2005 р. після тривалих багатосторонніх консультацій Єврокомісія затвердила Політичний план щодо легальної імміграції [148], прийняття якого ознаменувало підтвердження зміни імміграційної політики ЄС від раніше цілком обмежувальної до більш прагматичної та відкритої, що пояснювалося демографічним спадом, потребою у кваліфікованих працівниках для розбудови «економіки знань», а також культурного збагачення і додаткових джерел підприємництва та інновацій. Її мета – використання потенціалу міграції для розвитку Європи, в тому числі через щонайповнішу інтеграцію іноземців, які вже

перебувають на її території, а також регульованого залучення нових контингентів іноземних працівників.

У 2008 р. Єврокомісія проаналізувала міграційну ситуацію в Європі початку XXI ст. й підбила підсумки першого етапу формування міграційної політики ЄС [148]. Сформульовано принципи імміграційної політики ЄС, що водночас є й основними напрямками діяльності в міграційній сфері, накреслені необхідні заходи та засоби їх реалізації (рис. 2.20).

Рис.2.20. Принципи міграційної політики ЄС

Джерело: складено автором згідно [149]

Перший принцип – створення чіткої та прозорої системи правил і процедур з метою забезпечення легальної імміграції. Це передбачає надання громадянам третіх країн необхідної інформації про легальний в'їзд та перебування на території ЄС, гарантування їхніх прав, які мають бути наближені до таких, якими користаються громадяни ЄС, забезпечення гнучкої спільної візової політики, передовсім стосовно тимчасових візитів, а також поїздок із освітньою та професійною метою.

Відповідно до другого принципу економічна імміграція має відповідати потребам ринку праці ЄС, причому не лише за кількістю, а й за якістю, тобто за

професійно-кваліфікаційним складом, сприяти економічному зростанню. Його реалізація не має суперечити правам мігрантів, як і преференціям, якими на ринку праці користуються громадяни ЄС, а також праву кожної країни-члена визначати обсяг економічної імміграції на свою територію, відбуватися у тісній співпраці з соціальними партнерами, роботодавцями та місцевою владою. Для забезпечення потреб ринку праці ЄС запропоновано організовувати професійне навчання потенційних мігрантів, у т.ч. в країнах походження, визнавати набуту на батьківщині кваліфікацію, сприяти працевлаштуванню іммігрантів, передовсім жінок, а також розвитку підприємницької діяльності іммігрантів.

Не менш важливим принциповим напрямом міграційної політики ЄС є інтеграція іммігрантів у країнах перебування, двосторонній процес, в якому беруть участь і іммігранти, і суспільство приймання.

Ще один принцип спільної імміграційної політики ЄС – солідарність що передбачає взаємну довіру та справедливий розподіл відповідальності між країнами-членами. Це вимагає обміну інформацією, оцінювання міграційної політики на національному рівні з точки зору інтересів ЄС загалом, а також передбачає фінансову та організаційну допомогу країнам, які відчувають найбільший імміграційний тиск.

Більшість європейських країн, проте, наголошує на спрощенні тимчасової трудової міграції. Втім у деяких випадках надання постійного дозволу на проживання полегшується після деякого часу проживання та зайнятості. Країни – реципієнти робочої сили зазвичай уводять різні процедури надання доступу до проживання для висококваліфікованих і низькокваліфікованих мігрантів. Такий підхід ґрунтується на припущенні, що висококваліфіковані працівники більше схильні до пошуку альтернативної зайнятості у разі економічного спаду, що менше обтяжує систему соціального забезпечення країни-реципієнта.

Для подальших дій у сфері міграції визначено п'ять основних напрямів: організація легальної імміграції відповідно до пріоритетів, потреб і можливостей окремих країн, забезпечення інтеграції мігрантів; запобігання нелегальній міграції, забезпечення повернення нелегальних мігрантів до країни походження чи транзиту;

підвищення ефективності прикордонного контролю; розбудова європейської системи притулку; поглиблення співробітництва з країнами походження мігрантів з метою забезпечення синергетичної взаємодії між міграцією та розвитком [150].

Формування спільного законодавства ЄС у сфері міграції було спрямоване передусім на розробку правових норм, необхідних для забезпечення легальної імміграції та гарантій прав мігрантів. Зокрема, 2003 р. прийнято директиву стосовно правового статусу громадян третіх країн, які тривалий час (не менше п'яти років) безперервно проживали на території країн-членів [148]. Її дія поширюється на громадян третіх країн, які мають стабільне і регулярне джерело доходу, медичну страховку, не становлять загрози безпеці чи громадському порядку держави проживання. Цим документом особам, що мають дозвіл на проживання в одній із країн ЄС, забезпечується право на пересування та проживання на території інших держав Євросоюзу, гарантуються основні економічні та соціальні права нарівні з громадянами, а саме, право на працевлаштування та підприємницьку діяльність, освіту і професійне навчання, соціальний захист і основні допомоги. У 2010 р. досягнуто домовленості, що передбачені цією Директивою права поширюються також на користувачів міжнародного захисту, тобто біженців із третіх країн, якщо вони відповідають основним вимогам щодо тривалості проживання в ЄС. Сьогодні ці норми інкорпоровані у законодавство країн-членів, крім Великої Британії, Ірландії та Данії, які дотримуються окремої позиції в імміграційній політиці.

Відповідно до політичних рішень, що передбачають контрольовану економічну імміграцію, яка б відповідала потребам ринку праці країн ЄС, значна увага європейських законодавців присвячена регулюванню імміграції фахівців. Зокрема, 2009 р. затверджено порядок допуску висококваліфікованих мігрантів із третіх країн через уведення «блакитних карток», аналогів «зелених карток», тобто дозволів на проживання, що застосовуються у США (не стосується Великої Британії, Ірландії та Данії). Йдеться про осіб, які мають вищу чи середню спеціальну освіту і заробітну плату, що принаймні у півтора раза перевищує середню для країни ЄС, де вони працюють. Згідно із узгодженим на рівні ЄС порядком, вони мають вільний доступ у всі країни-члени і можуть переїхати до іншої країни після 18

місяців перебування, проте повинні звертатися за новою «блакитною картою» уже в цій країні. Процедури імплементації цієї директиви до національного законодавства країн-членів завершилися в 2012 р., що вже дало результати: у 2012 р. оформлено 3664 «блакитних карток», а в 2013 р. – уже 15261 [166].

Крім цього, низка країн ЄС розвинули власні механізми заохочення в'їзду висококваліфікованих мігрантів: скорочення періоду проживання, необхідного для набуття дозволу на тривале перебування, а також на возз'єднання сімей; спрощений порядок доступу на ринок праці іноземних випускників навчальних закладів; відміна або спрощення тесту ринку праці (тобто перевірки, чи не претендує на відповідне робоче місце громадянин країни перебування або іншої країни ЄС) для представників певних професій або рівня кваліфікації; доступ до дозволу на проживання на основі бальної системи, тобто врахування різних характеристик потенційного іммігранта, серед яких основним є рівень кваліфікації у необхідній для економіки професії.

Важливою складовою регулювання імміграційних процесів у ЄС є належне інформування мігрантів, яке має сприяти більш організованому та легальному пересуванню людей [158].

Отже, щодо країн-реципієнтів міжнародна трудова міграція позитивно впливає на економіку, оскільки є основою зростання робочої сили. Однак такий вплив є суперечливим. Позитивні зовнішні економічні ефекти зумовлені зменшенням дефіциту робочої сили у непрестижних секторах (сільське господарство, будівництво, хатні працівники), а також підвищенням інтелектуального капіталу та зменшенням витрат на підготовку висококваліфікованої робочої сили, що великою мірою нівелюється негативними ефектами – додатковим навантаженням на бюджет і ресурси, ще більшою мірою – відпливом фінансових ресурсів у формі грошових переказів мігрантів і передусім додатковими бюджетними витратами, пов'язаними з нелегальними мігрантами. Міжнародна трудова міграція позначається також на рівні безробіття, однак її вплив відсутній, якщо мігранти заповнюють вакансії в непрестижних секторах.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз міжнародної трудової міграції в межах двокомпонентної моделі (квазістабільної та динамічної компоненти) дав змогу уточнити її географічну картину. Географічна картина квазістабільної компоненти щодо кількості реципієнтів міжнародних трудових мігрантів є триполюсною: Європа, Північна Америка (США і Канада) та Азія. Проте залежність від міжнародної трудової міграції як джерела робочої сили є найбільш значимою для країн Океанії (16,8 %), Північної Америки (14,2 %) та Європи (9,5 %), а також країн Азії – експортерів природних ресурсів (Катар, ОАЕ, Кувейт), де частка трудових мігрантів перевищує 50 % кількості населення. Основними регіонами – донорами робочої сили є країни Європи (для європейського регіону характерний високий рівень переміщення робочої сили між країнами, особливо в напрямку Схід – Захід), Латинська Америка, країни Азії (за рахунок як внутрішньорегіонального переміщення, так і міжрегіональної міжнародної міграції) та Африки (за рахунок міжрегіональної «далекої» міграції).

2. Основним міграційним потоком є Схід – Захід (формується за рахунок міграції в даному напрямку всередині Європи, а також міграційних потоків з Азії). Другим за величиною міграційним потоком є міжнародне переміщення робочої сили у напрямку Південь – Північ (основою формування якого є США, до яких приплив іноземної робочої сили відбувається одразу кількома великими коридорами – з Мексики (найбільший коридор 11,6 млн осіб), Китаю, Філіппін, Індії, Пуерто-Ріко (по 1,7 млн осіб із кожної країни), В'єтнаму, Сальвадору, Кореї, Куби (більш ніж по 1 млн осіб з кожної країни). У межах макропотоків Південь – Південь найбільшими є коридори між азійськими країнами: Бангладеш – Індія, Китай – Гонконг, Індонезія – Малайзія, Пакистан – Індія та інші, і меншою мірою коридори між країнами Азії, Африки, Близького Сходу та країнами – експортерами нафти – Саудівською Аравією та ОАЕ. Оцінка динамічної компоненти міжнародної міграції дала змогу обґрунтувати висновок, що основні потоки мігрантів спрямовані на підтримання вже сформованої географічної картини квазістабільної компоненти, і відносна

величина потоків мігрантів у короткотерміновому періоді не здатна спричинити суттєвих змін у регіональному розподілі регіонів і країн світу на донорів і реципієнтів міжнародних трудових мігрантів. Тому зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили мають бути довготривалими, а їх зміна може відбуватися лише протягом певного часу і лише внаслідок тривалих і системних дій урядів у межах послідовної міграційної політики.

3. Проведена оцінка зовнішніх ефектів впливу міжнародної трудової міграції на економіки країн – донорів робочої сили надає можливість дійти висновку щодо позитивності такого впливу. Позитивні зовнішні ефекти, зокрема надходження грошових переказів трудових мігрантів для низки країн досягають 20 % і більше ВВП і відіграють важливу роль у розвитку внутрішніх ринків, позитивно впливають на платіжний баланс і добробут населення. Фінансові потоки міжнародних мігрантів є вагомим джерелом зовнішніх надходжень до країн, що розвиваються (понад 30 % усіх зовнішніх надходжень) і поступаються лише ПШ. Крім цього такі потоки є стійкими до дії кризових явищ і продовжують зростати навіть за умов кризи.

4. Проведене дослідження впливу міжнародної міграції на кадровий потенціал країн – донорів робочої сили не підтвердило гіпотезу щодо обов'язковості такого впливу. Внаслідок високого рівня безробіття в таких країнах виїзд навіть великої кількості працівників за кордон не впливає суттєво на зменшення забезпеченості національної економіки робочою силою. Як показало дослідження жіночої міграції, втрати жіночого населення країнами – експортерами природних ресурсів не перевищують 1–2 %, але є більш високими щодо країн СНД.

5. Міжнародна міграція висококваліфікованих працівників зумовлює прямий негативний зовнішній ефект у економіках країн-донорів робочої сили, пов'язаний з втратою частини державних інвестицій в освіту. Однак сумарні втрати країн із найбільшими відносними міграційними втратами висококваліфікованої робочої сили за останніх 10 років не перевищують 10–20 % річного ВВП, хоча й становить помітну частку всіх витрат на освіту. Та ці втрати менші, ніж грошові перекази мігрантів у ці країни. Загалом міжнародна трудова міграція в економічному плані позитивно впливає на країни – донори робочої сили, що виявляються у державній

політиці стимулювання міжнародної трудової міграції як частини економічної стратегії розвитку країн – донорів робочої сили.

6. Дослідження ефектів міжнародної трудової міграції в економіках країн – реципієнтів робочої сили виявило її суперечливий вплив. Позитивний зовнішній ефект – забезпечення зростання кадрового потенціалу (для Італії, Чехії, Фінляндії трудова міграція забезпечує його приріст на 100 %, велика частка міграції у зростанні робочої сили у більшості розвинутих країн) може водночас викликати зростання безробіття, якщо іноземні робітники не спрямовуються вибірково в сектори з дефіцитом робочої сили. До негативних зовнішніх економічних ефектів відносять відплив фінансових ресурсів у формі грошових переказів мігрантів (сягає до 20 % ВВП у деяких країнах) і надто – додаткові бюджетні витрати, пов'язані з нелегальними мігрантами. Тому знак і величина зовнішніх економічних ефектів у країнах – реципієнтах робочої сили залежать від наявності в політиці урядів цих країн механізмів зменшення нелегальної міграції та вибіркового спрямування міграційних потоків до секторів і регіонів із дефіцитом робочої сили.

Основні результати розділу викладено в працях [61–82, 174].

РОЗДІЛ 3

МІСЦЕ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

3.1. Модель міграційних потенціалів: диспозиція України в сучасних міграційних процесах робочої сили

Міжнародна міграція, як складне соціально-економічне явище, потребує особливої уваги уряду будь-якої країни, незалежно від того, виступає вона донором чи реципієнтом робочої сили на міжнародному ринку праці.

Нормативно правове-регулювання трудової міграції в Україні здійснюється відповідно до міжнародних нормативно-правових актів: Європейська конвенція Ради Європи про правовий статус трудящих-мігрантів від 24.11.1977 № ETS N 93 (ратифікована Україною 16.03.2007) [36], Конвенція МОП про примусову чи обов'язкову працю від 28.06.1930 № 29 (ратифікована 10.08.1956) [46], Конвенція МОП «Про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей і ставлення» (підписана 24.06.1975 № 143) [45], Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 14.11.2008 (ратифікована 21.12.2011) [47], Угода про співробітництво між країнами СНД в галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих мігрантів від 15.04.1994 (ратифікована 11.07.95)[114] та ін. У цих документах визначено права мігрантів, зазначено, що національне трудове законодавство має виключати дискримінацію іноземних мігрантів, забезпечувати їм рівні можливості з місцевими працівниками.

На підставі наведених вище та інших міжнародних нормативно-правових актів міжнародна трудова міграція в частині трудової імміграції регулюється Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» 22.09.2011 № 3773-VI [35] . Основні дії держави щодо регулювання міжнародної трудової міграції здійснюються в межах Концепції державної міграційної політики України [48], для реалізації якої прийнято План заходів (до 2015 р.) [97]. У цьому плані основний акцент зроблено на регулювання імміграції в Україну, в тому числі й

трудової. Для вдосконалення нормативно-правового регулювання трудової еміграції з України створено консультативно-дорадчий орган: Раду з питань трудової міграції громадян України при Кабінеті Міністрів України [95].

Проте, законодавче регулювання трудової міжнародної міграції в Україні, хоча й здійснюється відповідно до вимог міжнародних нормативно-правових актів, однак потребує вдосконалення, особливо в частині трудової еміграції [56, 103, 104]. Цей аспект є важливим із огляду на високу ймовірність її посилення за умов розвитку кризових явищ у економіці України в 2015 р., нестабільності соціально-політичного середовища в країні, а також інтеграційними перспективами з країнами ЄС. Адже ринки праці європейських країн більш привабливими ніж український і за умови спрощення працевлаштування в країнах ЄС логічно очікувати суттєвого збільшення кількості українців, які тимчасово чи постійно мігрують до цих країн.

Шораз більше зростання ролі міжнародної трудової міграції в соціально-економічних процесах, що відбуваються в кожній країні, вимагає в розроблення методик, які б допомагали адекватно оцінити диспозицію країни на міжнародному ринку праці, із огляду на складність глобальної системи трудової міграції, яка сформувалася в ХХІ ст. (під диспозицією ми тут і надалі будемо розуміти положення країни в міжнародній міграції робочої сили в розрізі донор/реципієнт). Це дасть змогу дослідити майбутні потоки трудових мігрантів з/до країн, а відтак врахувати зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції.

Для кількісної характеристики країни в глобальній системі міжнародної трудової міграції введемо поняття міжнародного міграційного потенціалу.

За визначенням В. Кіпеня та М.Авксентьєва міграційний потенціал – «можлива на певний момент чисельність населення, яка може виїхати з країни проживання за умови збереження значущості і структури виштовхуючих і утримуючих чинників» [44, с.9]. На думку вищенаведених дослідників міграційний потенціал є середньостроковим (може бути реалізований протягом 5-7 років) [44,с.9]. В більш віддалених періодах він може суттєво змінюватися, хоча б в силу того, що змінюється і склад населення, особливо найбільш мобільних вікових груп [44, с.9]. Як певну кількість населення відповідних груп визначають потенціал і інші

науковці [24, 25, 51]. За такого підходу міграційний потенціал визначається двома складовими: демографічною ємністю (чисельністю населення) і установками на виїзд з держави проживання [44, с.9]. Якщо чисельність населення є відносно стабільна величина, то міграційні установки характеризуються високою мінливістю і залежать, в першу чергу від соціально-політичної та економічної ситуації в країні проживання.

В. Кіпень та М.Авксентьев поділяють міграційний потенціал на «ядерний», ймовірний та сукупний міграційний потенціал [44, с.10]. До ядерного потенціалу відноситься та частина населення яка має тверде переконання щодо необхідності міграції [44, с.10]. До ймовірного міграційного потенціалу зазначені дослідники відносять ту частину населення, яка не проти мігрувати з країни, але ще не має твердого рішення з даного питання. Ймовірний та ядерний потенціали в разі разом утворюють сукупний потенціал країни [44, с.10].

На нашу думку такий підхід є виправданим, якщо досліджувати міжнародну міграцію на рівні окремою країни, однак він надто обмежений, якщо розглядати кожну країну як частину міжнародної міграції робочої сили глобального масштабу. Адже для рішення про міграцію мігрант повинен порівняти між собою мінімум дві (або й більше країни). Тому логічно визначити міграційний потенціал систему чинників «притягання», «відштовхування» та «доступності каналів міграції», загальні прояви якої в країні перебування та країнах потенційного переїзду і визначає чи буде прийнято рішення про міграцію. Відповідно за такого підходу міграційний потенціал можна охарактеризувати певним показником, який буде індикатором сукупного прояву чинників міжнародної міграції робочої сили.

Суть цього показника полягає в тому, що країна є донором робочої сили для інших держав лише в тому випадку, якщо вони мають вищий міграційний потенціал. Відповідно, вона є реципієнтом робочої сили для країн із нижчим міграційним потенціалом. Інакше кажучи, міжнародні потоки робочої сили спрямовуються з країн (регіонів) із низьким до країн із високим міграційним потенціалом. Запишемо сказане таким чином:

$$MI_{ik} > 0, \text{ лише якщо } \Phi_k > \Phi_i, \quad (3.1)$$

де MI_{ik} – чистий міграційний потік робочої сили з країни i до країни k ;

Φ_k, Φ_i – міграційні потенціали країни k та i відповідно.

Отже, основна ідея моделі міграційних потенціалів – країни з вищим міграційним потенціалом немовби «притягують» робочу силу з країн, які мають нижчий кадровий потенціал. Країна водночас може виступати донором робочої сили щодо країн з вищим міграційним потенціалом і реципієнтом робочої сили, що мігрує до неї з країн із нижчим потенціалом.

Окреслимо блоки показників, які визначають міграційний потенціал країни в міжнародній міграції. Для цього скористаємося концепцією «притягання – відштовхування» міжнародної трудової міграції, розглянутою в п. 1.3. Однак у межах цієї моделі варто зазначити, що з точки зору практичного впливу на міграційні потоки кожен показник «притягання» може бути і чинником «відштовхування», залежно від значення показника, який є його індикатором. Наприклад, високий рівень оплати праці зумовлює приплив робочої сили з інших країн, а низький – відплив власної робочої сили до інших країн. Тому обидва чинники логічно об'єднати в одну групу «притягання – відштовхування». Утворюються два блоки показників, на основі яких визначатиметься міграційний потенціал країни: «притягання – відштовхування»; «наявність соціальних мереж мігрантів».

Для визначення міжнародного міграційного потенціалу країн формується трирівнева ієрархічна система показників.

На третьому (верхньому) рівні ієрархії введемо інтегральний показник Φ_i для оцінки міграційного потенціалу країни i . Значення цього показника для кожної країни є визначальним для знака міграційних потоків, оскільки порівняння їх визначає знак міграційних потоків відповідно до формули (3.1).

На другому рівні ієрархії введемо два часткових інтегральних показники, кожен із яких є оцінкою двох груп показників для країни i : Φ_i^p – інтегральна оцінка

групи показників «притягання – відштовхування»; Φ_i^d – інтегральна оцінка групи показників «доступність каналів міграції».

Зв'язок між показниками третього та другого рівнів ієрархії визначатимемо, застосувавши схему відалі до точки у двовимірному просторі:

$$\Phi_i = \sqrt{(\Phi_i^p)^2 + (\Phi_i^d)^2} \quad (3.2)$$

Застосування формули (3.2) має низку переваг перед схемами отримання інтегральних показників як середнє геометричне та середнє арифметичне. Зокрема, не потрібно вводити ваги для показників, відпадає проблема можливих від'ємних і нульових значень Φ_i^p , Φ_i^v і Φ_i^d . Інтегральний показник міграційного потенціалу, отриманий відповідно до формули (3.2), є відстанню країни в умовному просторі, де координати відповідають частковим інтегральним показникам другого рівня ієрархії:

$$\Phi_i^p = \sqrt{\sum_{j=1}^n (Q_{ij}^p)^2} \quad \text{та} \quad \Phi_i^v = \sqrt{\sum_{j=1}^k (Q_{ij}^d)^2} \quad (3.3)$$

де n – кількість показників у групі «притягання – відштовхування»;

k – кількість показників у групі «наявність соціальних мереж мігрантів»;

Q_{ij}^p ; Q_{ij}^v ; Q_{ij}^d – безрозмірні часткові показники у кожній групі, які розраховуються, якщо зростання показника позитивно впливає на міграційний потенціал країни, за такими формулами:

$$Q_{ij}^p = \frac{Z_j^{(p)\max} - Z_{ij}^{(p)}}{Z_j^{(p)\max} - Z_j^{(p)\min}}; \quad Q_{ij}^d = \frac{Z_j^{(d)\max} - Z_{ij}^{(d)}}{Z_j^{(d)\max} - Z_j^{(d)\min}}, \quad (3.4)$$

Тут Z_{ij}^p , Z_{ij}^v , Z_{ij}^d – часткові показники кожної групи (першого рівня ієрархії).

Схему розрахунку міграційного потенціалу подано на рис. 3.1.

Для оцінки блоку чинників «притягання – відштовхування» доцільно застосувати невелику кількість показників, які фахівці найчастіше використовують як індикатори напрямів міжнародного руху робочої сили [56, 127, 138]:

- ВВП на одного жителя;
- індекс людського розвитку.

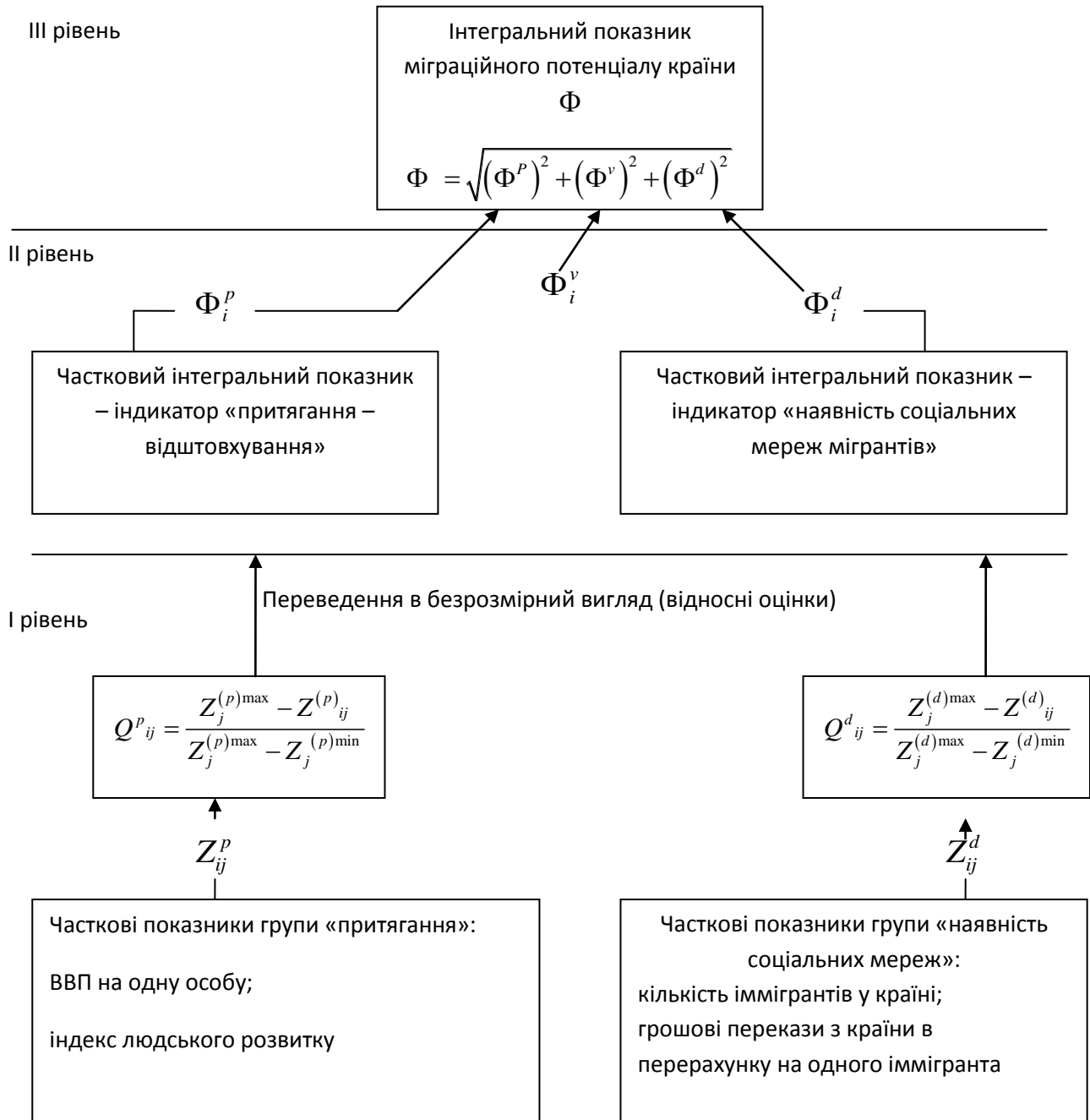

Рис. 3.1. Схема розрахунку міграційного потенціалу країни

Джерело: розроблено автором

Обидва показники є індикаторами розвитку країн, і від них залежать або їх зумовлюють багато показників. Таким чином, за допомогою двох показників можна комплексно оцінити блок «притягання – відштовхування».

Досить важко формалізовано оцінити блок показників «наявність соціальних мереж мігрантів». На нашу думку, для цього слід використати два показники:

1) наявність у країні мігрантів. Цей показник є узагальненим індикатором того, наскільки доступною і відомою потенційному мігранту є схема міграції в ту чи іншу країну. Виходимо з того:

а) якщо в країні вже є велика кількість мігрантів, то, напевно, існує розвинута мережа посередників, що допомагають у оформленні документів. Їх поява зумовлена ринковими чинниками;

б) якщо велика кількість громадян мігрувала до певної країни, то від них та їхніх родичів інші громадяни з більшою ймовірністю можуть отримати інформацію про доступну схему міграції;

в) якщо до певної країни в минулому мігрувало велика кількість громадян, то канали до неї є доступними (інакше кількість мігрантів була б невеликою);

2) розмір грошових переказів у перерахунку на одного мігранта. Логіка використання цього показника базується на такому: що більше коштів мігранти можуть переказувати сім'ям, то краще вони влаштовуються в країні прибуття. Останнє залежить від наявності соціальних мереж мігрантів, які допомагають землякам облаштуватися в чужій для них країні.

У додатку В представлено розрахунок індикатора блоку показників «притягання – відштовхування» міжнародного міграційного потенціалу (масив налічує 174 країни). Топ-15 країн за цим показником подано в табл. 3.1.

Слід зауважити, що більшість країн із високим рівнем індикатора міграційного потенціалу, який ідентифікує чинники «притягання – відштовхування», зосереджена в європейському регіоні, тобто в регіоні, де розташована Україна, яка посідає 75 позицію щодо зазначеного індикатора (значення 0,77). Серед сусідів України за рейтингом європейські країни відсутні (Домініканська Республіка – 74-та позиція, Сент-Лусія, Перу – 77-ма і 78-ма – Еквадор, Бразилія – 79-та позиції). Оскільки суттєва частка міграції припадає на країни, що межують або розташовані в одному географічному регіоні, то відставання України за індикатором чинників «притягання – відштовхування» свідчить, що країна може виступати в міжнародній міграції переважно як донор робочої сили щодо розвинутих країн.

Таблиця 3.1

Топ-40 країн із найвищим значенням індикатора блоку «притягання – відштовхування» міжнародного міграційного потенціалу на початок 2014 року

Країна	Значення індикатора	Ранг	Країна	Значення індикатора	Ранг
Катар	1,330	1	Франція	1,004	21
Люксембург	1,238	2	Південна Корея	0,998	22
Норвегія	1,153	3	Велика Британія	0,995	23
ОАЕ	1,098	4	Ізраїль	0,990	24
США	1,088	5	Іспанія	0,986	25
Австралія	1,068	6	Словенія	0,984	26
Гонконг	1,061	7	Італія	0,981	27
Нідерланди	1,061	8	Греція	0,970	28
Ірландія	1,058	9	Чехія	0,955	29
Швейцарія	1,056	10	Кіпр	0,944	30
Канада	1,050	11	Мальта	0,921	31
Ісландія	1,037	12	Словаччина	0,914	32
Німеччина	1,035	13	Естонія	0,905	33
Швеція	1,034	14	Португалія	0,896	34
Австрія	1,027	15	Польща	0,885	35
Данія	1,026	16	Угорщина	0,885	36
Японія	1,020	17	Литва	0,874	37
Бельгія	1,018	18	Чилі	0,867	38
Нова Зеландія	1,010	19	Хорватія	0,866	39
Фінляндія	1,006	20	Латвія	0,866	40

Джерело: складено автором згідно з додатком В

Як бачимо з табл. 3.1, чинниками «притягання – відштовхування» вищі позиції у світовому рейтингу посідають розвинуті країни, а також країни – експортери енергоресурсів (Катар, ОАЕ).

У додатку Д подано розрахунок індикатора блоку показників «наявність соціальних мереж» міжнародного міграційного потенціалу. Топ-15 країн за цим показником представлено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Топ-40 країн із найвищим значенням індикатора блоку «наявність соціальних мереж мігрантів» міжнародного міграційного потенціалу на початок 2014 р.

Країна	Значення індикатора	Ранг	Країна	Значення індикатора	Ранг
США	1,00	1	Індія	0,266	21
Нідерланди	1,00	2	Бермудські острови	0,265	22
Люксембург	0,78	3	Тонга	0,265	23
Малайзія	0,77	4	Ісландія	0,262	24
Південна Корея	0,74	5	ОАЕ	0,241	25
Італія	0,72	6	Україна	0,237	26
Кувейт	0,57	7	Панама	0,219	27
Данія	0,55	8	Словенія	0,205	28
Швейцарія	0,52	9	Гвіана	0,198	29
Лівія	0,50	10	Франція	0,196	30
Мальта	0,44	11	Киргизстан	0,191	31
Румунія	0,43	12	Сан-Томе	0,186	32
Угорщина	0,38	13	Гаїті	0,181	33
Російська Федерація	0,35	14	Іспанія	0,175	34
Саудівська Аравія	0,33	15	Нова Зеландія	0,175	35
Ірландія	0,32	16	Бельгія	0,171	36
Ангола	0,31	17	Японія	0,165	37
Ліван	0,31	18	Бахрейн	0,156	38
Катар	0,29	19	Йорданія	0,141	39
Німеччина	0,28	20	Чехія	0,136	40

Джерело: складено автором відповідно до додатку Д

Згідно з результатами табл. 3.2, найбільше розвинуті соціальні мережі мігрантів очікувано у США, де кількість мігрантів найвища. За ними – країни з високою концентрацією мігрантів (див. додаток А). Україна за цим індикатором також входить до перших 40 країн світового рейтингу (26 позиція), насамперед завдяки великій кількості мігрантів на своїй території.

У додатку Е представлено розрахунок міжнародного міграційного потенціалу. Топ-40 країн за цим показником подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Топ-40 країн із найвищим значенням міжнародного міграційного потенціалу на початок 2014 р.

Країна	Ранг	Країна	Ранг
США	1	Бельгія	21
Люксембург	2	Нова Зеландія	22
Нідерланди	3	Франція	23
Катар	4	Мальта	24
Південна Корея	5	Фінляндія	25
Італія	6	Словенія	26
Швейцарія	7	Велика Британія	27
Данія	8	Іспанія	28
Норвегія	9	Ізраїль	29
ОАЕ	10	Кувейт	30
Малайзія	11	Лівія	31
Ірландія	12	Греція	32
Австралія	13	Угорщина	33
Німеччина	14	Чеська Республіка	34
Ісландія	15	Кіпр	35
Гонконг	16	Румунія	36
Канада	17	Саудівська Аравія	37
Швеція	18	Словаччина	38
Австрія	19	Естонія	39
Японія	20	Португалія	40

Джерело: складено автором відповідно до додатка Е

Як бачимо з табл. 3.3, високі значення міграційного потенціалу мають США, Люксембург, Нідерланди, інші розвинуті європейські країни, а також країни – експортери енергоресурсів, Канада, Австралія, Ізраїль. Україна посідає 63-тю позицію (Російська Федерація – 42-гу, Польща – 41-шу). Сусідами України є Білорусь (62-га позиція) і Казахстан (64-та позиція). Важливим для диспозиції країни в міжнародній трудовій міграції є значення її міграційного потенціалу порівняно з країнами регіону її розміщення. Для України таким регіоном є Європа (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Міграційний потенціал країн Європи на початок 2014 р.

Країна	Міграційний потенціал, безрозмірні одиниці	Ранг	Країна	Міграційний потенціал, безрозмірні одиниці	Ранг
Люксембург	1,463	2	Чеська Республіка	0,96	34
Нідерланди	1,458	3	Румунія	0,94	36
Італія	1,217	6	Словаччина	0,91	38
Швейцарія	1,178	7	Естонія	0,91	39
Данія	1,165	8	Португалія	0,90	40
Норвегія	1,159	9	Польща	0,89	41
Ірландія	1,107	12	Російська Федерація	0,89	42
Німеччина	1,073	14	Литва	0,88	43
Ісландія	1,069	15	Хорватія	0,87	45
Швеція	1,034	18	Латвія	0,87	46
Австрія	1,034	19	Чорногорія	0,84	56
Бельгія	1,033	21	Болгарія	0,83	59
Франція	1,023	23	Сербія	0,82	61
Мальта	1,019	24	Білорусь	0,81	62
Фінляндія	1,012	25	Україна	0,81	63
Словенія	1,005	26	Албанія	0,79	70
Велика Британія	1,002	27	Боснія та Герцеговина	0,78	72
Іспанія	1,002	28	Македонія	0,78	74
Греція	0,972	32	Молдова	0,69	105
Угорщина	0,965	33			

Джерело: складено автором відповідно до додатка Е

Аналізуючи дані таб. 3.4, доходимо висновку, що Україна має один із найнижчих міграційних потенціалів у європейському регіоні. Враховуючи чинник відстані, саме найближчі географічно країни є потенційними реципієнтами робочої сили за наявності в них більш високого міграційного потенціалу. Міграційний потенціал України перевищує лише показники Албанії, Боснії та Герцеговини, Македонії та Молдови. Дослідження його динаміки за 2006–2010 рр. показало, що Україна серед 39 країн Європи стабільно перебуває на 35 позиції. Це вказує, з одного боку, на те, що міграційний потенціал країни відносно стабільний а з іншого

– надає підстави вважати, що й у майбутньому (принаймні в найближчі 5–10 років) Україна залишатиметься донором робочої сили.

Щодо країн Африки та багатьох країн Азії Україна має набагато вищий міграційний потенціал, тому можливим є формування в майбутньому стійких міграційних потоків із країн цих регіонів до України.

Із цього приводу варто зауважити, що міжнародна статистика надає дещо завищені дані, пов'язані з міжнародною міграцією з України й до України. У зазначеній статистиці іммігрантами вважаються особи, народжені в Україні, які проживають у інших країнах. Відповідно до іммігрантів відносять усіх, хто проживає в Україні, але народився в іншій країні. Оскільки Україна входила до складу СРСР, де переміщення між республіками, які згодом стали незалежними країнами, здійснювалося вільно, то з набуттям незалежності з'ясувалося, що велика кількість тих, хто проживає в Україні, народилися поза її межами. Аналогічно багато з тих, хто народився в Україні, опинилися в інших країнах. Тому стабільна компонента міжнародної міграції щодо України, як слушно зауважили фахівці МОМ, великою мірою відображає не реальну диспозицію країни в міжнародній трудовій міграції, а наслідки зміни статусу держави (з республіки, яка входила до складу СРСР, на незалежну країну).

Так, здебільшого інтенсивною міграція та еміграція була на початку 1990-х років, у перші роки незалежності України. Лише у 1991–1992 рр. в Україну для постійного місця проживання прибули понад 1 млн осіб (948 тис. із пострадянських держав, 81 тис. – з інших держав, переважно військовослужбовці частин радянської армії, виведені з країн Центральної Європи, та члени їхніх сімей [31, с. 7]. Ці роки характеризувалися великим додатним сальдо зовнішньої міграції, однак вона не мала явно вираженого характеру трудової, так як на міграцію діяли інші чинники, зумовлені політикою СРСР. Міграційний приріст забезпечувався передусім поверненням вихідців з України із Сибіру, Далекого Сходу, Казахстану, а також із регіонів воєнних конфліктів [31, с. 7].

Тому серед громадян, які народилися за межами України, але зараз проживають в ній, найбільше вихідців із Росії, Білорусі та Казахстану. Саме в цих

країнах проживає найбільше громадян, які народилися в Україні, але виїхали за її межі [31, с. 8].

Відповідно до зазначених критеріїв визначення міжнародних мігрантів, Україна належить до країн, для яких суттєвою є стабільна складова імміграції та еміграції (рис. 3.2).

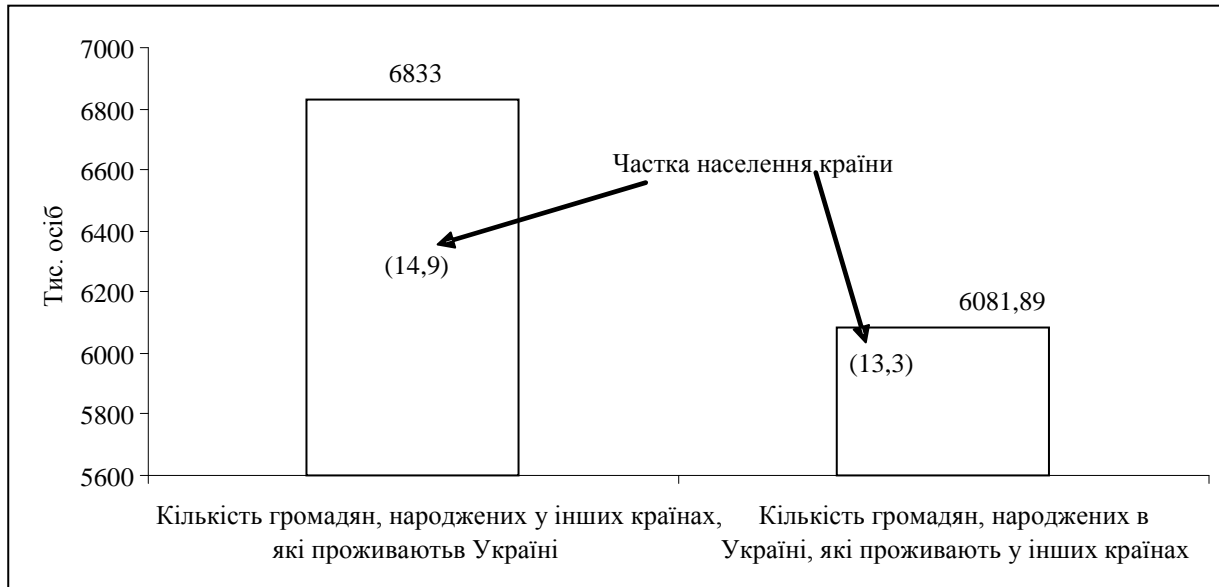

Рис. 3.2. Складові стабільної компоненти міжнародної міграції в Україні відповідно до МОМ на початок 2014 р.

Джерело: побудовано автором згідно з даними [173]

Як бачимо з рис. 3.2, за критеріями Світового банку та МОМ для України характерною є велика кількість емігрантів і мігрантів. Частка першої та другої категорій перевищує 11 % населення України. Проте згідно з даними низки інших досліджень загальна кількість українських мігрантів, що працюють за кордоном, після 1990 р. коливалася від 0,8 до 7 млн осіб [9].

Відмінності в оцінках починаються з кількості українських громадян, яких можна віднести до трудових мігрантів. Проблемою в цьому випадку є висока тінізація українського ринку трудової еміграції, і найбільше у випадку її сезонного характеру. За деякими оцінками за кордоном нелегально працюють 90 % усіх трудових мігрантів з України [9, с. 34]. Тому їх реальну кількість деякі фахівці оцінюють у 2–2,7 млн, крім цього, 350–700 тис. осіб «човникових» мігрантів [15, с. 49]. За оцінками інших науковців кількість українців – трудових мігрантів становить

близько 4 млн осіб [93, с. 10]. Згідно з експертними оцінками Міністерства соціальної політики України, за межами України на початок 2006 року працювало майже 3 млн осіб, із них офіційно через ліцензованих посередників працевлаштовано лише 2 % [29]. За розрахунками Українського парламенту й Уповноваженого з прав людини на початок 2006 року до 7 млн українців працюють за кордоном [29]. Відповідно до критеріїв МОП близько 780 тис. українців належать до міжнародних трудових мігрантів, які працюють за кордоном (близько 3,5–4 % загальної кількості робочої сили) [195]. Наведені вище цифри вельми контрастують із офіційною статистикою щодо трудової міграції, наданою Державним комітетом статистики. Так, станом на початок 2014 р. українські громадяни отримали лише близько 80 тис. дозволів для легального працевлаштування за кордоном [29].

Відмінності в кількості трудових мігрантів підтверджують високу тінізованість трудової еміграції з України, і жодна офіційна чи громадська організація в Україні й світі не може точно визначити кількісні характеристики ні стабільної, ні динамічної складових міжнародної трудової міграції щодо України. Це підтверджує наявність проблеми низької регульованості ринків праці на міжнародному рівні. За даними Світового банку стійлива компонента міжнародної трудової міграції з України має географічний розподіл, представлений на рис. 3.3.

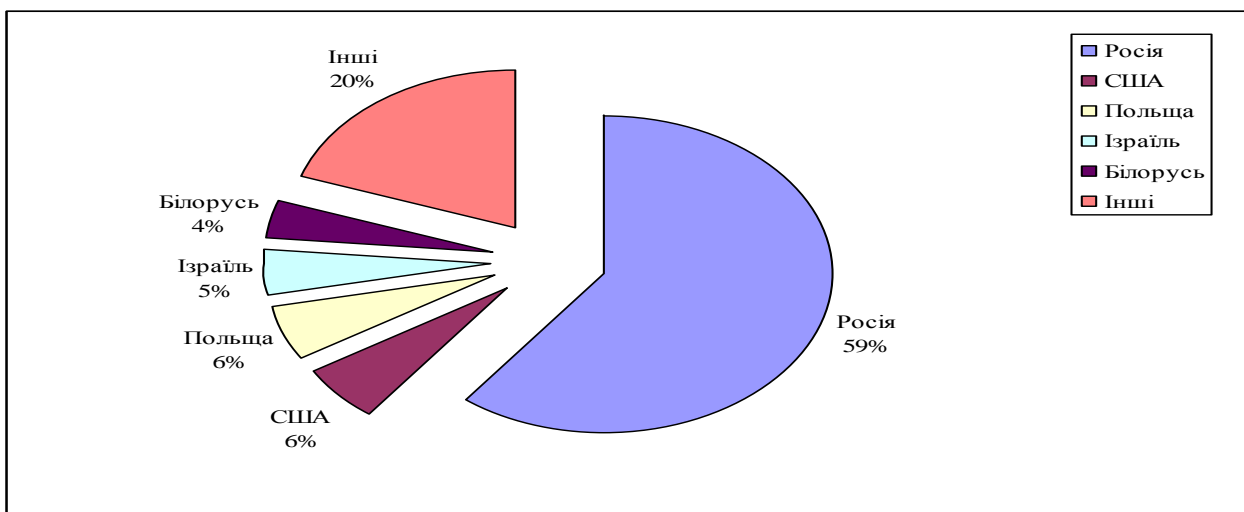

Рис. 3.3. Географічний розподіл українців, які проживають у ін. країнах на початок 2014 р.

Джерело: побудовано автором відповідно до [195]

Найбільша кількість українців проживає в сусідніх країнах (переважно в Росії, менше – у Польщі). Серед інших країн проживання виокремимо США, Ізраїль, Білорусь. Висока частка Росії та Польщі зумовлені історичними обставинами, внаслідок яких культурне середовище Росії є близьким до українського (переважно східної та південної частин), а Польщі – спорідненим з культурним середовищем західних регіонів України. Подібність культурних середовищ існує і між Білоруссю та Україною. Висока частка Ізраїлю як країни, де проживають народжені в Україні, зумовлена імміграційною політикою цієї країни щодо євреїв, які народилися в інших країнах, зокрема й в Україні.

Проаналізуємо інший полюс стабільної складової міжнародної міграції – географічний розподіл громадян, народжених в інших країнах, що проживають в Україні (рис. 3.4).

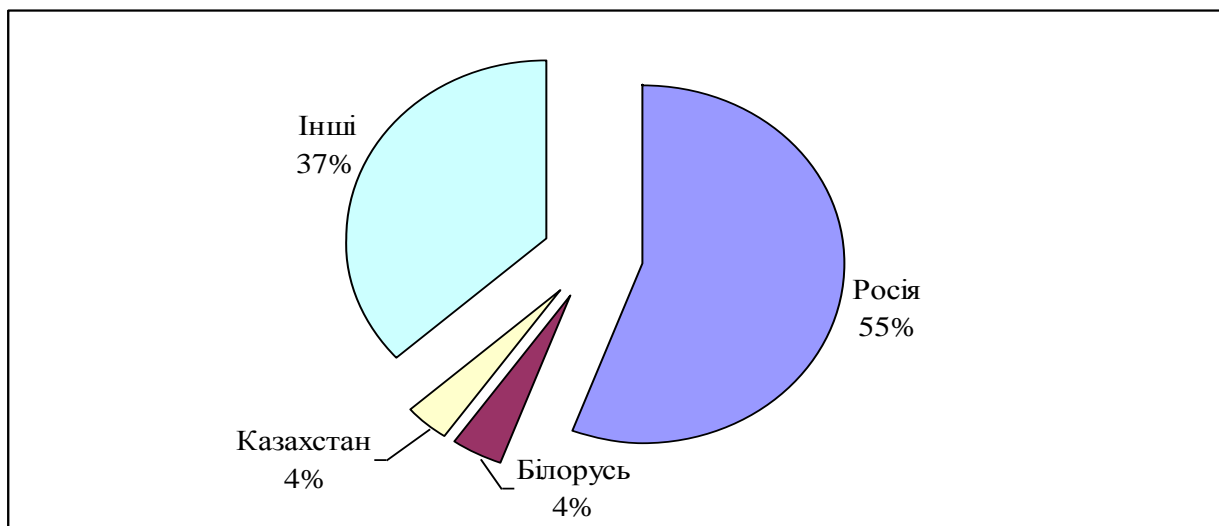

Рис. 3.4. Географічний розподіл громадян, народжених у інших країнах, що проживають в Україні на початок 2014 р.

Джерело: побудовано автором згідно з даними [195]

Як бачимо з рис. 3.4, географічний розподіл трудової міграції, як і у попередньому випадку, цілком зумовлений історичними чинниками. Понад половину тих, хто відповідно до методології Світового банку вважається міжнародними мігрантами, – громадяни України, які народилися в Росії, а також Білорусі та Казахстані. Фактично це українці, батьки яких за часів Радянського

Союзу працювали в інших республіках, а за часів незалежності повернулися в Україну. Це слід враховувати в оцінюванні міжнародного міграційного потенціалу України, зокрема, кількість міжнародних трудових мігрантів потрібно зменшити на кількість тих, хто народився в Росії (3,5 млн осіб), Білорусі (264 тис. осіб) та Казахстані (239 тис. осіб). З урахуванням цього справжня кількість міжнародних трудових мігрантів стає набагато меншою, ніж зафіксована Світовим банком (рис. 3.5).

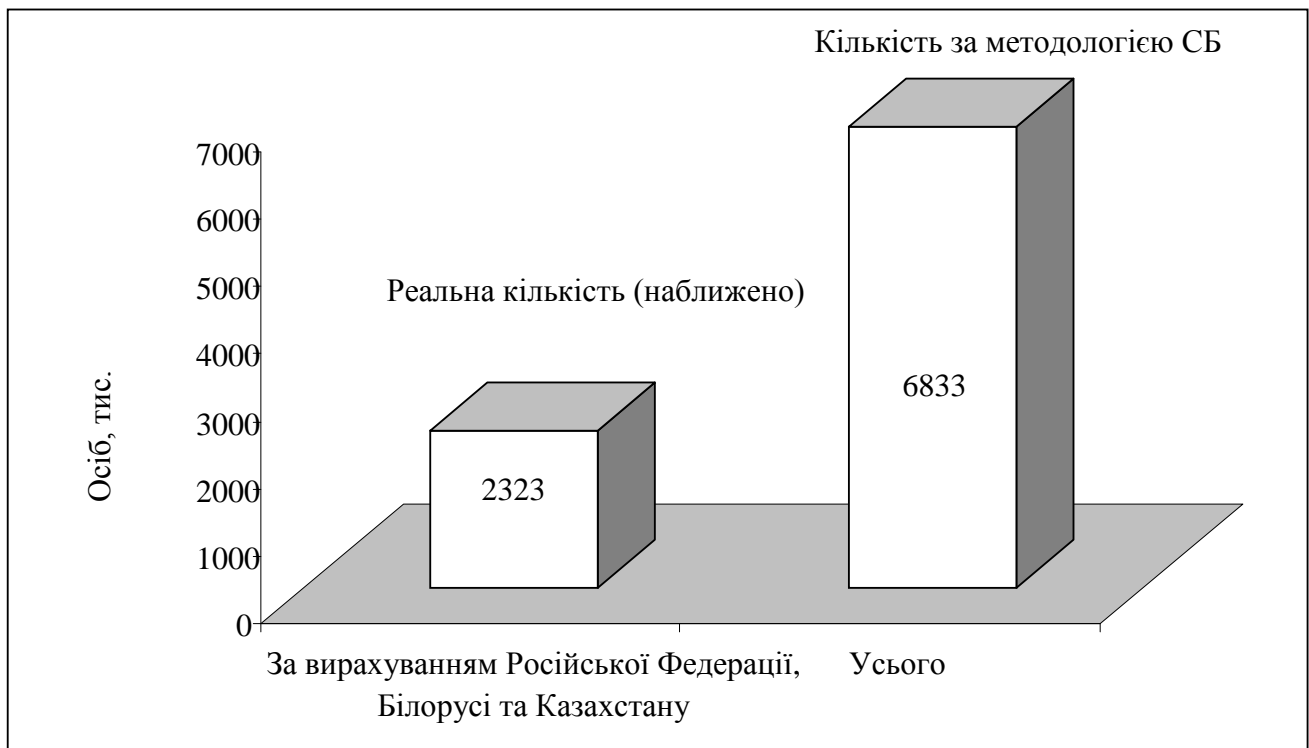

Рис. 3.5. Реальна кількість трудових іммігрантів в Україні на початок 2014 р.
Джерело: розраховано та побудовано автором

Якщо брати до уваги історичний чинник (повернення на батьківщину після розпаду СРСР), то в Україні проживає близько 2,3 млн громадян, які народилися в інших країнах і потенційно можуть вважатися трудовими мігрантами. Як бачимо, навіть після такого коригування Україна є не лише донором робочої сили на міжнародному ринку трудової міграції, а й реципієнтом, хоча наявна суттєва асиметрія в трудовій еміграції та імміграції в Україну. Дисбаланс становить близько 1 млн осіб.

Відносні масштаби трудової міграції в Україні відображені і в результатах деяких соціологічних опитувань. Так, за даними загальнонаціонального соціологічного опитування Інституту соціології Національної академії наук України, 7,2 % збираються найближчим часом виїхати закордон на заробітки, а 11,5% мають досвід роботи за кордоном у минулому [124, с.523]. За результатами модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні, проведеного МОМ, Світовим банком, Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, проведеного у 2012 році 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення у віці 15-70 років, які з 1 січня 2010 р. до 17 червня 2012 р. працювали або шукали роботу за кордоном [37, с.29]. Згідно даних цього ж дослідження, в Україні переважає короткострокова трудова міграція (лише кожний сьомий трудовий мігрант працював за кордоном 12 місяців та більше) [34, с.29].

За гендерною ознакою трудова міграція є більш поширеною серед чоловіків (4,8% у загальній кількості чоловіків 15-70 років), а серед жінок даний показник вдвічі менший [34, с.29].

Також потрібно відзначити переважання сільських мешканців у загальній кількості мігрантів (54,3% усього контингенту трудових мігрантів) [37, с.30]. Це вказує на те, що дія чинників відштовхування в Україні є вищою для сільських територій.

В контексті аналізу зовнішніх економічних ефектів важливою є вікова структура, так як з нею пов'язано зменшення кадрового потенціалу країни. Потрібно відзначити, що більшість трудових мігрантів віком 25-49 років) [37, с.31]. Проте віковий розподіл трудових мігрантів дещо різний в різних країнах. Так в Угорщині спостерігається найбільша частка молоді (15-24 роки) серед українських мігрантів (43,9% всієї кількості мігрантів) [37, с.31]. Натомість в Іспанії та Німеччині частка даної вікової групи досить незначна (4,4% та 7,2% відповідно) [37, с.31].

Вікова група молоді віком 25–34 років серед трудових мігрантів має найбільшу частку у Німеччині (54,0%), Португалії (46,5%) та Російській Федерації (37,2%) [37, с.31]. Натомість в Іспанії та Португалії та найбільшу питому вагу мають

мігранти старших вікових груп (35-49 років) - 57,4%, 49,8%, 46,1% відповідно [37, с.31]. Проте в цілому потрібно зробити висновок, що з України переважно мігрує населення, яке вже має певний досвід роботи і кваліфікацію і одночасно має високий рівень працездатності.

Окремо зупинимося на особливостях міграції з України кваліфікованої робочої сили. Згідно з даними Інституту соціології, майже 60 % українців вважають, що ситуація в Україні не поліпшиться [124, с.503]. Більшість потенційних мігрантів – молоді люди до 30–40 років, переважно висококваліфіковані фахівці, які володіють іноземними мовами [6].

Географічний розподіл громадян, які народилися в Україні, але проживають за кордоном, згідно з даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН наведено в табл. 3.5:

Таблиця 3.5

Географічний розподіл громадян з вищою освітою, які народилися в Україні, але проживають за її межами на початок 2014 р.

Ранг	Країна	Кількість осіб	Частка країни в топ-5, %
1	Російська Федерація	786 168	69,3
2	Ізраїль	155 120	13,7
3	США	110 586	9,7
4	Білорусь	48 781	4,3
5	Польща	34 077	3,0
	Усього топ-5	1 134 732	100,0

Джерело: розраховано та побудовано автором згідно з даними [195]

Аналізуючи дані табл. 3.5, слід брати до уваги історичний чинник, щодо Росії та Білорусі (як і щодо загальної міграції). Відносно Ізраїлю також не можна коректно ідентифікувати як трудову міграцію велику кількість громадян єврейської національності з України, які здебільшого мають вищу освіту. Отже, з-поміж п'яти країн, де проживає найбільша кількість народжених в Україні громадян, які отримали в ній вищу освіту, реципієнтами висококваліфікованих кадрів з України слід визнати лише США та Польщу. Це підтверджують дані потоків українських громадян з вищою освітою до інших країн.

У табл. 3.6 представлено топ-5 країн – реципієнтів висококваліфікованої робочої сили з України.

Таблиця 3.6

Країни – реципієнти висококваліфікованої робочої сили з України на початок 2014 р.

Рейтинг	Країни	Частка в міграції висококваліфікованих працівників	Основні спеціальності, за якими влаштовуються мігранти
1	США і Канада	42	Програмісти, ІТ-спеціалісти
2	Німеччина	30	Представники інженерних спеціальностей
3	Австралія	20	Медичний персонал (нейрохірурги, офтальмологи, ортопеди та імунологи)
4	Російська Федерація	н/д	Фахівці економічних спеціальностей
5	Аргентина	н/д	Фахівці сільськогосподарських спеціальностей

Джерело: розраховано та складено автором згідно з даними [6]

Як бачимо з таблиці 3.6, найбільшу частку серед країн – реципієнтів стабільної компоненти міжнародної трудової міграції мають США і Канада, де за фахом влаштовуються зазвичай спеціалісти у сфері ІТ-технологій.

Переважна більшість мігрантів спочатку мігрують тимчасово, а через якийсь час отримують громадянство США чи Канади. Додатковим стимулом міграції молодих висококваліфікованих фахівців у ці країни поряд з високим рівнем оплати праці є певні преференції у сфері придбання житла та кредитування, а також соціальний захист[6].

Високий рейтинг Німеччини зумовлений функціонуванням близько десяти великих державних програм імміграції висококваліфікованих фахівців переважно інженерних спеціальностей. Після 5 років проживання у ФРН іммігранти мають змогу отримати громадянство. Кваліфіковані українські іммігранти в цій країні отримують повний соціальний пакет і порівняно високу заробітну плату [6]. Цим і зумовлено високий потенціал Німеччини для емігрантів.

Австралія посідає третю сходинку в рейтингу за кількістю дозволів на проживання та офіційну роботу, виданих українським кваліфікованим мігрантам. На цьому локальному ринку висококваліфікованих фахівців найбільш затребуваними є працівники медичних спеціальностей, зокрема, нейрохірурги, офтальмологи, ортопеди та імунологи. Для того щоб отримати дозвіл на роботу, претендент зобов'язаний підтвердити кваліфікацію, пройшовши трирічне навчання за прискореною лікарською програмою, а потім інтернатуру [6].

У Росії в останні роки склалася специфічна ситуація. На початку другого десятиліття XXI ст. у сфері кваліфікованих економічних кадрів суттєво скоротилася заробітна плата, що зумовило відплив відповідних місцевих кадрів економічного профілю за кордон або їх перекваліфікацію на інші, високооплачувані спеціальності. Відповідно ніші на ринку праці, які звільнилися, заповнюють кваліфіковані фахівці економічного профілю з України, де заробітна плата нижча [6].

Притік кваліфікованих українських фахівців до Аргентини зумовлений високим попитом на ринку праці цієї країни на спеціалістів сільськогосподарського профілю, а також наявністю чисельної української діаспори, яка проживає компактно, так званими комунами. За деякими оцінками, в Аргентині працює близько 350 тис. українських спеціалістів, головним чином висококваліфікованих випускників вищих закладів освіти сільськогосподарського профілю [6]. Якщо порівнювати частки мігрантів з вищою освітою узагальній кількості мігрантів то згідно результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні, проведеного МОМ, Світовим банком, Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у 2012 році, то найбільша частка трудових мігрантів з повною вищою освітою спостерігалася в Німеччині (89,6% загальної кількості українських мігрантів у цій країні) [37, с.33]. Значно меншою є частка мігрантів з вищою освітою серед тих, хто працює в Угорщині та Іспанії – приблизно 20% [37, с.34], а також Росії 12,4% [37, с.34].

В той же час спеціальна освітня підготовка до зовнішньої трудової міграції не стала поширеним явищем в Україні - лише 47,3 тис. (4,0%) трудових мігрантів

відвідували будь-які курси або здійснювали навчання задля поїздки за кордон [37, с.34]. З цього можна припустити, що працівники з вищою освітою вже мають достатню кваліфікацію і не потребують додаткової освіти для роботи за кордоном, або ж вони влаштовуються на роботу, яка не потребує спеціальної освіти.

Середній вік українських трудових мігрантів становить 37 років [37, с.32]. Отже, Україна втрачає якщо не найбільш кваліфікованих спеціалістів, то тих, хто міг би стати ними у майбутньому. Проблема полягає у тому, що висококваліфіковані мігранти переважно не мають наміру повертатися до України, тому позитивні ефекти, пов'язані з поверненням таких мігрантів до батьківщини, виявлятимуться невеликою мірою.

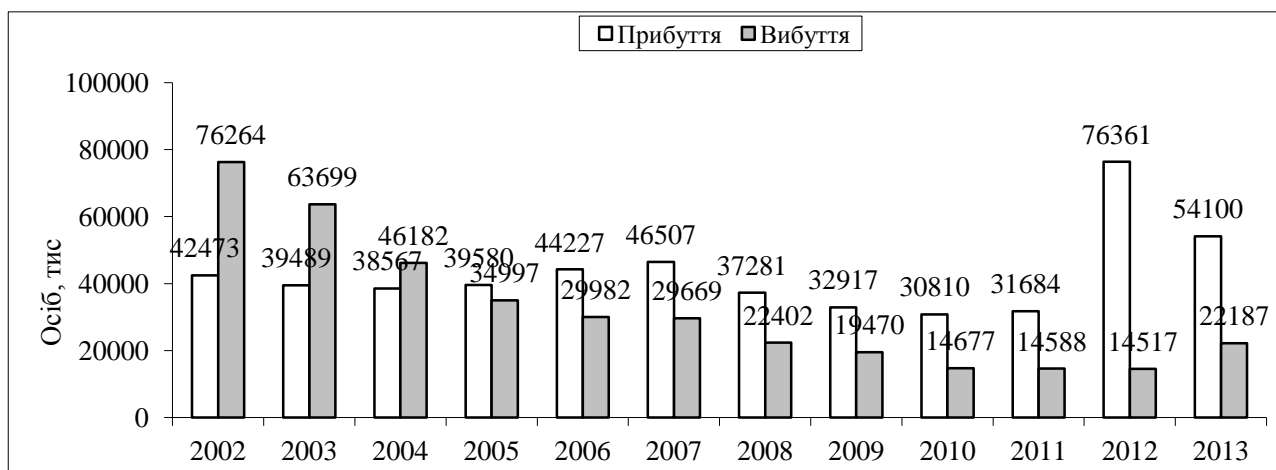

Рис. 3.6. Річні міграційні потоки з/до України у 2002–2013 рр.

Джерело: побудовано автором згідно з даними [118]

Проаналізуємо динаміку трудової міграції в Україні (міжнародні міграційні потоки) за офіційними статистичними даними.

На рис. 3.6 подано динаміку імміграційних (прибуття) та еміграційних (вибуття) потоків. Як бачимо, у першому десятилітті ХХІ ст. еміграційні потоки з України виявлялася тенденція до зменшення (2002–2009 рр.), тоді як імміграційні потоки – протилежну тенденцію. В 2012 р. імміграційні потоки стрибкоподібно зросли, тоді як еміграційні – зменшувалися. Тому сальдо зовнішньої міграції в Україні з 2005 р. є додатним (рис.3.7).

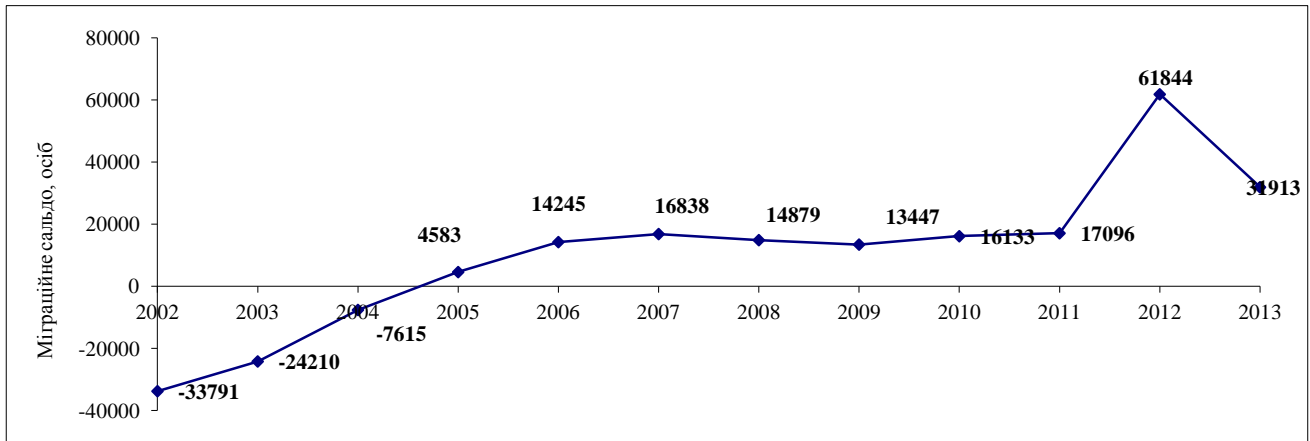

Рис. 3.7. Сальдо зовнішньої міграції в Україні за 2002–2013 рр.

Джерело: побудовано автором згідно з даними рис. 3.6

Аналіз регіонального розрізу міжнародної міграції, принаймні постійної офіційної міграції, показав що загалом диференціація регіонів України за коефіцієнтом міграційного вибуття (кількості вибутих у результаті міграції в перерахунку на 1000 жителів) невелика (рис. 3.8).

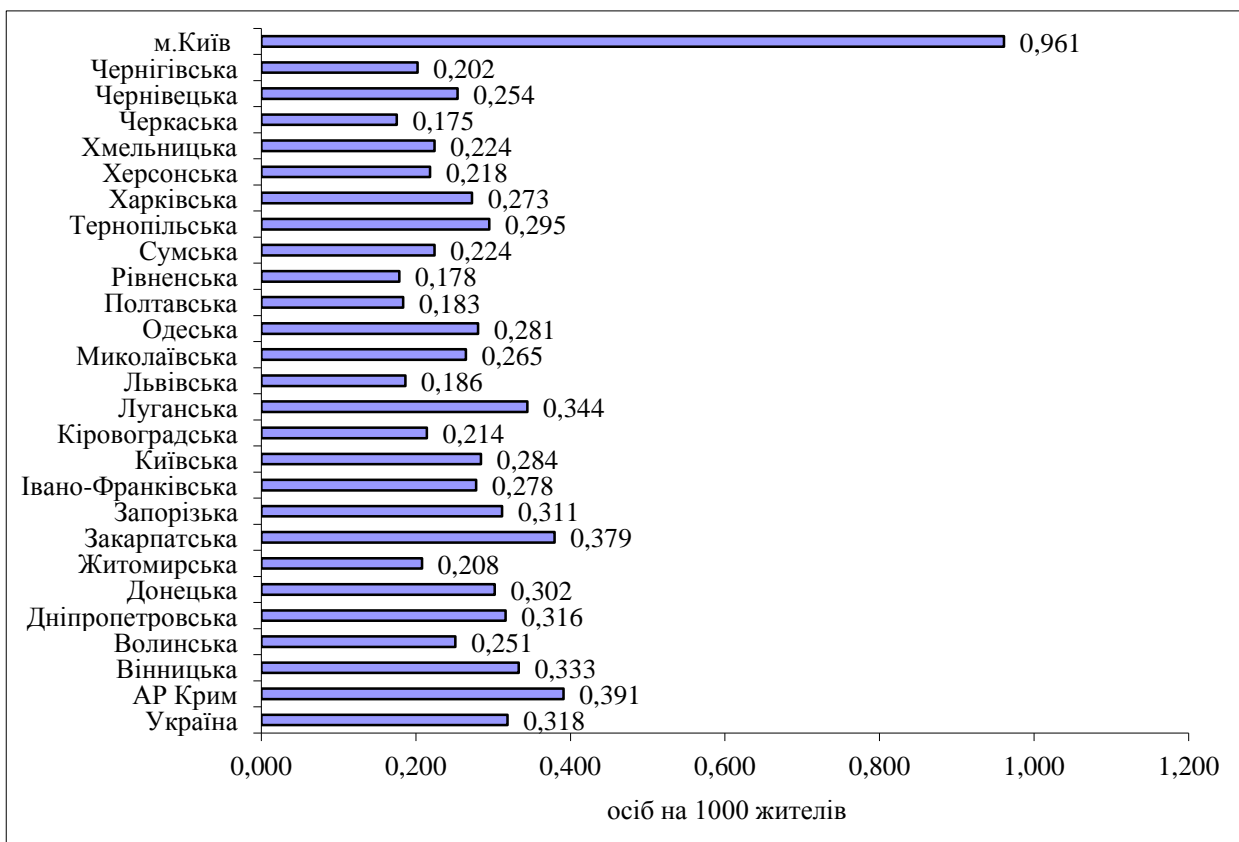

Рис. 3.8. Коефіцієнт міжнародного міграційного вибуття за регіонами України у 2013р.

Джерело: розраховано автором згідно з даними [28]

Найбільший коефіцієнт міграційного вибуття у 2013 р. спостерігався у Києві (згідно офіційних статистичних даних). Трохи вищий від максимального значення він у АР Крим, Закарпатській, Луганській та Вінницькій областях, найнижчий у Черкаській, Полтавській та Львівській областях (рис.3.8).

Однак на рис. 3.6 – 3.8 відображено результати офіційної статистики (прибуття (вибуття) на постійне місце проживання) і не враховано сезонну та нелегальну міграцію.

Водночас, як зазначалося, для України характерне є суттєве переважання нелегальної трудової міграції, тому реальне співвідношення між імміграційним та еміграційним потоками може бути зовсім іншим. Зокрема, вітчизняні дослідники регіональних аспектів міжнародної трудової міграції сходяться на тому, що найпоширенішою вона є в західних областях України (переважно до європейських країн) [2, 7, 56]. Це підтверджується і результатами вищезгаданого вибіркового обстеження зовнішньої міграції України, проведеного МОМ, Світовим Банком, Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, проведеного у 2012 році [37]. Згідно результатів даного обстеження на заході до трудових міграцій залучено 10,8% осіб віком 15-70 років, тоді як в інших економічних зонах — менше 2% [37, с.38]. Мешканці західної економічної зони становлять понад 70% всіх трудових мігрантів з України [37, с.38]. На другому місці за інтенсивністю трудових міграцій населення посідає Південь — 1,9%, третє — Північ — 1,3%, на Сході цей показник ледве перевищує 1%, а у Центрі не досягає і 1% [37, с.38]. В цілому слід погодитися з авторами звіту, які роблять висновок, що в регіональному розрізі на міжнародну міграцію впливає близькість регіону до кордону (підвищується інтенсивність міжнародної міграції робочої сили з регіону) та близькість до столиці (знижується інтенсивність міграції, так як Київ має досить привабливий ринок праці для жителів регіонів [37, с.40].

Беручи до уваги, що трудових мігрантів в Україні трохи понад 2 млн (див. рис.3.5), і вважаючи що в середньому так само понад 3 млн українців працює за

кордоном (усереднене з [9, 15, 29, 98, 195]), то країна може вважатися донором робочої сили.

Отже, міграційний потенціал України свідчить, що вона виступає переважно донором робочої сили, адже потенціал країн, які безпосередньо межують або ж розташовані в одному регіоні з Україною, набагато вищий. Україна експортує як некваліфіковану робочу силу так і фахівців із вищою освітою. Некваліфікована робоча сила мігрує переважно до країн європейського регіону, які або межують з Україною (Російська Федерація, Польща, Чеська Республіка), або розташовані порівняно недалеко (Італія, Португалія, Іспанія). Кваліфікована робоча сила мігрує до Російської Федерації, США, Канади, Німеччини, Австралії й Аргентини[6].

Зазначимо, що з адаптацією системи освіти України до стандартів ЄС логічно очікувати посилення міграції висококваліфікованих молодих спеціалістів до країн Європи. Також зауважимо, що можливе повернення значної частини мігрантів із Російської Федерації в разі прийняття цією країною обмежувальних законів. Це може перенаправити основні міграційні потоки до країн Європи в сегменті і висококваліфікованої, і некваліфікованої робочої сили. Водночас Україна є потенційним реципієнтом трудових мігрантів з Африки та Азії, що може зумовити приплив нелегальних трудових мігрантів із країн цих регіонів. І це має враховувати держава.

3.2. Комплексна оцінка зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції на прикладі України

Оцінку зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції в економіці України потрібно здійснювати, маючи на увазі, що диспозиція країни на міжнародному ринку праці характеризується статусом донора робочої сили. Слід зауважити, що серед українських фахівців поширена думка що вплив міжнародної трудової міграції на українську економіку є негативним. Однак здебільшого ця думка ґрунтується на певній тезі, що країни, які розвиваються, та країни з перехідною економікою (країни-донори) внаслідок масового відпливу робочої сили

зазнають відчутних соціально-економічних збитків [109, с. 179]. Однак для ґрунтового підтвердження цієї тези бракує конкретних оцінок. Отже, для визначення обсягу та напрямку дії міжнародної трудової міграції на економіку України слід проаналізувати основні зовнішні економічні ефекти, характерні для країн – донорів робочої сили.

На основі скоригованих вище оцінок трудових мігрантів-українців доходимо висновку, що за кордоном працює понад 3 млн українців (усереднена оцінка з [9, 15, 29, 93, 195]). Про те, що Україна є переважно донором робочої сили, свідчать і співвідношення між грошовими переказами мігрантів, які спрямовуються до України і за її межі (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Грошові перекази трудових мігрантів до України і за її межі на початок 2014 р.

Джерело: побудовано автором згідно з даними [195]

Отже, Україна має велике додатне сальдо за грошовими переказами трудових мігрантів. Суми переказів, які надходять в Україну, значно перевищують кошти, переказані мігрантами за межі України. Такий дисбаланс зумовлений тим, що кількість українців-заробітчан у інших країнах суттєво більша ніж кількість трудових іммігрантів в Україні.

Розрахуємо зовнішній ефект міжнародної міграції, враховуючи, те що Україну коректно вважати переважно донором робочої сили для інших країн.

Щоб скористатися формулами (1.2), (1.3) чи (1.4), потрібно визначити співвідношення між кількістю мігрантів і рівнем безробіття. Для цього проаналізуємо ситуацію на українському ринку праці (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Попит і пропозиція на ринку праці України на початок 2014 р.

Рік	Кількість офіційно зареєстрованих безробітних, тис. осіб	Кількість вільних робочих місць, тис.	Навантаження на 10 вільних робочих місць, осіб
2007	660,3	169,7	4
2008	876,2	91,1	96
2009	542,8	65,8	82
2010	564	63,9	88
2011	501,4	59,3	84
2012	526,2	48,6	108
2013	487,7	47,5	103

Джерело: складено автором згідно з даними [96]

На основі аналізу даних табл. 3.7 щодо залучення України до міжнародної трудової міграції можна зробити такі висновки:

1. Навантаження на одне вільне робоче місце, починаючи з 2008 р., надто велике, у 2012–2013 рр. воно перевищувало 100 осіб на вільне робоче місце. Отже, еміграція населення не знижує забезпеченість економіки України робочою силою. Тому для оцінки впливу трудової міграції на економіку формулу (1.2) можна спростити до такого вигляду:

$$\Delta Y_e = M \cdot R + T \cdot N_m \quad (3.5)$$

У рівнянні (3.5) знехтувано витратами на перекваліфікацію безробітних, оскільки логічно припустити, що за високого навантаження на робоче місце серед претендентів знайдуться такі, що мають належну кваліфікацію.

2. Відносна стабільність кількості вільних робочих місць і навіть деяке її зростання на початку 2013 р. з паралельним збільшенням кількості офіційно зареєстрованих безробітних вказує на те, що вільні місця залишаються переважно непривабливими як для місцевих безробітних громадян, так і для іммігрантів. Останні або працюють у неформальному секторі, або конкурують з українськими працівниками за привабливіші робочі місця, витісняючи їх звідтіля.

Щоб скористатися формулою 3.5, потрібно крім кількості мігрантів знати мультиплікатор автономних витрат (не з поточних доходів) і розмір соціальних витрат на одного громадянина в Україні.

Мультиплікатор автономних витрат M визначається через межу схильність до споживання MPC за формулою [83, с. 39]

$$M = \frac{1}{1 - MPC} \quad (3.6)$$

Граничну схильність до споживання в Україні в 2000–2008 рр. фахівці оцінюють в 0,86 [84, С. 105], після 2008 року – 0,89 [22, с. 15]. Отже, до 2008 р.

мультиплікатор автономних витрат в економіці України становив $M = \frac{1}{1 - 0,86} = 7,14$,

після 2008 р. – $M = \frac{1}{1 - 0,89} = 9,09$.

Соціальні витрати визначимо зі структури сукупних ресурсів домогосподарств [117], у тому числі грошові та безготівкові соціальні допомоги, перерахувавши за курсом НБУ в долари США. У табл. 3.8 відображено мультиплікативний вплив грошових переказів мігрантів на ВВП України.

У табл. 3.8 кількість трудових мігрантів за кордоном вважали постійною (3,2 млн осіб), оскільки в середньотерміновому періоді зміни стабільної компоненти міжнародної трудової міграції незначні. Як показують з результатів розрахунків, мультиплікативний макроекономічний вплив грошових переказів мігрантів на економіку України є суттєвим. Слід визнати, що грошові перекази мігрантів є одним з основних джерел розвитку внутрішнього ринку й економіки країни. Хоча вплив переказів на ВВП в різні роки неоднаковий, у 2007–2013 рр. він становив не менше 20 % ВВП (табл. 3.8).

Слід також мати на увазі, що в разі повернення трудових мігрантів державі потрібно не менше ніж 2,5 млрд дол. додатково виділяти з бюджету на соціальні витрати (див. табл. 3.8).

Ця сума є суттєвою і дає змогу фактично заощадити значні бюджетні кошти. Загалом мультиплікативний зовнішній ефект залучення України до міжнародної

трудової міграції в десятки разів перевищує втрати внаслідок відпливу коштів у вигляді грошових переказів за межі України.

Таблиця 3.8

Мультиплікативний ефект надходження грошових переказів трудових мігрантів до України

Рік	Перекази мігрантів, млн дол.	Економія на соціальних видатках, млн дол.	Мультиплікатор автономних витрат, безрозмірна величина	Макроекономічний вплив переказів мігрантів на ВВП	
				Млн дол.	% ВВП
2006	829	1525,8	7,14	7447,2	6,91
2007	4503	1851,3	7,14	34 015,6	23,83
2008	5769	1673,2	7,14	42 880,3	36,18
2009	5073	1968,4	9,09	48 086,6	42,12
2010	5607	2239,7	9,09	53 212,4	39,32
2011	7000	2452,5	9,09	66 088,9	40,61
2012	4297	2452,5	9,09	41 516,2	23,87
2013	9000	2579,2	9,09	84389,2	47,74

Джерело: розраховано автором згідно з рис. 3.8 і [8]

Заслуговує на окреме дослідження те, наскільки грошові перекази мігрантів можуть розглядатися як джерело інвестицій у економіку України. З метою виявлення такого інвестиційного впливу коштів мігрантів у вересні 2009 р. проведено соціологічне дослідження у Львівській області, мета якого – визначити головні напрями інвестування (вкладання) коштів, отриманих від трудової діяльності за кордоном.[5]. Усього досліджено 52 домогосподарства, в яких хоча б один член сім'ї є трудовим мігрантом. Згідно результатів вищезазначеного дослідження доходи, отримані внаслідок трудової міграції хоча б одного члена сім'ї, є основою формування доходів усього домогосподарства. Для двох третин респондентів частка коштів, отриманих за кордоном, становила 50 % доходів домогосподарства, а для 6 % є єдиним джерелом доходів [5]. Згідно з отриманими даними грошові перекази 10 українських трудових мігрантів у середньому витрачаються на утримання 8 дітей до 18 років і 20 дорослих в Україні. З цієї кількості у повній залежності від грошових переказів мігрантів перебуває троє дітей

і четверо дорослих [5]. У 11 % домогосподарств міжнародні трудові мігранти цілком забезпечують утримання двох дітей і двох дорослих, ще у 9 % – однієї дитини та одного дорослого.

Як свідчать дані обстеження зовнішньої міграції України, проведеного МОМ, Світовим Банком, Державною службою статистики України спільно з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України у 2011 р. матеріальну допомогу з-за кордону у грошовому та натуральному виразі отримали 693,1 тис. домогосподарств або 4,3% від загальної кількості домогосподарств [37, с.61]. При цьому у сільській місцевості розмір допомоги в 1,7 раза перевищував відповідний показник у міських поселеннях [37, с.62].

Роль грошових переказів мігрантів у матеріальному становищі населення України досить велика. У табл. 3.9 подано співвідношення між доходами, заробітною платою населення України та грошовими переказами трудових мігрантів.

Таблиця 3.9

Роль грошових переказів трудових мігрантів у доходах населення України

Рік	Перекази мігрантів, млн дол.	Заробітна плата, млн дол.	Співвідношення переказів мігрантів і заробітної плати в економіці України, %	Частка переказів мігрантів у доходах населення України, %
2006	829	40617,8	2,0	0,9
2007	4 503	55241,2	8,2	3,6
2008	5 769	45798,4	12,6	5,5
2009	5 073	45662,5	11,1	4,5
2010	5 607	56194,1	10,0	4,1
2011	7 000	79591,5	8,8	4,4
2012	4 297	88229,6	4,9	2,4
2013	9 000	89701,5	10,0	4,7

Джерело: розраховано й побудовано автором згідно з даними [32]

Отже, хоча частка грошових переказів трудових мігрантів у загальних доходах населення України в 2008–2013 рр. коливалася в межах 4–5,5 %, співвідношення переказів і заробітної плати в економіці загалом перевищувало 10 %. Тому грошові перекази є вагомим джерелом грошових і загальних доходів населення України.

Кошти, які надходять у формі грошових переказів мігрантів домогосподарствам є важливим джерелом їх сукупного доходу. Зокрема для 53,8% домогосподарств, які отримують грошову допомогу від мігрантів отримані кошти становлять понад половину сукупного доходу [37, с.62].

Грошові перекази міжнародних трудових мігрантів спрямовуються на поточні витрати: покращення житлово-побутових умов, освіта дітей та отримання товарів і послуг першої потреби [5].

Структура використання домогосподарствами коштів, які вони отримали з-за кордону свідчить, що головною статтею витрат є задоволення щоденних потреб (придбання продуктів харчування, одягу, оплата послуг) – ці статті витрат є головними напрямками у витрачанні отриманих від мігрантів коштів для 77,5% домогосподарств [37, с.63]. На придбання товарів довготривалого використання витрачати отримані кошти 40,9% [37, с.63]. Близько третини є домогосподарство (29,0%) використовувало кошти на придбання житла, реконструкцію будинків, квартир[37, с.63].

Це позитивно впливає на інвестиційний розвиток регіонів країни, хоча перекази міжнародних трудових мігрантів не можна розцінювати як прямі іноземні інвестиції. Адже за рахунок цих переказів відбувається стимулювання внутрішнього ринку, що позитивно впливає і на виробництво. Додатково слід наголосити на позитивній ролі цих коштів у розвитку людського капіталу (адже велика їх частка витрачається на отримання освіти). Порівнюючи суму грошових переказів трудових мігрантів і надходження ПІІ, можемо дійти висновку, що обидва потоки іноземних валют в Україну перебувають приблизно на однаковому рівні (рис. 3.10).

Отже, грошові перекази мігрантів з 2009 р. перевищують надходження ПІІ в Україну. Проте, не применшуючи значення ПІІ для розвитку внутрішнього ринку, в інвестиційних процесах в Україні вони відіграють незначну роль. За оцінками фахівців, до прямих інвестицій може бути віднесено близько 3 % загальної суми переказів трудових мігрантів (така частка коштів спрямовується на розвиток підприємницької діяльності) [5]. Тому хоча загальна сума переказів трудових

мігрантів і перевищує надходження ПІІ, однак та їх частка, яка може класифікуватися як інвестиції, невелика порівняно з надходженням ПІІ.

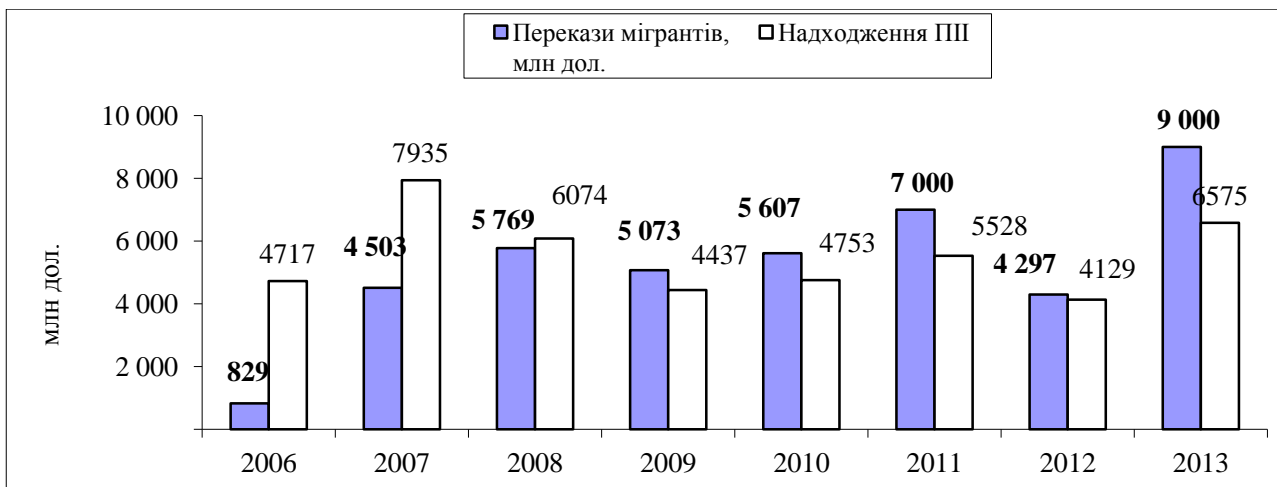

Рис. 3.10. Перекази мігрантів і надходження ПІІ до України в 2006–2013 рр.
Джерело: побудовано автором згідно з рис. 3.8 і даними [102]

Проаналізуємо можливі економічні втрати України внаслідок міграції жінок фертильного віку. Спростивши формулу (1.6), підрахуємо втрати економіки внаслідок міграції таких жінок:

$$V_L = B^* \cdot \eta \cdot N_L^f \cdot V^* \cdot t^* \quad (3.7)$$

де B^* – сумарний коефіцієнт народжуваності (кількість дітей, яку може народити одна жінка за існуючих рівнів плідності);

η – рівень економічної активності населення країни;

N_L^f – кількість жінок, які мігрували з країни;

V^* і t^* – мають таке саме значення, як і в формулі (1.6).

Кількість жінок-мігрантів надає статистика ООН, однак, як зазначалося, дані цієї установи стосовно міжнародної міграції України є завищеними. Українська статистика не відстежує зазначений показник, тому як вихід із ситуації знайдемо частку жінок серед трудових мігрантів згідно з даними Департаменту з економічних і соціальних питань (DESA) при ООН [195]. Частка жінок серед українських мігрантів відповідно до даних цієї організації дорівнює приблизно 57%. Тоді

кількість жінок, які мігрували з України, приблизно оцінюватиметься як $N_L^f = 0,57 \cdot 3200 = 1824$ тис. осіб. У середньому народжені ними діти в майбутньому працюватимуть $t^* = 63 - 20 = 43$ роки. Сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні $B^* = 1,458$ [115, с. 346].

Рівень економічної активності населення України приймемо за 64,3 % (згідно з даними [115, с. 352]). Щоб розрахувати продуктивність одного працівника за ВВП

V^* , врахуємо, що в Україні ВВП у 2013 р. становив $\frac{1449406}{8} = 181175,8$ млн дол., а кількість найманих працівників у цьому ж році – 10 164 тис. осіб. Тоді $V^* = \frac{181175,8}{10164} = 17,83$ тис. дол. на одного працівника за рік.

Отже, потенційні економічні втрати внаслідок міграції жінок становитимуть $V_L = 1,458 \cdot 0,643 \cdot 43 \cdot 1824 \cdot 17,838 \approx 1,3$ млрд дол., або за рік $V_L = 30$ млн дол.

Порівнюючи отримані цифри з мультиплікативним ефектом доходів мігрантів (табл. 3.8), доходимо висновку, що потенційні втрати значно менші ніж мультиплікативний позитивний ефект. Крім цього, слід наголосити, що, по-перше, потенційний негативний ефект від міграції жінок виявиться через 10–20 років, коли потенційно народжені діти досягнуть працездатного віку і почнуть працювати; по-друге, такі втрати виникнуть, якщо в економіці вдасться забезпечити появу великої кількості робочих місць, що мало ймовірно, оскільки навантаження на одне робоче місце у 2013 р. перевищувало 100 осіб (див. табл. 3.7). З більшою ймовірністю велика частка потенційних працівників із поміж тих, які народилися б жінками, що мігрували, в Україні залишилися б безробітними. Тоді б держава витратила значні кошти на соціальну допомогу. Тому ці втрати названо потенційними, оскільки для того щоб аналізований негативний ефект міжнародної міграції виявився, потрібно забезпечувати високу динаміку розвитку економіки, за якої створювалася б велика кількість робочих місць.

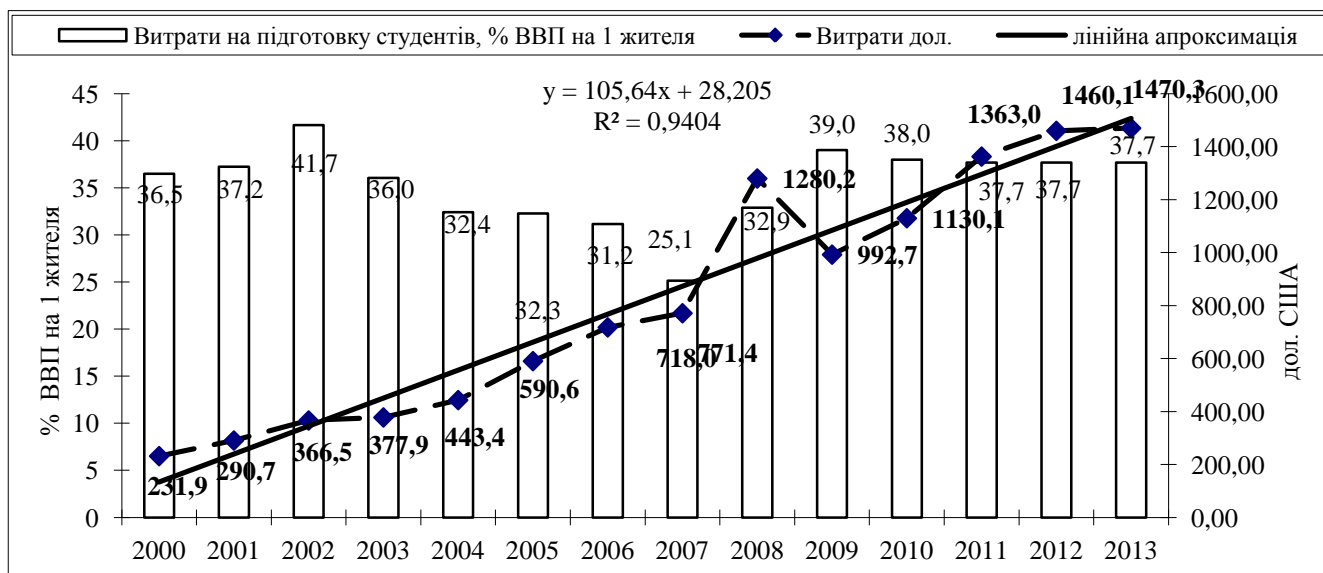

Рис. 3.11. Державні витрати на одного студента в Україні

Джерело: розраховано та побудовано автором згідно з даними [178]

Проаналізуємо економічні втрати України від міграції кваліфікованих кадрів. Прямі втрати полягають у тому, що держава витрачає певні кошти на підготовку висококваліфікованих фахівців, зокрема, на систему вищої освіти. Деяку статистику щодо витрат на підготовку одного студента надає Світовий банк [178]. На рис. 3.11 подано динаміку цього показника в Україні. Витрати на одного студента (державні витрати на вищу освіту в перерахунку на одну особу, яка здобуває вищу освіту), за допомогою регресійного аналізу можуть бути апроксимовані лінійною залежністю

$$V_1^{ter} = 28,205 + 105,64 \cdot (t - 1999) \quad (3.8)$$

де V_1^{ter} – витрати на одного студента, дол. на рік; t – рік (початок відліку при апроксимації обрано 1999 р.).

Достовірність апроксимації є досить високою, оскільки коефіцієнт R^2 близький до одиниці. Залежність (3.8) отримана за допомогою стандартних засобів Excel. Вид залежності (3.8) і рис. 3.11 вказують на зростання витрат держави на надання своїм громадянам вищої освіти. Здійснивши екстраполяцію таких витрат на майбутні періоди й узявши до уваги, що середній термін навчання становить 5 років, можна розрахувати, які економічні втрати зумовлює міграція одного українця з вищою освітою за кордон.

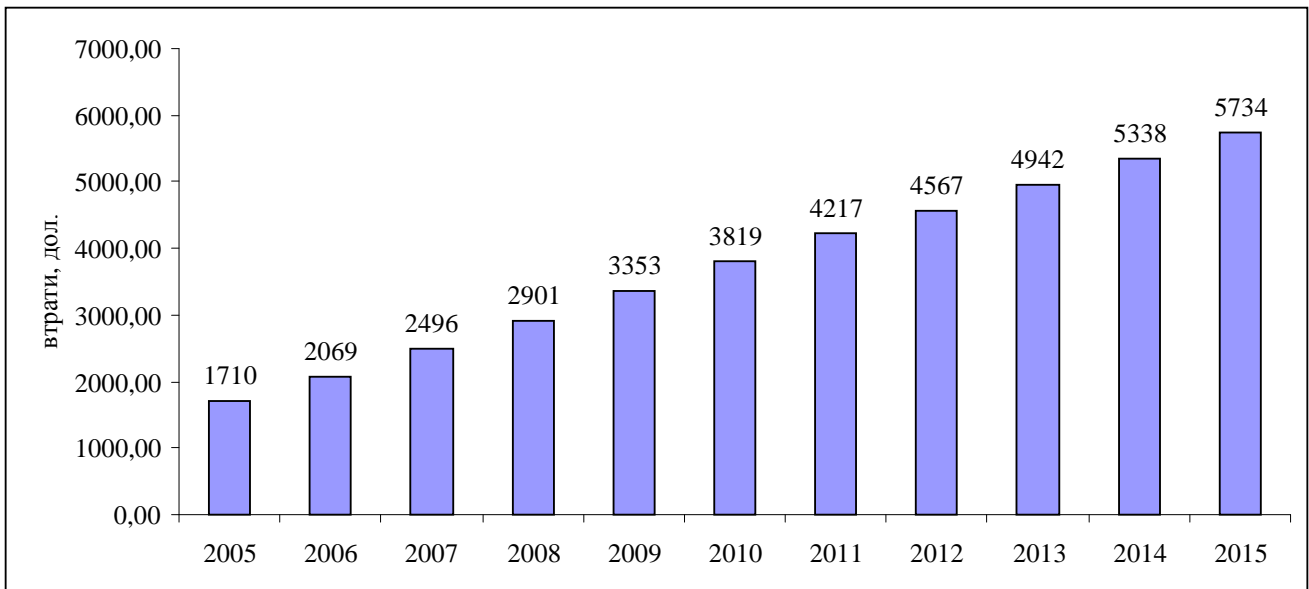

Рис. 3.12. Прямі втрати держави у разі міграції одного випускника вищого закладу освіти за кордон

Джерело: розраховано та побудовано автором

Як бачимо, з часом прямі втрати держави у зв'язку з міграцією громадян з вищою освітою зростатимуть. Їх розмір залежатиме від кількості високоосвічених мігрантів, які залишатимуть країну щороку.

Фахівці зазначають, що близько 50 % молоді готові виїхати з країни [6]. Логічно прийняти що 50 % випускників-мігрантів – верхня межа потоку високоосвічених мігрантів. Якщо у 2013 р. вищі заклади освіти України випустили 529,8 тис. фахівців [115, с. 445], тоді верхня межа прямих втрат держави

становитиме $4942 \cdot \frac{485}{2} \cdot 0,5 = 6$ млрд дол. Як бачимо, ця цифра значно менша від мультиплікативного переказу мігрантів. Отримане значення є верхньою межею можливих втрат держави, оскільки готовність виїхати за кордон ще не означає можливість реалізувати заявлені наміри.

Міграція робочої сили з вищою освітою може мати й непрямі втрати для економіки, які виявляються в тому, що такі працівники не працюватимуть в Україні. Як і щодо загальної міграції, слід зауважити, що такі втрати мають потенційний характер. Для того щоб вони справді виникли, потрібно, щоб економіка країни затребувала випускників ВНЗ як кваліфікованих працівників. Нині безробіття серед

випускників вищих закладів освіти сягає 50 % [43]. Отже, в майбутньому втрати від міжнародної міграції випускників ВНЗ в Україні є мінімальними. Понад те, можна дійти висновку про певний позитивний ефект такої міграції, оскільки держава не виплачуватиме соціальної допомоги тим випускникам, які стануть безробітними (це враховано у визначенні мультиплікативного макроефекту).

Окремо зупинимося на можливих втратах України, пов'язаних з проблемою «відтоку мізків», тобто міграцією кадрів найвищої кваліфікації, насамперед наукових. Таку міграцію треба розглядати в двох аспектах. В Україні насправді існує проблема «відтоку мізків». Однак вона лише частково пов'язана з інтеграцією України до відповідного сегмента міжнародної трудової міграції. Адже не всі українськiвчeні, виїхали за кордон, працюють за фахом у тих самих галузях, у яких працювали в Україні [3, с. 296]. І хоча Україна виступає як донор щодо фахівців найвищої кваліфікації, однак найбільша інтенсивність таких потоків залишилася позаду (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Кількість докторів наук, які виїхали з України за кордон 1991–поч. 2014 р.
Джерело: розраховано й побудовано автором згідно з даними [86, с. 67; 81, с. 56]

Як бачимо з рис. 3.13, з кількісної точки зору втрати Україною фахівців найвищої кваліфікації за роки незалежності несуттєві. Частка докторів наук, що виїхали за кордон, не перевищувала 1 % їх загальної кількості. Хоча істина полягає в

тому, що певна кількість докторів наук, що емігрували за кордон, справді були провідними фахівцями в своїх галузях [3]. Це втрата для наукового потенціалу.

Розглянемо деякі аспекти впливу міжнародної трудової міграції на Україну як реципієнта робочої сили. Адже хоча Україна є переважно донором, проте її міграційний потенціал вищий, ніж країн Африки та Азії. Тому з країн зазначених регіонів можливі переміщення трудових мігрантів до України. У цьому аспекті погоджуємося з академіком Ю. М. Пахомовим, який наголошує, що хоча на сучасному етапі вплив міграції на Україну незначний, але може суттєво зрости у зв'язку з можливою інтенсифікацією потоків мігрантів з Китаю та мусульманських країн [94, 112].

У цьому випадку існує аналогічна проблема, як і з трудовою еміграцією – висока частка нелегальної імміграції. Через це є великі труднощі у визначенні точної кількості іноземців, які здійснюють трудову діяльність на теренах України. В літературі подано дані щодо кількості нелегальних мігрантів в Україні – близько 1 млн осіб [110, с. 142]. Така цифра, мабуть, дещо завищена, оскільки сума грошових переказів мігрантів за кордон невелика, хоча нелегальні мігранти можуть пересилати кошти на батьківщину і поза офіційними каналами. Однак у будь-якому разі певна кількість трудових мігрантів перебувають в Україні нелегально, а це негативно впливає на економіку країни, адже мігранти не сплачують податки, велика їх частина одразу після прибуття в Україну чи згодом стають членами кримінальних угруповань [110, с. 142], створює додаткове навантаження на бюджет. На сучасному етапі зазначені ефекти є не надто суттєвими порівняно з позитивними ефектами від експорту робочої сили, однак вони можуть посилитися в майбутньому, якщо держава не приділятиме більше уваги регулюванню процесів міжнародної трудової міграції, які зачіпають її інтереси як донора і як реципієнта робочої сили.

Отже, підсумовуючи, представимо основні зовнішні ефекти трудової міграції в економіці України. Згідно з даними рис. 3.14, можна дійти висновку, що в поточному періоді міжнародна трудова міграція здійснює суттєвий позитивний вплив на економіку України (чистий позитивний ефект – понад 40 млрд дол.). У довготерміновій перспективі цей ефект посилюватиметься. При цьому можливі

прояви додаткових негативних ефектів, які не виявляються в поточному періоді: зменшення кадрового й інтелектуального потенціалу. Це станеться за високої динаміки економічного розвитку України, інакше обидва потенціали будуть незатребуваними, а отже, їх зниження не впливатиме на перебіг майбутніх економічних процесів.

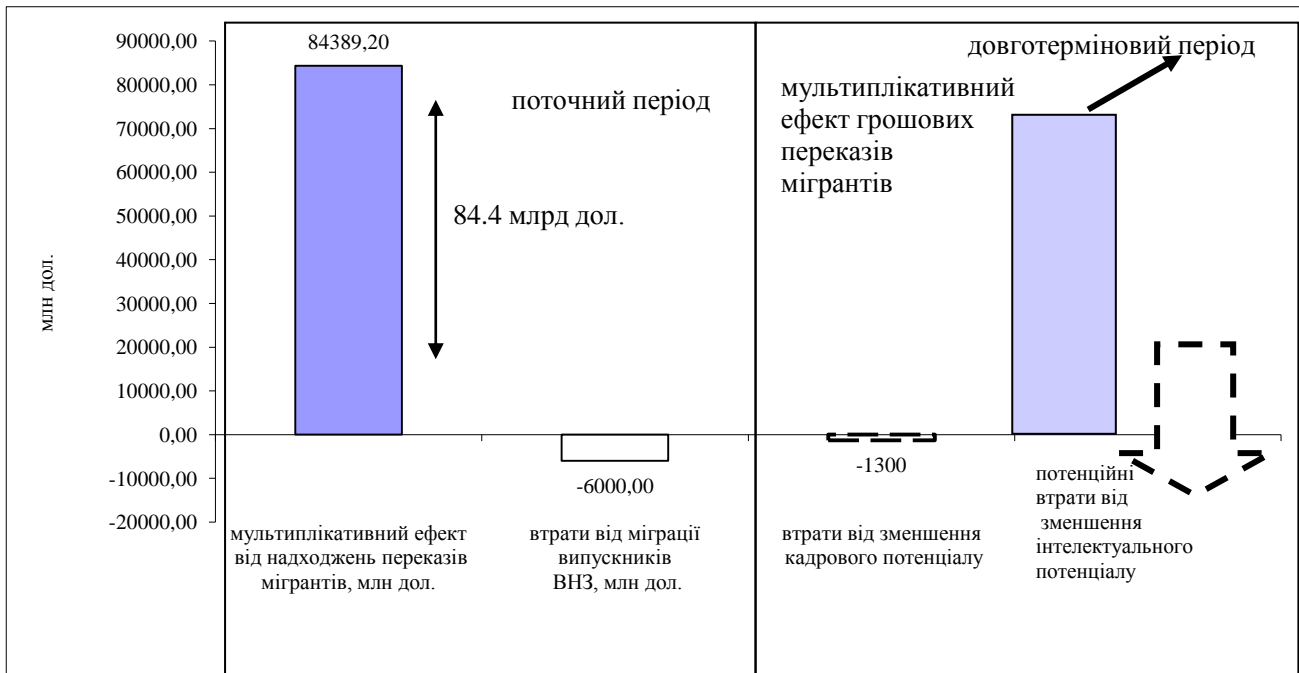

Рис. 3.14. Зовнішні ефекти впливу міжнародної робочої сили на економіку України (в довготерміновому періоді стрілками показано напрям динаміки відповідних ефектів)*

Джерело: розраховано й побудовано автором

Слід зазначити, що в економічному аспекті в коротко- і середньотерміновій перспективі Україна отримує від входження в міжнародну трудову міграцію суттєві позитивні ефекти. Зокрема, мультиплікативний ефект від грошових переказів мігрантів, які, потрапляючи в Україну, стають автономними витратами, може досягати понад 40% ВВП. Крім цього перекази мігрантів є важливою складовою грошових доходів населення України (10 % загальної заробітної плати в економіці України). Тому вони суттєво впливають на добробут населення. Ці ефекти набагато перевищують негативний вплив міграції, який виявляється у потенційній втраті ВВП в майбутньому через зменшення кількості робочої сили як прямо через міграцію, так і через зменшення народжуваності дітей унаслідок міграції жінок з

України. Однак негативні ефекти є потенційними, і для їх прояву потрібно, створити економіці велику кількість робочих місць, що мало ймовірно (навантаження на одне робоче місце у 2013 р. перевищувало 100 осіб). Прямий негативний ефект від міграції висококваліфікованої робочої сили є набагато меншим ніж мультиплікативний ефект від надходжень грошових переказів трудових мігрантів до України.

У довготерміновій перспективі є ймовірність посилення негативного впливу відпливу найбільш висококваліфікованих наукових кадрів, однак такий вплив коректно розглядати лише в тому випадку, якщо діяльність науки в Україні справді впливатиме на економічне зростання. Цей аспект виходить за межі предмета дисертаційного дослідження, однак можна припустити, що в майбутньому позитивні ефекти міжнародної міграції частково нівелюватимуться цим чинником.

Суттєвий позитивний зовнішній економічний ефект від міжнародної трудової міграції в Україні свідчить про те, що держава має посилити використання трудової міграції для розвитку економіки.

3.3. Удосконалення інституціональної інфраструктури міжнародної міграції робочої сили в Україні

Із огляду на те що міжнародна міграція робочої сили зумовлює суттєві позитивні економічні ефекти, держава може й має використати їх для покращання економічної ситуації в країні. Не можна погодитися з тими фахівцями, які зазначають, що проблеми зовнішньої міграції можуть бути розв'язані накладанням адміністративних обмежень на виїзд певних категорій громадян, зокрема кваліфікованих фахівців, позаяк завдяки цьому можна гіпотетично зменшити відплив робочої сили за кордон [109, с. 179]. Утім залишається проблема працевлаштування таких громадян в Україні, адже якщо вони поповнять лави безробітних, то державі доведеться планувати додаткові витрати на їх утримання. Це не може бути ефективним з економічної точки зору. Крім цього, слід визнати і прийняти як об'єктивний факт, що переважна більшість українців мігрують

нелегально, тому неможливо з'ясувати чи здійснюється конкретний виїзд за кордон з метою працевлаштування чи, наприклад, з туристичною метою, чи з метою здобуття освіти. В такому разі доведеться вводити адміністративні обмеження на будь-який виїзд за кордон, що порушує право громадян на вільне пересування.

Події 2013–2014 рр. суттєво вплинули і впливатимуть на позиції України в системі міжнародної трудової міграції. Згідно з оцінками експертів, для збереження кількості населення на необхідному рівні до 2050 р. Європейським країнам знадобиться 47,9 млн мігрантів, а Росії – 24,9 млн. [56]. За таких умов трудова міграція з України і особливо її західних областей до країн Європи зростатиме. Особливо суттєве зростання міграції логічно очікувати у разі запровадження безвізового режиму з країнами ЄС та іншими країнами, щодо інтеграції України з західноєвропейськими структурами [56]. До Російської Федерації певна кількість громадян східних областей України мігрували у 2014 р. однак суттєвих міграційних потоків в цьому напрямі з України, на нашу думку, малоймовірно очікувати з огляду на політичні відносини між Росією та Україною.

Звичайно, можна дотримуватися і позиції, яка домінує серед вітчизняних науковців, що вплив міжнародної трудової міграції потрібно зменшувати, здійснюючи політику економічного розвитку, підвищуючи рівень оплати праці, добробут населення [25, 53, 92, 131]. Проте зазначене вище – це стратегічні пріоритети соціально-економічної політики держави. Насправді, як показала оцінка міграційного потенціалу України, вони є донорами робочої сили як у низько, так і у висококваліфікованому сегменті. Динаміка зазначеного потенціалу є негативна, що вказує на те, що Україна в найближчому майбутньому залишатиметься донором робочої сили. Це слід прийняти як об'єктивний факт, який потрібно враховувати в державній політиці щодо міграції.

За умов, що склалися, держава не має накладати адміністративні заборони на виїзд своїх громадян за кордон, а деякою мірою навіть зробити міграцію доступнішою, насамперед для низькокваліфікованої робочої сили, що дасть змогу підвищити обсяг валютних надходжень у країну, зменшити тиск на внутрішній ринок праці. Це можна зробити, створивши відповідну інфраструктуру.

Однак для цього передусім потрібно зробити міжнародну міграцію регульованою. Проблемою в цьому є велика частка нелегальної трудової міграції українців. Унаслідок такої ситуації досить важко визначити географічний розподіл як стабільної, так і змінної компоненти трудової міграції. Тому насамперед слід визначити точніше географічний розподіл країн, куди емігрують українські громадяни. Це дозволить сконцентрувати заходи з державного регулювання на окремих географічних сегментах та повніше врахувати їх специфіку.

Справжні масштаби присутності українських трудових мігрантів у деяких країнах Європи виявлено через програми регулювання урядами зайнятості іммігрантів на внутрішніх ринках. Так, 2002 р. італійський уряд запровадив двомісячну програму легалізації хатніх робітниць [171]. Із 341 000 звернень за отриманням відповідного статусу 27 % належали українкам. У Португалії з січня 2001 р. по березень 2003 р. понад 62 тис. тимчасових дозволів на роботу (із загальної кількості 180 тис.) надано українцям. Із 1996 р. близько 65 % емігрантів, які офіційно виїжджали працювати за кордон, мали кінцевим пунктом міграції країни ЄС [171]. Велика кількість українців, які працюють за тимчасовими трудовими контрактами, перебуває в Іспанії (понад 80 тис.), Португалії (близько 60 тис.), Греції (понад 30 тис.) та інших європейських країнах. Кількість українців які працюють нелегально, перевищує кількість офіційної трудової міграції в рази. Згідно з інформацією, яку надають українські посольства за кордоном, розподіл трудових мігрантів за країною призначення такий: 300 тис. – у Польщі, 200 тис. – в Італії, стільки ж – у Чеській Республіці, 150 тис. – у Португалії, 100 тис. – в Іспанії, 35 тис. – у Туреччині, 20 тис. – у США [195]. Кількість українців, які працюють у Російській Федерації, – 1 млн [195]. Отже, можемо зробити висновок, що найбільша кількість українських трудових мігрантів перебуває в Російській Федерації, Польщі, Чеській Республіці, Італії та Португалії.

Трохи інша географічна спрямованість змінної компоненти трудової міграції. Так, дослідження, проведене МОМ у Києві в 2012 р., показало, що найбільша кількість українських трудових мігрантів прямує до Російської Федерація (43,2%), Польщі (14,3%), Італії (13,2%) та Чеської Республіки (12,9%), Іспанії (4,5%),

Німеччини (2,4%), Угорщини (1,9%), Португалії та Білорусі (по 1,8%) [37, с.36]. Існують відмінності в географічній спрямованості міжнародної трудової міграції чоловіків та жінок. Так, серед основних країн-реципієнтів вітчизняної робочої сили перевага жінок спостерігається серед мігруючих до Угорщини (53,0%) і, особливо суттєва - до Італії (78,5%) [37, с.36].

Існують відмінності у країнах призначення між мешканцями міських поселень України та сільським жителями. Перші переважно виїжджають на роботу за кордон переважно до Німеччини, Іспанії та Португалії [37, с.36], тоді як другі – переважно до Угорщини, Чеської Республіки та Білорусі [37, с.36].

Професійний статус українських мігрантів змінюється залежно від кон'юнктури на локальних ринках праці. Проте українські мігранти, здебільшого, не конкурують у країнах призначення з місцевим населенням за престижні вакансії на ринку праці, а займають менш привабливі робочі місця [37, с.47]. Більше третини трудових мігрантів (39,1%) за професійними групами відносилися до працівників найпростіших професій. Близько чверті мігрантів становлять кваліфіковані робітники з інструментом (24,7%), ще 2,7% працюють як кваліфіковані робітники сільського господарства. Лише кожен шостий мігрант (16,5%) працює у сфері торгівлі та послуг, а кожен десятий (10,8%) - як професіонал, фахівець або технічний службовець [37, с.47].

Проте потрібно відзначити, розподіл за професійними групами українських трудових мігрантів відрізняється в залежності від країн призначення. Так в Німеччині та Угорщині, майже половина українських мігрантів працюють як професіонали, фахівці та технічні службовці (45,3% та 48,7% відповідно), а частка мігрантів які виконують некваліфіковану або низькокваліфіковану роботу набагато менша ніж в інших країнах [37, с.47]. Для Іспанії частки працівників сфери торгівлі та послуг, кваліфікованих робітників з інструментом та працівників найпростіших професій є майже однаковими і становлять 26,4%, 25,5% та 26,8% відповідно [37, с.47]. У Російській Федерації переважає професійна група кваліфікованих робітників з інструментом (36,9% усіх трудових мігрантів) [37, с.47]. В Білорусі, Італії, Польщі та Португалії українські мігранти виконують переважно

некваліфіковані роботи – частки даної професійної групи (73,5%), (68,8%), (65,9%) та (55,9%) відповідно [37, с.47].

Особливості професійного статусу слід враховувати у наданні інформаційно-консультативної підтримки потенційним трудовим мігрантам. Потрібно зважати на те, що диспозиція України в міжнародній трудовій міграції характеризується двома асиметріями. Перша полягає в тому, що Україна є переважно донором робочої сили для інших країн, хоча СБ та МОМ, і вказують, що Україна є одночасно і реципієнтом міжнародних мігрантів. Як свідчить географічний розподіл країн, де народилися громадяни, що проживають в Україні, велика кількість громадян, народжених за межами країни, зумовлена історичними чинниками. Адже переважно це країни СНД, що, як і Україна, входили до СРСР. Проживання таких громадян в Україні (які є її громадянами) не пов'язане з проблемою працевлаштування.

Друга асиметрія пов'язана з сегментним розподілом трудової міграції за кваліфікацією. Висококваліфіковані мігранти намагаються назавжди залишити Україну. Низькокваліфіковані мігранти, очевидно, також мають бажання назавжди зостатися в країнах перебування, однак останні надають їм набагато менше шансів для цього. Тому міграція висококваліфікованої робочої сили має постійний характер, безповоротно зменшуючи інтелектуальний потенціал країни, а міграція низькокваліфікованих працівників – тимчасовий. Зазначені сегменти відрізняються і за часткою нелегальної міграції. Якщо міграція висококваліфікованих працівників має легальний характер (або такі мігранти швидко набувають легального статусу з прибуттям до інших країн), то в сегменті низькокваліфікованої робочої сили суттєво переважає нелегальна міграція.

Нелегальний характер праці більшості українців зумовлює їх соціальну незахищеність і низьку оплату (за оцінками, вона вдвічі нижча, ніж оплата такої самої легальної праці [129, С. 6]). Нелегальні мігранти соціально незахищені, тому доходи, які в них залишаються, менші, ніж у легальних. Це знижує потік грошових переказів сім'ям на батьківщину. За висновками фахівців міжнародних організацій, попри те що створення робочих місць на батьківщині є кращим варіантом, дедалі більше країн розглядає працевлаштування за кордоном як частину національної

стратегії розвитку, оскільки це дає змогу скористатися перевагами глобального працевлаштування, збільшити і залучити потоки грошових переказів мігрантів для розвитку економіки країни [111]. Тому держава має не лише соціальні та політичні стимули допомагати мігрантам отримати легальний статус, а й економічні.

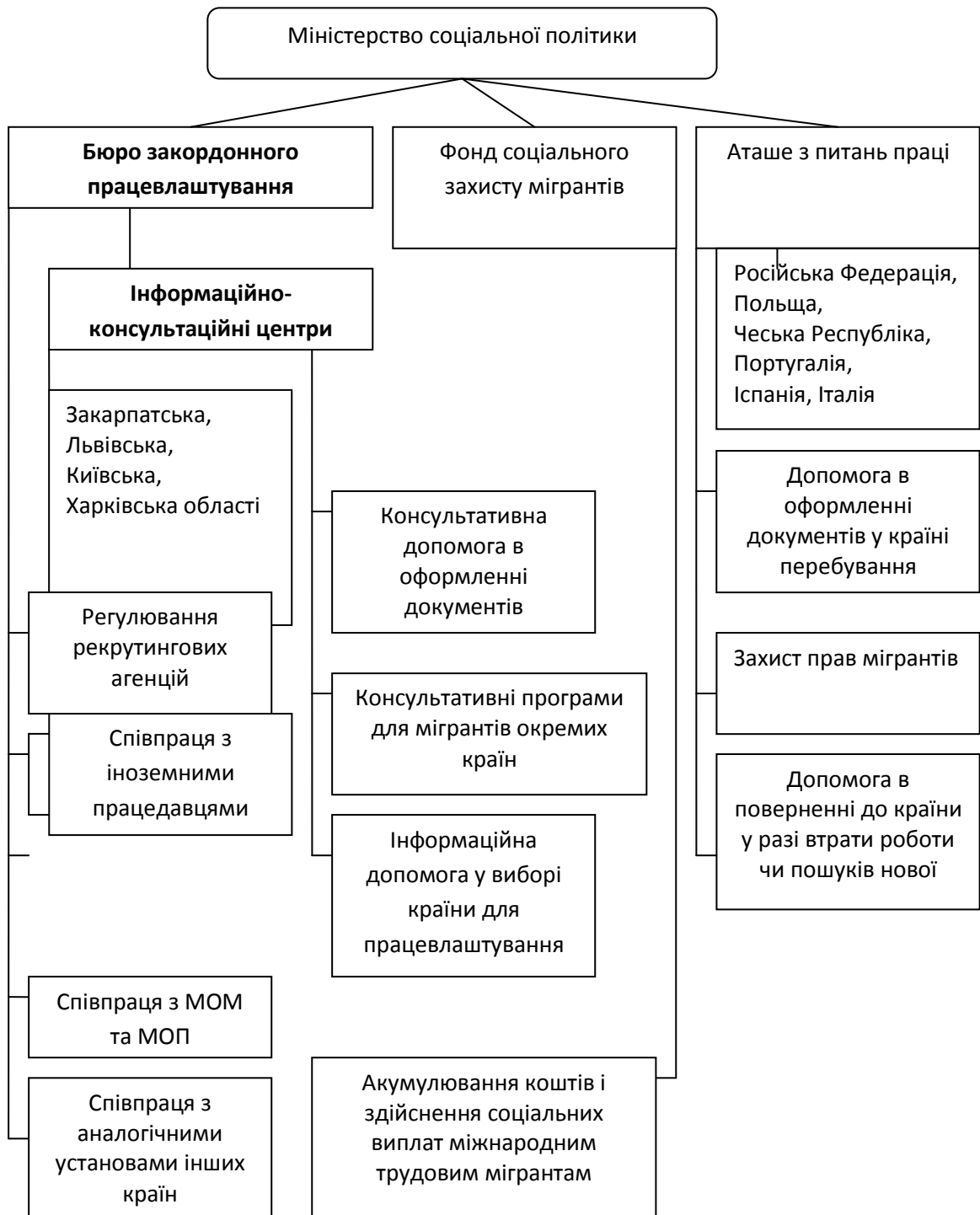

Рис. 3.15. Основні елементи інфраструктури для зменшення нелегальної міграції робочої сили з України

Джерело: розроблено автором

Проаналізувавши рекомендації міжнародних експертів щодо конкретних заходів для реалізації міграційної політики, для України доцільно насамперед обрати спрямовані на зменшення нелегальної міграції. Для цього потрібно за сприяння держави створити інфраструктуру (рис. 3.15).

Основні функції Бюро закордонного працевлаштування: регулювання діяльності рекрутингових компаній, дослідження закордонних і внутрішнього ринків зайнятості, налагодження міждержавних контактів з аналогічними установами інших країн, координування діяльності інформаційно-консультаційних центрів.

Мережа регіональних інформаційно-консультаційних центрів (у західних регіонах і Київській області), підпорядкованих БЗП, має такі функції: надання інформаційно-консультативних послуг щодо потрібних документів для працевлаштування в тій чи іншій країні, правильності укладання контрактів, способів захисту своїх прав за кордоном.

Головна функція Фонду соціального захисту мігрантів – акумулювання коштів для соціальних виплат унаслідок настання нещасного випадку та втрати працездатності під час роботи за кордоном, а також здійснення цих виплат.

Аташе з праці при посольствах України в Російській Федерації, Польщі, Чеській Республіці, Іспанії та Португалії захищають права трудових мігрантів з України, допомагають поверненню додому у разі втрати роботи чи пошуку нової. Зазначені країни виділені в силу того, що там перебуває найбільша кількість українців-мігрантів. В подальшому можливо введення посади аташе з питань праці і в інших країнах (наприклад, Німеччині, Греції).

На основі опрацювання практики функціонування подібних агенцій в інших країнах [111] на Бюро закордонного працевлаштування слід покласти розв'язання таких завдань:

- перевірка агентів-вербувальників з метою запобігання експлуатації та протиправним діям;
- запровадження мінімальних стандартів заробітної плати й умов зайнятості за кордоном;

- переговори з країнами призначення з метою розширення їх трудового законодавства та інших законів, що стосуються мігрантів;
- спрощення еміграційних процесів;
- організація дискусій, зустрічей, круглих столів між мігрантами та вербувальниками;
- збір і систематизація інформації про можливості працевлаштування та сприяння розвитку ринків для працівників-мігрантів;
- збір статистичних даних щодо міграції та дослідження в галузі політичних заходів;
- співпраця з міжнародними організаціями (МОМ і МОП), а також із аналогічними агенціями інших країн;
- координація діяльності регіональних інформаційно-консультаційних центрів.

Доцільно запровадити спеціальну форму звітності для агентів-вербувальників, для того щоб у БЗП мало змогу систематизувати інформацію про зарубіжних роботодавців та їх координати. Такі відомості дозволяють контролювати мігрантів на місцях праці й на посадах, які характеризуються підвищеним ризиком поганого поведження роботодавців (наприклад, хатні робітниці, яких багато серед українських жінок-мігранток у Італії).

Усі мігранти можуть добровільно зареєструватися в БЗП, щоб убезпечити себе від недобросовісного поведження роботодавців і незаконної експлуатації.

Інформаційно-консультаційні центри здійснюватимуть усебічну підготовку мігрантів перед їх від'їздом за кордон. Як наголошують фахівці МОМ, у XXI ст. країни-донори праці усвідомили потребу проведення не тільки підготовки за декілька днів до від'їзду, а й семінарів із професійної орієнтації перед працевлаштуванням і потужних інформаційних кампаній, які надають потенційним мігрантам потрібну інформацію для прийняття рішення [197]. Інформаційні компанії можуть повідомляти про способи безпечного найму, поїздок і працевлаштування, про ризики нелегальної міграції, про шляхи постійного переїзду і про норми країн виїзду та приймання, в тому числі ті, й щодо нелегального працевлаштування.

ІКЦ має інформувати про умови працевлаштування, вимоги до пересування та документів, реєстрації та права мігрантів, надавати карти і контакти, інформацію про ризики торгівлі людьми та незаконного ввезення мігрантів, ризики для здоров'я для економічних мігрантів. Через РІКЦ інформація також надається громадським організаціям і фондам, соціальним службам і установам довготермінової інтеграції.

До базового складу інформації доцільно ввести два блоки:

1. Пересування та документи:

- документи, потрібні для переміщення (паспорт тощо);
- в'їзд і виїзд (права та обов'язки прикордонників і громадян);
- митниця (митний огляд, права і обов'язки обох сторін на кордоні);
- поліція (як запобігти жорстокому поводженню);
- транспортні засоби та квитки (повітряний і дорожній транспорт);
- інформація про візу й адресу посольства;
- інформація про протидію торгівлі людьми.

2. Приймання та дії після цього:

- легалізація в країні призначення (реєстрація);
- легалізація працевлаштування (дозвіл на роботу);
- здоров'я (перша допомога, запобігання ВІЛ / СНІДу);
- освіта;
- закордонні представництва України та інші контактні адреси;
- взаємовідносини з працедавцем (трудоий договір і можливі ризики);
- забезпечення житлом (повідомлення про винаймання та ризики);
- працевлаштування в зарубіжних країнах (дійсність і можливі ризики для громадян України).

Для низькокваліфікованих працівників (а це більшість українських мігрантів), які виїжджають у деякі країни призначення (Польща, Чехія, Іспанія, Італія), доцільно розробити загальні рекомендації, які можуть бути надані під час курсів (тривалістю, наприклад, два дні). Зокрема, мають бути висвітлені такі питання:

- права працівників на основі стандартного трудового контракту і трудового права країни призначення;
- опис країни призначення, в тому числі її суспільства та культурних норм;
- куди звертатися у разі хвороби, нещасного випадку (охорона здоров'я);
- послуги та допомоги, що надаються державними установами і не урядовими організаціями;
- можливості та способи надсилання грошових переказів;
- проїзні документи, процедури в аеропорту та корисні поради щодо поїздки;
- прибуття та легалізація в країні призначення;
- повернення та реінтеграція;
- способи накопичення заощаджень.

Для деяких категорій робітників до програми курсів може бути введено й інші питання. Так, для тих, хто виїжджає, наприклад, до Італії як хатні робітниці доцільно розглянути додатково:

- права на підставі стандартного трудового контракту;
- зобов'язання на основі кодексу поведінки;
- «що можна і чого не можна» під час спілкування з працедавцем і проживання в країні призначення.

Для роботи в навчальних програмах потрібно сформувати групу інструкторів з урядових структур, освітніх установі неурядових організацій. Інструкторів із мови слід добирати окремо з мовних або освітніх установ країни походження або призначення. Для фінансування діяльності ІКЦ доцільно залучити міжнародні організації, зокрема МОМ, яка фінансує аналогічні проекти в Шрі-Ланці, Таїланді та деяких інших країнах [108].

Фонд соціального захисту мігрантів формується із внесків трудових мігрантів і здійснює фінансування нагальних потреб мігрантів. Подібні фонди діють у країнах Азії і, на нашу думку, можуть успішно функціонувати в Україні. Основні завдання ФСЗМ – надання захисту мігрантам на робочих місцях, страхування на випадок смерті, втрати працездатності та хвороби, фінансова підтримка репатріації та

відшкодування коштів у разі вимушеного повернення. Фонд має функціонувати під керівництвом державних структур із соціального захисту та БЗП. Такий фонд має мати розгалужену структуру й існувати принаймні у країнах із найбільшою концентрацією українських мігрантів. Існування таких фондів у країнах призначення важлива з метою боротьби з порушеннями прав мігрантів і щодо забезпечення нормальних умов праці та проживання.

Аташе з питань праці є членом дипломатичної місії, погоджується Міністерством соціальної політики та відповідає за налагодження відносин у галузі праці між країнами.

Обов'язки аташе з питань праці:

- захист трудових мігрантів, які перебувають під юрисдикцією його дипломатичної місії;
- вжиття заходів щодо дослідження та визначення можливостей працевлаштування;
- підтримання розроблення політики у сфері праці; сприяння налагоджених дружніх відносин у сфері праці між країнами.

Аташе з питань праці доцільно призначати в тих країнах, де кількість українських мігрантів найбільша: (Росія, Польща, Чехія, Португалія та Іспанія).

Аташе з питань праці має бути агентом не лише для захисту прав трудових мігрантів, а й з пошуку та розвитку ефективних можливостей зайнятості для українців. У цій сфері він має розв'язувати, зокрема, такі завдання [111]:

- налагодження зв'язків із асоціаціями, торговельними будинками, компаніями та підприємцями, які є потенційними працедавцями;
- проведення досліджень тенденцій ринку праці в межах його обов'язків;
- збір і аналіз інформації про ситуацію в сфері зайнятості й інші супутні чинники; налагодження контактів з урядовими відомствами та з посадовими особами цих організацій для пошуку можливих джерел зайнятості;
- організація тренінгів і курсів підвищення кваліфікації для членів спільноти трудових мігрантів.

– налагодження зв'язків і взаємодії з рекрутинговими агенціями в країні призначення, які шукають працівників для задоволення попиту на робочу силу в певних галузях;

Взаємодія поданих на рис. 3.15 елементів інституційного середовища регулювання міжнародної міграції дасть змогу збільшити частку легальної міграції.

Також не можна оминати увагою й необхідність сприяння повернення зароблених за кордоном коштів в Україну. Банківським установам необхідно впроваджувати певні стимули, які б спонукали мігрантів до використання легальних каналів трансфертів. В даному напрямі заслуговують на увагу пропозиції А. Гайдуцького, який виокремлює три етапи даного процесу: активізація діяльності банківських установ; на другому етапі необхідно розробляти та впроваджувати спеціальні фінансові інструменти для мігрантів, які б періодично розміщувалися серед мігрантів і дозволить залучати їх кошти для реалізації різних проектів в Україні; на третьому етапі мають проявити активність органи місцевої влади для підготування проектів по розвитку рідних територій мігрантів, що дозволить залучити кошти мігрантів на ці цілі [13].

Окремого дослідження потребує економічна доцільність та обґрунтованість пропонованих заходів у межах державного регулювання міжнародної міграції. І хоча низку заходів уряд країни може забезпечити за рахунок фінансування МОМ і МОП, держава витратить певні ресурси на пропоновані заходи. Основні зовнішні економічні ефекти від здійснення цих заходів у межах регулювання міжнародної міграції робочої сили відображені на рис. 3.16.

Отримання додаткової економічної вигоди для держави у разі регулювання міжнародної трудової міграції схематично можна подати таким чином. Регіональні інформаційно-консультаційні центри, атакше з працевлаштування та Державне бюро закордонного працевлаштування сприятимуть зростанню частки українських мігрантів із легальним трудовим статусом. Адже, як ми визначали вище, в Україні існує висока тінізація міжнародної міграції робочої сили, коли частка легальної міграції не перевищує 5–10 %. Легалізація трудових мігрантів сприятиме покращенню умов їх праці, а також зростанню оплати праці та соціального захисту.

Безпосередній вплив на ці процеси має маркетингова та регулювальна діяльність ДБЗП. Підвищення частки мігрантів, які працюватимуть за кордоном легально, зумовить зростання їхніх доходів (за оцінками, легально працюючі, іноземні робітники завдяки вищій заробітній платі та рівню соціального захисту можуть розпоряджатися часткою доходів, що на 50 % більше ніж у нелегальних трудових мігрантів [199]. Тому логічно очікувати зростання грошових переказів мігрантів до України. Це позитивно впливатиме на платіжний баланс країни, стимулюватиме внутрішній ринок та меншою мірою – зростання ПІІ.

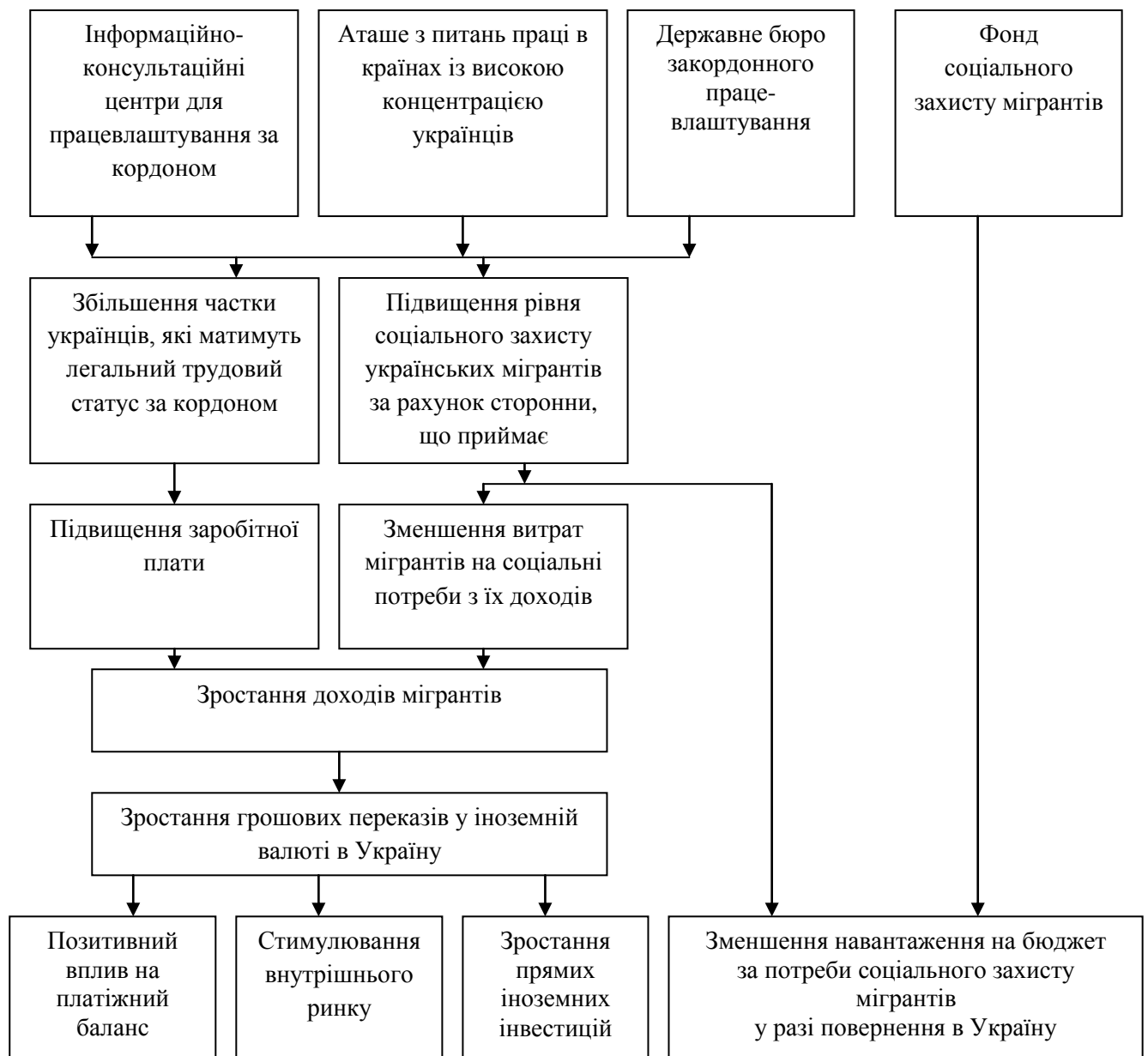

Рис. 3.16. Сутність зовнішніх економічних ефектів державного регулювання міжнародної міграції робочої сили в Україні

Джерело: розроблено автором

Позитивні економічні ефекти від державного регулювання виявляються також у зменшенні навантаження на бюджет завдяки ФСЗМ, функціонування якого разом із підвищенням соціального захисту за рахунок сторони, що приймає, та поліпшенням умов праці дозволить перенести велику частку витрат на соціальний захист працюючих трудових мігрантів на бюджет сторонни що приймає та самих мігрантів у межах соціального страхування.

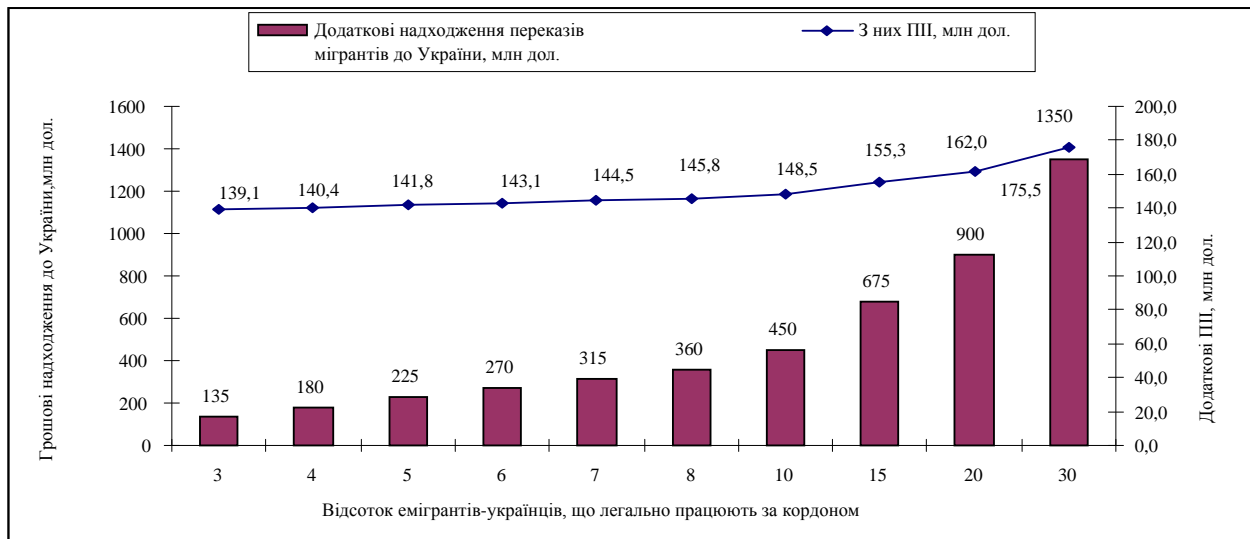

Рис. 3.17. Грошові надходження мігрантів до України залежно від частки легально працевлаштованих міжнародних трудових мігрантів у їх загальній кількості
Джерело: розраховано та побудовано автором

Для коректної оцінки числових значень вищезазначених ефектів існують певні труднощі. Адже величина зазначених ефектів залежить від ефективності функціонування представлених на рис. 3.16 інститутів, зокрема від кількості мігрантів, які отримують легальний трудовий статус. На рис. 3.17 зображено залежність величини переказів мігрантів в Україну від зростання питомої ваги легально працевлаштованих міжнародних трудових мігрантів у їх загальній кількості

Для отримання результатів, поданих на рис. 3.17, використано такі вихідні дані: кількість мігрантів, що нелегально працюють за межами України, – 3 млн, сума переказів на одного мігранта – 1,5 тис. дол. на рік (загальна сума – 4,5 млрд дол. на рік); сума переказів легально працевлаштованого мігранта вдвічі вища – 3 тис. дол. на рік; загальну кількість мігрантів вважали сталою. Як бачимо з рис. 3.17, суттєві

зовнішні економічні ефекти від регулювання міжнародної міграції робочої сили можна отримувати за умови легалізації, за рахунок функціонування пропонованих інституцій, 10–20 % українців, які працюють за кордоном. Ідеться насамперед про обов'язок держави дбати про своїх громадян, хоч де б вони перебували – в Україні чи за кордоном. Зауважимо, що наявності легального статусу українські міжнародні трудові мігранти частіше приїжджатимуть до України, а отже, збільшиться частота комунікацій між ними та родичами, що позитивно впливатиме на інтегрованість українського суспільства в глобальний інформаційний і культурний простір.

Таким чином, диспозиція України в міжнародній трудовій міграції характеризується долученням її до системи потоків робочої сили насамперед як донора. Хоча статистичні дані міжнародних організацій вказують на наявність в Україні великої кількості осіб, що народилися за її межами, однак така ситуація зумовлена історичним чинником (перебуванням тривалий час у складі СРСР). Особливість міжнародної трудової еміграції з України полягає у тому, що в сегменті висококваліфікованої робочої сили міграція має переважно постійний характер. Це означає, що країна назавжди втрачає інтелектуальний потенціал. Однак заходи з нейтралізації такої тенденції мають полягати у загальній макроекономічній і соціальній політиці, зокрема, в зростанні оплати праці кваліфікованих працівників і спеціалістів. Ще одна особливість міграції в Україні – є майже повна тінізація еміграції низькокваліфікованих працівників, що суттєво знижує доходи та соціальний захист українців, які працюють переважно в Російській Федерації, Польщі, Чеській Республіці, Португалії та Іспанії. Держава має економічні стимули впливу на міжнародну міграцію в частині підвищення частки міжнародних трудових мігрантів, які матимуть легальний статус. Для цього потрібно утворити відповідну систему інститутів: бюро закордонного працевлаштування, регіональні інформаційно-консультаційні центри, запровадити посаду аташе з питань праці в країнах де працює багато українців-нелегалів (Росія, Польща, Чехія, Португалія та Іспанія), створити фонд соціального захисту мігрантів. За ефективно налагодженої діяльності зазначених організацій можна очікувати додаткового зростання переказів мігрантів до 1,3 млрд дол. (в тому числі ПП – до 175 млн дол.) та зменшення

бюджетних витрат на соціальний захист міжнародних нелегальних трудових мігрантів, які з настанням непрацевдатності повертаються в Україну.

Висновки до розділу 3

1. Здійснена відповідно до розробленої моделі оцінка міграційного потенціалу України свідчить про, що країна є переважно донором робочої сили (76-та позиція світового рейтингу). Потенціал країн, які безпосередньо межують або розташовані в тому ж регіоні, що й Україна, набагато вищий. Тому Україна експортує як некваліфіковану робочу силу, так і великою мірою фахівців із вищою освітою. Некваліфікована робоча сила мігрує здебільшого до країн Європи, які або межують з Україною (Російська Федерація, Польща, Чеська Республіка), або розташовані порівняно недалеко (Італія, Португалія, Іспанія). Кваліфікована робоча сила мігрує до Росії, США, Канади, Німеччини, Австралії та Аргентини. Водночас Україна є потенційним реципієнтом трудових мігрантів з країн Африки та Азії, що загрожує зростанням нелегальної міграції з цих регіонів у майбутньому.

2. Проведена комплексна оцінка економічного впливу міжнародної міграції робочої сили виявила, що в коротко- і середньотерміновій перспективі Україна отримує від залучення до міжнародної трудової міграції суттєві позитивні економічні ефекти. Грошові перекази мігрантів зумовлюють великий мультиплікативний ефект (41 млрд дол.) і є вагомою складовою доходів населення України (10 % загальної заробітної плати в економіці України), суттєво впливаючи на добробут. Негативний вплив міжнародної міграції нині виявляється у витратах на підготовку фахівців із вищою освітою, які мігрують за кордон (приблизно 1 млрд дол. на рік). Позитивні ефекти набагато перевищують негативний вплив міграції у поточному періоді та з високою ймовірністю, перевищуватимуть їх у довготерміновій перспективі, коли можливі додаткові негативні ефекти, пов'язані зі зменшенням робочої сили прямо через міграцію і внаслідок зменшення народжуваності дітей в Україні, зумовленого трудовою міграцією жінок. Довготермінові негативні ефекти є потенційними, для їх прояву потрібно створивши

велику кількість робочих місць, що малоімовірно (навантаження на одне робоче місце у 2012 р. перевищувало 100 осіб).

3. Дослідження диспозиції України в міжнародній трудовій міграції виявило певну асиметрію залучення до системи потоків робочої сили. Україна насамперед є донором робочої сили. Тут проживає багато громадян, народжених у інших країнах, хоча вони не є трудовими мігрантами. Це зумовлено історичним чинником (перебуванням у складі СРСР). У сегменті висококваліфікованої робочої сили переважає постійна міграція здебільшого до США, Канади, Німеччини, Російської Федерації, Австралії та Аргентини, низькокваліфікованої – тимчасова, яка має переважно нелегальний характер (частка легальних трудових мігрантів з України становить близько 2 %) – до Російської Федерації, Польщі, Чеської Республіки, Португалії та Іспанії.

4. З урахуванням особливостей залучення України до міжнародної трудової міграції держава має брати участь у розбудові інституційного середовища регулювання міжнародної трудової міграції. Міжнародна міграція – явище об'єктивне, й уникнути його не вдасться. Із огляду на низький міграційний потенціал України, вона ще тривалий час залишатиметься донором робочої сили для інших країн. Потрібно утворити Державне бюро закордонного працевлаштування і мережу підпорядкованих йому регіональних інформаційно-консультаційних центрів(у західних та Київській областях), фонд соціального захисту мігрантів, запровадити в посольствах України в Російській Федерації, Польщі, Чеській Республіці, Іспанії та Португалії посаду аташе з питань праці. Такі заходи дадуть змогу збільшити частку легально працевлаштованих українців-мігрантів, підвищити їхні доходи, а отже, й грошові перекази сім'ям в Україну. У разі ефективно налагодженої роботи перелічених організацій можна очікувати додаткового зростання грошових переказів мігрантів до 1,3 млрд дол. (в тому числі ПП – до 175 млн дол.) та зменшення бюджетних витрат на соціальний захист міжнародних нелегальних трудових мігрантів, які з настанням непрацевдатності повертаються до України.

Основні результати розділу викладено в працях [61–82, 174].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено дослідження важливого для всіх країн, зокрема й України, соціально-економічного завдання – врахування зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили для країн-донорів і країн-реципієнтів. Це, своєю чергою, дало змогу обґрунтувати та розробити заходи щодо посилення позитивних і водночас послаблення негативних впливів міжнародної міграції робочої сили на економіку України. Основні висновки, що підтверджують результати проведеного дослідження, полягають у такому:

1. Міжнародна міграція робочої сили має дві системно взаємозв'язані компоненти: стабільну (кількість іммігрантів та емігрантів у конкретних економіках) та динамічну (первинні та вторинні міжнародні міграційні потоки робочої сили за певний період). Хоча міжнародна трудова міграція може бути структурована за багатьма ознаками, проте з позиції її впливу на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів робочої сили важливими ознаками поділу є правовий статус мігрантів, їх кількість і рівень інтелектуально-культурного капіталу.

2. Міжнародна міграція робочої сили неоднозначно впливає на економіки країн. До найбільш *позитивних зовнішніх економічних ефектів* міжнародної міграції робочої сили слід віднести: *в економіці країни-реципієнта* – збільшення кількості робочої сили, зростання обсягів виробництва, внутрішнього ринку, вливання інтелектуального капіталу в економіку, згладжування диспропорцій на ринку праці, покращення вікової структури робочої сили, зростання конкурентоспроможності продукції, економія на пенсіях та інших соціальних виплатах, заощадливість на навчанні; *в економіці країни-донора* – зменшення напруги на місцевому ринку праці, інвестиції потенційних мігрантів у освіту, зниження рівня безробіття, зменшення бюджетного навантаження, зростання доходів населення за рахунок трансфертів мігрантів, збільшення попиту на внутрішньому ринку товарів і послуг за рахунок трансфертів, інвестиції сімей мігрантів за рахунок трансфертів, можливість повернення кваліфікованих працівників, які набули досвіду та отримали освіту за кордоном, зниження рівня бідності. Найбільшими *негативними зовнішніми*

економічними ефектами міжнародної міграції робочої сили є: в економіці країни-реципієнта – збільшення бюджетного навантаження за рахунок «сильної» та «локальної» пасток безробіття, зростання тіньового сектору економіки, додаткові витрати на нейтралізацію посилення соціальної напруги та криміналізації; в економіці країни-донора – «відтік мізків», технологічне відставання, падіння ВВП, можливе зростання інфляції за значної переваги зовнішніх трансфертів, зменшення кількості робочої сили у довготерміновій перспективі.

3. На міжнародну трудову міграцію впливає багато чинників. У контексті поділу міжнародної міграції робочої сили на стабільну та динамічну компоненти всі чинники доцільно згрупувати в чотири групи. Дві з них впливають на стабільну компоненту (мотиви зайнятості, демографічні проблеми, ступінь культурної уніфікації, рівень соціально-економічної стабільності, наявність міжнародних неформальних соціальних мереж, ставлення в суспільстві до емігрантів/іммігрантів, режим імміграції/еміграції робочої сили). Ще дві групи чинників впливають на динамічну компоненту міграції робочої сили: на інтенсивність первинних міжнародних міграційних потоків (притягання – відштовхування, доступність каналів міграції); на інтенсивність рееміграції трудових мігрантів (сталість намірів, тривалість міграції, соціальні та родинні зв'язки, вартість повернення, спрощеність повторної міграції, право на соціальний захист у разі повернення).

4. Міжнародна міграція робочої сили чинить позитивний сумарний вплив на економіку країн-донорів, який виявляється у стимулюванні розвитку внутрішнього ринку грошових переказів від мігрантів, що для низки країн перевищують 20 % ВВП. Водночас негативний вплив відпливу працездатного населення на забезпечення економік робочою силою відсутній, оскільки в країнах-донорах рівень безробіття досить високий (перевищує 15 %). Відплив висококваліфікованих працівників за кордон також не створює їх дефіцит у країнах походження, однак призводить до втрат державних інвестицій в освіту. Для країн-донорів робочої сили вплив міграції жінок на майбутній кадровий потенціал також несуттєвий (відносна міграційна втрата жіночого населення не перевищує 1–2 % у переважній більшості країн). Тому міжнародну трудову міграцію в країнах-донорах слід розглядати як

позитивне явище, що потребує відповідної державної політики регулювання та стимулювання.

5. Вплив міжнародної міграції робочої сили на економіки країн-реципієнтів складним чином поєднує позитивні зовнішні економічні ефекти. Основний позитивний ефект – зростання кадрового потенціалу (міжнародна міграція забезпечує значну частку приросту робочої сили в переважній більшості розвинутих країн). Пряма економія витрат на підготовку висококваліфікованої робочої сили за рахунок її імміграції з інших країн є невеликою (здебільшого не перевищує 1 % ВВП), при цьому підвищується інтелектуальний потенціал країни-реципієнта. Відплив фінансових ресурсів через грошові перекази мігрантів можна розглядати як суттєвий негативний ефект лише в деяких розвинутих країнах (зокрема, в Люксембурзі – 20 % ВВП, у Швейцарії – 4 % ВВП). У більшості країн-реципієнтів цей ефект несуттєвий (менше 1 % ВВП). Основним негативним зовнішнім економічним ефектом міжнародної міграції робочої сили для країн-реципієнтів є соціальні та фінансові витрати суспільства і держави на боротьбу з нелегальною міграцією.

6. Диспозиція країни в міграції робочої сили може бути адекватно описана в межах моделі міграційного потенціалу, згідно з якою кожна країна характеризується певним показником, що складається з двох компонентів: сумарного впливу факторів «притягання – відштовхування» та відносної доступності каналів міграції. До групи країн із високим міграційним потенціалом належать США, Канада, Чеська Республіка, Саудівська Аравія, деякі країни Європи, Австралія. Низький міграційний потенціал мають країни Африки, Південної Америки, деякі острівні країни. Україна має невисокий міграційний потенціал, а тому є реципієнтом робочої сили лише для країн Африки та деяких країн Азії. Для решти країн вона є донором робочої сили: висококваліфікованих працівників – до США, Канади, Німеччини, Росії, Австралії, Аргентини та низькокваліфікованої робочої сили (переважно нелегально) – до Російської Федерації, Польщі, Чеської Республіки, Португалії, Іспанії. Тому нагальним завданням для держави є насамперед виведення процесів міграції робочої сили з тіні.

7. Для отримання максимальних позитивних зовнішніх економічних ефектів від міжнародної міграції в економіці України потрібно побудувати інфраструктуру державного регулювання міжнародної трудової міграції, яка охоплювала б: регіональні інформаційно-консультаційні центри в регіонах, де спостерігається найвища інтенсивність нелегальної міжнародної міграції; фонд соціальної допомоги трудовим мігрантам; бюро закордонної зайнятості громадян України; аташе з питань праці в посольствах країн, де кількість трудових іммігрантів найбільша. Це дозволить значною мірою зменшити тінізацію трудової міграції України, зробити її керованою, що створить позитивні зовнішні економічні ефекти, зокрема, за рахунок зростання доходів мігрантів, а відтак і їх грошових переказів в Україну (додаткові надходження – до 1,3 млрд дол., у тому числі ПП – до 175 млн дол.). Додатковими позитивними економічними ефектами стане зростання довіри українських громадян до держави, збільшення частоти контактування мігрантів із сім'ями, що залишилися в Україні, а це сприятиме покращенню демографічної ситуації, інтенсифікації культурного й інформаційного обміну між Україною та іншими країнами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеев Е. Н. Теоретические аспекты исследования трудовой миграции [Электронный ресурс] / Е. Н. Авдеев. – Режим доступа : <http://geoeko.mrsu.ru/2008-2/pdf/6-Avdeev.pdf>
2. Акімов Д. Соціальні основи трудової міграції: західна та східна моделі / Д. Акімов // Віче. – 2009. – № 14. – С. 2–3.
3. Акімов Д. І. Інтелектуальна трудова міграція: наскільки страждає Україна від «відтоку мізків» / Д. І. Акімов // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 297–299.
4. Алешковский И. А. Тенденции международной миграции в глобализирующемся мире / И. А. Алешковский, В. А. Ионцев // Век глобализации. – 2008. – № 2. – С. 77–87.
5. Андрусишин Н. І. Доходи трудових мігрантів як чинник інвестиційного забезпечення розвитку регіону / Н. І. Андрусишин, М. М. Біль // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : зб.наук. праць. – 2009. – Вип. 15. – № 4 (ч. 2). – С. 139–147.
6. Бабич Д. Відтік мізків: Топ-5 країн, куди емігрують кращі українські фахівці / Д. Бабич // Голос.Уа – Режим доступу: http://ua.golos.ua/social_problem/13_02_14_utechka_mozgov_top5_stran_kuda_emigriruyut_luchshie_ukrainskie_spetsialisty
7. Ваврищук Н. Г. Міжнародна міграція робочої сили в контексті розширення Європейського союзу : дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / Ваврищук Наталія Георгіївна; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». – К., 2007. – 308 с.
8. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрана]
9. Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України / О. Варецька // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 5. – С. 34–39.
10. Васильченко В. С. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб; Київ. нац. екон. ун-т. - К., 2005. - 403 с.

11. Вірна Н. Заробітки. Соціальне сирітство. Прірва [Електронний ресурс] / Н. Вірна[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chas.cv.ua/49_10/17.html
12. Вульфенсон Дж. Оглядываясь в прошлое, заглядывая в будущее. Развитие и сокращение масштабов бедности / Дж. Вульфенсон, Ф. Бургиньон // МИРР; Всемирный банк. – 2004. – 38 с.
13. Гайдуцький А. П. Грошові трансферти мігрантів у системі міжнародного ринку капіталу : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / А. П. Гайдуцький; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2010. - 32 с. .
14. Гальків Л. І. Статистичне оцінювання міграційних процесів в Україні у контексті втрат людського капіталу / Л. І. Гальків // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20(5). – С. 124–131.
15. Герасименко Г. В. Гендерні аспекти трудових міграцій населення України / Г. В. Герасименко, О. В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2006. – № 1. – С. 46–54.
16. Глущенко Г. Воздействие миграции квалифицированных работников на мировое экономическое развитие // Общество и экономика. – 2005. – № 3. – С. 174–207.
17. Глущенко Г. И. Миграция и развитие: мировые тенденции / Г. И. Глущенко // Вопросы статистики. – 2008. – № 2. – С. 65–79.
18. Глущенко Г. И. Перспективы встраивания миграционной политики в стратегию экономического развития России / Г. И. Глущенко // Вопросы статистики. – 2008. – № 7. – С. 20–34.
19. Глущенко Г. И. Транснационализм мигрантов и перспективы глобального развития / Г. И. Глущенко // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 12. – С. 50–57.
20. Глущенко Г. И. Инвестиционный потенциал международной трудовой миграции / Г. И. Глущенко // Финансы и кредит. – 2004. – № 18. – С. 59–70.
21. Гончаренко Г. Актуальные проблемы миграционных процессов / Г. Гончаренко. – Ростов-на-Дону. : Изд-во Южного федерального ун-та, 2007. – Ч. 1, 2. – 558 с.

22. Горідько Н. П. Оцінка граничних схильностей до споживання та заощадження в сучасній економіці України / Н. П. Горідько // БізнесІнформ. – 2011. – № 7. – С. 12–15.

23. Готовцева Л. Г. Финансово-экономические характеристики и тенденции межгосударственной трудовой миграции / Л. Г. Готовцева, А. П. Рязанцев, Е. Ю. Хрусталева // Проблемы прогнозирования. – 2012. – № 4. – С. 80–85.

24. Гринкевич С. С. Як подолати негативний вплив міграційних процесів на формування інтелектуального трудового потенціалу України [Електронний ресурс] / С. С. Гринкевич, І. Р. Проців // Економічний форум. – 2011. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ekfor/2011_4/47.pdf

25. Грішнова О. А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку : монографія / О. А. Грішнова, С. Р. Пасека, А. С. Пасека. - Черкаси : Маклаут, 2011. - 358 с.

26. Гуменюк Ю. Міжнародний ринок унікальної робочої сили: перспективи мігрантів / Ю. П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 691. – С. 321–327.

27. Гуменюк Ю. П. Теоретичні аспекти дослідження впливу міжнародної міграції робочої сили на розвиток економічної системи / Ю. П. Гуменюк, Г. П. Гоголь // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – Вип. 657. – С. 484–497.

28. Демографічна ситуація в Україні у 2014 році [Електронний ресурс] // Експрес-випуск Державної служби статистики України. – 2015. – 17.02.2015 № 28/0/10.2вн-15. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/express/expr2015/02/31pdf.zip>

29. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

30. Дженкова В. І. Внутрішні та зовнішні виміри регулювання міграційних процесів / В. І. Дженкова, Л. М. Левченко, І. Є. Реліна // Економічний простір. – 2009. – № 24. – С. 23–30.

31. Дослідження ситуації у сфері трудової міграції: Україна. Аналітична доповідь [Електронний ресурс] [О. Малиновська, Т. Петрова, О. Позняк, С. Чехович] // Документ для обговорення на Національному тристоронньому семінарі з питань зовнішньої трудової міграції у рамках проекту МОП «Можливості професійного навчання, зайнятість та міграційна політика як чинники запобігання й скорочення масштабів торгівлі жінками в Україні» (2–4 лист. 2005 р.). – 2005. – 56 с. – Режим доступу: <http://www.ilo.org.ua.pdf>

32. Доходи та витрати населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрана].

33. Дронь Є. В. Трудова міграція в Україні: тенденції та наслідки / Є. В. Дронь, В. Г. Заньковська // Економічні науки. – 2010. – № 6. – С. 38–45.

34. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/54/39/1/0/>: [Заголовок з екрана]

35. Європейська конвенція Ради Європи про правовий статус трудящих-мігрантів від 24.11.1977 № ETS N 93 (ратифіковано 16.03.2007) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_307

36. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» 22.09.2011 № 3773-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

37. Звіт щодо методології, організації проведення та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні [електронний ресурс]/ Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи — Будапешт МОП, 2013. – режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_244746.pdf.

38. Зовнішня трудова міграція населення України[електронний ресурс]. – К. «ДП Інформаційно-аналітичне агентство», 2009 – 120 с. – режим доступу: http://ucsr.kiev.ua/books/2009_Foreign_labor_Migration_of_Ukr.pdf

39. Ивахнюк И. В. Международная трудовая миграция / И. В. Ивахнюк. – М. : Экономический ф-т МГУ; ТЭИС, 2005. – 288 с.

40. Ионцев В.А. Изучение миграции населения / В.А.Ионцев, И.В. Ивахнюк // Уровень жизни населения регионов России. – 2008. – № 3–4. – С. 72–80.
41. Ионцев В.А. Экономика народонаселения. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 667 с.
42. Ионцев, В. А. Международная миграция: теория и история изучения // Международная миграция населения: Россия и современный мир / [под ред. В. А. Ионцева]. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – Вып. 3. – С. 53–105.
43. Калініченко В. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів в контексті соціального партнерства [Електронний ресурс] / В. Калініченко // Теорія і методика професійної освіти. – 2012. – Додаток 1. – Режим доступу: <http://www.tmpe.gb7.ru/docs/dod/12kalinichenko.pdf>
44. Кіпень В.П., М.В.Авксентьєв. Міграційний потенціал України / В.П.Кіпень, М.В.Авксентьєв.– Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. – 128 с.
45. Конвенція МОП «Про зловживання в галузі міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей і ставлення» (підписана 24.06.1975 № 143) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_163
46. Конвенція МОП про примусову чи обов'язкову працю від 28.06.1930 № 29 (ратифікована від 10.08.1956) [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136
47. Конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 14.11.2008 (ратифікована від 21.12.2011) [електронний реурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_j82
48. Концепція державної міграційної політики: (затверджена указом Президента України від від 30.05.2011 № 622/2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>
49. Колосницына М. Г. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования / М. Г. Колосницына, И. К. Суворова // Экономический журнал ВШЭ. – 2005. – № 4. – С. 543–565.

50. Коновалов В. Международная трудовая миграция и экономический рост / В. Коновалов // Человек и труд. – 2010. – № 12. – С. 27–31.
51. Корчевська Л.О. Інтеграція України до світового ринку праці через використання трудового потенціалу: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 / Корчевська О. Л. – Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
52. Красинец Е. С. Международная миграция населения в России в условиях перехода к рынку / Е. С. Красинец. – М. : Наука, 1997. – 191 с.
53. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України / О. Краузе // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2(27). – С. 26–30.
54. Кривенко Ю. І. Міграційні процеси за умов глобалізації (соціально-філософський аспект) / Ю. І. Кривенко [Електронний ресурс] // Гілея. – 2010. – № 39. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010
55. Лібанова Е.М. Ринок праці та соціальний захист : Навч. посібник / Е. Лібанова, О. Палій. – Київ : Основи, 2004. – 491 с.
56. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського союзу: виклики та уроки для України / О. А. Малиновська. – К. : НІСД, 2014. – 48 с.
57. Маршалл А. Принципы политической экономии/Пер. с англ. Р.И. Столпера, общ. ред. С.М. Никитин. – М.: Прогресс, 1983: Т. 1. - М. : Прогресс, 1983. - 415 с.
58. Метелев С. Международные миграционные процессы: концептуальный анализ / С. Метелев // Человек и труд. – 2006. – № 4. – С. 78–82.
59. Методологічні пояснення /Державна служба статистики України [електронний ресурс] – режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>[заголовок з екрану]
60. Міграція в Україні: Факти і цифри [електронний ресурс] /ред.. О. Малиновська – К.:МОМ, Представництво в Україні, 2013. – 15 с. – режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf
61. Мойсей В.І. Функціональна роль міжнародної торгівлі в умовах глобалізації /В. І. Мойсей // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: економічні науки. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. 4 (40). – С. 65–70.

62. Мойсей В.І. Ефекти впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країн-реципієнтів та країн-донорів / В. І. Мойсей // Економічний форум. – 2012. – №4. – С. 90–96.

63. Мойсей В.І. Тенденції і проблеми міжнародної міграції в умовах сучасного світу / В.І. Мойсей // Стратегія розвитку України. – 2013. – №1. – С. 135–141.

64. Мойсей В.І. Оцінка економічних ефектів міжнародної трудової міграції на прикладі України / В.І. Мойсей // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №12. – С.74–77.

65. Мойсей В.І. Економічні ефекти державного регулювання міжнародної трудової міграції в Україні / В.І. Мойсей // Економіка та держава. – 2013. – № 1. – С.88–90.

66. Мойсей В.І. Модель міграційних потенціалів: диспозиція України на міжнародному ринку праці/ В.І.Мойсей, О.В. Михайловська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. –№ 3(68). – С.28–42.

67. Мойсей В.І. Основні чинники міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобалізаційних змін / В.І. Мойсей // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки.– Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2014. – Вип. 3.(55). – С.66–77.

68. Мойсей В. І. Зовнішні ефекти міжнародної міграції трудових ресурсів / В. І. Мойсей // Технологический аудит и резервы производства. – 2015, № 2/6 (22). – С. 87–93.

69. Мойсей В.И. Тенденции развития фондового рынка и рынка ценных бумаг / В.И. Мойсей // Экономика. Психология. Бизнес: Региональный межвузовский журн. – Красноярск, 2011. – С. 78–81.

70. Мойсей В.І. Україна як суб'єкт міжнародних відносин / В.І. Мойсей // Сучасні тенденції розвитку наукової думки: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 31 січ. – 7 лют. 2011 р.). – О., 2011. – С. 117–119.

71. Мойсей В.И. Проблемы регулирования миграционных потоков в Украине / В.И. Мойсей // Первый шаг у науки: материалы 4-ї Всеукр. наук.-практ. конф., (Луганськ, 5-6 квіт. 2011 р.). – Л., 2011, – Т.2. – С.96–100.

72. Мойсей В.І. Міграційні процеси у транскордонному співробітництві / В.І. Мойсей // матеріали Міжнар. інтернет-конф. Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту (Луцьк, 24-25 лют. 2011р.). – Л., 2011. – С. 64–66.

73. Мойсей В.І. Транскордонне економічне співробітництво України в умовах глобалізації та європейської інтеграції / В.І. Мойсей // Формування мереж прикордонного співробітництва України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Чернівці, 12-13 трав. 2011 р.). – Ч., 2011. – С. 92–95.

74. Мойсей В.І. Глобальна система міжнародних потоків робочої сили / В.І.Мойсей // Досвід ЄС та країн СНД у трансформаційних процесах фінансового ринку: матеріали Міжнар. наук.-теор. міжвідомчої конф., (Київ, 22 лист. 2012р.). – К., 2012. – С.81–82.

75. Мойсей В.І. Глобальна система міграційних потоків в соціально-економічному розвитку сучасної світової економічної системи / В. І. Мойсей // Концепції, стратегії та напрями розвитку української держави: економіка, фінанси, право: матеріали наук.-практ. конф., (Київ, 28 вер. 2012 р.). – К., 2012. – С. 81–82.

76. Мойсей В. І. Міжнародна міграція трудових ресурсів як складне системне явище в міжнародному економічному просторі /В. І. Мойсей // Інтеграційні пріоритети України в сучасному гео економічному просторі: матеріали наук.-практ. конф. (Сімферополь, 28-29 верес. 2012р.). – С., 2012. – С. 69–70.

77. Мойсей В. І. Трансформація структури міжнародних міграційних потоків в умовах глобалізації/ В. І. Мойсей // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики: тези Міжнар. наук-практ. конф. ІСЕМВ, (Київ, 15 трав. 2012 р.). – К., 2012. – С. 84–85.

78. Мойсей В. І. Самоорганізація міжнародних міграційних мереж як чинник підвищення рівня міграційної рухливості / В.І. Мойсей // Східне партнерство – 2012: зб. наук. праць за матеріалами 8-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Перемишль 7–15 верес. 2012р.). – Перемишль, 2012. – Ч. 3. – С.101–103.

79. Мойсей В. І. Переміщення трудових ресурсів в контексті нерівномірності економічного розвитку країн світу/ В. І. Мойсей // Передові новини науки – 2012:

зб.наук. праць за матеріалами 8-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Прага, 27серп. – 5 верес. 2012р.). – Прага, 2012. – Ч. 3. – С.75–76.

80. Мойсей В.І. Стадії процесу міжнародної трудової міграції в умовах інтенсифікації світових міграційних процесів/ В.І. Мойсей // Новини наукового прогресу – 2012: зб. наук. праць за матеріалами 8-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Софія 17–25 серп. 2012р.). – Софія, 2012. – Ч. 2. – С.108–109.

81. Мойсей В.І. Ефекти міжнародної міграції в економіках країн-реципієнтів / В.І. Мойсей // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: тези доп.Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 9 квіт. 2014 р.). – К., 2014. – С. 71–73.

82. Мойсей В. І. Вдосконалення регулювання міжнародної міграції в Україні / В. І. Мойсей // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., (Чернівці, 23 – 24 квіт. 2015 р.). – Ч., 2015. – С. 390–393.

83. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік : [статист. зб.]. – К. : Інформаційно-видавничий центр Держстату України, 2012. – 305 с.

84. Нагайцева Е.А. - Миграционные процессы в приграничном агропромышленном регионе России в годы реформ: тенденции, механизмы и проблемы регулирования /Е. А. Нагайцева// [Электронный ресурс]: Опыт социологического анализа в Алтайском крае в 1990—2002 гг. Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 .-М.: РГБ, 2005. – 245 с. – режим доступу:<http://diss.rsl.ru/diss/05/0239/050239045.pdf>

85. Нижник В. М. Аналіз теоретичних основ формування трудової міграції населення / В. М. Нижник, А. С. Найдюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – С. 253–256.

86. Нові правила щодо спрощення процедури видачі віз з 1 січня 2008 р. / Представництво Європейського Союзу в Україні [електронний ресурс] - режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/travel_to_eu/visa/index_uk.htm

87. Оліскевич М. Дослідження функції споживання в Україні / М. Оліскевич // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – № 4. – С. 92–105.

88. Ольшевська І. П. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації : дис. канд. екон. Наук: 08.00.02 / Ольшевська Ірина Петрівна; Київський національний економічний ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2007. – 226 с.

89. Орешкин В. Россия и международная миграция трудовых ресурсов В.Орешкин // МЭиМО. – 2004. – № 3. – С. 74–80.

90. П'ятковська О. Класифікація видів міжнародної трудової міграції: окреслення операційних понять / О. П'ятковська // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 1(30). – С. 30–34.

91. П'ятковська О. Р. Особливості регулювання міжнародної трудової міграції в умовах світової фінансово-економічної кризи О. Р. П'ятковська // Вісник Львівської комерційної академії. – 2009. – № 30. – С. 27–30.

92. Пальников М. Новое переселение народов: фатальный вызов? М. Пальников // МЭиМО. – 2006. – № 7. – С. 97–108.

93. Панкратова Р. А. Гастарбайтер: международная трудовая миграция на Дальний Восток РФ: современное состояние и тенденции / Р. А. Панкратова // Российское предпринимательство. – 2007. – № 10. – Вып. 2. – С. 135–140.

94. Пахомов Ю. Сучасна Одісея / Ю. Пахомов // Зовнішні справи. – 2007. – № 10. – С. 22–26.

95. Пирожков С. Зовнішня міграція в Україні: причини, наслідки, стратегії / С. Пирожков [та ін.]; [Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних націй, Національний ін-т стратегічних досліджень]. – К. : [б. в.], 1997. – 127 с.

96. Пирожков С. І. Демографічний чинник у глобальні стратегії розвитку України / С. І. Пирожков // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 5–20.

97. План заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики [Електронний ресурс] (затв. розпорядженням КМУ від 12 жовт. 2011 р., N 1058-р). – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D1%80>.

98. Постанова КМУ «Про утворення Ради з питань трудової міграції громадян України при Кабінеті Міністрів України» від 20 січня 2010 р. N 42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/42-2010-%D0%BF>.

99. Попит та пропозиція робочої сили [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрана]

100. Попов С. В. Теоретичні аспекти дослідження міжнародної торговельно-економічної діяльності на регіональному рівні / С. В. Попов // Культура народів Причорномор'я. – 2009 – № 176. – С. 50–53.

101. Пробоїв О. А. Україна в контексті міграційних процесів під час політичної нестабільності в світі / О. А. Пробоїв, І. І. Грицюк // Інноваційна економіка. – 2011. – № 3. – С. 21–27.

102. Прямі інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрана]

103. П'ятковська О. Р. Методологічні засади дослідження міжнародної трудової міграції з позицій країни-донора , О. Р. П'ятковська // Зб. наук. пр. ХКТЕІ : серія "Економічні науки", 2013 - № 6. - С. 411-421.

104. Рекомендація Європейського Парламенту і Ради 2008/С 111/01 "Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя" від 23 квітня 2008 року [електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_988

105. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право : підручник. – К. : КНТ, 2007. – 639 с.

106. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять / О. Ровенчак // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 127–139.

107. Ровенчак О. А. Міжнародна міграція крізь призму її причин і наслідків / О. А. Ровенчак // Вісник Львівського університету. – 2009. – Серія : соціологія. – Вип. 3. – С. 125–142.

108. Ромащенко Т. І. Особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників в умовах глобалізації /Т. І. Ромащенко // Проблемы и перспективы сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУАМ : сб. науч. тр.). – 2008. – Т. 1. – С. 339–344.

109. Ромащенко Т. І. Соціально-економічні наслідки міжнародної трудової міграції / Т. І. Ромащенко // Вісник Черкаського університету. Серія : економічні науки. – 2009. – № 151. – С. 169–181.

110. Руденко Н. В. Вплив зовнішньої трудової міграції на розвиток національних ринків праці / Н. В. Руденко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 22. – С. 136–142.

111. Руководство по разработке эффективной политики в области трудовой миграции в странах происхождения и назначения [Электронный ресурс]. – ОБСЕ, МОТ, МОМ. – 2006. – 293 с. – Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/eea/19243>

112. Рыбаковский Л. Л. Миграция населения. Три стадии миграционного процесса (Очерки теории и методов исследования): [монография] / Л. Л. Рыбаковский. – М. : Наука, 2001. – 114 с.

113. Нагайцева Е. А. Миграционные процессы в приграничном агропромышленном регионе России в годы реформ: тенденции, механизмы и проблемы регулирования [Электронный ресурс]: Опыт социологического анализа в Алтайском крае в 1990–2002 гг. : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04. – М. : РГБ, 2005. – 245 с. – Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/05/0239/050239045.pdf>

114. Соглашение о сотрудничестве в области трудовой миграции и социальной защиты трудящихся-мигрантов від 15.04.1994 (ратифіковано 11.07.95) [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_012

115. Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України: / матеріали наук.-практ. конф. [Электронный ресурс] / Нац.ін. стратегічних досліджень. 27 верес. 2011 р. – Режим доступа: <http://www.niss.gov.ua/articles/578/>

116. Стаканов Р. Д. Діалектика взаємозв'язку міжнародної трудової міграції та макроекономічного розвитку за умов глобалізації / Р. Д. Стаканов // Культура народів Причорномор'я. – 2008. – № 147. – С. 92–95.

117. Статистика международной миграции: рекомендации по совершенствованию систем сбора данных / [Р. Е. Билсбороу, Г. Хьюго, А. С. Обераи, А. Х. Злотник]; [пер. с англ]. – М. : Akademia, 1999.

118. Статистичний щорічник України за 2011 рік // [ред. О. Г. Осауленко]. – К. : Август Трейд, 2012. – 558 с.
119. Стокер П. Работа иностранцев: обзор междунар. миграции рабочей силы. / П. Стокер – М.: Академия, 1996. – 330 с.
120. Структура сукупних ресурсів домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>: [Заголовок з екрана].
121. Ступницький О. І. Міжнародна міграція робочої сили та механізми її регулювання : підручник / О. І. Ступницький. – К. : Вид-во: Київ.ун-ту, 2008. – 270 с.
122. Ткаченко М. Ф. Глобальные вызовы для мирового рынка труда / М. Ф. Ткаченко // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 10. – С. 51–58.
123. Трофимова Т. И. Денежные переводы и миграция в условиях глобализации / Т. И. Трофимова // Известия Иркутской государственной экономической академии : – 2008. – № 1(57). – С. 5–9.
124. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг [електронний ресурс] / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с. – режим доступу: <http://www.i-soc.kiev.ua/institute/soc-mon-2013.pdf>
125. Українська трудова міграція до країн Європейського Союзу у дзеркалі соціології / [пер. з пол. Н. Пархоменко; ред. Н. Пархоменко, А. Стародуб]. – К. : [б. в.], 2005. – 128 с.
126. Хикс Дж. Стоимость и капитал / [пер. с англ. Дж. Хикс]. – М. : Прогресс, Универс. – 1993. – 488 с.
127. Ходов Л. Г. Экономика международной миграции самодеятельного населения: (мировой и российский аспекты) : учеб. пособие / Л. Г. Ходов. – М. : Изд-во Междунар. ун-та, 2001. – 53 с.
128. Цапенко И. Роль иммиграции в экономике развитых стран // МЭиМО. – 2004. – № 5. – С. 27–39.

129. Цеацура О. Заробітчанство за кордоном [Електронний ресурс] / О. Цеацура, Д. Редько. – Режим доступу: <http://www.aktualii.org/content/social/35>
130. Цирфа Ю. ЄС лібералізує ринки праці: що пророкує «блакитна карта» пострадянським країнам / Ю. Цирфа // Віче : теор. і громадсько-політ. журн. – 2009. – № 1/2 (січень). – С. 16–17.
131. Чайка-Петегірич Л. Б. Розвиток міжнародної міграції робочої сили в Україні : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 / Чайка-Петегірич Л. Б.; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 22 с.
132. Чайка-Петегірич Л. Б. Організаційно-економічні пріоритети регулювання міжнародної міграції робочої сили // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. праць. – 2009. – № 6. – С. 26–32.
133. Шумилов О. В. Международное трудовое и миграционное право СНГ / О. В. Шумилов; Всероссийская академия внешней торговли. – М. : Книжный мир, 2007. – 96 с.
134. Шушпанов П. Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.07 / Шушпанов П. Г.. – К., 2009. – 20 с.
135. Юськів Б. М. Європейська трудова міграція в умовах глобальної кризи: чинники і наслідки / Б. М. Юськів // Слов'янський вісник: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 11. – С. 289–293.
136. Якуб'як М. Перспективи економічних відносин між Україною та Європейським союзом / М. Якуб'як; за ред. М. Якуб'як, А. Колесніченко. – К. : CASE-Україна, 2006. – 90 с.
137. Яценко А. В. Державне регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні в контексті міжнародної міграції капіталу : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.02 / Яценко Антон Володимирович; Нац. авіац. ун-т. – К., 2012. – 35 с.
138. Annual Report on Immigration and Asylum (COM/2014288 final) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e->

library/documents/policies/legal-migration/general/docs/5th_annual_report_on_immigration_and_asylum_en.pdf

139. Asis M. The return migration of Filipino women migrants: home, but not for good / M. Asis // Female Labour Migration in South-East Asia. – Bangkok: Asian Research Center for Migration, 2001. – P. – 46–72.

140. Beine M. Brain drain and economic growth: theory and evidence / M. Beine M., F. Docquier, H. Rapoport // Journal of Development Economics. – 2001. – Vd. 64. – P. 275–289.

141. Beinea M. Measuring International Skilled Migration: New Estimates Controlling for Age of Entry / M. Beinea, F. Docquierb, H. Rapoportc // World Bank Research Report. – 2006. – Режимдоступу: <http://siteresources.worldbank.org.pdf>

142. Blangiardo G. C. Typology and Geography of European Mass Migration. / G. C. Blangiardo // [Электронныйресурс]. – Режимдоступу: <http://www.un.org/popin/confcon/milan/plen3/3rdplen.html>;

143. Borjas G. Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the Europ. Union /G. J. Borjas. – Washington : World bank, 1999. – 27 p.

144. BorjasG. EconomicsofMigration / G. Borjas // InternationalEncyclopediaoftheSocialandBehavioralSciences. – 2000. – Section 3.4. – Article 38. – 21p.

145. Borjas G. J. The labor demand curve is downward sloping: reexamining the impact of immigration on the labor market / G. J. Borjas // Quarterly Journal of Economics. 2003. – Vol.118. – P. 1335–1374.

146. Borjas G. J. HansonImmigration and the Economic Status of African-American Men / G. J. Borjas , J. Grogger, G. H. Hanson // Economica – 2010. – Vol. 77. – P. 255–282.

147. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a Community immigration policy (COM/2000/0757 final) [Электронныйресурс]. –Режимдоступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/;jsessionid=GqMmTzqdMhv3gnrNc6TqkphJTf18pKyq13LQFwJDbLvpvTJVHGH7!1006595440?uri=CELEX:52000DC0757>

148. Communication from the Commission - Policy Plan on Legal Migration (COM(2005) 669 final) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52005DC0669>

149. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools (COM(2008) 359 final) [Электронный ресурс]–Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0359:FIN:EN:PDF>

150. Council of the European Union, European Pact on Immigration and Asylum [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st13/st13440.en08.pdf>

151. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents // Official Journal of the European Union. – L. 16. – 23.01.2004. – P. 44. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:016:0044:0053:EN:PDF>

152. Council Directive 2004/114/EC of 13 december 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service // Official Journal of the European Union. - L 375. - 23.12.2004. – P. 12 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:375:0012:0018:EN:PDF>

153. Coase R. H. The Problem of Social Cost // Journal of Law and Economics.- 1960. - Vol.3.- P. 1-44. – режим доступа: <http://www2.econ.iastate.edu/classes/tsc220/hallam/Coase.pdf>

154. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>

155. Friedberg R. M. The impact of immigrants on host country wages, employment and growth / R. M., Friedberg, J. Hunt // Journal of Economic Perspectives. – 1995. – N 9(2). – P. 23–44.

156. GDP (current US\$) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

157. Global FDI plunges 18% in 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.arabnews.com/global-fdi-plunges-18-2012>

158. Global flows of foreign direct investment exceeding pre-crisis levels in 2011, despite turmoil in the global economy [Электронный ресурс] // Global investment trend monitor. – 2012. – N 8. – Режим доступа: <http://unctad.org/en/Docs/webdiaeia2012.pdf>

159. Glossary on Migration / IOM (2004) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.iom.int>

160. Hanson G.H. The Economics and Policy of Illegal Immigration in the United States [Электронный ресурс] / G. H. Hanson. – Washington, DC : Migration Policy Institute. – 2009. – 19 p. – Режим доступа: <http://www.migrationpolicy.org/pubs.pdf>

161. Hicks J. The Theory of Wages. /J.Hicks – London.: Macmillan, 1932. – 247 p.

162. Human Development Index [Электронный ресурс]. / Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>

163. Illegal immigration: costs, crimes, & related problems (U.S.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.discoverthenetworks.org/>

164. International Migration Report 2009: A Global Assessment [электронный ресурс] – United Nations. – 2014. – 360 p. – Режим доступа: <http://www.un.org/esa/population/publications/migration/WorldMigrationReport2009>.

165. International Pendulum Migration to Morocco: Multi-Local Residential Strategies of Ageing Migrants in the Todra Valley / International Migration Institute. – Oxford, 2006. – 20 p.

166. Koikkalainen S. Free Movement in Europe: Past and Present [Электронный ресурс] / S.Koikkalainen . - Режим доступа:

<http://www.migrationpolicy.org/article/free-movement-europe-past-and-present>

167. Joshua L.J. A Gravity Model of Immigration. / L.J.Joshua, H. Berg // Economics Letters.– 2008. - Vd. 99, iss. 1. – P. 164-167.

168. Mac Donald H. The Illegal-Alien Crime Wave [Электронный ресурс] / H. Mac Donald // City Journal. – 2004. – N 1 (14). – Режим доступа: http://www.city-journal.org/html/14_1_the_illegal_alien.html

169. McConnell C. Contemporary Labor Economics. – New York: McGraw-Hill/Irwin, / C. McConnell, S. Brue, D. Macpherson // 2003. – 654 p.

170. Migrants by origin and destination: The role of South-South migration // Population Facts. United Nations. – 2012. – N 3.

171. Migration and the economic crisis in the European Union: implications for policy [Электронный ресурс]. – ИОМ. – 2010. – 205 p. – Режим доступа: http://publications.iom.int/bookstore/free/Migration_and_the_Economic_Crisis.pdf

172. Migration and Remittances Factbook 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>

173. Migration Profiles – Common Set of Indicators.[электронный ресурс] – United Nations, DESA-Population Division and UNICEF. — Режим доступа: <http://esa.un.org/MigGMGProfiles/indicators/indicators.htm> [Заголовок экрана].

174. Moisei V. I. Institutional infrastructure of international migration regulation in the context of globalization / V. I. Moisei // News of Science and Education. – 2014. – № 3(3). – С. 5–11.

175. OECD Migration Outlook 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.npdata.be/BuG/165-NV-A-migratie/OECD-Migration-Outlook>

176. Personal remittances, received (current US\$)[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>

177. Petersen W. A General Typology of Migration// The politics of population. / Ed. W. Peterson. – Garden City, New York: Doubleday. – 1964. – P. 271–290.

178. Public expenditure per pupil as a % of GDP per capita [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TERT.PC.ZS>

179. Public spending on education, total (% of GDP) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>

180. Ratha D. Workers' Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance Global Development Finance. – 2003. – Ch. 7. – P. 157–175. – Режимдоступу:<http://siteresources.worldbank.org/INTRGDF/Resource>

181. Regets M. Research Issues in the International Migration of Highly Skilled Workers: A Perspective with Data from the United States [Электронныйресурс]. / M. Regets – Режимдоступу: <http://www.nsf.gov/statistics/srs07203>

182. Rodriguez R. E. Temporary Migration Overseas and Household Labor Supply: Evidence from Urban Philippines / R. E. Rodriguez, R. E. Tiongson // International Migration Review. – 2001. – N 35(3). – P. 709–725.

183. Ruhs M. The Potential of Temporary Migration Programmes in Future International Migration Policy / M. Ruhs // International Labour Review. – 2006. – N 1–2. – P. 7–35.

184. Sarkar P. Are poor countries coming closer to the rich?/ P. SARKAR // Review. Binghamton. – 1999. – Vol. 22. – № 4. – P. 387–406.

185. Schurman-Kauflin D. Study: 1 million sex crimes by illegals [Электронныйресурс]./ D. Schurman-Kauflin // WND – Режимдоступу: <http://www.wnd.com/2006/05/36410/> Read more at <http://www.wnd.com/2006/05>

186. Sjaastad L. A. The Costs and Returns of Human Migration / L. A. Sjaastad // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – Is. 5. – Part 2. – P. 80–93.

187. Skilled immigration in OECD regions [Электронныйресурс]. – Режимдоступу: http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-regions-at-a-glance-2011/skilled-immigration-in-oecd-regions_reg_glance-2011-15-enjsessionid=qtyo0kbglln0.x-oecd-live-01

188. Smart J. Skills and Earnings: issues in the Developmental impact on the Philippines of labor export to the Middle East / J. Smart, A. Virginia, C. Jimenez // Asian Labor Migration: Pipeline to the Middle East. – Boulder and London: Westview Press, 1986. – P. 101–124.

189. Simpson B. The Short- and Long-Run Determinants of Less-Educated Immigration into U.S. States/ B.Simpson , Ch. Sparber // IZA Discussion Paper. – 2012. N. 6437 - <http://ftp.iza.org/dp6437.pdf>.

190. Somerville W. Immigration in the United Kingdom: The recession and beyond Equality and Human Rights Commission / W. Somerville, M. Sumption // Migration Policy Institute, Washington, DC. – March, 2009. – 85 p. – Режимдоступу: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/Immigration-in-the-UK-The-Recession>

191. Stark O. Human capital depletion, human capital formation, and migration: a blessing or a “curse? / O. Stark , C. Helmenstein, A. Prskawetz // Economic Letters . – 1998. – V.60. – P. 363-367.

192. Tapinos G. Irregular Migration: Economic and Political Issues Combating the Illegal Employment of Foreign Workers /G. Tapinos. –Workers Paris : OECD Publishing, 2000. – 182 p.

193. Taylor J. E. International migration and economic development. International symposium on international migration and development / Population Division Department of Economic and Social Affairs. United Nations / J. E. Taylor // Secretariat Turin. – Italy, 2006, 28–30 June.

194. Ukraine. Migration profiles – common set of indicators [Электронныйресурс]. – Режимдоступу: <http://esa.un.org/MigGMGProfiles/indicators/indicators>.

195. Unemployment, total (% of total labor force) – [Электронныйресурс]. – Режимдоступу: <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS>

196. World Migration 2005 [Электронныйресурс]. – International Organization for Migration. – 2011. – Режимдоступу: <http://publications.iom.int/bookstore/free>

197. World Migration 2008 R. Managing Labor Mobility in the Evolving Global Economy / Ed.-in-Chief G. Appave, R. Cholewinski. – Geneva : IOM, 2008. – Vd. 4. – 504 p.

198. World Migration Report 2009 [Электронныйресурс]. – International Organization for Migration. – 2010. – Режимдоступу: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2009_ENGLISH.pdf

199. World Migration Report 2010 [Электронныйресурс]. – International Organization for Migration. – 2011. – Режимдоступу: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf

200. World Migration Report 2013 [Электронный ресурс]. – International Organization for Migration. – 2014. – Режим доступа: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2011_English.pdf

Додаток А

Стабільна компонента міжнародної трудової міграції
(станом на початок 2011 р.)¹

Країна	Населення, тис. осіб	Кількість емігрантів		Кількість іммігрантів, осіб	Частка трудових емігрантів від населення, %
		всього осіб	у тому числі жінок, %		
1	2	3	4	5	6
Білорусь	9595,42	1457700	590994	1023338	15,19
Болгарія	7494,33	963723	62138	63297	12,86
Чеська Республіка	10242,89	161534	241102	308633	1,58
Угорщина	9983,65	320464	207618	75446	3,21
Польща	38276,66	2040228	488338	478116	5,33
Молдова	3572,89	607328	228826	193799	17,00
Румунія	21486,37	2209401	68090	8219896	10,28
Російська Федерація	142958,16	7927324	7089121	1269974	5,55
Словаччина	5462,12	205679	73129	146319	3,77
Україна	45448,33	4883422	3004687	4509860	10,74
Нормандські острови	153,35	33797	39663	74358	22,04
Данія	5550,14	162411	246558	132479	2,93
Естонія	1341,14	129729	108719	173163	9,67
Фарерські острови	48,71	12480	0	1628	25,62
Фінляндія	5364,55	253691	113861	95717	4,73
Ісландія	320,14	29312	18406	4973601	9,16
Ірландія	4469,90	636270	445299	124251	14,23
Латвія	2252,06	219605	198659	746018	9,75
Литва	3323,61	350897	72932	113180	10,56
Норвегія	4883,11	128634	248330	2055644	2,63
Швеція	9379,69	270187	681857	515074	2,88
Велика Британія	62035,57	3377614	3453938	2279482	5,44
Албанія	3204,28	1357233	47292	80857	42,36
Андорра	84,86	61730	0	51496	72,74
Боснія та Герцеговина	3760,15	1163163	13968	23828	30,93
Хорватія	4403,33	679844	370698	670314	15,44
Гібралтар	29,24	24412	0	9257	83,48
Греція	11359,35	913890	505421	893013	8,05
Італія	60550,85	2512843	2368683	389897	4,15
Мальта	416,52	89998	7977	2415	21,61
Чорногорія	631,49	259853	26142	5196	41,15
Португалія	10675,57	1684067	462324	396733	15,77
Сан-Маріно	31,53	2833	0	3471	8,98
Сербія	9856,22	747047	297792	80694	7,58
Словенія	2029,68	139446	76314	17675	6,87

¹Джерело [199]

Продовження додатка А

1	2	3	4	5	6
Іспанія	46076,99	1007852	3056070	2673678	2,19
Македонія	2060,56	408889	75634	123254	19,84
Австрія	8393,64	476966	661386	727950	5,68
Бельгія	10712,07	329022	481373	550160	3,07
Франція	62787,43	881316	3426094	3672396	1,40
Німеччина	82302,47	2529434	5021339	5225787	3,07
Ліхтенштейн	36,03	4024	0	102469	11,17
Люксембург	507,45	38170	87023	307817	7,52
Монако	35,41	28106	0	9682	79,38
Нідерланди	16612,99	601708	0	296729	3,62
Швейцарія	7664,32	272452	876693	959415	3,55
Австралія	22268,38	333941	2421189	2136265	1,50
Нова Зеландія	4368,14	543187	504113	153603	12,44
Фіджі	860,62	173130	8851	14596	20,12
Нова Каледонія	250,87	5778	27848	296760	2,30
Папуа Нова Гвінея	6858,27	31418	9177	143717	0,46
Соломонові острови	538,15	2803	3057	23795	0,52
Вануату	239,65	7047	381	675	2,94
Гуам	179,90	7534	34370	68549	4,19
Кірибаті	99,55	3605	0	1297324	3,62
Маршаллові острови	54,04	10585	0	61201	19,59
Мікронезія	111,06	11456	1239	16747	10,31
Науру	10,26	1153	0	893922	11,24
Палау	20,47	11767	0	64014	57,48
Східне Самоа	68,42	5140	0	26816	7,51
Острови Кука	20,29	27745	0	2668	136,76
Французька Полінезія	270,76	0	15810	0	0,00
Ніуе	1,47	8046	0	35335	548,09
Самоа	183,08	147329	4009	14716	80,47
Токелау	1,14	3086	0	238	271,89
Тонга	104,06	54413	413	807	52,29
Тувалу	9,83	3044	0	124	30,98
Казахстан	16026,37	3116964	1661792	917822	19,45
Киргизстан	5334,22	526975	129641	35738	9,88
Таджикистан	6878,64	493178	162305	233878	7,17
Туркменістан	5042,00	217970	118578	170869	4,32
Узбекистан	27444,70	1537360	671353	948584	5,60
Китай	1341335,15	5808181	342799	466725	0,43
Гонконг	7053,19	741177	1563410	352211	10,51
Японія	126535,92	931975	1197439	3063392	0,74
Південна Корея	48183,58	2024780	281620	354058	4,20
Північна Корея	24346,23	169892	19703	31484	0,70
Макао	543,66	114299	154873	36780	21,02
Монголія	2756,00	35004	5408	35647	1,27
Бруней	398,92	15433	67347	125879	3,87
Камбоджа	14138,26	348482	173496	326595	2,46

Продовження додатка А

1	2	3	4	5	6
Індонезія	239870,94	2038983	54739	2139916	0,85
Лаос	6200,89	459148	9081	291688	7,40
Малайзія	28401,02	1083963	1065349	195402	3,82
М'янма	47963,01	1187803	43178	116900	2,48
Філіппіни	93260,80	3440157	222553	573284	3,69
Таїланд	69122,23	516646	560410	984019	0,75
Східний Тимор	1124,36	0	7281	13531	0,00
В'єтнам	87848,45	1835476	25349	41210	2,09
Афганістан	31411,74	4631249	39588	90883	14,74
Бангладеш	148692,13	5235390	150424	647109	3,52
Бутан	725,94	145532	7435	34986	20,05
Індія	1224614,33	6377814	2648186	336869	0,52
Іран	73973,63	666787	825287	54537	0,90
Мальдіви	315,89	2018	1466	102296	0,64
Непал	29959,36	782523	644833	606283	2,61
Пакистан	173593,38	3567394	1892727	65761	2,06
Шрі-Ланка	20859,95	638660	169157	338040	3,06
Вірменія	3092,07	652715	191056	302271	21,11
Азербайджан	9187,78	1253293	150686	217132	13,64
Бахрейн	1261,84	42330	103842	242387	3,35
Кіпр	1103,65	104400	88156	121482	9,46
Грузія	4352,24	823413	95496	137616	18,92
Ірак	31671,59	1018817	25969	504204	3,22
Ізраїль	7418,40	224258	1642622	2146817	3,02
Йорданія	6187,23	324442	1461575	2672858	5,24
Кувейт	2736,73	188360	629552	477674	6,88
Ліван	4227,60	392961	372729	27810	9,30
Оман	2782,44	5443	171533	4183452	0,20
Палестина	4039,19	5134443	945780	679827	127,12
Катар	1758,79	2025	336716	117386	0,12
Саудівська Аравія	27448,09	100059	2195551	1979249	0,36
Сирія	20410,61	322165	1079877	1713602	1,58
Туреччина	72752,33	3573387	734116	1035992	4,91
ОАЕ	7511,69	90298	903777	2560255	1,20
Ємен	24052,51	601279	198209	474568	2,50
Беліз	311,63	53482	24379	41546	17,16
Коста-Ріка	4658,89	129685	244381	423533	2,78
Сальвадор	6192,99	1173818	21176	34041	18,95
Гватемала	14388,93	786661	32327	48535	5,47
Гондурас	7600,52	487565	11786	2476842	6,41
Мексика	113423,05	12332065	358354	22526	10,87
Нікарагуа	5788,16	640668	19373	122771	11,07
Панама	3516,82	188282	62080	25955	5,35
Ангілья	15,36	3321	0	4023	21,62
Антигуа і Барбуда	88,71	54701	0	12536	61,66
Аруба	107,49	12037	18981	24999	11,20

Продовження додатка А

1	2	3	4	5	6
Багамські острови	342,88	38725	16206	24740	11,29
Барбадос	273,33	98795	17050	18176	36,14
Британські Віргінські острови	23,25	6921	0	5128	29,77
Кайманові острови	56,23	3829	0	22474	6,81
Куба	11257,98	1155341	8545	9096	10,26
Домініка	67,76	65407	0	3452	96,53
Домініканська Республіка	9927,32	1019870	178024	338153	10,27
Гренада	104,49	49858	6479	11507	47,72
Гваделупа	460,67	14540	55311	101883	3,16
Гаїті	9993,25	996811	15116	17158	9,97
Ямайка	2741,05	963933	14815	1541614	35,17
Мартініка	405,81	20154	38852	80383	4,97
Монтсеррат	5,93	8343	0	30435	140,60
Антільські острови	200,69	109584	30148	51449	54,60
Пуерто-Ріко	3749,01	1482278	170696	817944	39,54
Сент-Кітс і Невіс	52,40	26059	0	6175	49,73
Сент-Люсія	174,27	42741	5223	4533	24,53
Сент-Вінсент і Гренадини	109,33	42207	4466	6918	38,60
Тринідад і Тобаго	1341,47	335479	18565	27544	25,01
Теркс і Кайкос	38,35	2332	0	5468	6,08
Віргінські острови	109,06	2319	32947	40160	2,13
Аргентина	40412,38	702844	773752	1024037	1,74
Болівія	9929,85	546472	69500	103002	5,50
Бразилія	194946,47	1033364	318528	424711	0,53
Чилі	17113,69	426967	171429	197458	2,49
Колумбія	46294,84	2024703	52832	75685	4,37
Еквадор	14464,74	998525	190665	334955	6,90
Фолклендські острови	3,02	255	0	1561	8,45
Французька Гвіана	231,15	4146	53761	74449	1,79
Гвіана	754,49	415822	5389	8950	55,11
Парагвай	6454,55	431336	77926	33882	6,68
Перу	29076,51	834914	19720	301056	2,87
Сурінам	524,64	79313	17914	35260	15,12
Уругвай	3368,79	286618	43154	63833	8,51
Венесуела	28979,86	399999	504323	985507	1,38
Бермудські острови	64,94	22023	0	16175	33,91
Канада	34016,59	1188253	3757463	2508263	3,49
Гренландія	57,30	16287	0	5737	28,43
Сен-П'єр і Мікелон	6,05	534	0	0	8,83
США	310383,95	1444505	21305887	19014422	0,47
Бурунді	8382,85	354652	33174	60050	4,23
Коморські острови	734,75	89226	7215	13285	12,14
Джібуті	888,72	8669	52430	114147	0,98

Закінчення додатка А

1	2	3	4	5	6
Майотта	204,11	11693	35820	606163	5,73
Мозамбік	23390,77	878325	234365	141409	3,76
Руанда	10624,01	281150	250733	44277	2,65
Сейшельські острови	86,52	19500	0	96573	22,54
Сомалі	9330,87	1101136	10493	0	11,80
Танзанія	44841,23	187586	332296	567213	0,42
Уганда	33424,68	494029	322896	595581	1,48
Замбія	13088,57	116241	115666	184330	0,89
Зімбабве	12571,45	377012	140721	331743	3,00
Ангола	19081,91	392195	34674	53191	2,06
Камерун	19598,89	175888	89842	196570	0,90
Центральноафриканська Республіка	4401,05	144341	37500	71793	3,28
Чад	11227,21	258068	186360	383238	2,30
Конго	4042,90	86661	70757	112389	2,14
Демократична Республіка Конго	65965,80	575650	235939	438700	0,87
Екваторіальна Гвінея	700,40	91596	3500	6588	13,08
Габон	1505,46	15561	122035	188780	1,03
Сан-Томе і Принсіпі	165,40	38576	2522	3532949	23,32
Алжир	35468,21	1012299	109433	187003	2,85
Єгипет	81121,08	2050824	114049	164598	2,53
Лівія	6355,11	250677	242281	62857	3,94
Марокко	31951,41	2404286	24418	315310	7,52
Судан	43551,94	728636	363	1128403	1,67
Туніс	10480,93	507013	16573	22680	4,84
Західна Сахара	530,50	90184	1903	3940	17,00
Ботсвана	2006,95	40697	53220	77606	2,03
Лесото	2171,32	243293	2877	61858	11,20
Намібія	2283,29	91576	66063	31855	4,01
Південна Африка	50132,82	550491	794526	1178708	1,10
Свазіленд	1186,06	85854	19283	39891	7,24
Бенін	8849,89	507690	105596	205266	5,74
Буркіна Фасо	16468,71	1864227	530140	1003630	11,32
Кабо-Верде	496,00	239137	6075	9052	48,21
Гамбія	1728,39	40225	146364	278824	2,33
Гана	24391,82	428591	774034	1374352	1,76
Гвінея	9981,59	299009	209339	381198	3,00
Гвінея-Бісау	1515,00	119433	9614	16132	7,88
Ліберія	3994,12	396408	43437	417219	9,92
Малі	15369,81	700090	77386	36745	4,55
Мавританія	3459,77	106442	41912	41238	3,08
Нігер	15511,95	296710	108928	568769	1,91
Нігерія	158423,18	721837	534924	227945	0,46
Острів Св. Єлени	4,12	1432	0	2527	34,77
Сенегал	12433,73	445327	107462	448706	3,58

Додаток Б

Надходження переказів мігрантів до країн-донорів робочої сили²

Країна	Обсяги, млн дол.				Співвідношення з ВВП, %	
	2007	2008	2009	2010	2007	2010
Білорусь	354,2	442,8	357,8	376,1	0,78	0,69
Болгарія	1693,6	1918,7	1591,8	1387,3	4,02	2,91
Чеська Республіка	1332,4	1360,1	1251,3	1122,1	0,76	0,58
Угорщина	2311,1	2509,3	2130,0	2265,4	1,70	1,76
Польща	10496,0	10447,0	8126,0	7614,0	2,47	1,62
Молдова	1498,2	1897,3	1210,8	1369,9	34,03	23,58
Румунія	8542,0	9381,0	4952,0	3883,0	5,05	2,40
Російська Федерація	4713,4	6033,0	5358,7	5263,7	0,36	0,36
Словаччина	1482,7	1973,2	1670,9	1591,3	1,76	1,82
Україна	4503,0	5769,0	5073,0	5607,0	3,16	4,07
Данія	819,1	904,6	894,3	633,1	0,26	0,20
Естонія	411,0	369,6	309,3	322,2	1,90	1,68
Фінляндія	762,2	817,9	859,4	825,9	0,31	0,35
Ісландія	41,3	35,4	23,5	24,9	0,20	0,20
Ірландія	589,5	633,3	572,8	600,5	0,23	0,29
Латвія	552,2	601,3	591,1	613,5	1,92	2,56
Литва	1432,6	1488,2	1172,4	1574,9	3,66	4,34
Норвегія	616,7	685,0	631,5	680,0	0,16	0,16
Швеція	738,1	780,2	651,5	687,8	0,16	0,15
Велика Британія	7883,3	7862,1	7251,7	7531,6	0,28	0,33
Албанія	1468,0	1495,1	1317,5	1156,0	13,71	9,81
Боснія та Герцеговина	2699,9	2734,9	2132,9	1905,2	17,72	11,49
Хорватія	1194,3	1361,0	1336,9	1314,6	2,01	2,16
Греція	2483,7	2686,6	2020,3	1499,2	0,81	0,50
Італія	3163,8	5554,5	5220,8	6803,2	0,15	0,33
Мальта	49,8	53,8	50,5	47,6	0,66	0,58
Чорногорія	195,8	297,7	302,0	300,8	5,34	7,32
Португалія	3941,4	4056,8	3584,5	3539,5	1,70	1,55
Сербія	3064,3	2710,2	3936,4	3350,8	7,87	8,72
Словенія	322,6	347,5	277,3	308,7	0,68	0,66
Іспанія	10739,3	11835,5	10370,1	10506,9	0,74	0,75
Македонія	345,0	406,6	381,2	387,9	4,23	4,22
Австрія	3011,8	3317,1	3285,9	3219,9	0,80	0,85
Бельгія	8993,5	10286,0	10522,6	10178,2	1,96	2,17
Франція	14444,6	16596,9	15866,1	15629,3	0,56	0,61
Німеччина	9893,1	10884,2	11209,2	11337,7	0,30	0,35
Люксембург	1452,1	1621,3	1584,7	1586,1	2,83	2,97
Нідерланди	2860,3	3300,4	3694,3	3834,2	0,37	0,49
Швейцарія	2087,9	2544,4	2524,3	2619,2	0,48	0,50
Австралія	3825,8	4713,2	4579,0	4840,0	0,45	0,43

²Джерело: складено та розраховано автором згідно [173]

Продовження додатка Б

Фіджі	160,5	123,4	153,8	183,3	4,75	5,75
Нова Каледонія	491,2	544,2	509,4	638,3	0,00	0,00
Папуа Нова Гвінея	7,6	14,8	12,0	15,0	0,12	0,16
Соломонові острови	2,1	1,7	2,4	2,9	0,35	0,43
Вануату	5,5	5,5	5,5	6,4	1,05	0,92
Французька Полінезія	688,8	763,5	728,3	869,1	0,00	0,00
Самоа	119,8	135,0	131,4	143,4	22,59	25,01
Тонга	101,3	94,3	71,5	84,6	33,22	24,27
Казахстан	223,0	191,5	260,8	290,6	0,21	0,19
Киргизстан	714,8	1232,4	991,8	1275,4	18,80	27,63
Таджикистан	1690,8	2544,0	1748,2	2254,5	45,46	39,97
Китай	38587,3	48406,5	48852,4	53038,5	1,10	0,89
Гонконг	316,9	355,3	347,8	347,0	0,15	0,15
Японія	1577,4	1928,8	1776,5	1802,3	0,04	0,03
Південна Корея	6811,5	10732,1	8912,6	8707,9	0,65	0,86
Макао	398,7	507,1	724,8	835,1	2,21	2,99
Монголія	178,0	225,3	199,6	276,5	4,20	4,46
Камбоджа	352,6	325,2	337,8	369,5	4,08	3,29
Індонезія	6174,3	6794,2	6792,9	6916,1	1,43	0,98
Лаос	6,2	17,8	37,6	40,9	0,15	0,56
Малайзія	1556,2	1329,1	1130,9	1300,5	0,83	0,55
М'янма	116,3	116,3	116,3	133,0	0,00	0,00
Філіппіни	16302,0	18642,0	19765,0	21423,0	10,91	10,73
Таїланд	1635,0	1897,9	1637,1	1763,5	0,66	0,55
В'єтнам	6180,0	6805,0	6020,0	8260,0	8,70	7,76
Бангладеш	6562,3	8940,6	10520,7	10851,9	9,59	10,81
Бутан	2,9	3,6	4,8	4,8	0,25	0,32
Індія	37216,8	49977,3	49468,4	54034,7	3,00	3,13
Іран	1115,0	1115,0	1071,8	1181,1	0,39	0,00
Мальдіви	3,0	3,4	3,7	4,1	0,20	0,21
Непал	1733,9	2727,1	2985,6	3468,5	16,87	22,06
Пакистан	5998,0	7039,0	8717,0	9690,0	4,19	5,48
Шрі-Ланка	2526,7	2947,4	3362,8	4155,2	7,81	8,39
Вірменія	845,9	1062,1	769,5	995,8	9,19	10,63
Азербайджан	1287,3	1554,3	1273,7	1432,4	3,90	2,77
Кіпр	172,1	278,9	153,4	145,7	0,79	0,63
Грузія	695,5	732,1	714,3	806,1	6,84	6,91
Ірак	3,1	70,9	71,0	71,0	0,01	0,09
Ізраїль	1041,5	1422,1	1267,0	1411,3	0,62	0,65
Йорданія	3434,1	3794,0	3597,0	3640,6	19,33	13,20
Ліван	5769,2	7180,6	7558,1	7558,1	23,02	19,38
Оман	39,0	39,0	39,0	39,0	0,09	0,00
Палестина	1084,9	1227,9	1106,0	1151,1	0,00	0,00
Саудівська Аравія	123,5	217,3	214,4	236,5	0,03	0,05
Сирія	1150,3	1400,0	1549,9	1645,6	2,85	2,78

Продовження додатка Б

Коста-Рика	617,9	604,8	513,1	551,8	2,35	1,54
Сальвадор	3711,6	3758,1	3404,6	3449,4	18,46	16,26
Гватемала	4236,2	4459,7	4019,3	4229,2	12,42	10,27
Гондурас	2647,6	2858,3	2520,2	2649,2	21,42	17,20
Мексика	26870,7	26035,1	22014,1	22047,6	2,59	2,13
Нікарагуа	739,6	818,1	768,4	822,8	13,06	12,56
Панама	180,3	196,3	175,4	231,2	0,91	0,87
Антигуа і Барбуда	24,5	25,5	24,4	24,8	1,86	2,05
Барбадос	141,2	101,2	113,3	123,0	4,14	2,99
Домініка	25,9	26,1	25,4	26,2	6,10	5,62
Домініканська Республіка	3426,9	3667,0	3466,7	3368,6	8,29	6,51
Гренада	54,8	55,4	53,4	54,5	7,22	7,05
Гаїті	1222,1	1369,8	1375,5	1498,7	20,47	22,34
Ямайка	2143,6	2180,6	1912,0	2011,0	16,62	14,11
Сент-Кітс і Невіс	40,3	44,5	43,5	43,9	6,22	6,74
Сент-Люсія	31,1	31,5	30,5	31,4	2,93	2,62
Сент-Вінсент і Гренадини	33,1	31,1	30,1	30,6	4,84	4,34
Тринідад і Тобаго	109,4	94,5	109,3	119,9	0,50	0,58
Аргентина	606,4	697,6	621,5	641,1	0,23	0,17
Болівія	1064,5	1144,4	1068,6	1088,0	8,11	5,54
Бразилія	4382,4	5088,9	4234,3	3999,7	0,32	0,19
Чилі	2,5	2,5	4,4	3,2	0,00	0,00
Колумбія	4523,0	4884,1	4179,6	4058,0	2,18	1,40
Еквадор	3093,8	2827,6	2502,3	2568,7	6,80	4,43
Гвіана	282,7	278,4	278,4	308,4	16,24	13,86
Парагвай	483,9	587,8	609,2	673,0	3,96	3,67
Перу	2130,8	2443,6	2408,7	2533,9	1,99	1,61
Сурінам	139,9	2,2	4,8	4,3	5,78	0,00
Уругвай	96,5	107,9	101,1	102,9	0,41	0,26
Венесуела	151,0	137,0	131,0	143,0	0,07	0,04
Бермудські острови	1452,1	1594,2	1345,5	1345,5	24,63	23,34
Сполучені Штати Америки	5101,0	5181,0	5176,0	5277,0	0,04	0,04
Бурунді	0,0	3,6	28,2	28,2	0,02	1,75
Джібуті	28,6	30,3	32,5	32,7	3,38	0,00
Ефіопія	357,8	386,7	261,6	224,5	1,83	0,76
Кенія	1588,0	1692,0	1686,2	1777,0	5,83	5,52
Маврикій	215,0	215,0	211,2	226,4	2,76	2,33
Мозамбік	99,4	115,7	111,1	131,9	1,24	1,38
Руанда	51,3	67,8	92,6	91,8	1,37	1,63
Сейшельські острови	11,2	7,8	12,5	10,8	1,10	1,16
Танзанія	14,3	18,6	23,3	24,8	0,09	0,11
Уганда	451,6	723,5	778,3	914,5	3,79	5,38
Замбія	59,3	68,2	41,3	43,7	0,51	0,27
Камерун	167,3	166,9	192,5	195,4	0,81	0,87
Конго	14,8	14,8	14,8	14,8	0,18	0,12
Сан-Томе і Прінсіпі	2,0	3,0	2,0	2,0	1,39	1,01

Закінчення додатка Б

Алжир	2120,0	2202,0	2058,7	2044,4	1,56	1,26
Єгипет	7655,8	8694,0	7149,6	7725,2	5,87	3,53
Лівія	16,0	16,0	16,0	17,3	0,02	0,00
Марокко	6730,5	6895,4	6269,5	6422,5	8,95	7,07
Судан	1769,2	3100,4	2135,3	1973,8	3,80	3,18
Туніс	1715,8	1977,0	1964,5	1970,2	4,41	4,45
Ботсвана	105,0	114,3	87,9	99,5	0,85	0,67
Лесото	625,1	596,2	623,0	745,9	39,13	34,23
Намібія	16,2	13,9	13,6	14,8	0,18	0,12
Південна Африка	833,6	822,8	902,3	1119,3	0,29	0,31
Свазіленд	100,5	89,6	93,5	109,0	3,29	2,95
Бенін	281,6	251,3	251,3	248,1	5,08	3,74
Буркіна Фасо	84,3	99,3	99,3	95,0	1,25	1,08
Кабо-Верде	138,9	155,1	138,1	138,6	10,43	8,41
Кот-д'Івуар	184,7	198,9	185,5	179,0	0,93	0,79
Гамбія	55,7	64,8	79,8	115,7	8,55	14,35
Гана	117,4	126,1	114,5	135,9	0,48	0,42
Гвінея	150,7	71,8	63,7	60,4	3,58	1,34
Гвінея-Бісау	43,0	49,5	49,5	48,1	6,23	5,48
Ліберія	62,0	58,1	25,1	26,7	8,43	2,71
Малі	343,9	431,0	453,7	436,2	4,81	4,72
Нігер	79,4	93,7	94,0	88,0	1,85	1,59
Нігерія	9221,0	9980,0	9584,8	10045,0	5,56	4,96
Сенегал	1191,8	1476,1	1364,7	1346,0	10,53	10,47
Сьєрра-Леоне	42,0	27,5	46,8	57,5	2,52	3,02
Того	284,4	337,1	334,5	333,1	11,27	10,56

Додаток В

Індикатор компоненти міграційного потенціалу «притягання-відштовхування»³

Країни	Вихідні дані		нормовані показники		Індикатор притягання – відштовхування	Ранг
	ІЛР	ВВП на одного жителя, дол.	ІЛР	ВВП на одного жителя дол.		
Білорусь	0,75	11841,00	0,798	0,143	0,811	60
Болгарія	0,77	11456,00	0,816	0,138	0,828	53
Чеська Республіка	0,86	22098,00	0,917	0,266	0,955	29
Угорщина	0,81	16896,00	0,861	0,204	0,885	36
Польща	0,81	16705,00	0,862	0,201	0,885	35
Молдова	0,64	2592,00	0,684	0,031	0,685	104
Румунія	0,78	10794,00	0,828	0,130	0,838	48
Російська Федерація	0,75	13611,00	0,798	0,164	0,815	59
Словаччина	0,83	19202,00	0,884	0,231	0,914	32
Україна	0,73	5737,00	0,770	0,069	0,774	75
Данія	0,89	32252,00	0,949	0,389	1,026	16
Естонія	0,83	16132,00	0,884	0,194	0,905	33
Фінляндія	0,88	30784,00	0,935	0,371	1,006	20
Ісландія	0,90	33980,00	0,952	0,410	1,037	12
Ірландія	0,91	36278,00	0,964	0,437	1,058	9
Латвія	0,80	12847,00	0,852	0,155	0,866	40
Литва	0,81	15011,00	0,855	0,181	0,874	37
Норвегія	0,94	47676,00	1,000	0,575	1,153	3
Швеція	0,90	32314,00	0,957	0,389	1,034	14
Велика Британія	0,86	32147,00	0,916	0,387	0,995	23
Албанія	0,74	7449,00	0,783	0,090	0,788	68
Боснія та Герцеговина	0,73	7266,00	0,777	0,088	0,782	70
Хорватія	0,79	16338,00	0,844	0,197	0,866	39
Греція	0,86	26482,00	0,916	0,319	0,970	28
Італія	0,87	26578,00	0,928	0,320	0,981	27
Мальта	0,83	21987,00	0,882	0,265	0,921	31
Чорногорія	0,77	10022,00	0,817	0,121	0,826	54
Португалія	0,81	21370,00	0,859	0,258	0,896	34
Сербія	0,76	9967,00	0,812	0,120	0,821	56
Словенія	0,88	24806,00	0,937	0,299	0,984	26
Іспанія	0,88	27066,00	0,931	0,326	0,986	25
Македонія	0,73	8741,00	0,772	0,105	0,779	71
Австрія	0,88	34673,00	0,938	0,418	1,027	15
Бельгія	0,89	32395,00	0,940	0,390	1,018	18
Франція	0,88	29578,00	0,938	0,356	1,004	21
Німеччина	0,90	32255,00	0,960	0,389	1,035	13

³ Джерело: складено та розраховано автором згідно з даними [173]

Продовження додатка В

Люксембург	0,87	68853,00	0,919	0,830	1,238	2
Нідерланди	0,91	36358,00	0,966	0,438	1,061	8
Швейцарія	0,90	36954,00	0,957	0,445	1,056	10
Австралія	0,93	34259,00	0,985	0,413	1,068	6
Нова Зеландія	0,91	24706,00	0,965	0,298	1,010	19
Фіджі	0,69	4110,00	0,730	0,050	0,732	91
Папуа Нова Гвінея	0,46	2072,00	0,491	0,025	0,492	138
Соломонові острови	0,51	2312,00	0,539	0,028	0,540	130
Вануату	0,62	4030,00	0,654	0,049	0,655	114
Кірибаті	0,62	2209,00	0,660	0,027	0,660	113
Мікронезія	0,64	2804,00	0,675	0,034	0,676	106
Науру	0,78	0,00	0,828	0,000	0,828	52
Самоа	0,69	4000,00	0,729	0,048	0,731	93
Тонга	0,70	4055,00	0,747	0,049	0,749	85
Казахстан	0,74	10452,00	0,786	0,126	0,796	65
Киргизстан	0,61	2073,00	0,649	0,025	0,650	116
Таджикистан	0,60	1791,00	0,642	0,022	0,642	117
Китай	0,68	6200,00	0,725	0,075	0,729	95
Гонконг	0,89	39255,00	0,950	0,473	1,061	7
Японія	0,90	29692,00	0,955	0,358	1,020	17
Південна Корея	0,89	25493,00	0,950	0,307	0,998	22
Монголія	0,65	3198,00	0,688	0,039	0,689	101
Камбоджа	0,52	1739,00	0,550	0,021	0,551	129
Індонезія	0,61	3813,00	0,651	0,046	0,653	115
Лаос	0,52	2048,00	0,553	0,025	0,553	128
Малайзія	0,76	12724,00	0,806	0,153	0,820	57
Філіппіни	0,64	3216,00	0,681	0,039	0,682	105
Бангладеш	0,50	1286,00	0,527	0,015	0,527	134
Бутан	0,52	4643,00	0,550	0,056	0,553	127
Індія	0,54	2993,00	0,576	0,036	0,577	123
Мальдіви	0,66	4972,00	0,699	0,060	0,702	100
Непал	0,46	1049,00	0,484	0,013	0,484	142
Пакистан	0,50	2369,00	0,535	0,029	0,535	133
Шрі-Ланка	0,69	4333,00	0,729	0,052	0,731	92
Вірменія	0,71	4794,00	0,759	0,058	0,761	81
Азербайджан	0,70	8752,00	0,743	0,105	0,750	84
Бахрейн	0,81	0,00	0,855	0,000	0,855	42
Кіпр	0,84	25759,00	0,892	0,310	0,944	30
Грузія	0,73	4335,00	0,775	0,052	0,776	72
Ірак	0,57	3222,00	0,603	0,039	0,604	121
Ізраїль	0,89	25474,00	0,942	0,307	0,990	24
Йорданія	0,70	5082,00	0,741	0,061	0,743	89
Кувейт	0,76	0,00	0,806	0,000	0,806	61
Ліван	0,74	11868,00	0,783	0,143	0,796	66
Катар	0,83	82978,00	0,877	1,000	1,330	1
Саудівська Аравія	0,77	21321,00	0,815	0,257	0,855	43
Сирія	0,63	4295,00	0,671	0,052	0,673	107

Продовження додатка В

Туреччина	0,70	11209,00	0,740	0,135	0,752	83
ОАЕ	0,85	52435,00	0,898	0,632	1,098	4
Смен	0,46	2243,00	0,489	0,027	0,490	140
Беліз	0,70	6019,00	0,742	0,073	0,745	87
Коста-Рика	0,74	10085,00	0,789	0,122	0,798	63
Сальвадор	0,67	6020,00	0,714	0,073	0,718	97
Гватемала	0,57	4286,00	0,609	0,052	0,611	120
Гондурас	0,62	3488,00	0,662	0,042	0,663	111
Мексика	0,77	12429,00	0,815	0,150	0,829	51
Нікарагуа	0,59	2398,00	0,624	0,029	0,624	118
Панама	0,77	11857,00	0,813	0,143	0,825	55
Антигуа і Барбуда	0,76	17052,00	0,811	0,206	0,836	50
Аруба	0,00	0,00	0,000	0,000	0,000	173
Багамські острови	0,77	0,00	0,818	0,000	0,818	58
Барбадос	0,79	0,00	0,841	0,000	0,841	47
Домініка	0,72	8066,00	0,768	0,097	0,774	74
Домініканська Республіка	0,69	7658,00	0,729	0,092	0,735	90
Гренада	0,75	7593,00	0,793	0,092	0,798	62
Гаїті	0,45	1045,00	0,477	0,013	0,477	145
Ямайка	0,73	6931,00	0,772	0,084	0,776	73
Сент-Кітс і Невіс	0,74	13191,00	0,781	0,159	0,797	64
Сент-Люсія	0,72	8722,00	0,765	0,105	0,772	76
Сент-Вінсент і Гренадини	0,72	8312,00	0,760	0,100	0,766	80
Трінідад і Тобаго	0,76	23221,00	0,806	0,280	0,853	44
Аргентина	0,79	13202,00	0,844	0,159	0,859	41
Болівія	0,66	4013,00	0,701	0,048	0,703	99
Бразилія	0,72	9414,00	0,760	0,113	0,768	79
Чилі	0,80	13057,00	0,852	0,157	0,867	38
Колумбія	0,71	8136,00	0,751	0,098	0,758	82
Еквадор	0,72	7508,00	0,763	0,090	0,768	78
Гвіана	0,63	2942,00	0,668	0,035	0,669	108
Парагвай	0,66	4107,00	0,704	0,049	0,705	98
Перу	0,72	7836,00	0,766	0,094	0,772	77
Суринам	0,68	0,00	0,719	0,000	0,719	96
Уругвай	0,78	11977,00	0,829	0,144	0,841	46
Венесуела	0,73	11190,00	0,780	0,135	0,792	67
Бермудські острови	0,00	0,00	0,000	0,000	0,000	173
Канада	0,91	34567,00	0,964	0,417	1,050	11
Сполучені Штати Америки	0,91	41761,00	0,965	0,503	1,088	5
Бурунді	0,31	356,00	0,333	0,004	0,333	170
Коморські острови	0,43	1074,00	0,458	0,013	0,458	149
Джібуті	0,43	2106,00	0,454	0,025	0,454	150
Еритрея	0,35	527,00	0,367	0,006	0,367	162
Ефіопія	0,36	848,00	0,380	0,010	0,381	159
Кенія	0,51	1428,00	0,537	0,017	0,537	132
Мадагаскар	0,48	912,00	0,511	0,011	0,511	136
Малаві	0,40	721,00	0,420	0,009	0,420	157

Завершення додатка В

Маврикій	0,73	11658,00	0,772	0,140	0,784	69
Мозамбiк	0,32	804,00	0,337	0,010	0,337	169
Руанда	0,43	1032,00	0,452	0,012	0,452	153
Сейшельські острови	0,77	17786,00	0,819	0,214	0,847	45
Танзанія	0,46	1237,00	0,490	0,015	0,490	139
Уганда	0,44	1105,00	0,470	0,013	0,470	147
Замбія	0,43	1299,00	0,452	0,016	0,452	152
Зiмбабве	0,36	0,00	0,387	0,000	0,387	158
Ангола	0,48	5278,00	0,512	0,064	0,516	135
Камерун	0,48	2002,00	0,509	0,024	0,510	137
Центральноафриканська Республіка	0,34	688,00	0,360	0,008	0,360	164
Чад	0,33	1181,00	0,346	0,014	0,347	167
Конго	0,53	3848,00	0,561	0,046	0,563	125
Демократична Республіка Конго	0,28	290,00	0,300	0,003	0,300	172
Екваторіальна Гвінея	0,53	28857,00	0,567	0,348	0,666	109
Габон	0,67	13094,00	0,712	0,158	0,729	94
Сан-Томе і Принсіпі	0,51	1653,00	0,538	0,020	0,538	131
Алжир	0,70	7421,00	0,740	0,089	0,745	88
Єгипет	0,64	5151,00	0,684	0,062	0,687	102
Лівія	0,77	14985,00	0,818	0,181	0,838	49
Марокко	0,58	4081,00	0,615	0,049	0,617	119
Судан	0,41	2007,00	0,431	0,024	0,432	155
Туніс	0,70	7512,00	0,742	0,091	0,747	86
Ботсвана	0,63	12154,00	0,671	0,146	0,686	103
Лесото	0,45	1333,00	0,474	0,016	0,474	146
Намiбія	0,62	5821,00	0,661	0,070	0,665	110
Південна Африка	0,62	9333,00	0,654	0,112	0,663	112
Свазіленд	0,52	4539,00	0,553	0,055	0,555	126
Бенiн	0,43	1369,00	0,452	0,016	0,452	151
Буркіна Фасо	0,33	1078,00	0,350	0,013	0,350	166
Кабо-Верде	0,57	3309,00	0,601	0,040	0,603	122
Кот-д'Івуар	0,40	1545,00	0,426	0,019	0,427	156
Гамбія	0,42	1285,00	0,444	0,015	0,444	154
Гана	0,53	1410,00	0,566	0,017	0,567	124
Гвінея	0,34	951,00	0,363	0,011	0,364	163
Гвінея-Бісау	0,35	973,00	0,372	0,012	0,372	161
Лiберія	0,33	360,00	0,345	0,004	0,345	168
Малі	0,36	1077,00	0,378	0,013	0,379	160
Мавританія	0,45	1751,00	0,479	0,021	0,480	144
Нiгер	0,29	626,00	0,311	0,008	0,311	171
Нiгерія	0,45	2001,00	0,482	0,024	0,483	143
Сенегал	0,46	1650,00	0,486	0,020	0,486	141
Сьєрра-Леоне	0,33	734,00	0,355	0,009	0,355	165
Того	0,43	772,00	0,460	0,009	0,460	148

Додаток Д

Компонента міграційного потенціалу «наявність соціальних мереж»⁴

	Вихідні дані		нормовані показники		Індикатор соціальних мереж	Ранг
	Кількість іммігрантів	Перекази мігрантів на 1 особу	Кількість іммігрантів	Перекази мігрантів на 1 особу		
Білорусь	1023338	102,90	0,05379	0,00236	0,0538373	79
Болгарія	63297	394,98	0,00329	0,00907	0,0096486	149
Чеська Республіка	308633	5870,60	0,01620	0,13479	0,1357629	40
Угорщина	75446	16761,16	0,00393	0,38485	0,384869	13
Польща	478116	3294,18	0,02511	0,07564	0,079696	65
Молдова	193799	601,91	0,01016	0,01382	0,0171513	127
Румунія	8219896	43,19	0,43228	0,00099	0,432279	12
Російська Федерація	1269974	14799,93	0,06676	0,33982	0,3463127	14
Словаччина	146319	478,02	0,00766	0,01098	0,0133843	134
Україна	4509860	5,32	0,23715	0,00012	0,237154	26
Данія	132479	24033,24	0,00693	0,55182	0,5518649	8
Естонія	173163	544,57	0,00907	0,01250	0,015448	129
Фінляндія	95717	4567,43	0,00500	0,10487	0,1049907	53
Ісландія	4973601	2,56	0,26154	0,00006	0,2615437	24
Ірландія	124251	14091,37	0,00650	0,32355	0,3236138	16
Латвія	746018	58,04	0,03920	0,00133	0,0392229	87
Литва	113180	4755,89	0,00592	0,10920	0,109359	51
Норвегія	2055644	1967,83	0,10808	0,04518	0,1171424	47
Швеція	515074	1349,02	0,02705	0,03097	0,0411259	85
Велика Британія	2279482	1547,63	0,11985	0,03553	0,1250075	43
Албанія	80857	299,07	0,00422	0,00687	0,0080583	150
Боснія та Герцеговина	23828	2279,02	0,00122	0,05233	0,0523421	81
Хорватія	670314	244,77	0,03522	0,00562	0,0356643	91
Греція	893013	2163,77	0,04693	0,04968	0,0683433	70
Італія	389897	31292,46	0,02047	0,71850	0,7187901	6
Мальта	2415	19003,39	0,00009	0,43633	0,4363322	11
Чорногорія	5196	5314,89	0,00024	0,12203	0,1220341	44
Португалія	396733	3543,73	0,02083	0,08137	0,0839906	63
Сербія	80694	868,04	0,00421	0,01993	0,0203704	118
Словенія	17675	8943,74	0,00089	0,20536	0,2053571	28
Іспанія	2673678	4572,94	0,14058	0,10500	0,1754653	34
Македонія	123254	183,46	0,00645	0,00421	0,007701	153
Австрія	727950	4744,00	0,03825	0,10893	0,1154464	49
Бельгія	550160	7344,02	0,02890	0,16862	0,1710828	36
Франція	3672396	1433,28	0,19311	0,03291	0,1958929	30
Німеччина	5225787	3044,08	0,27481	0,06989	0,2835563	20
Люксембург	307817	33886,45	0,01615	0,77806	0,7782262	3
Нідерланди	296729	43552,58	0,01557	1,00000	1,0001212	2

⁴ Джерело: складено та розраховано автором згідно з даними [173]

Продовження додатка Д

Швейцарія	959415	22585,09	0,05042	0,51857	0,5210164	9
Австралія	2136265	1767,65	0,11232	0,04059	0,1194264	46
Нова Зеландія	153603	7600,22	0,00804	0,17451	0,174692	35
Фіджі	14596	1507,26	0,00073	0,03461	0,0346156	92
Папуа Нова Гвінея	143717	2247,47	0,00752	0,05160	0,0521492	82
Соломонові острови	23795	184,91	0,00122	0,00425	0,0044164	160
Вануату	675	3851,85	0,00000	0,08844	0,0884414	60
Кірибаті	1297324	0,00	0,06820	0,00000	0,0681953	71
Мікронезія	16747	0,00	0,00085	0,00000	0,0008453	170
Науру	893922	0,00	0,04698	0,00000	0,046979	84
Самоа	14716	491,12	0,00074	0,01128	0,0113007	144
Тонга	807	11524,16	0,00001	0,26460	0,2646035	23
Казахстан	917822	3291,44	0,04824	0,07557	0,0896556	59
Киргизстан	35738	8302,08	0,00184	0,19062	0,190631	31
Таджикистан	233878	3659,20	0,01226	0,08402	0,0849084	62
Китай	466725	3758,69	0,02451	0,08630	0,0897157	58
Гонконг	352211	1229,38	0,01849	0,02823	0,0337433	95
Японія	3063392	1460,45	0,16108	0,03353	0,1645325	37
Південна Корея	354058	32156,60	0,01859	0,73834	0,7385736	5
Монголія	35647	4745,53	0,00184	0,10896	0,1089765	52
Камбоджа	326595	658,31	0,01714	0,01512	0,0228538	112
Індонезія	2139916	1327,13	0,11251	0,03047	0,1165636	48
Лаос	291688	27,43	0,01531	0,00063	0,0153183	131
Малайзія	195402	33408,05	0,01024	0,76707	0,7671424	4
Філіппіни	573284	108,15	0,03012	0,00248	0,0302177	99
Бангладеш	647109	14,55	0,03400	0,00033	0,0339999	94
Бутан	34986	2343,79	0,00180	0,05382	0,0538455	78
Індія	336869	11542,71	0,01768	0,26503	0,2656184	21
Мальдіви	102296	1078,21	0,00534	0,02476	0,025327	106
Непал	606283	53,44	0,03185	0,00123	0,0318747	96
Пакистан	65761	288,93	0,00342	0,00663	0,007465	154
Шрі-Ланка	338040	1612,53	0,01774	0,03702	0,0410569	86
Вірменія	302271	518,21	0,01586	0,01190	0,0198287	121
Азербайджан	217132	4427,67	0,01138	0,10166	0,1022981	55
Бахрейн	242387	6773,28	0,01271	0,15552	0,1560384	38
Кіпр	121482	3323,84	0,00635	0,07632	0,0765818	66
Грузія	137616	364,49	0,00720	0,00837	0,0110414	145
Ірак	504204	63,47	0,02648	0,00146	0,0265224	105
Ізраїль	2146817	1741,60	0,11287	0,03999	0,1197474	45
Йорданія	2672858	185,12	0,14054	0,00425	0,1406038	39
Кувейт	477674	24641,10	0,02509	0,56578	0,5663342	7
Ліван	27810	13437,12	0,00143	0,30853	0,3085297	18
Катар	117386	12411,00	0,00614	0,28497	0,285032	19
Саудівська Аравія	1979249	13676,40	0,10406	0,31402	0,3308132	15
Сирія	1713602	124,88	0,09009	0,00287	0,0901345	56
Туреччина	1035992	168,92	0,05445	0,00388	0,0545889	77
ОАЕ	2560255	8704,00	0,13462	0,19985	0,2409606	25
Ємен	474568	709,76	0,02492	0,01630	0,0297787	102
Беліз	41546	555,32	0,00215	0,01275	0,0129306	137

Продовження додатка Д

Коста-Ріка	423533	640,64	0,02224	0,01471	0,026664	104
Сальвадор	34041	678,89	0,00175	0,01559	0,0156862	128
Гватемала	48535	426,50	0,00252	0,00979	0,010111	147
Гондурас	2476842	4,68	0,13023	0,00011	0,1302304	42
Мексика	22526	0,00	0,00115	0,00000	0,0011492	169
Нікарагуа	122771	0,00	0,00642	0,00000	0,0064215	157
Панама	25955	9543,44	0,00133	0,21912	0,2191286	27
Антигуа і Барбуда	12536	177,41	0,00062	0,00407	0,004121	161
Аруба	24999	2773,30	0,00128	0,06368	0,0636898	73
Багамські острови	24740	3702,51	0,00127	0,08501	0,0850218	61
Барбадос	18176	2200,70	0,00092	0,05053	0,0505382	83
Домініка	3452	0,00	0,00015	0,00000	0,0001461	174
Домініканська Республіка	338153	85,17	0,01775	0,00196	0,0178566	124
Гренада	11507	318,53	0,00057	0,00731	0,0073358	155
Гаїті	17158	7868,05	0,00087	0,18066	0,1806584	33
Ямайка	1541614	203,68	0,08104	0,00468	0,0811782	64
Сент-Кітс і Невіс	6175	921,98	0,00029	0,02117	0,0211713	117
Сент-Люсія	4533	985,98	0,00020	0,02264	0,0226397	113
Сент-Вінсент і Гренадини	6918	1020,33	0,00033	0,02343	0,02343	110
Тринідад і Тобаго	27544	0,00	0,00141	0,00000	0,0014131	168
Аргентина	1024037	969,88	0,05382	0,02227	0,0582473	75
Болівія	103002	1004,83	0,00538	0,02307	0,0236911	109
Бразилія	424711	2820,11	0,02230	0,06475	0,0684847	69
Чилі	197458	24,82	0,01035	0,00057	0,0103652	146
Колумбія	75685	1484,50	0,00395	0,03409	0,0343128	93
Еквадор	334955	242,72	0,01758	0,00557	0,0184431	122
Гвіана	8950	8603,35	0,00044	0,19754	0,1975399	29
Парагвай	33882	0,00	0,00175	0,00000	0,0017465	167
Перу	301056	405,42	0,01580	0,00931	0,0183367	123
Сурінам	35260	34,03	0,00182	0,00078	0,0019797	166
Уругвай	63833	104,19	0,00332	0,00239	0,0040935	162
Венесуела	985507	816,84	0,05180	0,01876	0,0550869	76
Бермудські острови	16175	11561,05	0,00082	0,26545	0,2654517	22
Канада	2508263	0,00	0,13188	0,00000	0,1318829	41
Сполучені Штати Америки	19014422	2713,55	1,00000	0,06231	1,0019391	1
Бурунді	60050	19,98	0,00312	0,00046	0,0031563	164
Коморські острови	13285	0,00	0,00066	0,00000	0,0006632	171
Джібуті	114147	50,81	0,00597	0,00117	0,0060809	158
Еритрея	9200	0,00	0,00045	0,00000	0,0004484	172
Ефіопія	544511	48,67	0,02860	0,00112	0,0286241	103
Кенія	66630	912,50	0,00347	0,02095	0,0212369	116
Мадагаскар	221818	0,00	0,01163	0,00000	0,0116307	142
Малаві	1714212	0,00	0,09012	0,00000	0,090121	57
Маврикій	74550	177,79	0,00389	0,00408	0,0056356	159
Мозамбік	141409	566,09	0,00740	0,01300	0,0149577	132

Закінчення додатка Д

Руанда	44277	1612,58	0,00229	0,03703	0,0370969	89
Сейшельські острови	96573	271,29	0,00504	0,00623	0,0080149	151
Танзанія	567213	223,75	0,02980	0,00514	0,0302359	98
Уганда	595581	1010,76	0,03129	0,02321	0,0389558	88
Замбія	184330	369,45	0,00966	0,00848	0,0128551	139
Зімбабве	331743	0,00	0,01741	0,00000	0,017412	125
Ангола	53191	13460,92	0,00276	0,30907	0,3090853	17
Камерун	196570	275,63	0,01030	0,00633	0,0120913	140
Центральноафриканська Республіка	71793	0,00	0,00374	0,00000	0,0037403	163
Чад	383238	0,00	0,02012	0,00000	0,0201203	120
Конго	112389	909,34	0,00588	0,02088	0,0216901	115
Демократична Республіка Конго	438700	0,00	0,02304	0,00000	0,0230373	111
Екваторіальна Гвінея	6588	0,00	0,00031	0,00000	0,000311	173
Габон	188780	0,00	0,00989	0,00000	0,0098931	148
Сан-Томе і Прінсіпі	3532949	0,16	0,18577	0,00000	0,1857747	32
Алжир	187003	245,99	0,00980	0,00565	0,0113108	143
Єгипет	164598	1549,23	0,00862	0,03557	0,0366013	90
Лівія	62857	21652,32	0,00327	0,49715	0,4971644	10
Марокко	315310	197,01	0,01655	0,00452	0,0171549	126
Судан	1128403	0,70	0,05931	0,00002	0,0593112	74
Туніс	22680	573,19	0,00116	0,01316	0,0132117	136
Ботсвана	77606	1314,33	0,00405	0,03018	0,0304481	97
Лесото	61858	311,76	0,00322	0,00716	0,0078483	152
Намібія	31855	502,28	0,00164	0,01153	0,0116486	141
Південна Африка	1178708	1163,76	0,06196	0,02672	0,0674734	72
Свазіленд	39891	275,75	0,00206	0,00633	0,0066589	156
Бенін	205266	428,71	0,01076	0,00984	0,0145834	133
Буркіна Фасо	1003630	99,64	0,05275	0,00229	0,0527985	80
Кабо-Верде	9052	1303,58	0,00044	0,02993	0,0299344	100
Кот-д'Івуар	2081915	362,21	0,10946	0,00832	0,1097752	50
Гамбія	278824	208,44	0,01463	0,00479	0,0153918	130
Гана	1374352	0,00	0,07225	0,00000	0,0722465	68
Гвінея	381198	113,80	0,02001	0,00261	0,0201829	119
Гвінея-Бісау	16132	1053,81	0,00081	0,02420	0,0242098	108
Ліберія	417219	2,40	0,02191	0,00006	0,0219076	114
Малі	36745	4544,84	0,00190	0,10435	0,1043701	54
Мавританія	41238	0,00	0,00213	0,00000	0,0021334	165
Нігер	568769	39,21	0,02988	0,00090	0,0298916	101
Нігерія	227945	209,04	0,01195	0,00480	0,0128806	138
Сенегал	448706	320,92	0,02356	0,00737	0,0246888	107
Сьєрра-Леоне	1453233	4,06	0,07640	0,00009	0,0763952	67
Того	166776	431,72	0,00874	0,00991	0,0132126	135

Додаток Е

Міграційний потенціал країн світу⁵

	Індикатор соціальних мереж	Індикатор «притягання – відштовхування»	Міграційний потенціал	Ранг
Білорусь	0,0538	0,8107	0,8125	62
Болгарія	0,0096	0,8277	0,8278	59
Чеська Республіка	0,1358	0,9550	0,9646	34
Угорщина	0,3849	0,8845	0,9646	33
Польща	0,0797	0,8850	0,8886	41
Молдова	0,0172	0,6851	0,6853	105
Румунія	0,4323	0,8380	0,9429	36
Російська Федерація	0,3463	0,8148	0,8853	42
Словаччина	0,0134	0,9139	0,9140	38
Україна	0,2372	0,7736	0,8091	63
Данія	0,5519	1,0255	1,1646	8
Естонія	0,0154	0,9053	0,9054	39
Фінляндія	0,1050	1,0061	1,0115	25
Ісландія	0,2615	1,0365	1,0690	15
Ірландія	0,3236	1,0584	1,1068	12
Латвія	0,0392	0,8662	0,8671	46
Литва	0,1094	0,8744	0,8812	43
Норвегія	0,1171	1,1533	1,1592	9
Швеція	0,0411	1,0337	1,0345	18
Велика Британія	0,1250	0,9946	1,0024	27
Албанія	0,0081	0,7883	0,7884	70
Боснія та Герцеговина	0,0523	0,7818	0,7835	72
Хорватія	0,0357	0,8665	0,8672	45
Греція	0,0683	0,9700	0,9725	32
Італія	0,7188	0,9815	1,2165	6
Мальта	0,4363	0,9210	1,0191	24
Чорногорія	0,1220	0,8261	0,8351	56
Португалія	0,0840	0,8965	0,9004	40
Сербія	0,0204	0,8207	0,8210	61
Словенія	0,2054	0,9838	1,0050	26
Іспанія	0,1755	0,9864	1,0019	28
Македонія	0,0077	0,7787	0,7787	74
Австрія	0,1154	1,0272	1,0337	19
Бельгія	0,1711	1,0183	1,0326	21
Франція	0,1959	1,0038	1,0227	23
Німеччина	0,2836	1,0354	1,0735	14
Люксембург	0,7782	1,2384	1,4626	2
Нідерланди	1,0001	1,0607	1,4579	3
Швейцарія	0,5210	1,0560	1,1775	7
Австралія	0,1194	1,0681	1,0748	13

⁵Розраховано автором згідно з додатками Б, В і Д

Продовження додатку Е

Нова Зеландія	0,1747	1,0098	1,0248	22
Фіджі	0,0346	0,7318	0,7326	92
Папуа Нова Гвінея	0,0521	0,4916	0,4944	139
Соломонові острови	0,0044	0,5395	0,5395	132
Вануату	0,0884	0,6554	0,6613	116
Кірибаті	0,0682	0,6605	0,6640	114
Мікронезія	0,0008	0,6757	0,6757	110
Науру	0,0470	0,8278	0,8292	57
Самоа	0,0113	0,7306	0,7307	94
Тонга	0,2646	0,7487	0,7941	68
Казахстан	0,0897	0,7964	0,8015	64
Киргизстан	0,1906	0,6498	0,6772	108
Таджикистан	0,0849	0,6422	0,6478	117
Китай	0,0897	0,7286	0,7341	91
Гонконг	0,0337	1,0613	1,0619	16
Японія	0,1645	1,0202	1,0334	20
Південна Корея	0,7386	0,9985	1,2420	5
Монголія	0,1090	0,6886	0,6972	102
Камбоджа	0,0229	0,5509	0,5514	131
Індонезія	0,1166	0,6531	0,6634	115
Лаос	0,0153	0,5532	0,5534	130
Малайзія	0,7671	0,8200	1,1229	11
Філіппіни	0,0302	0,6823	0,6830	106
Бангладеш	0,0340	0,5273	0,5284	135
Бутан	0,0538	0,5533	0,5559	128
Індія	0,2656	0,5771	0,6353	118
Мальдіви	0,0253	0,7018	0,7023	100
Непал	0,0319	0,4837	0,4847	143
Пакистан	0,0075	0,5353	0,5354	134
Шрі-Ланка	0,0411	0,7309	0,7320	93
Вірменія	0,0198	0,7610	0,7612	82
Азербайджан	0,1023	0,7503	0,7572	84
Бахрейн	0,1560	0,8555	0,8696	44
Кіпр	0,0766	0,9441	0,9472	35
Грузія	0,0110	0,7765	0,7765	75
Ірак	0,0265	0,6038	0,6044	122
Ізраїль	0,1197	0,9903	0,9975	29
Йорданія	0,1406	0,7432	0,7564	85
Кувейт	0,5663	0,8055	0,9847	30
Ліван	0,3085	0,7962	0,8539	50
Катар	0,2850	1,3299	1,3601	4
Саудівська Аравія	0,3308	0,8546	0,9164	37
Сирія	0,0901	0,6726	0,6786	107
Туреччина	0,0546	0,7519	0,7539	86
ОАЕ	0,2410	1,0980	1,1242	10
Ємен	0,0298	0,4896	0,4905	141
Коста-Рика	0,0267	0,7978	0,7983	65

Продовження додатка Е

Сальвадор	0,0157	0,7178	0,7180	97
Гватемала	0,0101	0,6111	0,6112	121
Гондурас	0,1302	0,6634	0,6761	109
Мексика	0,0011	0,8287	0,8287	58
Нікарагуа	0,0064	0,6245	0,6245	119
Панама	0,2191	0,8254	0,8540	49
Антигуа і Барбуда	0,0041	0,8365	0,8365	55
Аруба	0,0637	0,0000	0,0637	174
Багамські острови	0,0850	0,8183	0,8227	60
Барбадос	0,0505	0,8406	0,8421	53
Домініка	0,0001	0,7745	0,7745	76
Домініканська Республіка	0,0179	0,7348	0,7350	90
Гренада	0,0073	0,7980	0,7981	66
Гаїті	0,1807	0,4773	0,5104	137
Ямайка	0,0812	0,7760	0,7803	73
Сент-Кітс і Невіс	0,0212	0,7971	0,7974	67
Сент-Люсія	0,0226	0,7723	0,7727	77
Сент-Вінсент і Гренадини	0,0234	0,7664	0,7668	81
Тринідад і Тобаго	0,0014	0,8528	0,8528	51
Аргентина	0,0582	0,8587	0,8606	48
Болівія	0,0237	0,7030	0,7034	99
Бразилія	0,0685	0,7683	0,7713	79
Чилі	0,0104	0,8667	0,8668	47
Колумбія	0,0343	0,7577	0,7585	83
Еквадор	0,0184	0,7684	0,7686	80
Гвіана	0,1975	0,6694	0,6979	101
Парагвай	0,0017	0,7052	0,7052	98
Перу	0,0183	0,7720	0,7722	78
Сурінам	0,0020	0,7194	0,7195	96
Уругвай	0,0041	0,8414	0,8414	54
Венесуела	0,0551	0,7916	0,7935	69
Бермудські острови	0,2655	0,0000	0,2655	173
Канада	0,1319	1,0500	1,0583	17
Сполучені Штати Америки	1,0019	1,0883	1,4793	1
Бурунді	0,0032	0,3327	0,3327	170
Коморські острови	0,0007	0,4582	0,4582	149
Джібуті	0,0061	0,4545	0,4545	150
Еритрея	0,0004	0,3667	0,3667	162
Ефіопія	0,0286	0,3806	0,3817	160
Кенія	0,0212	0,5369	0,5374	133
Мадагаскар	0,0116	0,5113	0,5114	136
Малаві	0,0901	0,4199	0,4294	157
Маврикій	0,0056	0,7842	0,7842	71
Мозамбік	0,0150	0,3370	0,3373	169
Руанда	0,0371	0,4518	0,4533	151
Сейшельські острови	0,0080	0,8469	0,8470	52

Закінчення додатка Е

Замбія	0,0129	0,4519	0,4521	153
Зімбабве	0,0174	0,3868	0,3872	159
Ангола	0,3091	0,5162	0,6016	124
Камерун	0,0121	0,5096	0,5097	138
Центральноафриканська Республіка	0,0037	0,3604	0,3604	165
Чад	0,0201	0,3467	0,3473	167
Конго	0,0217	0,5630	0,5634	127
Демократична Республіка Конго	0,0230	0,2997	0,3006	172
Екваторіальна Гвінея	0,0003	0,6656	0,6656	112
Габон	0,0099	0,7293	0,7294	95
Сан-Томе і Прінсіпі	0,1858	0,5381	0,5693	126
Алжир	0,0113	0,7450	0,7451	89
Єгипет	0,0366	0,6872	0,6882	103
Лівія	0,4972	0,8380	0,9744	31
Марокко	0,0172	0,6173	0,6175	120
Судан	0,0593	0,4321	0,4362	156
Туніс	0,0132	0,7473	0,7474	87
Ботсвана	0,0304	0,6864	0,6870	104
Лесото	0,0078	0,4742	0,4743	146
Намібія	0,0116	0,6647	0,6648	113
Південна Африка	0,0675	0,6632	0,6666	111
Свазіленд	0,0067	0,5553	0,5553	129
Бенін	0,0146	0,4519	0,4522	152
Буркіна Фасо	0,0528	0,3499	0,3538	166
Кабо-Верде	0,0299	0,6028	0,6036	123
Кот-д'Івуар	0,1098	0,4265	0,4404	155
Гамбія	0,0154	0,4445	0,4447	154
Гана	0,0722	0,5667	0,5713	125
Гвінея	0,0202	0,3636	0,3642	163
Гвінея-Бісау	0,0242	0,3721	0,3729	161
Ліберія	0,0219	0,3454	0,3461	168
Малі	0,1044	0,3785	0,3927	158
Мавританія	0,0021	0,4797	0,4797	145
Нігер	0,0299	0,3115	0,3129	171
Нігерія	0,0129	0,4831	0,4832	144
Сенегал	0,0247	0,4861	0,4867	142
Сьєрра-Леоне	0,0764	0,3551	0,3632	164
Того	0,0132	0,4602	0,4604	148